w. reymont

„Pentru Reymont, de altfel ca și pentru Spitteler sau Yeats, Premiul Nobel a fost într-adevăr cheia de aur care deschide poarta celebrității mondiale. Grație Premiului Nobel, acest viguros creator, încătușat pînă atunci în strîmtele granițe ale limbii poloneze, a devenit cunoscut în toată lumea civilizată, iar operele lui, și mai cu seamă incomparabila-i epopee țărănească, tradusă în mai toate limbile, a intrat aievea în patrimoniul literaturii omenirii."

LIVIU REBREANU (1935)

Lei 5

editura pentru literatură

405

w. reymont

w. reymont

fiu de nobili

Ilustrația copertei: *Al. Szathmari*

wladysław reymont

fiu de nobili

NUVELE

TRADUCERE ȘI PREFAȚĂ DE
ȘTAN VELEA

1967

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

PREFAŢĂ

Scriitor cu ambiţii balzaciene în privinţa rosturilor sale artistice, Reymont mărturisea cîndva unui contemporan că intenţionează să pătrundă trăsăturile profunde şi definitorii ale sufletului polonez şi să le dea formă în cărţile sale. Din organisme izolate, din frînturi de idei şi obiceiuri de mult dispărute dorea să reconstituie fiinţa poporului polonez, convins fiind că în ea viază însuşiri şi energii minunate, care n-au pierit sub apăsarea aluviunilor străine. Dorea să opereze o secţiune prin toate straturile poporului, închegîndu-i artistic întreaga viaţă.[1]

Gîndul realizării unei *Comedii umane* a Poloniei nu l-a părăsit nici o clipă pe Reymont şi, dacă moartea nu l-ar fi frînt prematur la numai 58 de ani, această frescă grandioasă, de ale cărei proporţii ne putem da seama după amploarea perspectivei sociale atinse în tetralogia cîmpenească, ce i-ar fi slujit ca temelie, ar fi rivalizat cu edificiul înălţat Franţei burgheze de harnicul Balzac. Viaţa zbuciumată şi avatarurile conceptuale l-au împiedecat însă, nu o dată, să sfîrşească această operă gîndită monumental. Născut la 7 mai 1867, fiul organistului din satul Kobiele Wielkie a avut o copilărie cernită de asprimea pedagogiei părinteşti şi de insuccesele de la şcoala pe care n-a terminat-o

[1] A. Wodziński, *Reymont despre sine*, în *Kurier Warszawski*, nr. 1, 1926.

niciodată. Adolescenţa i-a fost presărată cu poticniri trudnice şi smulgeri temerare, ale căror ecouri se vor răsfrînge în creaţia literară. Chemarea fascinantă a necunoscutului l-a silit de nenumărate ori să schimbe meleaguri şi profesii, să viseze mereu la călătorii îndepărtate spre tărîmuri himerice. *„Dumnezeule, dac-aş putea să las totul baltă şi să zbor ca o pasăre în lumea largă. Ca o pasăre să-mi întind aripile, să mă avînt spre soare, să mă odihnesc pe piscuri şi să mă pierd în tăriile infinitului. Doar o dată să văd aceste minuni, să mă îmbăt de ele, să mă îmbăt de moarte şi să mă prăbuşesc"*, exclamă Pełka din romanul *Visătorul*, prefigurînd zborul luminos al şoimului gorkian.

Setea de cunoaştere veşnic nepotolită i-a născut şi resentimentul faţă de monotonia dezolantă a realităţii, din care ţîşneşte firesc aspiraţia evaziunii. Romanul în două volume, *Comedianta* şi *Frămîntări*, apărut în 1895, respectiv în 1896, cuprinde într-un plan mai general zbaterea protestatară a inadaptabilului Reymont faţă de ambianţa burgheză. Ipostazele antrenante de intelectuali, precum dramaturgul Głogowski, transfigurează personalitatea robustă a autorului care nu s-a lăsat biruit de vitregia condiţiilor de viaţă şi a creat o operă care înfruntă cu succes timpul. Mediul actoricesc, care umple paginile romanului, este descris de Reymont cu priceperea celui care s-a înfruptat copios din amarul vieţii de scenă. Căci, asemeni multor creatori de prestigiu, autorul *Ţăranilor* a încercat printre alte meserii şi pe aceea de slujitor al Thaliei în trupe de actori provinciali, deşi n-avea talent. Un fost coleg de trupă relatează cu umor debutul teatral al tînărului neofit: *„Cam pe la jumătatea sezonului a venit la directorul nostru un tinerel, s-a prezentat drept Urbański şi a solicitat un rol de debut. Posibilităţile fizice, mai degrabă nefavorabile: talie potrivită, voce cu totul obişnuită şi atît de miop, încît fără ochelari nu vedea aproape nimic. Cu toate acestea i s-a încredinţat un rol în* Barcarola *lui Gawalewicz. A intrat în scenă zăpăcit de emoţie, iar faptul că juca rolul unui amant, aşadar trebuia să joace fără ochelari, l-a ameţit de tot. A terminat scena şi, năuc, în loc să iasă pe uşă, a deschis un dulap care se afla alături şi a intrat în el. A compromis, se înţelege, întreg spectacolul* Barcarolei, *dar directorul l-a primit totuşi în colectiv. Era agreabil şi colegial, aşa că l-am îndrăgit cu toţii!"*[1]

Reymont se dedică scrisului relativ tîrziu, la vîrsta de 26 de ani, cînd s-a statornicit la Varşovia. Atmosfera spirituală a epocii, încinsă de înverşunate polemici estetice şi ideologice, şi-a întipărit amprenta asupra evoluţiei scriitorului, inoculîndu-i treptat preceptele poporaniste. De aceea, în convingerile autorului, oraşul constituia o junglă, în care însuşirile omeneşti se pierd cu timpul într-o luptă sălbatecă, al cărei unic scop este aurul. Romanul *Pămîntul făgăduinţii* (1898) încheagă o imagine intenţionat sumbră a oraşului capitalist, demonstrînd aversiunea lui Reymont faţă de urmările civilizaţiei urbaniste. Oameni din clase sociale şi de profesii diferite alcătuiesc un exod trist spre „pămîntul făgăduinţii", alimentînd industria cu materialul de combustie necesar. Reţeaua afacerilor ia proporţii gigantice, producînd cîştiguri fabuloase, dar şi sărăcia corespunzătoare, fabricile se înmulţesc şi se perfecţionează cu repeziciune şi, în consecinţă, urbea industrială se dezvoltă vertiginos pe temelii care sfidează umanitatea. Salvarea sugerată de Reymont în faţa închircirii omului prins în tentaculele oraşului capitalist este tipic poporanistă: întoarcerea la viaţa sănătoasă fizic şi moral a ţăranului armonic dezvoltat în mijlocul naturii. Ideea va sta la baza ciclului campestru, conceput ca o replică la romanul naturalist al lui Zola, a cărui lectură îl contrariase profund: *„Era în jurul anului 1900 cînd, după citirea romanului* Pămîntul *de Zola, am înţeles cît de mult nedreptăţise acest mare scriitor pe ţăranul poporului său, cît de jignitor îi apreciase sufletul şi viaţa"*[2].

---

[1] A. Grzymała-Siedlecki, *Oameni neobişnuiţi în viaţa de zi cu zi*, Cracovia, 1961, articolul despre Reymont, pp. 254–256.
[2] L. Goliński, *Fiul pămîntului. Despre Wł. Reymont*, Varşovia, 1954, p. 152.

Aceasta îl hotărăşte să scrie epopeea *Ţăranii*, publicată între anii 1902—1908, care va încununa strădania autorului cu laurii gloriei literare. Romancierul zugrăveşte o numeroasă suită de tipuri umane, provenite din toate straturile sociale ale satului, reliefînd cu egală măiestrie particularităţile irepetabile ale universului psihologic caracteristic pentru toate vîrstele şi stările. O lume nesfîrşită, angrenată într-o problematică diversă, îşi perindă necazurile şi bucuriile, zavistiile şi iubirile de-a lungul ciclului, îndreptăţind afirmaţia criticului I. Matuszewski, precum că *Ţăranii* vor constitui în viitor un document etnografic de o valoare neîntrecută[1]. În tradiţia bogată a literaturii polone cu tematică ţărănească, Reymont se situează pe locul întîi, pentru că în nici una din operele lui Prus, Orzeszkowa, Sienkiewicz, Konopnicka şi alţii, imaginea vieţii de la ţară nu este atît de autentică şi de complexă ca în *Ţăranii*.

Cunoscător profund al satului polonez, în care şi-a petrecut mulţi ani în tinereţe, descriindu-l apoi în nenumărate nuvele, Reymont structurează desfăşurarea episoadelor în jurul pămîntului. Cu rezonanţe sociale de loc neglijate de autor, ciocnirile declanşate de acest element primordial în lumea rurală din rînduielile trecute se realizează cu precădere în interiorul unei familii de gospodari înstăriţi sub forma conflictului între generaţii, temă frecventă şi în literatura ardeleană.

Intens dramatică, înfruntarea dintre *pater familias*, care îşi vrea autoritatea neştirbită, şi copiii care cer intabularea pămîntului pe numele lor, izbucneşte culminant cînd bătrînul Boryna, unul dintre eroii principali ai romanului *Ţăranii*, înscrie o parte din avere pe numele tinerei Jagna, cu care voia să se însoare a doua oară. Discuţia, încheiată cu încăierarea dintre tată şi fiu, este ilustrativă pentru naturaleţea cu care reacţionează personajele într-un dialog sprinten şi expresiv.

[1] I. Matuszewski, *Despre creaţie şi creatori*, Varşovia, 1965, articolul *Ţăranii lui Reymont*, p. 239.

Tradus în peste optsprezece limbi, romanul clasicului polonez întrece toate creaţiile care au încercat să cuprindă viaţa satului în forme literare. Ţăranii lui Balzac ori Thomas Hardy sînt prea evoluaţi spre tipul tîrgoveţului din vecinătatea oraşelor, ai lui Zola sînt dominaţi de instinctele bestiei, Knut Hamsun e mai de grabă simbolist în cartea sa *Binecuvîntarea pămîntului*, iar Nexö are în vedere mai ales poziţia pastorului. Numai ţăranul înfăţişat de Blasco Ibañez se aseamănă întrucîtva cu cel reymontian, care are însă o psihologie mai complexă, realizată în toate gamele afective. Chiar dacă, în prezentarea ţăranilor, la Reymont se resimte în subtext intenţia poporanistă, ei sînt buni şi răi, posedă un fond sufletesc bogat, desfăşurat pe întinse suprafeţe epice, sînt veritabili. Iată de ce la nobila competiţie care a avut loc în anul 1924, între opere închinate vieţii de la ţară, deşi candidau nume ilustre, ca Th. Hardy, Th. Mann, M. Gorki, B. Ibañez, Sigrid Undset, Grazia Deledda, epopeea lui Reymont a fost unanim recunoscută drept capodopera genului în literatura universală, iar autorul a fost distins cu Premiul Nobel.

Dorinţa de a circumscrie într-o serie de opere literare întreaga societate poloneză se extinde şi asupra trecutului, împletindu-se cu problema independenţei naţionale. Reymont a trăit din plin tragedia Poloniei cotropite mai bine de un secol şi jumătate de Rusia, Prusia şi Austria. O dovedeşte mănunchiul de instantanee din primul război mondial, în care autorul, cu toate că n-a fost un cronicar conştiincios al flagelului, înfăţişează aspecte esenţiale din acest moment de grea cumpănă. De obicei însă, în afară de nuvelele şi schiţele pe care le scria, Reymont era preocupat în permanenţă de subiecte a căror desfăşurare implica întinderi vaste. În timpul războiului termină trilogia *Anul 1794*, în intenţie începutul unui ciclu de romane care aveau să cuprindă încercările armate ale poporului polonez de a-şi recăpăta libertatea patriei. Din acest proiect a sfîrşit numai *Anul 1794*, apărut între 1913—1918, în care evocă împrejurările tra-

gice ale revoltei conduse de Kościuszko, relevînd cu stăruință poporanistă vitejia și spiritul de sacrificiu al cetelor de țărani și infierînd nepăsarea și trădarea marii nobilimi. Concepția ludomană (*lud* = popor = țărănime), pe de o parte, și interesul tot mai accentuat, spre sfîrșitul vieții, pentru spiritism, pe de alta, îl împiedică să aprecieze primenirile sociale ale revoluției socialiste din 1917, la fel ca altădată mobilurile celei din 1905.

Statornic simpatizant al țărănimii, după ce întreprinde în 1919 și 1920 două călătorii în America, Reymont intenționa să scrie un roman în patru părți, *Dintr-un cuib țărănesc*, în care să prezinte viața grea a țăranilor polonezi emigrați în America. Cele cîteva povestiri pe această temă sînt probabil fragmente din ampla operă, pe care n-a mai apucat să o înceapă. Boala de inimă îl răpune la 25 decembrie 1925 la Varșovia. Este înmormîntat în catedrala Sf. Ioan, unde își concepuse multe din realizările care i-au asigurat succesul în literatură.

*

Nu sînt prea mulți scriitorii care, avînd o operă romanescă atît de prestigioasă ca Reymont, să poată fi la fel de integral exprimați în fizionomia lor artistică și de creația nuvelistică. Mai mult, și acesta este cazul romancierului polonez, nu de puține ori schițele și povestirile închează prin diversitatea tematică abordată un profil estetic mai împlinit decît romanele de mare întindere, desfășurate de obicei pe anume probleme mai mult sau mai puțin limitate. Nuvelele lui Reymont sînt în general dure, cu stridențe naturaliste pe alocuri, fabulația consumîndu-se la intensități emoționale înalte mai ales atunci cînd înclinația temperamentală se conjugă și cu o premisă artistică. Este cauza pentru care unele dintre ele, îndeosebi cele de început, au fost respinse de redactorii revistelor la care autorul le prezentase spre publicare, ca fiind „prea realiste". De aceea, nu rareori, unii cititori, amăgiți de umbrele prea întunecate

care estompează din loc în loc veridicitatea narației, l-au etichetat, sentențios și eronat, drept un pesimist ori, acordînd prea multă importanță preocupărilor teozofice, oricum, lăturalnice în ansamblul creației, drept un evazionist la modul mistic. Dincolo de asprimile de suprafață însă, întreaga operă reymontiană este străbătută de un filon sănătos de optimism, de încredere într-o lume mai bună care trebuie să vină. Ura societatea contemporană din tot sufletul, dar întrevedea un viitor mai luminos în care omul să-și afirme nestingherit potențele creatoare.

Dezgustul lui Reymont pentru convențiile înstăpînite printre oamenii din vremea sa, avînd drept suport și o idee poporanistă, se aplică îndeosebi orașului. În literatura polonă, atitudinea deliberat critică față de trepidația obositoare a vieții citadine provine mai ales de la realiștii critici. Eliza Orzeszkowa închega în romanul *Pan Graba* o imagine cu ascuțișuri usturătoare la adresa nobilimii cu origini rurale prinsă în vîrtejul amețitor al plăcerilor orgiace. Ca și B. Prus în *Păpușa*. Indirect, Reymont își exprimă repulsia față de relațiile orășenești de conviețuire în romanul *Comedianta*, *Frămîntări* și în nuvelele *Franek* și *Lili*, în care își oprește atenția asupra mediului actoricesc. Cabotinismul cras, calamburul și cabala de cele mai multe ori licențioase în intenție lasă cu greu să se mai întrevadă cîte ceva din idealurile nobile de consacrare scenică. Un exemplar caracteristic pentru acest „sol mlăștinos", cum îl numește autorul, este și actrița Simonka din nuvela *Franek*.

Încă frumoasă și cu oarecare talent, este întreținuta permanentă a directorului trupei, acceptînd însă, fără a sta prea mult pe gînduri, și amanții de ocazie. Își petrece nopțile în chefuri dezmățate, într-o companie corespunzătoare, îmbătîndu-se ordinar și ultragiind prin purtarea ei orice urmă de elementară pudoare feminină. Principii etice și datorii cetățenești sînt uitate cu desăvîrșire. Pentru Simonka și cei de seama ei, inșii care vor să-și păstreze cinstea neîntinată de noroiul care-i înconjură, precum Franek, sînt doar

nişte proşti iremediabili, demni de dispreţul cinicilor care ştiu şi pot să trăiască, profitînd de orice împrejurare favorabilă. În viziunea intens întunecată a lumii urbane, tipurile umane, ca Franek ori Lili, constituie nişte ostroave sănătoase care rezistă eroic la asaltul noroiului înconjurător. În întunericul cel mai dens — e convins Reymont — licăresc mărgăritare omeneşti capabile de eforturi ce impresionează. Franek, *factotum* într-un teatru de provincie, reuşeşte după chinuri îndelungate să dramatizeze un roman al lui J.I. Kraszewski, *Ulana*, şi, deşi încearcă o durere cumplită cînd piesa îi este furată, este hotărît s-o scrie din nou.

Fireşte că în această mocirlă cu luciri înşelătoare viaţa oamenilor cu sufletul curat este deosebit de grea, aproape imposibilă; împotrivirea lor, presărată de obicei cu dureroase frămîntări conceptuale, sfîrşeşte mai totdeauna cu un eşec. Pentru ilustrarea afirmaţiei, Reymont înfăţişează în opera sa o suită de tipuri, a căror devenire regresivă o motivează exclusiv prin influenţa distructivă a mediului urban în care îşi duc viaţa. Unul dintre ele este şi tînărul Jan Juchnowski din ampla nuvelă *Fiu de nobili*, în care scriitorul polonez dovedeşte multă fineţe în penetraţia celor mai ascunse unghere ale sufletului, oferind uneori cititorului adevărate demonstraţii de virtuozitate; desfăşurarea strînsă şi logică a epicului analizei alcătuieşte un film grăitor al procesului de alterare caracterologică a eroului.

Dar cine este Juchnowski şi care este profilul său moral? În momentul în care începe acţiunea, Jan este expeditor într-un magazin din Varşovia. Trebuind să realizeze contrastul etic dintre personajul principal şi cei ce-l înconjură, autorul comunică trecutul eroului prin cîteva aluzii retrospective. Provine din şleahtă, pătură socială cu o psihologie distinctă în ansamblul populaţiei. Juridic, şleahticii au toate drepturile marii nobilimi din care s-au desprins cu vremea, sărăcind, în fapt însă duc viaţa unui ţăran cu stare de mijloc. Tipologic pendulează între semeţia dusă pînă la îngîmfare,

avînd puncte de susţinere în originea boierească, şi simţul practic determinat de situaţia materială totuşi precară pentru ambiţiile lor. Neastîmpărul proverbial al şleahtei, înclinarea ei către răzmeriţă, criticată de mai toţi scriitorii care au cuprins-o în operele lor, se manifestă cu putere şi la Jan încă din copilărie, constituind fondul psihic pe care se vor altoi mai tîrziu tentaţiile oraşului. Nu poate să împlinească dorinţa fierbinte a mamei de a ajunge măcar consilier din cauza năzbîtiilor pe care le face la şcoală. Eliminat, încearcă apoi cîteva ocupaţii practice, ajungînd în cele din urmă vînzător în magazinul unui mare comerciant din Varşovia. Educaţia aspră primită acasă — şi acum tatăl îl sfătuia cu severitate în scrisorile pe care i le trimitea să păzească cu sfinţenie cinstea şi onoarea neamului, iar mama îl îndemna, grijulie şi practică, să trăiască în frica lui Dumnezeu şi să-şi asculte patronul, căci „mielul blînd suge la două oi“ — îl ajută în primii ani să reziste la încercările celorlalţi vînzători de a-l amesteca în furtişagurile lor. În felul acesta cîştigă încrederea şi dragostea şefului care-i încredinţează treptat toate operaţiile băneşti. S-ar părea că nimic nu mai poate schimba această situaţie. Viaţa eroului este destul de limitată, dar pare stabilă; visează doar să-şi aibă cîndva magazinul propriu şi să-şi ajute părintele să cumpere pămîntul unui vecin. Singurul lux pe care şi-l permite este să se ducă din cînd în cînd la un local. Aici însă e o cloacă în care se strîng toate scursurile burgheziei pervertite pentru a pune la cale tot felul de afaceri murdare, patronate de comisionarul Ryś. Mai ales prin această oficină îşi va exercita oraşul acţiunea de dezumanizare, înăbuşind cu încetul preceptele morale şi stîrnind, în schimb, poftele nesăţioase ale bestiei.

Hidra josniciei îl asaltează din toate părţile, înlănţuindu-l treptat; patronul îşi aranjează singur un faliment fictiv pentru a-şi înzestra fata cu profiturile realizate pe seama altora, colegii de meserie fură de cîte ori au posibilitatea s-o facă, dispreţuindu-l pentru cinstea lui prostească etc. Corupţia şi ipocrizia celor din jur îl vor con-

tamina şi pe Juchnowski în curînd, spulberîndu-i orice urmă de împotrivire. Elementul principal, prin mijlocirea căruia Reymont desăvîrşeşte decăderea personajului, este femeia. Jan o cunoaşte pe mîndra Mańka la un picnic organizat de stăpînul restaurantului şi se îndrăgosteşte de ea fără scăpare. Este momentul care marchează începutul declinului; această iubire îl va pierde. Mańka, fată de om cu stare, este înşelată şi părăsită de primul amant. Femeia-victimă e o temă preferată în literatura naturaliştilor vremii. Izgonită de părinţi, ajunge chelneriţă în localul pe care-l frecventa Jan. Semeţia, frumuseţea şi îndeosebi suferinţa ei ascunsă îl cuceresc pe Juchnowski. Relaţiile dintre ei evoluează cu repeziciune, sfîrşind cu închirierea unei locuinţe luxoase în care trăiesc împreună. Orbit de dragoste, Jan îşi pierde simţul realităţii, risipind o groază de bani din veniturile magazinului pentru a satisface capriciile mereu crescînde ale Mańkăi. Orice extravaganţă este îndeplinită cu ajutorul intermediarului Ryś, devenit pe nesimţite prietenul de nădejde al casei. După ce sfîrşeşte banii, Jan expediază marfa la firme închipuite, iscăleşte poliţe în numele patronului şi le vinde cu jumătate preţ lui Ryś etc. Dar episoadele se precipită; întoarcerea patronului duce la descoperirea delapidărilor şi Jan este condamnat la trei ani de penitenţă. Personajul sfîrşeşte, aşadar, conform intenţiei autorului, prin descompunerea morală, care va determina pedepsirea lui de către societate.

Preocupat să sugereze şi în planul faptelor că omul, odată căzut sub influenţa corosivă a oraşului, este iremediabil pierdut, Reymont îşi sacrifică în cele din urmă eroul, pe care-l tratează cu destulă înţelegere de-a lungul întregii nuvele, conducîndu-l printr-un concurs de împrejurări spre crimă. Nelegiuirea însă se cere pedepsită ca atare; după uciderea lui Ryś, gonit de instinctul de conservare şi de spectrul mortului, Jan se întoarce acasă, unde este împuşcat involuntar de propriul tată care crezuse că e un hoţ. Jan Juchnowski este prezentat deci ca o victimă a degradării

morale, caracteristică pentru ambianţa citadină. Harta continuă cu această lume de trupuri gîrbovite şi ochi pînditori, cum o vede Janka Orłowska din romanul *Comedianta*, *Frămîntări*, oboseşte împotrivirea şi, dacă omul nu-şi află la vreme solide suporturi regeneratoare în contactul direct cu natura-mamă, cu pămîntul, ca Jerzy din nuvela *Faţă în faţă*, se prăbuşeşte în cele din urmă în mocirlă. Este concluzia autorului în spiritul ideologiei poporaniste. Într-un fel, evoluţia coborîtoare a lui Jan este asemănătoare cu aceea a Jankăi, cu deosebirea că primul se rostogoleşte pînă la ultima treaptă: crima, pe cînd cea din urmă se mulţumeşte să părăsească idealul scenic, acceptînd o viaţă searbădă, redusă la căsnicie. E adevărat că pentru a explica îndepărtarea benevolă de teatru a tinerei actriţe în devenire, Reymont face apel la sentimentele filiale, la dragostea trezită brusc pentru tatăl bolnav, dar renunţarea ei se datoreşte şi dezamăgirilor amare pe care le-a încercat printre actorii destrăbălaţi, în-trun cuvînt atmosferei viciate a oraşului.

Oprobriul poporanistului Reymont se va îndrepta însă în primul rînd împotriva urbei industriale. Imaginea relaţiilor de viaţă din Manchester-ul polonez, Łódź, răsfrîntă în romanul *Pămîntul făgăduinţii*, este ilustrativă în acest sens. Două sînt făgaşele principale prin care civilizaţia maşinistă îşi inoculează otrava în trupul şi sufletul oamenilor, făgaşe ce corespund în mare celor două straturi sociale existente în „infernul" capitalist: regii bumbacului şi muncitorii. În *Pămîntul făgăduinţii* romancierul stăruie cu precădere în descrierea lumii celor care se îmbogăţesc. Această lume este înfăţişată ca o „junglă" în care, ca să trăieşti, trebuie să ai dinţi puternici şi gheare ascuţite. Scopul suprem, urmărit de toţi, sînt milioanele, pentru dobîndirea cărora recurg la orice mijloace, căci etica este o marfă care nu prea are căutare pe piaţa din Łódź. Convertirea eroului principal, inginerul Karol Borowiecki, într-un „Lodzermensch" veritabil se realizează pe această direcţie. Dacă

în *Fiu de nobili* Jan Juchnowski și alții ca el sustrăgeau bani pentru a-și satisface plăcerile, în *Pămîntul făgăduinței* banii reprezintă un scop în sine. De nonsensul acestui scop se convinge și Borowiecki în final, cînd devine un fel de Nehliudov din *Învierea* lui L. Tolstoi.

Proletariatul ocupă un loc periferic în ansamblul operei reymontiene. Cu toate acestea, în *Pămîntul făgăduinței* și mai ales în nuvelele *Într-o zi* și *Cimitirul*, muncitorii apar sugestiv înfățișați. Au fețe bolnăvicioase, istovite de trudă și subalimentație. Epuizați, sînt, evident, o pradă ușoară pentru mașinile-monștri pe care le slujesc. Numărul celor schilodiți este mare. Scriitorul evidențiază în special acest aspect al suferinței celor cumpărați ca roboți în fabrici. Zola în romanul *Munca* reliefa schilodirea intelectuală a muncitorului, Reymont subliniază însă pe cea fizică. Zola definea munca drept o „rațiune socială", Reymont nu-i vede măreția și o consideră mai mult ca un mijloc de îmbogățire vrăjmaș omului. De aceea, muncitorii lui Zola cresc pînă la simbolurile creatoare ale avuției sociale, pe cînd ai lui Reymont sînt mai mult niște victime ale mașinismului.

Înjosirea celor ce urmăresc îmbogățirea se produce în goana sălbatică după aur, dezumanizarea proletarului se înfăptuiește alături de mașină, al cărei sclav este. Iată de ce antiurbanismul lui Reymont ia forme violente cînd descrie mașinile pe care le socotește un produs păgubitor al civilizației, cu ajutorul căruia orașul industrial macină vieți omenești. Mașinile sînt niște bestii necruțătoare, care pîndesc orice clipă de slăbiciune, orice mișcare greșită a muncitorului pentru a-l pedepsi cu cruzime. Tabloul halelor din nuvelele *Într-o zi* ori *Cimitirul* seamănă în imaginația autorului cu un bunget de codru în care mașinile-fiare stau pitite gata să sară și să sfîșie.

Stăpînirea omului de către mașină se realizează în două trepte, pe care prozatorul le marchează distinct, deși în opere diferite. În *Pămîntul făgăduinței* se apăsa într-adevăr

pe schilodirea fizică, aceasta reprezentînd faza de început a procesului. Fiind nevoit să efectueze incontinuu aceleași operații simple, muncitorul își anihilează treptat posibilitățile creatoare, funcțiunile fiziologice dezvoltîndu-se doar pe linia mișcărilor pe care le face. Unilateralizarea activității nervoase și fizice duce la mecanizarea lui, la transformarea lui într-o anexă a mașinii, într-o prelungire a ei, într-o unealtă cuvîntătoare, văduvită de voința proprie. În nuvela *Într-o zi* însă scriitorul abordează și celalaltă latură — cea mai importantă — a gîrbovirii omului, aceea a deformării pshihologice. În această capodoperă de proporții reduse zbuciumul liftierului Pliszka exprimă magistral efectele automatizării fizice în planul conștiinței. Pliszka este un șleahtic care și-a părăsit meleagurile natale pentru a-și încerca norocul la oraș. De douăzeci de ani este liftier în aceeași fabrică din Łódź. În tot acest răstimp n-a fost niciodată în satul lui. Petrecîndu-și tot timpul în preajma mașinilor, observîndu-le forța uriașă, a ajuns la concluzia că oamenii sînt doar niște firave unelte supuse, aflate la discreția monștrilor pe care îi slujesc cu umilință. Din această pricină viața lor, prea efemeră în comparație cu veșnicia mașinilor, nu-l mai interesează, nu mai simte nevoia să se apropie de ei. În sufletul lui, locul lor a fost ocupat pe nesimțite de mașinile care i-au devenit apropiate ca niște ființe. Amintiri, viață personală etc. s-au estompat undeva în ceața unui trecut pe care parcă l-a uitat de mult. Nu trăiește și nu simte decît viața mașinilor. Autorul începe să-l prezinte tocmai în acest moment, cînd situația lui pare hotărîtă pentru totdeauna. În adîncul sufletului dormitează însă energii afective care vor țîșni în curînd la suprafață, provocînd răsturnări dramatice. Într-o dimineață se trezește cuprins de o neliniște ciudată, nostalgii neînțelese i se strecoară în suflet. Deocamdată nervozitatea lui nu are o cauză anume sau, în orice caz, el nu-și dă seama ce se petrece cu el. Pentru a transpune această stare emotivă nedefinită în planul rațional, autorul înmulțește stimulii ex-

teriori meniţi să-i îndrepte simţirile într-o direcţie precisă. Urmărirea reacţiilor sufleteşti, nuanţarea lor crescîndă este făcută cu multă răbdare şi minuţie. Amenda pentru neglijenţa în fabrică îi adînceşte nemulţumirea, iar plecarea la ţară a doi muncitori cunoscuţi şi a gospodinei la care locuia îl stîrnesc şi mai mult. Se întreabă înciudat şi nedumerit ce pot să caute la ţară. Rămas singur două zile de sărbătoare, hoinăreşte fără ţintă, ajungînd întîmplător la marginea oraşului. Vegetaţia fremătătoare a cîmpurilor îi accentuează sentimentul de singurătate. Întoarcerea celor plecaţi îi lămureşte, în sfîrşit, pricina suferinţei şi începe să tînjească după locurile de baştină şi după rudele părăsite de atîta amar de ani. Dar nu îndrăzneşte încă să ia nici o hotărîre, căci se teme de fabrici. Dorul neostoit îl decide însă în cele din urmă se plece acasă, la cei dragi. De teamă, amînă plecarea de pe o zi pe alta. După ezitări îndelungate îşi strînge lucrurile şi pleacă spre gară, strecurîndu-se ca un hoț pe lîngă ferestrele fabricii. Ajunge cu greu pînă aproape de pădure şi aici începe pentru Pliszka încercarea supremă. Încep să sune pe rînd sirenele, chemînd oamenii la lucru. Pliszka, înspăimîntat, se refugiază în pădure, dar şuierul ascuţit pătrunde pe urmele lui, învăluindu-l şi trăgîndu-l înapoi. Sforţarea de a se împotrivi este prea mare şi Pliszka nu mai poate să reziste; cedează cînd aude semnalul poruncitor al fabricii lui. Peste o jumătate de oră Pliszka se află iar la postul său în lift, ascultînd chemările mai umil şi mai temător ca înainte. Sfîrşitul trist al revoltei personajului este, în intenţia lui Reymont, o pledoarie în favoarea ideii potrivit căreia omul, odată înhăţat de oraş, odată căzut în robia maşinilor, nu mai poate scăpa. Prin urmare, urbea industrială constituie o primejdie pentru restul populaţiei care trebuie izolată de elementele civilizaţiei capitaliste.

Faţă de *Pămîntul făgăduinţii* sau de *Într-o zi*, nuvela *Cimitirul*, pe care însuşi autorul o caracterizează drept „jumătate vis, jumătate realitate“, mai are şi altă semnificaţie. Publicată în 1907, această nuvelă poartă incontestabil unele amprente ale revoluţiei din 1905—1907, care a avut ecouri largi în Polonia, dar aceste urme sînt foarte slabe şi greu de ordonat într-o concluzie unitară, astfel că nu se poate stabili un raport de determinare imediată. Faptele realităţii sînt atît de mult transformate în ordinea estetică, încît, în afară de o confirmare a concepţiei generale poporaniste a autorului, nu putem afirma nimic cu o precizie cît de cît demonstrabilă. Atmosfera de coşmar însă, cruzimea, sîngele şi moartea care bîntuie de-a lungul întregii nuvele într-o dezlănţuire apocaliptică, amintind de teroarea şi ciocnirile violente dintre muncitori şi armată, pot să fie puse neîndoielnic în seama influenţei exercitate, fie şi indirect, de evenimentele revoluţionare. Scheletul epic aproape inexistent şi personajele înlocuite prin trei elemente compoziţionale: fabrica, oraşul şi masele informe de oameni, cînd încleştate într-o încăierare pe viaţă şi pe moarte, cînd benchetuind deşănţat ca o turmă ghiftuită de aur au o valoare metaforică. În fond lupta se dă între umanitate şi civilizaţia capitalistă, reprezentată prin oraş şi corolarul acestuia — fabrica. Revolta muncitorilor, devenind generală, paralizează activitatea fabricilor. În oraş însă înving adepţii viţelului de aur, care se bălăcesc în noroi şi crime. Dar, cînd orice decenţă etică s-a pierdut printre cîntările înălţate idolului bogăţiei, cînd orice urmă de omenesc a fost călcată în picioare, autorul introduce în oraş spectrul morţii şi al distrugerii, prefigurînd la modul poporanist dispariţia oraşului şi o dată cu el a fabricii, aşadar al capitalismului. În nuvela *Cimitirul* şi nu în romanul *Pămîntul făgăduinţii* schiţează Reymont calea de scăpare a umanităţii de pericolul maşinist. Natura ultragiată, avînd în componenţa ei şi pe om, se răzbună, reluînd în stăpînire pămînturile încătuşate cîndva în cercul de fier al fabricilor. În finalul nuvelei, oamenii trăiesc o fericire bucolică în sînul naturii atotputernice, ocolind cu grijă vestigiile sumbre ale civilizaţiei urbaniste apuse, simbolizate prin clădirea ruinată a unei fabrici părăsite.

Naturalismul impresionist al lui Reymont în descrierea orașului — autorul *Țăranilor* era un tip vizual dublat de o proverbială memorie plastică — se explică prin două direcții convergente: premisa ideologică ludomană și, după cum o dovedesc primele nuvele țărănești: *Moartea*, *Cățeaua* ș.a., înclinația temperamentală. Este firesc, deci, ca realitatea citadină prezentată în creațiile sale să nu coincidă întru totul cu aceea *de facto* — această nepotrivire i-o reproșa pe nedrept o cercetătoare poloneză[1]. Pe de altă parte, chiar dacă autorul ar fi înfățișat realist ambianța orășenească, ar fi fost vorba, desigur, de un realism al aspectelor esențiale, care, de altminteri, și există în opera sa, și nu de acel al amănuntelor statistice. Fictiunea de creație își are locul ei unanim recunoscut în opera de artă.

Date fiind coordonatele ludomane ale literaturii reymontiene, era de așteptat ca descrierea ambianței rurale să se împotmolească într-un idilism leșios, ca la unii dintre semănătoriștii noștri. Reymont era însă un artist prea mare și un prea bun cunoscător al țăranilor, în mijlocul cărora își petrecuse o mare parte din viață, ca să nu-și dea seama că satul, dăinuind aparent liniștit în albia tradițiilor și a timpului, văzut de aproape, capătă reliefuri surprinzătoare. Urmînd trecerea anotimpurilor — scriitorul are un pronunțat simț al curgerii ilimitabile a vremii — viața se desfășoară în suișuri trudnice, expuse realist, zguduită nu o dată de drame profunde, regizate de cele mai multe ori de ciocnirile pentru pămînt.

Intenționînd să stăvilească exodul populației rurale spre focarele de infecție orășenească, poporaniștii — printre alții și Reymont — au căutat să cultive ideea că între țăran și pămînt există o legătură care nu poate să fie ruptă fără urmări primejdioase. Locul de muncă reprezenta factorul primordial pentru omul de la sat și în literatura realismului

[1] M. Romańkówna, *„Pămîntul făgăduinții" de Reymont și realitatea din Łódź*, Łódź, 1937.

critic, dar în cea poporanistă relația dintre ființa umană și țarină crește pînă la un adevărat cult care a dus nu rareori la exagerări valabile doar în sfera patologicului.

Ogorul reprezintă într-adevăr în psihologia țăranului locul principal, hotărîndu-i toate manifestările raționale și emoționale. Este socotit ca o ființă care participă și la bine și la rău. Iată de ce nu este de mirare că țăranii reymontieni din tetralogia campestră sau din nuvela *E drept!* sărută pămîntul natal și îl mîngîie, considerîndu-l ca pe o mamă hrănitoare și generoasă pe care o divinizează. Prin această mistică a țarinii, amintind de mitul antic al lui Anteu și al Geei, literatura poporanistă cu implicații simboliste reintegrează țăranul în universul natural, elementul esențial fiind pămîntul, cu care stăpînul „stăpînit" își intuiește înrudirea la nivelul afectelor, cu alte cuvinte pe treaptă biologică; Sokol, calul din schița *În amurg*, ca și Boryna din *Țăranii*, moare în mijlocul cîmpului, reunindu-se prin moarte cu elementele materiale ale universului din care face parte. Corespondența merge uneori pînă la senzația de contopire cu toate ființele înconjurătoare, indiferent de regnul căruia îi aparțin. Se explică astfel că lotul arabil reprezintă pentru țăran nu numai o valoare în planul economic, ci constituie o parte organică din însăși ființa lui, de care nu se poate despărți. Este cauza pentru care Jasiek Winciorek și mama sa, din *E drept!*, asemeni lui Antek și Hankăi din *Țăranii*, se tem atît de mult să emigreze în America. Cei care se înstrăinează totuși prin școală sau slujbe — Jan din *De lucru!* și Tomek Baran din nuvela cu același nume — vor apuca pe calea pierzaniei. Această idee va genera și acel sentiment al dezrădăcinării în sufletul celui care și-a părăsit vatra natală.

Nuvela *De lucru!* conține și o condamnare viguroasă a prejudecăților pozitiviste, care promovau dezvoltarea științelor exacte, disprețuind cu totul disciplinele umaniste. Încurajat de îndemnurile la învățătură, Jan Baliński, fiu de țărani, a luptat piepțiș cu tot felul de greutăți și lipsuri,

absolvind cu brio un liceu de cultură generală. Dar nu găsește nicăieri o slujbă corespunzătoare pregătirii și aptitudinilor sale, fiindcă pretutindeni sînt preferați cei cu relații sus-puse ori cei care s-au specializat cît de cît în diferite școli profesionale. Muritor de foame, Jan este împins treptat de împrejurări pe drumul crimei, ajungînd să-și stranguleze prietenul bolnav de tuberculoză, pentru a-i moșteni postul la Căile Ferate, și logodnica. Este primit însă altcineva, și Jan, deznădăjduit și chinuit de remușcări, neștiind cum să scape din impasul moral și material, se aruncă într-un lac și se îneacă. Destinul tînărului Baliński, de un tragism elevat, țintește critic în burghezia pozitivistă, care nu se îngrijește ca elementele pe care le-a pregătit să-și valorifice util cunoștințele, lăsîndu-le la voia întîmplării. Suferințele îndurate de Jan pentru a învăța carte nu i-au fost în nici un fel răsplătite, dimpotrivă. Era mai bine dacă rămînea la sînul pămîntului, printre ai lui, căci ar fi avut oricum o soartă mai bună — pare că sugerează Reymont printre rînduri.

Dragostea de țarină, cu motive realizîndu-se în trei planuri: economic, afectiv și etic, va duce la acea sete neostoită de cît mai mult pămînt, care, la rîndul ei, dă naștere la conflicte puternice, uneori cu finaluri tragice, între indivizi, generații, în interiorul familiei și chiar între grupuri sociale, depășind tiparele armoniei poporaniste. O ciocnire de această natură concentrează în jurul ei toate episoadele intrigii în epopeea *Țăranii* și la fel se întîmplă în schița *Moartea*. Reymont prezintă în acest reușit instantaneu, conceput în perioada de început a vîrstei sale artistice, un crîmpei din viața unei familii de țărani în miez de iarnă. Obiectivul scriitorului cade pe un conflict puternic, gata închegat, între bătrînul bolnav și neputincios, pe de o parte, și Antek și soția lui, pe de altă parte. Lingușit mai înainte de altă fiică, Julina, la care locuia, tatăl se lasă amăgit și întabulează tot pămîntul pe numele ei, chipurile vînzîndu-i-l. După puțină vreme însă trebuie să-și ispășească naivitatea; certat

mereu și aproape lăsat să moară de foame, trebuie să se mute la cealaltă fiică, pe care o nedreptățise. Abia aici însă începe adevăratul calvar. Antkowa, mîniată de paguba suferită, îl tratează ca pe un cîine. Reacțiile Antkowei, uneori de un naturalism strident, supărător, ca scena încăierării cu sora ei, tind să demonstreze artistic efectele distructive ale lăcomiei de avere în lumea satului; psihologiile se alterează, sentimentele filiale sînt înăbușite de ura pătimașă, oamenii se transformă etic în niște monștri care nu se dau în lături de la nimic, în momentele de dezlănțuire paroxistică făptuind chiar crima. Este punctul terminus al deformării psihice, produsă de obsesia înavuțirii. Într-un acces de furie răzbunătoare, Antkowa își închide tatăl în cocina porcilor pe un ger cumplit, lăsîndu-l acolo toată noaptea. A doua zi, Antek îl află înghețat și mînjit tot de gunoiul prin care se tîrîse spre ușă, încercînd s-o deschidă. Secvența vizează limitele esteticului prin duritatea amănuntelor; încă un pas și sensibilitatea biciuită a lectorului se va revolta, dar scriitorul știe să se oprească la timp.

Cruzimea bolnăvicioasă cu care se poartă „fiica" cu propriul tată este accentuată de prozator prin procedeul destul de des folosit al contrastului. Acest nefericit „rege Lear" în mediu rural este închis să moară în cocină, iar scroafa cu purcei este adusă cu grijă în tindă și lăsată să mănînce acolo. Locul omului a fost luat de animalul care, reprezentînd o valoare materială, este preferat unui bătrîn, de la care nu se mai așteaptă nimic. Lăcomia de bani și pămînt a asprit sufletul Antkowei pînă la abrutizare. Își bruftuluiește fetița și își snopește băiatul în bătaie, iar blestemul acestuia nu pare să facă nici o impresie asupra ei. Doar banii îi produc luciri de bucurie în ochi, de aceea îi mîngîie ca pe o ființă vie și dragă. Este interesant că, deși Reymont își trăiește intens operele în timpul elaborării, trăirile lui răzbătînd deseori în ale personajelor, în *Moartea* simțămintele lui dispar cu desăvîrșire. Faptele, descrise cu o mare forță de obiectivare, vorbesc de la sine, nelăsînd să transpară nici o

clipă personalitatea celui care le înfățișează. Dealtminteri, se spune, și pe drept cuvînt, că măiestria unui scriitor începe acolo unde nu se mai simte la lectură.

Mai totdeauna, în operele care înfățișează viața la țară, conflictul pentru pămînt se împletește organic cu unul de ordin sentimental. În una dintre cele mai bune nuvele ale lui Reymont, *E drept!*, punctul de plecare îl constituie diferendul pentru Nastka, logodnica unui flăcău din sat, pe care administratorul boieresc vroia s-o siluiască. Și aici, ca și în *Țăranii*, cu toate că simpatia scriitorului se manifestă ori de cîte ori e nevoie și în favoarea țăranilor fără avere, pătura socială din care își recrutează de obicei eroii, prin urmare, asupra căreia își menține atenția și bunăvoința cu predilecție este aceea a sătenilor cu stare de mijloc, care, pentru poporaniști, reprezentau formațiunea ideală a viitorului. Personajele spre care converg toate firele acțiunii sînt Jasiek Winciorek și mama sa, văduva Winciorkowa, care, tipologic, vor împlini portrete înălțătoare atît moral, cît și fizic. Sînt vrednici, lucrîndu-și cu dragoste și îndîrjire pămîntul, de care își leagă toate speranțele. Amîndoi au un foarte dezvoltat simț al onoarei. La jigniri răspund prompt, indiferent de risc, pedepsind imediat pe îndrăznețul care le ultragiază bunul renume. Jasiek bagă furca în administratorul care vroia să-i necinstească iubita, iar Winciorkowa sare cu ghearele la ajutorul de primar cînd acesta o numește mamă de tîlhar. Dorința de a nu se compromite în ochii sătenilor le determină o comportare care, privită din exterior, poate părea o poză calculată, dar care decurge în fond dintr-o încredere, împinsă uneori pînă la infatuare, în capacitățile proprii. Artisticește reprezintă niște modele etice, demne de urmat de către ceilalți săteni.

La profilul moral, de o puritate amintind pastorala antică à la Dafnis și Chloe, se adaugă aspectul fizic corespunzător. Jasiek Winciorek, la fel ca Antek Boryna, este înalt, își poartă statura dreaptă și are privirea îndrăzneață, neînfricată; frumos și impunător, la nevoie dă dovadă de o

forță fizică impresionantă. Un asemenea portret de țăran echilibrat dezvoltat în sînul naturii amintește de plenitudinea personalității romantice. Se impune totuși o remarcă deosebitoare; forța *Om*-ului romantic ne apare prin excelență psihologică, spirituală, așadar interioară, izvorînd din îndrăzneala nelimitată de abordare sfidătoare a tuturor problemelor care îi stîrnesc protestul, pe cînd aceea a țăranului este parcă mai mult exterioară, aplicîndu-se aproape exclusiv formelor materiale din ordinea imediată. Toate aceste însușiri, potențate artistic, împlinesc intențional cunoscutul tip armonic cu origini la J.-J. Rousseau. Reluîndu-l, scriitorii poporaniști l-au considerat ca tipul uman care va putea să atingă perfecțiunea, într-o societate viitoare, înfrățită cu natura și ferită de scursorile contagioase ale mașinismului urban.

Subiectul nuvelei, dinamic și strîns construit, angrenează în desfășurarea lui și oficialitățile comunale, pe care prozatorul le descrie cu parcimonie în secvențe reduse ca număr și volum, dar cu acuitate în observație. Spre deosebire de romanul *Țăranii*, în care moșierul nedreptățea sătenii, boierul din *E drept!* se arată înțelegător față de suferințele Winciorkowei, dorind sincer s-o ajute, mai ales după ce află cît îi datorează ei și soțului răposat. O ironie ușoară, fină, pigmentează prezentarea datoriilor „uitate“ de nobil. În schimb, preotul din nuvela în discuție seamănă mult cu cel din epopeea premiată; pe linia îndatoririlor ludomane ale intelectualității față de sat, își oferă cu generozitate serviciile celor aflați în impas. Diferă însă substanțial de cel din *Moartea*, delicat pînă la ridicol și distant cu țăranii. Un loc aparte în economia povestirii îl ocupă administratorul și ajutorul de primar, amîndoi avînd un rol important în rezolvarea conflictului. Profitînd de postul pe care îl deține și de relațiile cu cei de sus, administratorul batjocorește fără nici o teamă fetele țăranilor care vin să slujească la curte. Toți poporenii îl urăsc pentru abuzurile lui, dar nimeni nu îndrăznește să i se împotrivească. Cînd Jasiek Winciorek

încearcă s-o facă, împungîndu-l cu furca pentru a-și apăra logodnica, administratorul tocmește martori mincinoși și, în ciuda faptelor, în loc ca el să fie pedepsit, cel închis pe trei ani este Jasiek. Tot el intră în cîrdășie cu ajutorul de primar, promițînd un premiu celor care îl vor aduce prins pe Winciorek după ce acesta evadase din pușcărie. Din aceeași perspectivă întunecată este prezentat și ajutorul de primar. Cu sătenii e mieros și aproape umil, dar lăcomia îl face răzbunător și crud, cînd află că Winciorkowa a vîndut boierului pămîntul, pe care voia să-l ia el pe nimica toată. Înverșunat, asmute țăranii împotriva lui Jasiek și pune la cale prinderea lui. Winciorek scapă din încăierare și, vrînd să le plătească trădarea, dă foc unei șuri de la care se aprinde tot satul.

Spectacolul este impresionant și urmările lui au sensuri mai adînci. Ca la mulți romantici și neoromantici, la Reymont se vede o consonanță strînsă între elementele ce compun universul. Bruscarea unuia dintre ele produce dezacorduri în cele de contact imediat, stricînd echilibrul. Pe de altă parte, viața în sînul naturii a instăpînit cu vremea o legătură trainică între ființă și cadrul care-i dă posibilitatea să existe. Natura este, de aceea, percepută ca sfîntă, iar legile ei sînt socotite implacabile. Cel care le încalcă este aspru pedepsit. După ce dă foc satului, punînd în primejdie viața și avutul oamenilor, considerați ca o parte integrantă a naturii, Jasiek Winciorek este condamnat de țărani să ardă o dată cu casele în flăcări, iar mama lui, pe lîngă că nu-l apără, își spune încremenită că pedeapsa e dreaptă. Sentimentele materne pălesc în fața sacrilegiului naturii. Respectarea ordinii universale este mai presus de instinctul de conservare al ființei izolate. Chiar atunci cînd natura acționează stihinic și distructiv, cum se întîmplă în schița *Venus*, orice împotrivire e de prisos.

Avînd o viziune asupra lumii necomplicată de uscate speculații filozofice, Reymont rămîne la candoarea recepției directe, vii. Fie că este vorba de perspective de natură

ori de relații omenești, cuprinse în peisaje ample cu dezvoltare de frescă sau în crîmpeie miniaturale, percepția lui, realizîndu-se pe toate portativele sensibilității omenești: vizual, auditiv, tactil, olfactiv ori chiar intuitiv, are o prospețime inegalabilă, care captează. În întregul operei sale a răsfrînt plenar principiile concepției ludomane, dar abaterile semnalate pe linia realistă, naturalistă și simbolistă, prezente atît în romane, cît și în creația nuvelistică, îl arată ca pe un artist prestigios, care nu s-a lăsat coercis în limitele unei singure orbite estetice. Această întrepătrundere de influențe artistice, lesne sezisabilă în operele de amploare, este atestată și împlinită de schițe, povestiri și nuvele, care, prin valoarea lor, susțin strălucirea capodoperei *Țăranii*, monument unic în literatura universală.

STAN VELEA

TABEL CRONOLOGIC

1863 Este înăbuşită a treia încercare de eliberare naţională a Poloniei. Între anii 1795—1918 Polonia a fost împărţită între Rusia, Prusia şi Austria.

1867 *7 mai:* Se naşte în satul Kobiele Wielkie, aproape de Piotrków, în Polonia, Władysław Stanisław Rejment, cunoscut ca scriitor sub numele de Wł. Reymont.

1868 Părinţii se mută la Tuszyn, cîteva mile depărtare de centrul textilist Łódź.

1870 În atmosfera spirituală încep să domine ideile pozitiviste: renaşterea Poloniei prin redresarea economiei, dezvoltarea ştiinţelor, culturalizarea maselor, emanciparea femeii, egalitatea cetăţenească, indiferent de naţionalitate, religie şi sex etc. Scriitorii mari ai vremii se lasă antrenaţi de ideologia pozitivistă: E. Orzeszkowa (1841—1910), B. Prus (1845—1912), M. Konopnicka (1842—1910), H. Sienkiewicz (1846—1916), G. Zapolska (1860—1921) ş.a.

1870—1871 Războiul franco-prusac.

1872 E. Orzeszkowa publică romanul *Marta*, un îndemn către societate de a pregăti femeile pentru ocupaţii practice.

1874 Reymont este înscris la școala elementară din Tuszyn; foarte slab la învățătură, rătăcește din școală în școală pînă cînd ajunge cu mare greutate la gimnaziul de la Częstochowa, pe care nu reușește să-l termine.

1877–1878 Războiul ruso-româno-turc.

1880 Elevul „nenorocos" este expediat la Varșovia să învețe croitoria în atelierul lui K. Jakimovicz, soțul uneia dintre surorile sale, Katerina.

Asociația iluminării populare lansează lozinca culturalizării poporului, înțelegînd prin popor țărănimea. De la această dată, mișcarea muncitorească, spontană pînă aci, începe să se manifeste organizat, atestînd zădărnicia iluziilor pozitiviste.

1882 Ia ființă primul grup socialist polonez, condus de studentul Ludwik Waryński.

1884 Reymont trece cu succes examenul de calfă, prezentînd un frac cusut după toate regulile artei croitorești. Colaborează la rubrica de accidente a periodicului *Kurier Warszawski*. Fuge de la Jakimowicz și poliția îi fixează domiciliu forțat acasă pentru un an.

Apare primul roman al lui B. Prus: *Avanpostul*, o demonstrație artistică a ideii potrivit căreia expansiunea coloniștilor nemți poate fi stăvilită numai de atașamentul țăranilor polonezi față de pămînt.
Se tipărește volumul întîi, *Prin foc și sabie*, din trilogia istorică a lui H. Sienkiewicz, concepută cu scopul expres de „îmbărbătare a inimilor".

1885 Fuge de la părinți și se angajează în trupa teatrală a lui Stobiński, apoi în cea a lui Ratajewicz.

1886 Se întoarce acasă și intră casier la Căile Ferate într-o stație secundară.

Începe să apară la Varșovia revista *Głos (Vocea)*, în care tinerii M. Bohusz și J.L. Popławski vor promova programul poporanist: reprofilarea industriei pe cerințele naționale, mărirea capacității de consum a pieței interne prin îmbunătățirea situației economice și culturale a țărănimii, antiurbanismul, legătura indisolubilă cu pămîntul, tipul armonic dezvoltat în sînul naturii, curățenia etică a satului etc. Apare volumul al doilea din trilogia lui H. Sienkiewicz: *Potopul*.

1887 Reymont părăsește slujba și pleacă la Wrocław cu Puszow, secretarul Asociației teozofice.

Săptămînalul *Życie (Viața)* începe să răspîndească la Varșovia ideile simboliste.
E. Orzeszkowa susține prin romanul *Pe Niemen* că nobilimea ruinată nu se poate regenera social decît prin apropierea de țărănime.

1887–1888 H. Sienkiewicz publică ultimul volum al trilogiei: *Pan Wołłodyjowski*.

1888 În romanul *Kaśka Kariatyda*, G. Zapolska zugrăvește situația femeii ca victimă a societății burgheze.

1887–1889 Apare cel mai bun dintre romanele lui B. Prus: *Păpușa*, un tablou magistral al mediului orășenesc polonez din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

1889 Wł. Reymont se află într-o trupă teatrală care dă reprezentații la Częstochowa.

1890 Intră iarăşi la Căile Ferate ca supraveghetor de linie. Scrie intens în timpul liber.

1892 Debutează în presa vremii cu nuvela *În ajunul Crăciunului*, apărută în periodicul *Myśl (Ideea)*.

Se înfiinţează Partidul Socialist Polonez.

1893 Concediat, pleacă la Varşovia hotărît să se consacre literaturii.
Publică în revista *Głos* nuvela *Moartea*.

1894 Reymont face o călătorie la Częstochowa şi îşi publică impresiile: *Pelerinaj la Jasna Góra* în *Tygodnik Ilustrowany (Săptămînalul ilustrat)*.

1895 În *Kurier Codzienny (Curierul zilnic)*, Reymont publică romanul *Comedianta*, un protest împotriva filistinismului înăbuşitor al burgheziei.

1896 În *Biblioteka Warszawska* apare *Frămîntări*, o continuare a *Comediantei*.

Quo vadis de H. Sienkiewicz, operă sugerată de persecuţiile creştinilor în timpul împăratului Nero.

1897 La Cracovia îşi începe apariţia revista simbolistă *Życie*.

1897—1898 Tot în *Kurier Codzienny* apare şi *Pămîntul făgăduinţii*, frescă poporanistă a urbei industriale.

1899 Wł. Reymont suferă un accident de tren, după care rămîne cu traumatisme serioase, ce se vindecă anevoie.

St. Przybyszewski (1868—1927) publică la Cracovia în lunarul *Życie* articolul *Confiteor*, un manifest al principiilor simboliste.

1900 Cavalerii teutoni de H. Sienkiewicz.

1902—1908 Reymont publică în *Tygodnik Ilustrowany* tetralogia campestră *Ţăranii (Toamna, Iarna, Primăvara, Vara)* pentru care va primi în 1924 Premiul Nobel.

1905—1907 Revoluţia burghezo-democratică din Rusia. A stîrnit ecouri largi în Polonia. Reymont a înţeles-o doar umanitar şi naţional.

1909 *Visătorul*, protest retrospectiv împotriva unei vieţi lipsite de perspective antrenante.

1911 *Vampirul*, expresie a evadărilor spiritiste.

1913—1918 Reymont tipăreşte în *Tygodnik Ilustrowany* trilogia istorică *Anul 1794 (Ultimul seim al Republicii, Nil desperandum, Insurekcja)*, ecou al luptelor care au dus la cotropirea Poloniei.

1914—1918 Primul război mondial. La 7 noiembrie 1918 Polonia îşi recapătă independenţa naţională.

1917 Academia de ştiinţe de la Cracovia îl propune pe Reymont pentru Premiul Nobel din 1918, pe care îl ia însă H. Pontoppidan.

1919—1920 Reymont întreprinde două călătorii în America, unde vizitează coloniile poloneze.

Nuvelele *Prințesa* (1922), *Intoarcerea* (1921), *Spovedania* (1922) sînt răsfrîngeri ale acestei călătorii.

1921 Se îmbolnăvește de inimă; ulterior va petrece mult timp în diferite stațiuni balneo-climaterice.

1923 Reymont se tratează pe litoralul Mediteranei, în sudul Franței și la Florența. E propus, alături de St. Żeromski (1864—1925), pentru Premiul Nobel pe anul 1924.

1924 Se întoarce în țară, la Kołaczkowo. I se conferă Premiul Nobel pentru epopeea *Țăranii*, deși candidau scriitori cu renume: Th. Hardy, Th. Mann, B. Ibañez, M. Gorki, Sigrid Undset, Grazia Deledda.

1925 *25 decembrie*: Moare la Varșovia Władysław Reymont; osemintele i-au fost înhumate în catedrala Sf. Ioan.

St. V.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Nuvelele selectate în volumul de față au fost traduse după textele originale cuprinse în prima ediție critică a operelor lui Reymont, alcătuită de Adam Bar: Wł. Reymont, *Pisma (Scrieri)*, Varșovia, 1949—1952 (t. 1—20), respectiv, din volumele: I, 1952; V, 1950; VIII, 1950; XIV, 1950.

În alegerea nuvelelor care alcătuiesc sumarul, în afară de criteriul valorii estetice, s-a avut în vedere închegarea unei fizionomii artistice complexe, care să ilustreze pe cît mai multe laturi personalitatea scriitorului, exprimînd osatura poporanistă a operei, dar și depășirile în direcția realistă, naturalistă ori simbolistă.

Ordinea acceptată nu reprezintă cronologia scrierii și nici pe aceea a apariției, urmărind doar o alternare a nuvelelor cu o fabulație mai dură cu altele mai puțin aspre. La sfîrșitul fiecărei nuvele am indicat anul primei apariții.

În transcrierea numelor proprii s-a respectat grafia originală, cu toate că citirea lor implică unele dificultăți pentru lectorul de la noi din cauza abundenței de consoane sau a unor litere cu valori sonice specifice limbii polone. Dăm, de aceea, cîteva indicații menite să ușureze receptarea lor ca pronunție:

ą = *o*ⁿ (*o* nazal); *ę* = *e*ⁿ (*e* nazal); *c* = *ț*; *j* = *i*; *ł* = *u*; *cz*, *ci*, *ć* = *č* (*ci*); *rz* = *j*; *ó* = *u*; *sz*, *si*, *ś* = *ș* (*și*); *rz*, *ż* = *j*.

Volumul împlinește și rostul unui omagiu, adus marelui clasic polonez și universal cu ocazia sărbătoririi a 100 de ani de la naștere.

St. V.

E drept!

I

Era o noapte de primăvară timpurie, de martie, noapte plină de ploi, de frig şi de vînturi.

Pădurile stăteau închircite şi ţepene, pătrunse de umezeală pînă la măduvă; uneori le străbătea un fior îngheţat, tremurau febril şi, ca şi cum ar fi fost cuprinse de spaimă, îşi desfăceau ramurile, se scuturau de apă, foşneau sinistru, începeau să străpungă întunecimile şi, înnebunite de durerea îngheţului, cîntau vaierul sălbatic al celor torturaţi fără milă.

Din cînd în cînd se abătea o zăpadă umedă şi parcă totul se liniştea şi îngheţa, pădurile tăceau vlăguite, amorţeau — doar prin neguri, prin bungetele codrului, printre trunchiurile puternice, amuţite dintr-o dată, aluneca un geamăt încet şi dureros, sau izbucnea ţipătul ascuţit, înfricoşător al vreunei păsări care îngheţa, şi trosnetul uscat al corpului căzînd de pe ramură.

Apoi iarăşi venea vîntul, se strecura tiptil prin întuneric şi se arunca furios asupra pădurilor; îşi înfigea colţii umezi în adîncuri, topea zăpada, răjghina crengile, rupea tufişurile dese şi, cu un urlet de triumf, se tăvălea prin poiene, zgîlţîind copacii ca pe nişte trestii firave. Din străfundurile nopţii

— întinderi pustii și înfricoșătoare — se tîrau atunci nori murdari, uriași, aidoma unor stoguri de fîn putred, împrăștiat de vijelie, se lăsau deasupra pădurilor, agățîndu-se de vîrfuri, învăluiau copacii în zdrențe scămoase și îi sugrumau într-o îmbrățișare scîrboasă, cernînd o bură continuă, care pătrundea și pietrele de umezeală.

Era o noapte înspăimîntătoare, drumurile erau pustii, potopite de noroaie amestecate cu resturi de zăpadă; satele tăcute, parcă lipsite de viață, cîmpurile moarte, livezile desfrunzite și gîrbovite, rîurile în cătușe de gheață — nicăieri nici un suflet de om, nici o urmă de viață — pretutindeni domnia nemărginită a nopții.

Doar în cîrciuma din Przyłęk licărea o luminiță.

Cîrciuma se afla la răspîntia din pădure; dincolo de ea, pe povîrnișul muntelui, albeau cîteva căsuțe, iar împrejur se întindea codrul puternic, nepătruns.

Jasiek Winciorek ieși prudent din tufișuri la drum și, zărind luminița care pîlpîia înăuntru, se apropie furișat de fereastră. Multă vreme stătu încurcat; se uită înăuntru, ascultă, aruncîndu-și privirile împrejur — și nu știa ce să facă — se temea atît de mult de toate, că se retrase de la fereastră și făcu cîțiva pași spre pădure, dar începu să bată un vînt tăios, și flăcăul, cuprins de frig, începu să tremure, așa că se întoarse și intră în cîrciumă, închinîndu-se.

Încăperea era spațioasă; tavanul negru atîrna deasupra podelei de pămînt și apăsa pereții coșcoviți și cu varul căzut, tăiați de două ferestre pe jumătate oarbe, înfundate cu paie.

În partea opusă ferestrelor, apărată de o gratie cu lănteții groși, se afla tejgheaua, cu o latură sprijinită de niște butoaie mari, pe care afuma roșietic o lampă de gaz. Odaia era cufundată într-un întuneric dens, străbătut doar de licărul focului care se stingea pe o vatră de modă veche, lîngă care se așezase o pereche de cerșetori. În colțul celălalt, aproape întunecos, deslușeai cu greu cîțiva inși, strînși grămadă și șopocăind tainic. În fața tejghelei stăteau doi țărani; unul strîngea o sticlă în mînă, iar celălalt așeza paharul, se tot cinsteau și se legănau somnoroși.

O fată grasă, cu fața roșie, horcăia după gratie, rezemată de un butoi.

Damful de votcă, amestecat cu mirosul noroiului de lut și al zdrențelor ude, se răspîndea peste tot.

Uneori în liniștea adîncă ce se lăsa în odaie se auzea vuietul pădurii, răpăitul ploii în geamuri și trosniturile crengilor de molid în vatră. Atunci se deschidea o ușă scundă, ascunsă de gratie și în cadrul ei apărea capul bătrîn și cărunt al evreului, îmbrăcat în veșminte de rugăciune și cîntînd cu jumătate de glas; în spatele lui se vedea o cămăruță luminată cu lumînări, din care, o dată cu mirosurile sabatului, tălăzuia ecoul molcom al unor litanii triste, monotone.

Jesiek bău cîteva pahare, unul după altul. Mușca flămînd din chiflele uscate și mucegăite care se întindeau în gură ca o curea umezită, gustînd în răstimpuri dintr-o scrumbie. Se uita cu grijă cînd la ușă, cînd la fereastră, prinzînd din zbor, foarte atent, toate glasurile care șușoteau în cîrciumă.

— Să mă-nsor? nu, să mă ia dracu, nu mă însor! strigă deodată un țăran, izbind sticla de tejghea și scuipînd pînă în spatele cerșetorului care stătea lîngă vatră.

— Ba tot trebuie să te-nsori, sau dai paralele înapoi! șopti celălalt.

— Pentru Dumnezeu, atîta bănet! Jewka, o litră de spirtac, eu plătesc!

— Banu-i mare lucru, dar nevasta-i și mai mare...

— Nu, să mă ia dracu, nu mă însor, vînd tot, mă împrumut, dau banii îndărăt, da' nu mă-nsor cu stricata asta.

— Hai noroc, Antek, uite ce zîc eu...

— Ia nu mă mai îmbrobodiți. Am zîs nu, așa rămîne și dacă nu mă lăsați în pace, fug și-n Brezilia, cu oamenii ăștia, da, pînă la marginea lumii...

— Ești un prostănac! Hai noroc, Antek, uite ce zîc eu...

Norociră de cîteva ori, începură să se sărute cu schimbul și tăcură, fiindcă un copil izbucni în plîns în colțul celălalt, iar în grămada care ședea tăcută de teamă se iscă o mișcare nelămurită.

Un țăran înalt și uscat se smulse din întuneric și ieși din cîrciumă.

Jasiek se trase lîngă foc, căci frigul îl pătrundea pînă la os, înfipse o scrumbie într-o surcea și începu s-o părpălească pe cărbuni.

— Dați-vă mai la o parte — îi șopti bătrînului care își ținea picioarele goale pe desagi și, deși orb de-a binelea, își usca la foc obielele ude, tăifăsuind încet cu baba, ocupată să pregătească mîncarea și să arunce vreascuri sub pirostriile pe care stătea oala.

Lui Jasiek i se făcu mai cald, iar din sumanul lui ieșeau aburi ca dintr-o căldare cu apă clocotită.

— Da' te-a udat binișor! îi spuse încet cerșetorul, adulmecînd.

— Păi cum — șopti, și se cutremură violent; ușa scîrțîi, dar intră țăranul cel înalt și începu să povestească ceva cu jumătate de glas oamenilor care se adunară în jurul lui.

— Cine sînt, nu știi? întrebă Jasiek, înghiontindu-l pe cerșetor.

— Ăia? Cine să fie? Niște proști, pleacă în Brazilia — răspunse scuipînd.

Jasiek nu mai zise nimic, se usca, aruncîndu-și mereu ochii prin încăpere la oamenii chinuiți de teamă, care ba vorbeau, tot mai aprins, ba tăceau brusc, și cîte unul dintre ei ieșea în fiecare clipă afară și se întorcea imediat.

Din cămăruța crîșmarului se auzea o melodie tot mai monotonă, pînă cînd un cîine costeliv se tîrî de undeva lîngă foc și începu să mîrîie la cerșetori. Căpătă o lovitură de băț, schelălăi de durere și se culcă în mijlocul odăii, uitîndu-se cu o privire jalnică, înfometată la aburul care se ridica deasupra oalei.

Lui Jasiek îi era din ce în ce mai cald, mîncase scrumbia și restul de chifle, dar simțea că acum foamea îl chinuie și mai rău. Își pipăi buzunarele cu de-amănuntul și, negăsind nici un ban, se ghemui, pironindu-și ochii la oală și la flăcările roșii ale focului.

— Ți-e foame, ai? îl întrebă bătrîna după o clipă.

— Mda... îmi cam chiorăie mațele...

— Cine e? o întrebă bătrînul încet.

— N-ai grijă, că n-ai să capeți nici o para chioară... mormăi cu răutate.

— E gospodar cu stare?

— Aș, ca și tine, de pe drumuri! șopti, luînd oala de pe pirostrii.

— E, parcă mai sînt oameni buni pe lume... animale, ca porcii din coteț... Ha?... și îl imboldi pe Jasiek cu bățul.

— Adevărat, adevărat — îi răspunse flăcăul, cu gîndul aiurea.

— Ai tu ceva pe cuget, așa mi se pare... șopti cerșetorul după o clipă.

— N-am nimic.

— Domnul Isus totdeauna zicea: „Dacă ți-e foame — mănîncă; dacă ți-e sete — bea, iar dacă suferi — să nu vorbești!"

Jasiek își ridică spre bătrîn ochii îndurerați, plini de lacrimi.

— Ia și îmbucă ceva din puținul nostru de oameni săraci, o să-ți meargă la inimă, mănîncă... îl rugă bătrîna, turnîndu-i o porție mare într-un căuș de coajă. Scoase din desagă un codru de pîine neagră și i-o întinse, apoi, cînd Jasiek se trase mai aproape de mîncare și îi văzu fața suptă, cenușie și parcă ruptă de trup, o cuprinse mila și scoase o bucată de cîrnat, așezîndu-i-o pe pîine.

Jasiek nu se putu împotrivi foamei și nici invitației, așa că înfuleca lacom, aruncînd din vreme în vreme cîte un os cîinelui care se tîrîse aproape și-l privea rugător.

Cerșetorul ascultă îndelung, apoi, cînd bătrîna îi împinse oala în mînă, ridică lingura și rosti solemn:

— Mănîncă, omule. Domnul Isus a spus: „Îi dai săracului o para, altul îți va da zece..." Mănîncă cu Dumnezeu, omule...

Mîncau în tăcere.

În pauze cerșetorul își ștergea gura cu mîneca și spunea:

— Trei lucruri îi trebuie omului ca să-i priască mîncarea: rachiu, sare și pîine; bătrîno, ia dă și rachiu!

Băură toți trei și mîncară mai departe.

Jasiek mai că uitase de primejdie, nu mai arunca priviri temătoare prin cîrciumă și nici la ferestre ori la ușă. Mînca, săturîndu-se de căldură, își ostoia încet foamea care de patru zile îi mistuia măruntaiele, își afla liniștea în tăcerea care domnea în odaie.

Țăranii de lîngă tejghea plecaseră, iar grămada din colț, răspîndită pe lavițe și pe lutul ud de jos, moțăia tăcută, cu capetele pe legături. Doar din odaia crîșmarului răzbătea tot mai somnoros îngînatul cîntecelor.

Ploaia cădea fără încetare, scurgîndu-se prin acoperiș. În cîteva locuri picura din tavan, formînd pe jos bălțoace rotunde de noroi, alunecoase și lucitoare. Cîteodată vîntul zguduia cîrciuma, vuia prin horn și risipea focul, împrăștiind fumul prin încăpere.

— Na și ție, rătăcitule — șopti bătrîna, aruncînd resturile de mîncare cîinelui care se tot învîrtea pe lîngă ei și cerșea cu ochii.

— Cînd îți pui burta la cale, nici în iad nu ți-e prea jale — spuse cerșetorul, așezînd deoparte oala goală.

— Să vă răsplătească Dumnezeu pentru mîncare. Strînse mîna bătrînului, dar acesta nu-i dădu drumul și i-o pipăi ușor.

— Cîțiva ani n-ai prea muncit cu mîinile astea — mormăi.

Jasiek se ridică înfricoșat.

— Stai, nu te teme. Domnul Isus a spus: „Toți cei care au frică de Dumnezeu și ajută pe orfanii nevoiași sînt drepți". Nu te teme, omule. Eu nu sînt o iudă, sînt creștin drept și om sărac...

Căzu o clipă pe gînduri, apoi spuse cu glas scăzut:

— Ai grijă de trei lucruri: să iubești pe Domnul Isus, să nu flămînzești și să dai și celor mai sărmani ca tine — încolo, toate sînt fleacuri, scîrnăvii de-ale oamenilor... Înțeleptul trebuie să știe asta, ca să nu se necăjească degeaba... Hm, se știe ba una, ba alta... ai? ce zici?...

Ciuli urechile și așteptă, dar Jasiek nu răspunse nimic, tăcea mereu, temîndu-se să nu se trădeze. Bătrînul scoase o tabachere din coajă de tei, ciocăni

în ea cu un deget, priză, strănută, întinzînd-o flăcăului și, aplecîndu-și spre foc fața mare, oarbă, începu să vorbească cu voce înceată, monotonă:

— Nu mai e dreptate pe lume, nu. Peste tot sînt numai fățarnici, toți se străduiesc să se prindă unul pe altul la ananghie, să se înșele mai repede și să se căpătuiască. Nu asta a vrut Domnul Isus pe lume, nu asta. He, he, d-apăi cum, ajungi la vreo gospodărie bogată, îți scoți căciula, cînți de-ți crapă gîtlejul, și despre Isus, și despre Maria, și despre toți sfinții, așteptînd — și nimic; mai-zici cîteva rugăciuni către Schimbarea la față, aștepți — doar cîinii scheaună, adulmecîndu-ți desagii, și fetele zburdă dincolo de îngrăditură; mai pui o litanie — și, în sfîrșit, te procopsesc cu două parale și o bucățică de pîine mucegăită! Să dea Dumnezeu să orbiți și voi, cîinilor, și să ajungeți și voi să cereți de pomană de la cerșetori. Nu mi-ați plătit nici rachiul cu care trebuie să-mi clătesc gîtul după atîta rugăciune!...

Scuipă cu necaz.

— Dar parcă lor le merge mai bine, ai? continuă după ce mai luă o priză de tutun. Jantek Kulik, ăla din Dęby... a furat un purcel de la boier... crezi că i-a folosit? Da' de unde... godacul era slab ca un cîine boieresc... toată grăsimea încăpea într-o litră de rachiu... Pentru atîta lucru l-au luat și l-au băgat la răcoare pe jumătate de an... Și pentru ce? Pentru un prăpădit de purcel! Ca și cînd porcul n-ar fi tot creatura lui Dumnezeu... ca și cînd unii trebuie să moară de foame, cînd alții au de toate pînă peste cap... Domnul Isus a spus doar: „Ce-ți ia săracul e ca și cînd mi-ai da mie. Amin!" Mai bei, ai?

— Să-ți plătească Dumnezeu, da' parcă mă cam ameții.

— Prostule! Și Domnul Isus bea la sărbători. Nu e păcat să bei; e păcat să te îmbeți ca un porc, pierzîndu-ți cu totul graiul lăsat de la Dumnezeu, și să stai ca mutu, cînd oamenii de treabă tăifăsuiesc...

— Fie, hai noroc! șopti Jasiek resemnat.

Bătrînul ridică sticla la gură și supse lung, cu gîlgîituri, apoi, dîndu-i sticla lui Jasiek, zise vesel:

— Bea, sărmane! Ai grijă doar de trei lucruri: să muncești toată săptămîna, duminica să spui o rugăciune și să dai și celui nevoiaș — și te vei bucura de izbăvirea sufletului. Omule, îți zic, dacă nu poți să bei cu degetarul, bea cu litra...

Apoi tăcură cu toții.

Bătrîna dormea cu capul în piept lîngă focul potolit, cerșetorul își holba ochii acoperiți de albeață la cărbunii roșietici și se legăna cu înverșunare; glasurile și șoaptele din colț încetaseră, doar vîntul bătea tot mai avan în geamuri și zgîlțîia ușa, iar din odaia de alături se auzeau cîntece pătrunse parcă de jale și disperare...

Jasiek era toropit cu totul de căldură și de votcă, îi era așa de somn, că întinse picioarele la foc, simțind o dorință aprigă să se culce... Se mai apăra doar cu ajutorul reflexelor conștiinței, ale fricii, dar se cufunda tot mai adînc într-o înțepenire totală, de nu-și mai amintea nimic. Un val de plăcere, plin de căldura și strălucirile focului, de cuvinte bune, de liniște și tăcere îl amorțea cu totul; se simțea pătruns de un sentiment profund de mulțumire și siguranță. Se trezea uneori dintr-o dată, nu se știe de ce, arunca o privire în jur și asculta o clipă pe bătrînul care îngîna moțăind:

— Pentru toate sufletele care rămîn în purgatoriu - „*Ave Maria, de grație*"... Omule, îți spun eu, un bun cerșetor trebuie să aibă trei lucruri: măciuca ghintuită la cap, tolba adîncă și rugăciunea lungă...

Se trezi și, simțind ochii lui Jasiek, vorbi limpede:

— Ascultă ce-ți spune un om bătrîn — îți zic, ia și bea cu mine... și mai ascultă. Omule, iți spun: fii înțelept și nu te băga în ochii nimănui. Vezi totul, dar fii orb la toate... De trăiești cu un om prost — fă-te mai prost ca el... de stai cu unul șchiop — fă-te olog de amîndouă picioarele, iar cu unul bolnav — prefă-te că mori pentru el. Dacă ți se aruncă o para, mulțumește ca pentru un ban de aur... Asmut cîinii pe tine... lasă-i în plata Domnului... Te altoiesc cu ciomagul... îngînă o rugăciune...

Omule, îți spun eu: fă ce te sfătuiesc și-o să ai traista doldora, burta plină de mîncare și toată lumea ai s-o duci de funie, ca pe o vită proastă... He, he, he, nu sînt nici eu un oarecine ca ăștia din vremea de azi, nu; am învățat și eu ba una, ba alta!... Cine înțelege cum e lumea, n-o să-i fie rău. Față de boier, ocărăște-i pe țărani — și s-o găsi un ban sau o bucată de carne rămasă de la prînz; înaintea preotului, plînge-te de țărani și de boieri — ai la sigur două parale și iertarea păcatelor, iar în casele țăranilor, înjură-i pe toți și vei avea mîncare cu slănină și rachiu... Omule, iți spun... Pentru sufletul Julinei. *„Ave Maria!...“* începu în neștire cu glasul somnoros, clătinîndu-se pe laviță.

— *„De grație plină...“* Ajutați pe un infirm sărman... începu să repete bătrîna, ridicîndu-și capul prin somn.

— Taci, proasto! strigă, deșteptîndu-se deodată, fiindcă ușa de la intrare se trîntise cu zgomot și intrase un evreu înalt, roșcat.

— La drum, e timpul! strigă acesta surd și, imediat, toți oamenii care moțăiau săriră în picioare; începură să se îmbrace, să-și aburce în spate legăturile, să cumpere cîte ceva, venind în mijlocul odăii ori retrăgîndu-se în dezordine. Un murmur încet de teamă, plin de nemulțumire și de jale se smulgea din toate piepturile. Vorbele se încrucișau agitate, chemările, șoaptele și blestemele, tropăiturile și începutul unei rugăciuni îngînate cu jumătate de glas, rumoarea, plînsul copiilor — toate acestea, stăpînite, reținute cu forța, umpleau încăperea neagră, lugubră, de o spaimă ciudată.

Jasiek se trezi de-a binelea și, cum sta cu spatele lipit de hornul care se răcea, se uita curios la oameni, atît cît le putea distinge siluetele prin întuneric.

— Unde se duc? îl întrebă pe cerșetor.

— În Brazilia.

— E departe?

— Ho! Ho!... La capătul lumii, peste nouă mări și nouă țări.

— Și de ce pleacă, după ce? aruncă mai încet.

— Întîi, pentru că sînt proști, apoi, pentru că sînt săraci...

— Și știu drumul? întrebă iar, grozav de uimit.

Dar cerșetorul nu-i mai răspunse, o îmboldi pe bătrînă cu bățul, veni în mijlocul odăii, îngenunche și începu cu un glas plîngăreț și cîntător:

— Vă duceți peste mare, peste munți și păduri... la marginea lumii, Domnul Isus să vă binecuvînteze, orfanilor! Să vă aibă în pază Fecioara de la Częstochowa și să vă ajute toți sfinții pentru bănuțul care-l dați unui sărman infirm... Schimbării la față, *„Ave Maria...“*

— *„...De grație plină“*, Domnul cu tine... bolborosea bătrîna, îngenunchind alături.

— Tu, cea binecuvîntată dintre femei — răspunseră oamenii, trăgîndu-se spre mijloc.

Îngenuncheară cu toții, izbucniră plînsete încete, capetele se înclinară, iar inimile se încredințară rugăciunii cu credință adîncă și umilință. O adiere caldă de încredere înflăcăra ochii stinși și fețele

trase, cenușii, ale oamenilor, le îndrepta umerii căzuți, întărindu-i atît de mult, că se sculară de la rugăciune puternici, neînfrînți.

— Herszlik! Herszlik! strigară la evreul care dispăruse în odaia de alături.

Vroiau să plece cît mai repede către această lume necunoscută și înfricoșătoare, dar atît de ademenitoare.

Vroiau să se ia mai repede la trîntă cu noua viață și să fugă de cea dinainte.

Herszlik ieși înarmat cu o lanternă oarbă, numără oamenii, le spuse să se așeze perechi, deschise ușa și porniră la drum ca un cortegiu de năluci ale mizeriei, ca un șirag de umbre acoperite de zdrențe, gîrbovite de greutatea acelui mîine spre care mergeau cu puterea speranței...

Pieriră numaidecît în întuneric și ploaie.

În beznele nopții se zărea, licărind pentru o clipă printre copacii legănați de vînt, doar lanterna călăuzei, iar din întunecimile acestei nopți spăimoase răzbătea, o dată cu foșnetul pădurii și vuietul vifornițel, litania plîngătoare, înlăcrimată de teamă: „Cine se lasă în grija Domnului..."

Cîntecul se întrerupea în vijelie ca geamătul trist al muribunzilor...

— Săracii! Bieții de ei! șopti Jasiek, uitîndu-se în urma lor, și o jale sălbatecă îi încrîncenă sufletul îndurerat.

Se întoarse totuși în cîrciuma întunecată și amuțită — fata stinsese lumina și plecase să se culce, alături cîntecele încetaseră; doar cerșetorul nu dormea, numărînd cu bătrîna pomana căpătată.

— Cam săraci enoriașii! Doi zloți și douăzeci și cinci de groși, tot tărăboiul... Hm!... Domnul Isus să nu-i uite și să le fie într-ajutor...

Vorbea încă, dar Jasiek nu-l mai asculta. Se ghemui lîngă hornul stins, se înveli cum putu în sumanul zvîntat și căzu într-un somn de piatră.

Trecuse bine de miezul nopții cînd fu trezit de un zgîlțîit puternic și de o lumină îndreptată în ochi.

— Hei! Frățioare! Scoală-te! Cine ești?... Ai pașaport?

Își reveni într-o clipă; doi jandarmi stăteau lîngă el...

— Pașaport ai? întrebă a doua oară unul dintre jandarmi, scuturîndu-l ca pe un snop.

Drept răspuns, Jasiek sări în picioare și îl izbi cu pumnul între ochi; jandarmul scăpă lanterna și se prăbuși pe spate, iar Jasiek se repezi la ușă și fugi... Celălalt jandarm se luă după el, dar neputînd să-l mai prindă, slobozi pușca.

Jasiek se clătină puțin... țipă și căzu în noroi, dar se ridică imediat și dispăru în bezna pădurii.

II

Jasiek fugea ca un nebun, se lovea de copaci, se zgîria în tufișuri, cădea, se ridica iar și alerga înainte, gonit de frică. I se părea că urmăritorul e aproape, că îi simte mîinile înhățîndu-l de umeri și aude răsuflări scurte, întretăiate, înapoia lui... Își încorda puterile și fugea ca vîntul, pînă cînd, obosit de moarte, se prăvăli într-un desiș și zăcu mult timp aproape fără cunoștință...

Îl trezi o durere grozavă, pe care o simți deodată în șold. Se săltă puțin și, cu ochii plini de groază, ochi de animal fugărit, străpunse întunericul. Nu văzu pe nimeni și nu putea să-și dea seama unde se afla; împrejur se legăna și foșnea codrul posomorît, presărat cu tufișuri dese.

Se tîrî pînă la un copac şi căzu la pămînt, scîncind — şoldul îl durea îngrozitor. Se frînse în două şi stătu aşa, gemînd printre dinţii încleştaţi. Durerea îl chinuia, se răspîndea ca nişte raze din rana de la şold, înfigîndu-i în fiecare fibră nervoasă nişte ace ascuţite, nemăsurat de lungi şi cumplit de usturătoare... Rupse o mînă de muşchi şi îşi oblojі rana, oprind sîngele care îi scălda şoldul cu un pîrîiaş cald, pe care îl simţea ajungîndu-i pînă în încălţări.

Îi era rău; cădea mereu într-o stare ciudată de leşin şi nu mai ştia nimic de el; se trezea totuşi din această somnolenţă de moarte, se uita cu priviri înceţoşate în noapte şi şoptea printre lacrimi:

— Isuse! O, Isuse, Fecioară!... O, Isuse!

Apoi nu mai simţi nici o durere; amorţea cu încetul, îngheţat de frigul pătrunzător şi de ploaia care se cernea fără încetare.

Pădurea murmura într-una cu şoaptele aspre, teribile ale întunericului.

Iar noaptea se tîra încet... încet... grozav de încet...

Crescut în pădure, Jasiek o cunoştea bine şi cîndva nu se temuse de ea, acum însă, pe jumătate mort, privea cu spaimă la fantomele uriaşe ale arborilor. Sufletul i se umplea treptat de o groază învălmăşită, de o linişte înfricoşătoare.

O teamă plină de disperare îi strîngea inima de durere şi-l încremenea în nemişcare. Îi era frică să mişte pleoapele şi să schimbe direcţia privirii, să rostească numele izbăvitor al lui Isus. Simţea groaza şi tainele dimprejur, simţea că întunericul acesta înfiorător trece prin el şi îi inundă sufletul, nimicindu-l. Şi codrul care mereu spunea ceva... gemea... şi uneori ţipa jalnic... se apleca deasupra lui, privindu-l parcă... apoi se îndrepta ameninţător... se apleca iar mai jos, tot mai jos... aşa de jos... încît îi simţea pe faţă răsuflarea de gheaţă... simţea că ramurile stejarilor, aidoma unor gheare răsucite, se întind spre el... îl caută şi îl vor sfîrteca din moment în moment.

Atunci, cu strigătul mut, înfiorător, al groazei, cădea într-un delir adînc. Creierul, înfierbîntat de temperatură, depăna imagini dezlînate, rupte din amintirile zilelor de închisoare... Se făcea că se tîra pe coridorul închisorii... Da, asta e iar închisoarea. Se uita şi vedea şiruri de capete tunse, aplecate deasupra războaielor care ţăcăneau într-una.

— Jasiek! Jasiek!

Se înfioră, cineva îl chema încet, dar nu putea să-şi dea seama care, pentru că toţi îşi ţineau capetele plecate de frica supraveghetorilor care stăteau lîngă uşă. Nu, i se păruse.

Îşi aţinti ochii, prin fereastra largă, la vîrfurile copacilor... la întinderea necuprinsă a cerului... la siluetele îndepărtate, hăt, ale dealurilor!... Se cutremură din nou... Şi ăsta e clopoţelul pentru masa de prînz! Clopoţel la cină, clopoţel la odihnă!... Scrîşnetul cătuşelor... Feţele aspre ale supraveghetorilor, cu baionete strălucitoare... Un ordin... nu-l mai auzi...

Ah! Nopţile, nopţile acelea groaznice în sala uriaşă a fostei trapezării... nopţile acelea în care dorul se năpustea asupra lui, sugîndu-i tot sîngele, toate puterile, toate lacrimile... nopţile acelea de iarnă, geroase şi albite de lună, în care nu putea să doarmă şi se ruga încet la chipurile sfinte, atît de clare încă, de pe tavanul boltit... Cursul firesc al visării se întrerupe. Acum se face că fuge din închisoare... rătăceşte patru zile prin pădure, prin noapte... cîrciuma din Przyłęk... cerşetorul... oamenii care plecau în Brazilia... jandarmii... împuşcătura...

Se trezi din aiurare. Nu-l mai durea nimic, îi era doar foarte frig, așa că se ghemui și mai mult, lipindu-se de copac și așteptă venirea zorilor. Dorul își înfigea capul țepos în măruntaie și-l rodea nemilos.

Fugea acasă... în satul lui... spre libertate...

Toate acestea erau acolo... acolo... dincolo de pădurea asta care îl rătăcea ca un duh rău și îl despărțea — acolo îi e casa, mama și viața tihnită, acolo e fericirea aceea fără margini, pe care a înțeles-o abia după zăbrelele închisorii.

— Acolo! acolo!... striga în el dorul atît de tare și de puternic, că se ridică să plece. Se așeză la loc, fiindcă nu știa unde se află, se rătăcise în timpul goanei nebunești și trebuia să aștepte ziua.

Nici nu-i trecea prin minte că pot să-l ia și de acasă, de lîngă mama lui și să-l bage iar la închisoare. Știa doar că își va găsi fericirea în satul natal și se întorcea acolo, cu toate piedicile care-i stăteau în cale. I se părea că o dată ajuns, toate necazurile și suferințele se vor sfîrși pentru totdeauna. Doar nu se simțea vinovat de nimic. Închisoarea nu o privea ca pe ceva care aplică pedeapsa, ci numai ca pe o răzbunare personală și puternică a vechilului, pe care îl cam înțepase cu furca!

— Îți vin eu de hac, febră englezească, te cenătuiesc eu bine, n-ai tu grijă!... se gîndea cu ură, amintindu-și prigonitorul.

Îi treceau prin minte mii de idei de răzbunare, dar se ștergeau repede, deoarece tot mai des cădea în starea de somnolență. Se apăra cum putea, pînă cînd, în fine, înaintea zorilor, se adînci într-un somn de moarte.

Dormea cu toată ploaia care îl udase pînă la piele și cu tot frigul aspru al nopții de martie; se tupilase între rădăcinile stejarului, își rezemase capul de trunchiul uriaș și dormea.

Ca de obicei înainte de ivirea zorilor, pădurea se liniștise. Se aplecase asupra celui care dormea și stătea parcă de veghe, apărîndu-l de ploaie.

Întunericul se destrăma încet, pălea... se lumina.

După negurile nopții se răspîndi tulbureala zorilor.

Pădurea, adormind, trezi păsările și animalele.

Un cîrd de ciori zbură tăcut de sub coroanele brazilor uriași; se roti o clipă în înălțimi și pluti spre sat după pradă.

În pădure era încă întuneric, spre răsărit orizontul se albise puțin; se revărsau zorile și, pe fondul acesta lăptos, încă tulbure, spectral, vîrfurile copacilor se desenau ca profilurile munților; jos, sub coroanele arborilor, stăruia o beznă adîncă.

Vîntul se oprise cu totul, copacii stăteau îmbulziți într-o masă tăcută; crengile înghețate și ude se abandonau, coroanele se lăsau și ele fără putere într-o sfîrșeală de moarte, cufundîndu-se într-un somn adînc... măreția înfricoșătoare a puterii care adormea inunda împrejurimile...

Doar vreo ramură tresărea prin somn, se scutura de ploaie, ridicîndu-se spre albul dimineții, și cădea iar într-o amorțire tăcută...

Uneori, un trunchi uriaș se zgribulea de frig, tremurînd parcă, își îndrepta crengile, plecîndu-și coroana spre soarele încă departe și se adîncea în tihna dulce.

Alteori, un glas pătrunzător, ceva ca un oftat profund, ca geamătul pădurii adormite, ca strigătul nălucirilor somnoroase, tremura o clipă și dispărea în tulbureala tot mai albă a zorilor...

Numai tufărișurile joase, firave și sărăcăcioase de alun, de plută, de mesteacăn și de carpen, lipite

de trunchiurile uriașilor adormiți, se înfiorau abia simțit, cu o anume teamă, se ghemuiau unul lîngă altul și șușoteau încet... tremurător...

Doar ienuperii se înălțau nemișcați și semeți; acoperiți de platoșa acelor verzi și tari, pe care se scurgea ploaia, nu sufereau atîta. Dar tufele lungi și dese de smeură sălbatică, răsucite haotic, se agățau cu ghimpii de copaci, zgîriau pietrele, îmbrățișau furnicarele, ca și cînd ar fi fugit în toate părțile îngrozite de ploaia care le pătrundea acoperămîntul gingaș și se scurgea în picături mari pe corpurile subțiratice, pînă la rădăcină, pînă în măruntaie...

Pinii vibrau nervos, iar molizii stăteau parcă fără simțire, acoperiți de evantaiul puternic al ramurilor.

Privirile lăptoase ale zorilor coborau tot mai jos, tot mai adînc, strecurîndu-se printre păduri într-o lumină verzuie, ștearsă.

Codrul se înfiora ușor la această atingere, dar dormea încă.

Ca într-un străvechi templu gotic, mulțimea nenumărată a coloanelor începea să se desprindă din negură, apărînd tumultuoasă împrejur, iar printre coroanele uriașilor, ca prin niște ferestre gotice acoperite cu pînze de păianjen, se revărsa lumina zilei tot mai limpede și mai trandafirie; se cățăra pe trunchiurile cenușii ale copacilor, licărea în picăturile de ploaie și se întindea pe pămînt, peste mușchii ruginii, peste frunzele de anul trecut, peste tufișurile tremurătoare, făcînd să apară, abia vizibilă, fața lui Jasiek, care dormea încovrigat între rădăcinile stejarului.

În tăcerea din jur se auzi un trosnet și, după o clipă, din desișul tufelor apărură siluetele mari ale cerbilor; mergeau prudent, cu gîturile întinse,

oprindu-se mereu și adulmecînd în toate părțile. Îl simțiră pe Jasiek și se strînseră grămadă, se auzi un behăit scurt și încremeniră, mirosindu-l pe cel care dormea... dar săriră brusc în lături, fiindcă Jasiek îngînă ceva prin somn, își puseră coarnele pe spinare și dispărură în pădure.

Viața se trezea încet în adîncurile codrului; coțofenele se sfădeau turbate în duzi, se dădeau huța, agățîndu-se de crengile subțiri, și țipau necontenit de răsuna toată pădurea, iar iepurele stîrnit ieșea de sub tufe, se așeza pe labele dinapoi, își ștergea ochii cu labele și chițăia înfundat din toate puterile; vulpea se strecura pe furiș tîrîndu-și coada, adulmeca în toate părțile, apărea ici-colo ca o umbră prevestitoare de rău și speria păsările care se ascundeau țipînd în copaci, iar veverița dansa cu foc pe vîrfuri, pe ramurile și pe trunchiurile noduroase — era pretutindeni și nu era nicăieri, doar corpul ei mititel, cenușiu-roșcat, apărea ca un fulger printre copaci. Sus de tot, deasupra pădurilor, zbura o procesiune uriașă de stăncuțe; se auzea fîlfîit de aripi și țipete scurte, întrerupte. Căprioarele se îndreptau grămadă spre izvorul care susura printre pietre, strecurîndu-se așa de încet printre copaci și pășind atît de delicat, încît nici cel mai mic foșnet nu tulbura liniștea pădurii adormite; doar mlădițele alunilor pe sub care se furișau se clătinau ușor.

Pădurea dormea încă. Soarele apăruse la orizont și razele lui roșii și reci alunecau peste vîrfuri și se împrăștiau pe trunchiurile cenușii, răsunînd în tonuri abia simțite sub bolțile pădurii.

Cînd se trezi Jasiek, se făcuse ziuă de-a binelea, soarele se ridicase și se uita de sus la pădure. Zvîcni drept în picioare, dar se împletici și căzu înapoi. Nu putea să-și mai tragă sufletul, așa de năprasnic îl înțepa în piept. Îl dureau toate oasele, se simțea

atît de bolnav și de neputincios că nu se mai putea mișca. Încercă să se tîrască în patru labe, dar degeaba, puterile îl părăsiră.

— Isuse, Isuse! îngînă cu disperare.

Sufletul și ochii i se umplură de lacrimi care se prelingeau ca boabele de mazăre pe fața suptă, vineție. Tot corpul i se cutremura în chinul neputinței și al părăsirii.

— O să mor! O să mor aici!... șoptea printre gemete. Îl cuprinse teama, frica de moarte și dorul uriaș, disperat, de oameni, de ai lui, de viață, și, încordîndu-și toate puterile, porni iar. Se orientă repede unde se află și în care parte trebuie să meargă. Deși se oprea mereu, sprijinindu-se de trunchiuri, deși slăbiciunea îl dobora la pămînt făcîndu-l să-și rănească trupul chinuit, se ridica și se tîra mai departe.

— Numai să nu mor aici, numai să nu mor! șoptea.

Apoi, simțind că înțepăturile încetaseră și șoldul nu-l mai durea de loc, atît de tare-l amorțise frigul, grăbi pasul; își scoase căciula și, în gura mare, cu buzele arse și inima plină de lacrimi și durere, rosti o rugăciune, cerșind îndurarea Celui-de-Sus...

Încă înainte de amiază ieși la marginea pădurii, lîngă cîmpurile care se întindeau într-o vale uriașă, rotundă, străjuită de culmile acoperite de păduri.

— Przyłęk! Isuse, Fecioară! Przyłęk! Isuse! exclamă cu emoție.

Se lăsă în genunchi sub un copac și cuprinse satul într-o privire fierbinte.

— Doamne! E satul meu! Przyłęk! Przyłęk! — repetă de o mie de ori, îmbătîndu-se la auzul acestor sunete. Tabloul îl cutremura, îngăima cuvinte neînțelese, întinzînd brațele spre casele așezate într-un șir lung în mijlocul văii, și mînca din ochi rîndurile de plopi printre care se zăreau

coamele acoperișurilor de paie, trîmbele de fum ce se tîrau deasupra caselor, drumurile noroioase și luncile care se întindeau de cealaltă parte a satului, învăluind cu privirea însîngerată, pierită, dar bucuroasă ca cerul dimineții, plină de soare și fericire, cîmpurile acestea pustii, înnegrite și mustind de umezeală; zăpada albea printre brazde, iar apele sclipeau prin șanțuri și în adîncituri ca niște panglici de oțel poleite; perii bătrîni înnegreau pe mejdine ca niște păsări obosite. Și acolo sus, pe deal, dincolo de sat, străluceau în soare crucile aurii ale bisericii și se năzăreau zidurile crăpate ale mînăstirii. Mai jos, într-o latură a mînăstirii, lîngă rîul care curgea pe lîngă casa lui, se întindea parcul boieresc și străluceau ferestrele de la conac ca niște discuri poleite; eleșteiele din parc și apele rîului străluceau, scînteind în lumina veselă și puternică a soarelui care atîrna pe cerul palid deasupra satului...

— O, Isuse! Isuse! Am să plătesc o slujbă la biserică și am să mă duc și la Częstochowa! O, Fecioară, măicuță scumpă! șoptea cuprins de o fericire nespusă și de jale. Nu-și mai amintea nimic: nici de închisoare și pedepse, nici de evadare, nici de rană sau de suferințele prin care trecuse. Acum avea satul natal înaintea ochilor, iar în suflet hălăduiau doar bucuria nebună și bunătatea fără margini; simțea atîtea lacrimi de duioșie, atîta îmbătare, și îi mulțumea lui Dumnezeu, cu buzele fierbinți și cu inima, rugîndu-se.

Cu toate acestea se temea să treacă prin sat ziua în amiaza mare ori să ocolească pe lîngă mînăstire ca să ajungă acasă, la maică-sa. Trebuia să aștepte pînă seara. Se retrase spre pădure, la pășunile unde se găseau stoguri mari de fîn, se înfundă adînc într-unul din ele și așteptă.

Spre apus vremea se răzbunase de-a binelea; se lăsa un ger ușor, cețuri reci, cenușii, rare zăceau pe cîmpuri; după asfințitul soarelui, cerul se acoperise cu o fîșie de purpură și revărsări sîngerii, iar noroiul se întărea repede și unduia sub picioare ca o curea de piele. Mirosul aspru al gerului se împletea cu izul frunzelor de stejar putrezind în pădure și, cîteodată, cu adierea fumurilor care se amestecau cu ceața.

Jasiek o luase către sat de-a dreptul, peste cîmp.

Se oprea în fiecare clipă, se așeza pe mejdine, se tupila pe sub copaci și mergea din ce în ce mai încet, uitîndu-se la fiecare țarină.

— Asta e a lui Wojtek! șoptea, aplecîndu-se, și atingea pămîntul cu mîna.

Nu mai vedea nimic afară de cîmpuri, afară de dîlmele acestea lungi, negre-verzui ale semănăturilor de iarnă, împestrițate din loc în loc cu adîncituri pline de zăpadă.

Aurora sîngerie a apusului pălea, lucind tulbure în apa băltoacelor; miriștile surde, înmuiate, tocite zăceau ca niște zdrențe; brazdele arăturilor de toamnă scînteiau acoperite de bruma argintie a gerului: tarlalele de lucernă semănau pe alocuri cu năfrămile verzi și decolorate ale femeilor.

Jasiek întîmpina totul cu emoție, cu scîncete de bucurie.

Era la fel de vlăguit ca și ogoarele acestea triste, la fel de sfîșiat, prăpădit și bătut de ploi și se simțea de o mie de ori mai fără apărare; se lipea de pămînt cu o dragoste sălbatică, de parcă această atingere i-ar fi renăscut forțele și puterea de a rezista... lăsîndu-i-se în stăpînire... Și cum întunericul se îndesea, Jasiek se apleca tot mai jos deasupra ogoarelor.

— Grîul lui Michał, ptiu! mormăi uimit, recunoscînd firele verzi.

Întunericul se lăsa repede, aurora apusului se stinsese, învinețindu-se, cerul se acoperise cu roua stelelor, aerul era curat, cețurile pieriseră — fiindcă era un ger strașnic — doar pădurile păreau mai aproape în văzduhul acesta limpede, înconjurînd întreaga vale cu o ramă înaltă, neagră.

Satul era la cîțiva stînjeni. Jasiek trecea acum prin grădinile de varză întretăiate de brazde adînci, pline cu zăpadă, și prin lunca mocirloasă, inundată de apa sub care mai dura încă stratul tare de gheață.

Putea să deslușească zgomotele din sat... se auzea behăitul oilor și zbieretele vițeilor, undeva nechezau caii, scîrțîiau cumpenele fîntînilor. Simțea în nări mirosul de fum. Unde și unde, printre copaci, printre acareturi și printre îngrădituri, licăreau luminițe... un cîntec răsună prin aer, dar fu întrerupt de huruitul unei căruțe care trecea prin sat în goana cailor. Într-o curte, gîștele gîgîiau turbate. Cineva striga cît îl ținea gura:

— Pietrek! Pietrek!...

Glasul îl lovi ca un mai, se clătină.

Mergea în lungul satului, pe drumeagul ce alerga în spatele șurilor.

Maică-sa locuia în capătul celălalt, peste rîu, la poalele dealului pe care se ridica mînăstirea.

— A pus acoperiș nou! șopti, uitîndu-se la o casă. Wawrzon a ars!

Se opri o clipă și privi compătimitor la coșul negru ce se înălța printre pomii pîrliți ai livezii.

— Ia te uită! Ajutorul de primar și-a făcut casă nouă. Din sudoarea altora! adăugă după o clipă, plecînd mai departe.

Cu cît era mai aproape de casă, cu atît mergea mai încet și mai greoi; șoldul începuse iar să-l doară, zgomotele satului îl ațîțau și îl stăpînea o bucurie năvalnică, cutremurîndu-i nervos tot corpul.

îi venea să se arunce la pămînt şi să-l sărute cu dragoste, să îngenuncheze înaintea fiecărei case, înaintea fiecărei livezi, înaintea fiecărei şuri şi să se roage fiecărei pietre, plopilor ce se înălţau în faţa caselor, luminiţelor de la ferestre, vorbelor, întregului sat natal, iubit... drag... Dar nu mai avea putere, fericirea îl secătuise de vlagă. Cu ultimele pîlpîiri de viaţă, cu ultimele forţe, se tîra inconştient, ca un muribund, numai să ajungă odată acasă... să ajungă pînă la prag, şi acolo poate să şi moară.

— O, Isuse! Fecioară Preacurată! şoptea, şi fără să ştie cum şi cînd se pomeni înaintea casei, dar nu mai putu să deschidă uşa, căzu pe pragul părintesc şi izbucni într-un plîns înecat de suspine...

III

Cînd vin zorii dimineaţa —
Tot pămîntul, toată marea
Ţie-ţi cîntă toată fiinţa:
Fii slăvit, o, Doamne mare!

Jasiek îşi săltă capul pe aşternut şi ascultă atent; glasul venea de aproape, parcă dinapoia uşii. Se uită împrejur, dar nu văzu nimic, doar prin ferestruica tăiată în perete se strecurau zorii, împrăştiind o lumină slabă. Căzu iar pe pat; nu ştia unde se găseşte, nu-şi aducea aminte de nimic.

Ţie-ţi cîntă toată fiinţa:
Fii slăvit, o, Doamne mare!

— Măicuţă! şopti, ascultînd refrenul. Zăcea tăcut, ţinîndu-şi respiraţia, cu ochii pironiţi în întuneric, repetînd cîntecul nu cu vocea, ci cu mişcarea buzelor, şi lacrimile i se scurgeau încet pe faţă,

lacrimi de fericire neînţeleasă... Nu mai auzi cînd se sfîrşi cîntecul şi nici scîrţîitul uşii.

— Îţi e mai bine, fiule, ai? — susură un glas deasupra lui.

— Măicuţă! Măicuţă! spuse în şoaptă, îi apucă mîna care-l mîngîia pe obraz şi rămase aşa, în această încîntare plină de lacrimi de fericire.

Bătrîna îi mîngîia, doar, cu mare dragoste, părul nădușit și fața.

— Taci, copile... taci, puişorule... taci...

Nu putu să mai spună nimic de emoţie şi imediat după ce Jasiek adormi, îl înveli, cu grijă şi se întoarse în bucătărie. Privi pe fereastră, ieşi în faţa casei să se uite la drumul încă negru, şi reveni, se aşeză pe un scăunel lîngă foc, aruncînd mereu vreascuri uscate. Pe vatra acoperită de oale ardea un foc puternic, aruncînd străluciri aurii în întreaga încăpere; pe pereţii proaspăt văruiţi pe care înnegreau şiruri de icoane şi pe scheletul negru şi uscat al războiului de ţesut, care stătea lîngă fereastra de la răsărit, învelit în fire ca într-o pînză de păianjen.

Tekla, chiriaşa săracă a Winciorkowei, şedea jos lîngă vatră şi curăţa cartofi, îngînînd abia auzit o rugăciune, iar cîinele mare, pătat, se culcase în mijlocul odăii, mîrîind prin somn la purcelandrul gras care hoinărea prin toate colţurile, băgîndu-şi rîtul scurt în oalele lăsate pe jos, lîngă sobă; cînd fura cartofii Teklei din coşuleţ, cînd guiţa şi se hîrjonea cu cîinele.

— Da' mai potoliţi-vă, otrăvitelor, ho! striga din vreme în vreme Tekla.

Încolo, în toată casa era o linişte deplină. Focul trosnea vesel, iar apa care fierbea într-o căldăruşă clocotea puternic.

— Cîntă cocoşii, musai să se schimbe vremea! mormăi Tekla.

Într-adevăr cocoşii cîntau unul după altul în tot satul.

Winciorkowa nu mai apucă să-i răspundă, vru să plece în cămăruța vecină, dar, auzind tropăit de papuci pe noroiul întărit din fața casei, se aşeză iarăşi. Trîntind uşa, intră într-un nor de aburi o fată sprintenă cu o broboadă pe cap; dădu ziua bună şi îşi întinse mîinile la foc să se încălzească.

— Winciorkowo, împrumută-ne şi nouă o bucată de pîine. Mîine coacem şi ți-o dau înapoi. Pleacă băieții cu lemne la joagăr şi nu mai avem nici o bucătură — spuse zorită.

— Care băieți? întrebă Tekla.

— Cum care! Walek şi Michał!

— Şi tata rămîne acasă?

— Ete na, ar vrea el!... Zice că trebuie să se ducă la cancelarie... dar aşa băsneşte el cînd vrea să mai lenevească sub plapomă...

Se aşeză lîngă horn şi îşi trase broboada pe umeri, turuind într-una:

— Ați aflat?...

— Ce să aflăm?...

— Martyna s-a bătut cu Grzelowa.

— Isuse Cristoase! S-au bătut! Martyna cu Grzelowa! exclamă Tekla.

— Chiar aşa, ieri pe la chindie. Martyna a zîs că Grzelowa i-a muls vacile. Şi Grzelowa a răspuns: ba tu eşti o hoață şi o purcea. Martyna a pocnit-o cu furca de tors în cap, iar Grzelowa a pus mîna pe bătător, dar Martyna i-a înfipt mîinile în păr!... S-au încăierat ca alte alea, de a trebuit să le despartă bărbații... O să meargă la judecată şi au zîs că pe mine mă pun martor.

— În fața judecătorilor trebuie să depui mărturie dreaptă — spuse Winciorkowa.

— Păi da, ce e drept, e drept. Martyna are un cucui în cap cît un cartof, iar Grzelowa are gura ruptă şi ochii umflați. Am să spun totul cu dreptate.

— ... Cu furca, iar Grzelowa cu bătătorul! Isuse Cristoase! Zi, fato, cum a fost?

— Îți plînge copilul! îi atrase fata atenția Teklei.

— Să-i fie de bine, lasă-l să mai piuie!...

După plecarea fetei se făcu tăcere şi plînsul copilului se auzi mai tare; venea din cealaltă parte a casei, dar Tekla habar n-avea, clătea cartofii cu furie şi striga cu patimă, îndreptîndu-şi mereu trupul lung şi slab:

— Le trebuie pîine blestemaților! Sînt săraci! Se mai şi împrumută!... Gospodari cărpănoşi, scîrnăviile... Dacă vreunul sărman ar veni să ceară, poate să plesnească lîngă gard şi nimeni nu-i dă nici o picătură de apă! Să dea Dumnezeu să turbați toți, ca nişte cîini, aşa!... Crapă de prea multă pîine şi se pisează cu bătătorul şi cu furca. Are Dumnezeu ac de cojocul vostru, are...

— Vorbeşti vrute şi nevrute! şopti Winciorkowa.

— Ia te uită! Eu! Da'ce, al meu nu putea să doarmă acum sub plapomă sau să care lemne şi să cîştige cîțiva zloți, acolo, nu putea, ai? Toți stau pe la casele lor, da' al meu unde e?

— Ar fi stat şi el, dacă nu vindea hoților caii boierului...

— A vîndut! Bine că i-a vîndut! Ce, nu i-am scos ochii destul? Da' ce era să facă, săracu?... Ficior de oameni cu dare de mînă, trebuia să-şi aibă şi el pămîntul lui, pe puțin o jumătate de falcie... da' a trebuit să slugărească pe la alții. L-au nedreptățit diavolii! Şi cine l-a învățat să facă rău? Vînturații de frățiori au vrut să scape de el, ca să nu cîştige

procesul... Și-acum latră cu toții: „Tomek hoțul... hoțul!" A, scîrnăviile! cîinii! strigă înfocată de răutate și izbucni în plîns.

Nu mai vorbiră nimic, copilul plîngea tot mai încet.

Afară pe noroiul înghețat duruiră cîteva care și glasurile oamenilor răsunară în ger.

— Se vorbește prin sat că dincolo de rîu ar fi două hoațe! Las' că nu le uită Dumnezeu — șopti Winciorkowa.

Tekla, care ieșise o clipă, se întoarse cu copilul, se așeză lîngă sobă, îi băgă în gură sînul slab, moleșit și zise:

— Ai dreptate, da' numai pe jumătate... că doar Jasiek al tău n-a mai furat pe nimeni...

— Și l-au băgat pe trei ani la închisoare... spuse încet Winciorkowa.

— Nu mai e dreptate pe lume, n-a fost și n-o să fie niciodată!

— O veni el Domnul Isus și-o să le facă dreptate la toți...

— Hai La Sfîntu-Așteaptă. Paște murgule iarbă verde...

— Nu vorbi așa... e păcat... Asta e treaba Domnului Isus, nu a oamenilor...

Se așezară la masă în tăcere, focul neațîțat se stinse, zorii învinețiră geamurile, revărsîndu-se în încăpere cu licăriri trandafirii.

Apoi Winciorkova se apucă de lucru, țesînd încet, automat, o zăvelcă de lînă în culori vii.

Soarele își ridicase capul înroșit de dincolo de păduri și acoperise pămîntul brumat și copacii cu raze strălucitoare, de-ți lua ochii.

Winciorkowa își înclina capul, mijea ochii din cauza luminii, dar nu se oprea din treabă; lumina trandafirie a dimineții i se așternea pe fața slabă,

vîrstată de urmele suferinței; șuvițe de păr cărunt scăpau de sub năframa neagră cu care se legase peste fruntea încrețită, galbenă. Buzele strînse, vinete se mișcau nervos, în ritmul fiecărei mișcări a mîinii care trăgea spata. Suveica, schimbată mereu, fiindcă țesea cu diferite culori, aluneca șuierînd prin hățișul firelor cenușii de in ale urzelii. Se apleca automat, războiul clămpănea uscat; lucra cu îndîrjire, doar din cînd în cînd își sprijinea capul de piciorul războiului și asculta zgomotele din camera cealaltă sau cugeta amar.

„Doamne Isuse! Fecioară Preacurată! Treizeci de ani au trecut unul după altul ca și cînd n-ar fi fost!" își amintea cu multă amărăciune și, deși avea mîinile prinse cu războiul, gîndurile i se întorceau spre trecutul îndepărtat și atît de dureros, că i se frîngea sufletul și pe ochi i se lăsa ceața lacrimilor. Cu treizeci de ani în urmă bărbatul ei plecase cu boierul cel tînăr în pădure!... „S-a dus, că era pușcaș bun, ca și Jasiek..." Se cutremură la amintirea despărțirii; neliniștea, căutarea lui prin pădure... groaza neînchipuită... îi veniră atît de proaspete în minte, încît își sprijini capul de spată, pironindu-și privirile pe fereastră; ochii îi zburau de la dealurile acoperite de păduri peste lanurile de grîu argintate de brumă, peste băltoacele înghețate, peste întreaga fire trandafirie în soare, luminoasă și tăcută... Și își amintea atît de bine trecutul... Se înfioră dintr-o dată — trosnetul unor împușcături se trezi în sufletul ei! Era tot primăvară, ca acuma, cu dezghețuri ziua și geruri noaptea. Într-o dimineață ca asta i-l aduseseră aproape mort... Mai ține minte și acum veșmintele pline de sînge!... Îl adăpostise în aceeași cămăruță și îl apărase de moarte... Și pentru ce? O, Doamne, Doamne!... Lacrimile îi curgeau pe obraji... L-au gonit în lumea

largă, de nu l-a mai văzut niciodată... Apoi a murit și l-au înmormîntat — desigur, nu în pămînt sfințit!... O sfîșia o durere atît de mare, că își împreună mîinile, își ridică ochii plînși la sfintele icoane și se rugă fierbinte, implorînd îndurarea cerului... simțirile și cunoștința îi erau atît de încîlcite, încît începuse să se roage pentru bărbat și, uitînd, se ruga pentru sănătatea fiului... După aceea se duse să-l vadă ce face.

Jasiek zăcea pe pat acoperit cu plapoma.

Prin geamul mic răzbătea înăuntru puțină lumină, acoperind fața bolnavului cu luciri mate. Jasiek era grav bolnav. Fuga și rana, răceala și frica îl doborîseră din picioare, de abia își mai trăgea sufletul. Mama nu-și pierdea însă nădejdea. Îl vindeca cum știa și cum putea, apărîndu-l de moarte cu dragoste și disperare. Și, pentru că pe lîngă îngrijire mai trebuia să ascundă și venirea lui, se încrîncena, străduindu-se din toate puterile să-l apere; lupta cu boala, cu satul, de obicei atît de curios, cu groaza ce-i pîndea mereu... Îi luaseră bărbatul, pierduse atîta avere și vărsase atîtea lacrimi, încît nu vroia să se lipsească și de singurul copil... chiar de-ar trebui să plătească cu propria viață, nu-l va da...

— Jasiek! Copile! șopti încetișor, aplecîndu-se asupră-i.

Jasiek deschise ochii tulburi, ceva ca un zîmbet plin de dulceață îi trecu peste buzele arse de fierbințeală și căzu iar în amorțire.

Îi potrivi plapoma, îi așeză mai bine capul amețit, astupă geamlîcul, ca să nu-l supere lumina, și se întoarse la război.

Dar nu mai putea să lucreze, îi tremurau mîinile și toate i se încurcau; cum nu mai avea nici lînă vopsită pe țevile din suveici, se duse să-și facă de

lucru prin gospodărie. Nu stăpînea cine știe ce: șase pogoane de pămînt, șura, un grajd, cotețul porcului făcut din scînduri, două vaci, o purcea cu purcei timpurii, cîteva gîște care începuseră să ouă și vreo cincisprezece găini și rațe — asta era toată averea. Peste tot însă domnea o ordine desăvîrșită, vădind grija și strădania neîntreruptă.

Winciorkowa tocmai dădea mîncare la gîște, lîngă prag, cînd auzi tropăit de pași pe podeț. Își ridică privirea și, printre copacii desfrunziți care creșteau înaintea casei, văzu o femeie venind repede spre ea.

— Winciorkowo! strigă de departe peste gardul de piatră — Winciorkowo, fugi repede la alde Sułek, că Magda e gata să nască... Au luat-o durerile din zori, da' ei nu se descurcă fără tine...

Se întoarse și dispăru printre îngrăditurile satului.

Bătrîna care se pricepea un pic la boli și era un fel de moașă, știind din toate cîte puțin, intră grăbită în casă, se duse să vadă ce face Jasiek, așeză ceva de băut lîngă el pe laviță, se îmbrăcă și fugi în sat. Nu era prea bucuroasă că trebuia să-și lase băiatul fără nici o îngrijire, dar trebuia să se ducă. Cine s-o ajute pe biata femeie? Doctorii? Iaca, na! Îți vinzi vaca din bătătură pentru ei și poate tot nu e destul... Apoi... o să afle prin sat... dacă nu se vorbește ceva despre Jasiek.... mai întreabă pe unul, pe altul...

Grăbi pasul, înaintînd repede de-a lungul gardurilor de piatră, pe care creșteau tufe de mălin, ale căror ramuri lungi atîrnau ca niște nuiele pînă la pămînt, alungindu-se pe alocuri pînă în potecă, unde erau călcate și amestecate cu noroiul învîrtoșat.

Satul se răsfira pe amîndouă părțile drumului, străjuit de plopii uriași, care se înșirau într-o aleie

prelungă, înclinată puţin spre apus. Casele scunde cu streaşini de paie înverzite se îmbulzeau în fundul grădinilor înguste, tăiate de drumurile de intrare. Aproape toate aveau porţile străvechi, cu acoperişuri sub care aureau chipuri de sfinţi. Gardurile de piatră se întindeau de-a lungul şanţurilor adînci, înconjurînd casele şi grădinile cu rame cenuşii. Drumul larg era plin de glod întărit şi de băltoace îngheţate; pe sub pietroaiele din livezi şi prin şanţuri zăceau încă grămezi de zăpadă înnegrită, în care rîciiau găinile. Prin sat se auzea murmurul unei zile senine şi uscate. Cîrduri de copii desculţi sau în papuci cu talpa de lemn alunecau prin şanţuri şi băltoace; din loc în loc, în faţa casei sau pe lîngă garduri vorbeau tare femeile. Din spatele caselor sau din grădini răzbea zgomotul tăierii lemnelor. În cîteva locuri tăietorii se clătinau printre pomii desfrunziţi ai livezilor. Din cînd în cînd duruia vreun car sau, de departe, dinspre acareturile boiereşti, se auzea zumzetul treierătorii; vacile mugeau în grajduri, simţind parcă apropierea primăverii, iar gîştele fugeau grămadă din coteţe şi se îndreptau gîgîind spre cîmpuri. Era o zi minunată, soarele lumina limpede şi cald, iar oamenii ieşeau din case şi se încălzeau pe lîngă pereţi.

Winciorkowa grăbi pasul, peste tot o întîmpinau cu bunăvoinţă, dar şi cu anume rezervă, căci se cam temeau de ea. Se spunea că e niţel doftoroaie: de năştea o femeie, de îşi scrîntea cineva piciorul ori avea vreo vită bolnavă, de i se deplasa vreuneia copilul în pîntece sau te muşca un cîine turbat apoi era doftoroaie pe cinste. Pe furiş mai vorbeau că ar avea ochi răi, fiindcă după ce l-a privit o dată pe băiatul lui Jędrek pentru nişte pere furate, toată iarna l-au durut oasele; că ştie să oprească laptele vacilor, că... nu mai sfîrşeau. Dar, pentru că

trăia în pace cu preotul şi spăla lucrurile bisericii, era înscrisă în frăţie şi, cînd murea cineva, nimeni nu ştia mai bine ca ea rugăciunile, bocitul şi cîntecele de la pomană — nimeni nu-i spunea nici o vorbă de ocară. Ba pe deasupra mai era şi o femeie tăcută, liniştită, muncitoare şi cucernică. Dimineaţa în zori, sau pe la chindie, totdeauna în casa ei se auzeau cîntece religioase, iar dacă e vorba de pămînt, nici cel mai bun gospodar nu-l îngrijea mai bine.

— E o femeie cu scaun la cap — spuneau despre ea ţăranii mai bătrîni.

— Da, dar e cam morocănoasă şi se uită la oameni mai abitir ca o cocoană.

— Păi, dacă stă mereu pe la casa parohială, de, s-a boierit.

— Cocoană mare şi deşteaptă, dar băiatul îi stă la puşcărie.

— Dacă ai croi şi tu coastele vechilului cu furca, ai sta şi mai rău.

Aşa vorbeau uneori oamenii despre ea; Winciorkowa ştia şi zîmbea îngăduitoare.

— Fiecare judecă după cum îl taie capul — îi răspunse o dată Teklei, cînd aceasta îi spuse ce se vorbeşte pe seama ei.

De obicei nu-i păsa de nimic, dar acum, cînd trecea prin sat şi auzea că suşoteau în urma ei ori îi ajungeau la ureche niscaiva glasuri din case sau de pe drum, încetinea paşii şi prindea lacomă orice cuvînt, părîndu-i-se mereu că vorbesc despre Jasiek.

Dar nu auzi nimic şi intră în casa lui Sułek.

Încăperea era plină de femei bătrîne, iar lîngă fereastră stătea bărbatul — un ţăran tînăr, puternic — şi cioplea bătătorul de la îmblăciu, dar lucrul nu înainta de loc, fiindcă din cămăruţa alăturată se auzeau ţipetele neomeneşti ale femeii care

naștea; nu putea să stea locului, se apropia mereu de ușă, voind să intre, dar Winciorkowa nu-l lăsa; umbla dintr-un colț în altul al odăii și cum era om cu suflet simțitor, își ștergea într-una ochii și fruntea năduşită cu poala sumanului. Bătrînele, care se aşezaseră lîngă soba pe care fierbea supa de arpacaş, îşi băteau joc de suferinţa şi de teama lui.

— Nu-ţi fie frică, Walek, n-o să i se întîmple nimic Magdei. E la primul copil, de, ca şi cînd ai sparge o oală nouă, pe urmă o să se obişnuiască.

— Eu zece am făcut, cît ai zice peşte.

— Walek, dacă ştiai că eşti aşa de moale, trebuia să te pui în locul ei.

— Aida de! Credeţi-i şi lui! Mila bărbatului e ca scheunatul cîinelui.

— Ia mai tăceţi. Ea îşi dă sufletul şi voi vă rînjiţi dinţii aici.

— O facem şi noi pentru tine, acum e ca şi cînd n-ai mai avea femeie, vezi poate te ia vreuna sub plapoma ei.

— Ehe, a dormit el destul prin patul fetelor, ajunge!

Deodată tăcură cu toţii, dincolo strigătele încetaseră brusc. Walek intră în fugă, dar uşa se deschise imediat la perete şi apăru Winciorkowa cu ceva învelit în scutece.

— Walek, mulţumeşte-i lui Dumnezeu, ai un băiat.

Walek era nebun de bucurie; luă copilaşul în braţe şi se duse la fereastră, uitîndu-se la el cu uimire.

— Doamne, ce lighioană, parcă e un pisoi! strigă, şi nu se mai sătura privind la omuleţul care abia piuia, ca un pui proaspăt ieşit din găoace.

— Trebuie să bem aldămaşul numaidecît — ţipă, dînd copilul Winciorkowei.

— Aşteptaţi, copilul înainte de toate, pe el trebuie să-l cinstim cum se cuvine!

Luă un păhărel de votcă şi vărsă cîteva picături în trei locuri, rostind solemn:

— Pentru Domnul Isus, pentru tine, pentru părinţii tăi!

Apropie păhărelul de buzele strînse ale copilului, şi fiindcă acesta se înecă puţin şi începu să plîngă, îl duse mamei împreună cu restul de votcă.

Iar Walek alerga într-una la nevastă, o săruta, se uita la băieţel şi se întorcea la cumetre, ca să bea cu ele de bucurie. Se aduse repede mied, dar pentru că era în postul mare, mîncau doar pîine, brînză şi urdă veche. Preotul dăduse slobozenie doar pentru bolnavă să se fiarbă o găină.

Venea mereu cîte cineva, aşa că odaia se umplu de oameni şi zarvă şi Winciorkowa se văzu nevoită să-i mai liniştească, fiindcă lehuza adormise.

Cînd intră ajutorul de primar, toţi erau bine dispuşi, şi se aveau ca fraţii.

— Bine, blestematule, îţi botezi copilul fără mine, ai? strigă din prag.

— Ia şi bea, las' că-i ajungem noi!

— Ho, ho! ajutorul de primar e om de cuvînt în toate, ne întrece el şi la pahare.

— Ia staţi! Am auzit că Maćkowei bărbatul i-a scos toţi dinţii din gură, da' ea avea doar unu...

— Nu te agăţa de mine! Uite la el! ţipă supărată femeia.

— Cine se poate agăţa de tine? Poate vreun cîrlig, dar şi ăla trebuie să fie cîrlig, nu glumă.

Şi fiindcă Maćkowa era cam ameţită, sări la el cu pumnii.

— Uitaţi-vă la el! A venit să batjocorească o femeie cumsecade, linge blide, slugă jidovească,

cum aude clinchet de pahare se și înfățișează, blestematul...

— Eu sînt omul statului! Bagă de seamă, femeie! strigă serios, îndreptîndu-se cu mîndrie.

Dar asta n-o sperie pe Maćkowa: îl ocărî în lege, spunîndu-i ce face ea cu funcționarii de teapa lui, ciocni încă o dată cu Winciorkowa, luă o bucată de brînză pentru nepoată și plecă.

Ajutorul de primar scuipă după ea și se apucă să bea cu mare hărnicie.

— Walek, acum ai un băiat, bine... Eu sînt funcționar și trebuie să știu... Fără mine ca și cînd n-ar fi fost...

— Cum n-ar fi fost, păi uite-l — observă o femeie.

— Degeaba ai îmbătrînit, Marcinowo, că tot nu ți-a venit mintea la cap. Zici că este, dar unde e? În leagăn e ca și cînd n-ar fi de loc, sărăcuțul, nu există, se zice doar că este. Băgați de seamă, vă spune asta un funcționar... vă explic numaidecît. Al cui e puiul de stejar din pădure? Cine l-a născut, pe ce tabel figurează, sub ce număr e înscris, în ce carte, cît pămînt are, cînd a fost sau cînd are să se prezinte la armată, de ce religie e, dacă e creștin, ai?

— Ee, te-ai cam amețit, ajutorule, ce legătură are asta cu copilul?

— Are, pentru că băiatul lui Walek e ca stejarul din pădure, la care omul se gîndește fără ca el să existe, însă cînd funcționarul îl scrie la carte, cînd îl trece pe tabelă și îl descrie, făcîndu-i mitrica, cînd îl trece pe listă și-l trimite la primărie, abia atunci băiatul începe să existe cu adevărat. Asta v-o spune un funcționar, băgați de seamă!

Vorbi multă vreme, dar nu-l mai asculta nimeni, căci cineva începuse să povestească despre cei care plecaseră cu o săptămînă înainte în Brazilia.

— Se zvonește că la primăvară o să plece sate întregi...

— Ieri a plecat și Jasiek al lui Adam.

— În Wola trei gospodari și-au vîndut pămîntul și pleacă.

— Se duc la pierzanie, atîta lume se irosește!

— Ba nu-i adevărat, acolo le dă pămînt cît vrea fiecare și bani cît să se gospodărească.

— Preotul zicea altfel la biserică.

— Preotul vorbește cum îi convine lui, dar dacă-ți spune un funcționar al statului că e așa, apoi să crezi! strigă ajutorul de primar cu îngîmfare.

Se așeză pe o ladă, își descheie cojocul, că i se făcuse prea cald după supa de arpacaș, și continuă să spună cîte și mai cîte despre Brazilia, descriind-o în așa fel, încît sătenii holbau ochii de mulțumire și își lingeau buzele după bogăția de peste ocean.

— Iuda, vrea să mai vîndă pe cineva — mormăi Winciorkowa; dar pentru că n-o asculta nimeni și se grăbea să plece acasă, se strecură în tăcere și ieși afară.

Amurgul se lăsase greoi peste lume.

— Domnul fie lăudat — spuse cineva în întuneric.

— A, tu ești, Nastka! Nastusia. În vecii vecilor — răspunse puțin îngrijorată.

Mergeau în tăcere una lîngă alta, neștiind ce să vorbească.

— Ce mai fac ai tăi? întrebă Winciorkowa.

— Ei, Doamne! Ce să facă, nimic.

Și iar tăcură.

— Aproape s-a făcut primăvară. Am și văzut berzele în cuiburile din spatele mînăstirii.

— Adevărat, și eu le-am văzut și mă mir că au venit așa devreme...

Bătrîna nu-i purta pică, dar Jasiek îl împunsese pe vechil cu furca numai din cauza ei... nu-i purta pică, doar o adîncă părere de rău, și Nastka simțea bine asta. De aceea nici nu cuteza să vorbească, mergea cu capul plecat, întorcîndu-se adesea s-o privească în ochi. Se repezise înadins de la curtea boierească pînă aici și o așteptase în fața casei lui Sułek; o chinuiau visele rele, vroia să afle ceva despre Jasiek, iar acum nu putea să scoată o vorbă, simțea că i se urcă un nod în gît.

— Boierii s-au întors? întrebă iar bătrîna.

— Ieri, da' o să plece în curînd, în străinătate.

— Le stă capul numai la plimbări și la petreceri...

— Păi n-au cu ce?

— Adevărat, așa-i...

Nastka își luă inima în dinți și întrebă cu vocea pierdută, înlăcrimată:

— N-ai mai aflat nimic?

— Ce să aflu? răspunse bătrîna cu asprime; o cuprinse brusc frica.

— Vezi că de trei nopți nu mai pot să dorm și îl visez mereu...

— Nu te mai îngrijora pentru el. Numai din cauza ta se irosește! Mai taci... nu ți-o spun din răutate. Știu, doar, că tu n-ai vrut, nu mai plînge — o liniști, auzind în întuneric plînsul încet al fetei. Și mai vino pe la mine... îi aruncă înainte de a se despărți.

Nastka privi spre casă și dispăru, plîngînd, pe drumul care ducea la curtea boierească.

Bătrîna se simțea mișcată; Tekla nu era în odaie, dar din partea cealaltă îi auzea vocea monotonă cu care adormea copilul. Jasiek dormea mereu. Nu se trezi nici cînd puse și cojocul peste el, că se făcuse frig.

— Leliță Winciorkowa! răsună un glas în camera de la intrare.

Bătrîna alergă speriată.

— Am uitat să-ți spun că a poruncit cocoana să vii mîine la curte, fac curățenie prin casă și... zise Nastka.

— Bine, bine, o să vin! șopti cu teamă și o privi așa de aspru, că Nastka, deși vroia să mai stea, spuse bună seara și plecă.

Jasiek însă se trezise.

— Mamă, cine a fost?

— A... fata Marcinowei...

— Da' de unde, Nastka a fost, Nastka! spuse cu tărie.

— Nu vorbi prostii, ce să caute Nastka aici...

— Vrei să mă păcălești, am cunoscut-o bine după glas.

— Mai bea din leacul ăsta, o să-ți fie mai bine.

Bău și simți cu adevărat o ușurare în piept. Bătrîna îi înfășură rana cu o cîrpă curată și îl unse pe spinare cu o alifie. Jasiek se străduia să vorbească.

— Taci, copile, că ne-aude cineva.

— Acum trăiește cu el de adevărat?

— Cine? Ce-ți mai trăsnește prin cap!

— Nastka cu vechilul... Mi-a spus mie unul la închisoare, mi-a spus...

— Ee, așa sînt oamenii, vorbesc verzi și uscate...

— Eu o să-l las în plata Domnului... nici cățelei ăștia n-o să-i spun nici o vorbă rea... nu... șoptea cu greu, dar în ochi i se citea furia și ura.

— Stai liniștit, culcă-te... să te vindeci... Copilul meu, fiul meu iubit, cînd o să fii sănătos le dregem noi pe toate, acum nu te mai supăra din orice nimic... Spune o rugăciune la Schimbarea la față.

Se auziră ciocănituri puternice în fereastra dinspre drum.

— De ce mi-a fost frică n-am scăpat! strigă, ieșind în fugă.

— Winciorkowa! Să vii mîine la primărie, a venit o hîrtie în legătură cu Jasiek! țipă prin geam paznicul comunal.

Cu toate că ușa era închisă, Jasiek auzise tot, și cînd bătrîna se întoarse la el, îl găsi în cămașă, îmbrăcîndu-se în grabă.

— Măicuță, nu mă întorc la închisoare, omoară-mă, dar nu mă duc... striga înfierbîntat.

— Jasiek! Jasiek! izbucni cu disperare și se aruncă la el ca o lupoaică; el se apără, dar cedă repede puterii ei. Îl culcă în pat și trebui să stea mult timp lîngă el, pentru că se ridica, striga, vroia să fugă... crezînd că-l gonesc.

— Să nu mă dai, măicuță! să nu mă dai... și se ghemuia la sînul maică-si, o lua de gît și pîraie de lacrimi fierbinți îi curgeau pe față, tremura tot și aiura... Pînă cînd îi dete să bea ceva și căzu într-un somn adînc.

IV

Cum a trecut noaptea aceea lungă? Nu știa nimic, își amintea doar că se chinuise groaznic. Zorile albiseră odaia, dar ea tot mai stătea ghemuită înaintea sobei răcite de mult. Din vreme în vreme se ridica mecanic, privea pe fereastră, se ducea să vadă băiatul adormit și se așeza iar. Lacrimile străluceau în ochii cenușii, însîngerați, dar n-aveau putere să curgă și se stingeau pe pleoape, acoperindu-i parcă pupilele cu o sticlă mată.

— Isuse! Isuse! șoptea uneori.

Nu se poate spune ce a îndurat în noaptea aceea lungă, cîte temeri îi urlau în suflet, cîte dureri îi rupeau inima, cîte furtuni, răzvrătiri și disperare o cutremurau, și ce strigăt de neputință o sfîșia! O, nu, nu se poate spune!

Simțea că e pierdută fără scăpare.

O chemau la primărie! Aveau o hîrtie despre Jasiek!

— Doamne! Isuse! gemea. Au și aflat că a fugit... îl caută... și o să-l ia! nu... nu... se zvîrcolea în ea mama. Nu-l dau... e al meu, e fiul meu... sîngele meu... lacrimile mele... nu-l dau...

Și iarăși se cufunda în prăpastia temerilor, a slăbiciunii și a disperării, în prăpastia abruptă a neputinței, și iarăși lacrimile îi sticleau în ochii însîngerați...

Dacă îl vor lua, n-o să-l mai vadă niciodată, niciodată...

„O, Isuse, Isuse, e drept, oare e drept?“

Gemea fără putere, stăpînindu-se tot mai greu.

„Și pentru ce l-au pedepsit? Că l-a împuns pe vechil cu furca! Dar pentru ce l-a împuns? Era în drept... fiindcă vechilul o trăgea pe Nastka spre șură. Pe el s-a apărat... Și pentru atîta lucru trei anișori întregi! Atîția țărani își sparg capetele, își frîng ciolanele și nu-i mai bagă la închisoare... Dar pe Jasiek l-au luat. Unde e dreptatea! Și vinovatul n-a pățit nimic!... Trăiește ca un boier și își face de cap ca și înainte; orice fată se duce să slujească la boier se întoarce cu pruncul în broboadă... Își bate joc de Dumnezeu și pentru asta nici o pedeapsă... Dacă e tare, cine poate să-i facă ceva?... De cine să-i fie frică?... Cum a vrut, l-a și băgat la răcoare pe Jasiek... fir-ar... fir-ar...“ O ură sălbatecă, neiertătoare i se învălmăși în suflet și își încordă degetele slabe, rupîndu-și cu îndîrjire broboada groasă.

Abia intrarea Teklei o smulse din aceste gînduri amare.

Jasiek zăcea mereu fără cunoştinţă.

Nu mai ştia ce să facă. Să aducă un doctor, era prea departe şi apoi acesta l-ar fi văzut şi ar fi spus... Oamenii ar fi văzut şi ei şi iarăşi vorbe, întrebări... Nu, nu...

„Şi dacă moare?"

Cîntări îndelung în minte această întrebare care se prăvălea ca un pietroi peste inima ei sărmană, disperată.

„Să moară, asta va însemna şi sfîrşitul meu, dar n-am să-l dau pe mîna lor, nu... Să moară!..." gîndea posomorîtă.

Era soarele sus cînd se îmbrăcă mai bine, luă într-o batistă vreo cincisprezece ouă şi plecă la primărie.

Soarele lumina vesel, tăvălindu-se parcă de bucurie pe cîmpuri şi prin băltoacele drumului pe care Winciorkowa mergea la primărie. Prin şanţuri, printre pietroaie, romaniţele îşi deschideau cu încîntare genele trandafirii spre soare; ciocîrlia sălta în zbor din ţarinile încă reci şi ciripea ca un clopoţel sub albastrul senin al cerului. Aerul rece şi limpede îi răcorea faţa înfierbîntată.

Primăria nu se afla prea departe; clădirea uriaşă, ruinată, în care funcţiona, aparţinuse cîndva unei mînăstiri şi era aşezată lîngă biserică, pe dealul de la poalele căruia se întindea linia lungă a satului spre pădurile care străjuiau împrejur.

Notarul nu venise încă, dormea.

Doar paznicul se învîrtea prin cancelarie. După ce mătură se duse să dea mîncare la porci, al căror guiţat stăruitor răzbătea din fundul coridoarelor lungi, despărţite de pereţi de lemn.

Winciorkowa se aşeză înaintea primăriei, pe capitelurile uriaşe, desprinse din frontonul mînăstirii, care slujeau acum drept bănci şi aşteptă răbdătoare.

În curînd sosi şi primarul. Bătrîna îl salută şi începu imediat:

— Venii după hîrtia cu Jasiek al meu.

— E ceva, da' aşteaptă pînă cînd se scoală domnul notar.

— Dumneata nu ştii ce scrie în ea?... întrebă.

— Ţi-am zis să aştepţi. Notarul de-aia e pus aici, ca să citească; îi poruncesc numaidecît şi o să-ţi spună.

Îşi salva astfel prestigiul, fiindcă nu ştia nimic de nici o hîrtie.

— Domnule primar, hai să ducem ciubărul ăsta amîndoi, că singur nu pot şi porcii dau zor să bea — propuse paznicul.

— Ia uite la el! Du-l şi singur! se supără primarul, dar se uită la ferestrele acoperite de la locuinţa notarului, scuipă cu năduf şi puse mîna să ajute. Vecinii trebuie să se ajute totdeauna între ei — spuse, întorcîndu-se, apoi se aşeză pe o piatră cu seriozitate şi îmbie cu tutun pe cei cîţiva ţărani care veniseră cu treburi.

— Domnule primar! A zis domnul notar să ungi căruţa şi să pregăteşti caii — raportă paznicul.

Primarul se împotrivea, văzînd că ţăranilor li se strîmbă gura de rîs.

Deodată un cap ciufulit se arătă în ferăstruică şi răsună un glas.

— Primarule! La mine! Pregăteşte căruţa, plecăm la Górki, anchetă!

— Gata, într-un suflet! Aşa e... căruţa e treabă de serviciu, ancheta la fel. Aia e!...

— Primarule, ai căutat astăzi de ouă găinile doamnei notar? glumi unul dintre ţărani.

— Tacă-ţi gura, ia uite la el!

— Şi copilul ar trebui schimbat de scutece...
— Ba şi ţucalul de porţelan trebuie să-l care...
— Să curețe ghetele...
— Să şteargă nasul domnişoarelor, păi cum...
Ţăranii glumeau, dar primarul nu-i asculta; puse un cal la căruţă, trase în faţa primăriei şi se duse să aducă şi calul lui să-l înhame pereche cu al notarului.
— Parcă-i armăsar, nu? Cal, nu glumă!
Începură iar, cînd văzură că primarul îşi trage calul de coamă.
— E un cal bun şi blînd, nu face nazuri. De-i dai paie din streaşina casei — le mănîncă; de-i dai o creangă, numai să nu fie prea uscată — o ronţăie de mai mare dragul; smulge şi stinghiile de la gard şi le roade ca pe trifoi. Nici porcul nu-l lasă să mănînce din albie, aşa de mult îi place tovărăşia. Ce mai, o mîndreţe de cal.
— Calul, de, ca orice cal, dar funcţia şi fala sînt ce sînt!
— Il uitaţi-vă cum merge, ca o vacă cu viţel. Parcă are coada din puzdării de cînepă, ia te uită cum o mai ridică în sus... vede cum face stăpînul.
— Are capul ca lăptarul boierului.
— Da' ce hamuri are, ca un şleahtic[1]! Ici o aţă, colo o frînghie! Pune-i pantaloni scurţi, primarule, şi du-l la Varşovia la expoziţie.
— Şi ce iute trebuie să fie, blestematul, ca o vacă!
Şi rîdeau mai departe de primar şi de calul lui.
Winciorkowa aştepta. Cu ochii închişi, cu capul sprijinit de perete, sta nemişcată, ca împietrită. Nu auzise nimic, fiindcă îi răsunau mereu în minte

[1] Nobilimea polonă era împărţită în două straturi: aristocraţia nobiliară (magnaţii, şi mica nobilime (şleahta — *şlahtă*, dacă preluarea din lb. polonă ar fi fost corectă) (n.t.).

cuvintele de ieri ale paznicului: „A venit o hîrtie despre Jasiek".
Ce poate fi în hîrtia aceea? Ce-o să-i spună notarul? Au şi aflat oare? Aceste întrebări îi străpungeau într-una creierul chinuit ca nişte fulgere de durere şi teamă.
Nu vedea că soarele se ridică din ce în ce mai sus, inundînd întreaga vale, satul şi pădurile din jur cu o lumină aurie. Gerul se mai înmuiase, iar printre brazde, în şanţuri şi prin bălţi strălucea apa; fumurile se învălătuceau din coşuri drept în sus, ca nişte stîlpi ai firmamentului alburiu, iar în satul care de pe această înălţime se vedea ca-n palmă scoteau vitele la adăpat. Nu vedea nimic, nu auzea nimic în afară de vocile acelea de groază care îi sfîşiau inima:
— Winciorkowa, la cancelarie! strigă paznicul, dar văzînd legătura cu ouă adăugă: Treci pe la bucătărie.
Intră încet, maşinal, în coridorul vechi, ruinat, al fostei mînăstiri, în care scormoneau găinile şi purceii.
În mijlocul bucătăriei uriaşe, boltită, luminată de ferestre gotice, stătea nevasta notarului, cu o ţigară în gură, din care trăgea mereu.
Winciorkowa se înclină, dîndu-i bineţe.
— Ce zici?
— Venii... după hîrtia ceea... adusei vreo cinsprezece ouă... de, găinile încă n-au început bine să ouă... şopti, dezlegînd batista şi aşezînd-o la picioarele ei.
— Sînt proaspete, nu?
— Numai de cîteva zile.
— Ai vreun păs? întrebă încercînd în acelaşi timp ouăle la soare.

— Păi cum, da... A venit o hîrtie despre fiul meu, cel care... stă la... știți dumneavoastră... că...

— Du-te la cancelarie... îi spun eu numaidecît lu' bărbatu-meu.

— Dumnezeu să vă răsplătească, doamnă! șopti și ieși.

— Adam, spune-i lu' bărbatu-meu că Winciorkowa are o treabă cu el! strigă prin ușă și se întoarse, aprinse iar țigara și cercetă mai departe ouăle.

Winciorkowa intră în cancelarie, dădu bună ziua, și cum nu-i răspunse nimeni, se opri tăcută lîngă ușă și așteptă. Notarul abia acum se îmbrăca, dispărea des în camera vecină și se întorcea cu vreo parte din îmbrăcăminte, pe care și-o punea încet, discutînd între timp cu țăranii.

Așteptă așa mai bine de-o oră, căci notarul, după ce se îmbrăcă, plecă la micul dejun. În cancelarie rămăsese doar un băiețandru roșcat și pistruiat, care se așeză lîngă sobă, suflînd în foc foarte discret fumul de țigară.

— Domnule! cuteză să vorbească.

— Ce vrei?

— A venit o hîrtie despre fiul meu, Jasiek Winciorek.

— Aha, despre hoțul ăla, care a fugit din pușcărie!

— Băiatul meu nu e hoț! Iar tu, prăpăditule, să nu mai spui o vorbă de el! țipă cît putu de tare, deoarece cuvîntul hoț o străpunse ca un cuțit.

— Femeie, nu ridica glasul, că acu te bag la zdup! observă liniștit băiețandrul, dînd drumul la rotocoale mari de fum.

Nu mai zise nimic și se așeză lîngă fereastră, murind de nerăbdare din cauza acestei așteptări supărătoare.

— Tu ești Anna Winciorkowa?

— Eu, domnule...

Se sculă repede, căci notarul era cel care o întrebase.

— Fiul tău, Jan Winciorek, a fost condamnat la trei ani de închisoare pentru bătaie și intenție de omor, da?

— Așa e, chiar așa, Jasiek e numele mic, l-au băgat pe trei ani, dar numai din răutate.

— Mi-au trimis o înștiințare, cum că Jan Winciorek a fugit din închisoare acum o săptămînă.

— Isuse! gemu, rezemîndu-se de perete.

— Și e urmărit. Dacă vine acasă, trebuie să-l oprești, să anunți ajutorul de primar și să-l aduceți la cancelarie.

— E copilul meu!

— Asta nu scrie aici. Aici scrie doar că cineva a fugit, iar cine a fugit trebuie să fie prins; cine va fi prins, va fi judecat și dus la închisoare. Cine l-a ascuns și i-a ajutat să fugă va fi, de asemenea, pedepsit.

Termină și se apucă de lucru.

Winciorkowa stătu multă vreme ca lovită de trăsnet, neputînd să-și adune puterile și să plece.

„Va fi judecat și dus la închisoare!

Va fi judecat... și dus la închisoare..."

V

Numai plînsul, jalea și zbuciumul sufletesc umblă prin lumea asta, iar tu, omule, rabdă, tu, vierme, ia-te la trîntă cu ele, tu, sărmane, trudește, și tu, nefericitule, poți să fugi și dincolo de păduri ori peste mări și țări că tot te înhață de gît, oriunde te-ai ascunde.

O, viață! viață! viață!

Oamenii sînt ca apa: nu știu nici de unde, nici de ce și nici încotro se duc.

Sînt ca norii pe care vîntul îi poartă ba ici, ba colo, prin toată lumea... ca frunzele pe care vîntul le-a furat din copaci și le tot mînă pe cîmpuri și prin păduri, aruncîndu-le în ghearele pierzării, ca ziua de ieri, care astăzi nu mai este și nu va mai fi niciodată.

Nicăieri nu există nici îndurare, nici scăpare și nici loc de fugă.

Unde să fugi tu, sărmane om, de soarta ta, unde?

Poate să te agăți, orfane, de stelele de pe cer și să-ți lași inima încrezătoare în seama îndurării Domnului Isus!

O, viață! viață! viață!

Așa se jelea sufletul Winciorkowei, suflet sărman și trist de mamă în suferință. Iar afară vîntul vîjîia, smulgînd paie din acoperișurile caselor, clătina copacii, lovindu-i de pereți, fluiera în horn, și, ca un duh rău, care se bucură de nenorocirile oamenilor, chicotea, dănțuind pe drumurile întunecoase, prin noaptea ploioasă, tristă, spăimoasă.

— O, Isuse! suspina Winciorkowa, și fusul îi scăpa dintre degetele înțepenite, iar din ochii plînși, obosiți, se rostogoleau lacrimi amare pe fața îndurerată. Pieptul uscat se zbătea în suspine, iar neputința, groaznica neputință îi apăsa în jos umerii slabi, spre supunere și sclavie...

Astăzi Tekla singură îngrijise de gospodărie și, după ce pregătise cina, își luase copilul din coșul agățat de tavan și plecase la culcare.

Ocupată cum era cu gîndurile și durerea ei, bătrîna nici nu observase plecarea ei. Intra deseori la băiatul care zăcea cuprins de fierbințeli, apoi asculta toate foșnetele, toate șuierele, toate glasurile nopții... pentru că inimii ei înfricoșate i se

tot părea că aude zăngănitul săbiilor, că vin să-l ia...

Atunci sărea în sus, acoperind ușa de la odaia bolnavului și privea cu o căutătură îngrozită și disperată, cum numai o mamă poate să privească, pentru a-și apăra copilul.

Dar nu venea nimeni, numai noaptea se scurgea, bătînd lumea cu vîntoasele.

Cu mult înainte de miezul nopții, cineva ciocăni în ușă, și intră Nastka, udă și înghețată.

— Nu, de stat nu pot să stau, trebuie să plec imediat. Mă repezii doar să-ți spun... Isuse, m-am înecat, că la curtea boierească se vorbește... că Jasiek a fugit din închisoare...

— Și tu vrei să-l vinzi, Iudă! șopti bătrîna.

— Isuse, îndură-te! Ce vorbești! Nu ți-e milă de mine! Eu să-l vînd pe Jasiek, eu, care mi-aș da și sufletul pentru el!...

Plînsul îi curmă brusc vorba, își trase broboada pe ochi și fugi, doar în întuneric se auzea din ce în ce mai slab tropăitul papucilor ei...

— Mai suferă și tu, satură-te și tu de durere ca mine, satură-te! strigă bătrîna în urma ei și începu să umble prin odaie, căutînd vreo scăpare.

Dar nu găsea nici una. O să vină după el, o să-l găsească și o să-l prindă, apoi îl judecă și-l trimit iar la închisoare! N-o să-l mai vadă niciodată... niciodată...

Capul începu dintr-o dată să-i tremure de frică, își șterse nasul și ochii cu șorțul, umblînd mai departe, dusă pe gînduri.

Măcar dacă s-ar însănătoși, l-ar ajuta să fugă, ar vinde scroafa... chiar o vacă, sau pe amîndouă... și l-ar ajuta, ar pleca cu el și la capătul lumii, unde să nu-l cunoască nimeni, să nu-l închidă și să nu-l mai pedepsească.

„Dar unde?..."

Şi sufletul îi încremenea de groază la asemenea întrebare.

Adevărat, unde să fugi?

Că judecători, jandarmi şi închisori sînt pretutindeni!

Îşi puse mîinile în cap şi se aşeză, atît de mult o îngrozea această descoperire.

„Adevărat, peste tot sînt... peste tot... ca şi capcanele pentru lupi... peste tot..."

A fost o dată la Częstochowa şi a trebuit să arate şi acolo buletinul; a fost în Kalwaria, dincolo de Cracovia, şi acolo la fel!

Se uită în jur încurcată.

Ca şi cînd ar fi văzut pretutindeni numai ziduri de netrecut, şiruri de jandarmi, cancelarii, notari şi mîini întinse gata să înşface!

Doamne! Nicăieri nici un locşor, unde omul nevoiaş să poată fugi de puterea asta înfricoşătoare, pe care abia acum o vedea în toată grozăvia ei, întrupată în jandarmi şi închisoare.

Sărmana, nu înţelegea cuvîntul lege, şi credea că e totuna cu dreptatea!

Nu aştepta răspuns la întrebarea pe care şi-o pusese, în schimb se furişară din ungherele creierului obosit amintirile anilor de demult, amintirea bărbatului, a vechilor necazuri şi nedreptăţi care strigau cu gurile strîmbate de chinuri din adîncul timpului: „Nicăieri... nicăieri..."

Scînci de durere ca un cîine lovit cu piciorul, se gîrbovi, răsucindu-se în jurul propriului suflet. Încremenită de o groază neţărmurită, şedea lîngă fereastră, îndreptată cu toată fiinţa spre întunecimea chinuitoare a propriilor gînduri...

Abia din sentimentul amar al neputinţei şi părăsirii, din sentimentul strivirii de către soartă

crescu încet în ea răzvrătirea împotriva nedreptăţilor, revolta aspră a unui suflet disperat, dar încă puternic.

„Cum aşa? Jasiek are să fie prins, judecat şi băgat la închisoare, deşi a stat doi ani pe nedrept, deşi nu e vinovat de nimic?!... Cînd atîţia tîlhari umblă slobozi prin lume! Jadam Brzostek, de care toţi ştiu că e în cîrdăşie cu hoţii, sau Michalak care a omorît un om. Şi ei sînt slobozi! De ce aşa? Asta nu e dreptate, nu. De ce?"

Şi depănă îndelung aceste întrebări fără număr, pînă cînd o învinse somnul şi se trezi abia în revărsatul zorilor.

Dar ziua nouă nu-i aduse dezlegarea, dimpotrivă, suferinţa se adînci şi împotrivirea se transforma cu încetul în ură faţă de lume, faţă de toţi oamenii liberi.

Starea lui Jasiek nu se îmbunătăţise, cu toate că îi punea mereu ventuze pe spinare şi pe şolduri şi îi slobozise puţin sînge, tăindu-i băşicile umflate cu un briceag bine ascuţit.

La amiază, Tekla veni de la curtea boierească să mănînce şi îi spuse:

— La curte au aflat... în sat se vorbeşte...

— Ce? Ce?

— Ei, ce! Vechilul le-a spus argaţilor că cine îl prinde pe Jasiek şi îl aduce la cancelarie va căpăta de la el zece ruble şi o vadră de rachiu...

— Şi oamenii?... şopti bătrîna.

— Oamenii, ca oamenii! Doamne, păi zece ruble sînt o groază de bani! Poţi să cumperi o purcică destul de mare cu ei... adăugă ca pentru sine.

Winciorkowa îi cercetă atent faţa şi văzînd cu cîtă poftă se uita la purceii ei, se hotărî, după o luptă scurtă, dar dureroasă, să-i dea şi ei unul.

— Tekla, îți dau și ție o purcelușă, aia cu o pată într-o parte...

— Eu nu sînt Iuda! se împotrivi sinceră, dar ochii îi luciră de mulțumire.

— Ei... nu m-am gîndit la asta, că doar de mult îmi ziceam să ți-o dau...

— Și cum, așa, fără bani?...

— Păi da, că și tu mi-ai ajutat la urzeală și la tors, ți se cuvine și ție.

— Da, dar mi-o dai de tot?...

— Sigur. E purcică, poți să ai și purcei de la ea...

— Și e a mea de tot? întrebă iar, fermecată.

— Dacă-ți spun că ți-o dau...

— Isuse! Sfîntă Fecioară! Mamă să-mi fi fost și n-ar fi fost mai bună — strigă, și de bucurie se aruncă să-i îmbrățișeze picioarele și să-i sărute mîinile, apoi alergă la coteț și goni purcica în odaia ei; atît de grijulie se învîrtea pe lîngă ea, tot îndemnînd-o să mănînce, că, deși copilul urla în coșul atîrnat de tavan, nu mai auzea nimic, orbită de fericirea de a avea purcelușa ei. Doamne! Ce mîndrețe! Isuse, și ce sprintenă și lacomă e! exclama tot timpul.

Winciorkowa zîmbea destul de jalnic, ascultîndu-i entuziasmul; adevărat că pentru Jasiek și-ar fi dat întreaga viață, totuși... purcelul făcea șase ruble și jumătate, dacă nu șapte, fiindcă primăvara porcii sînt mai scumpi...

„Eh, ce să-i faci! Din căruța altuia te dai jos și în mijlocul apei!“ gîndea mergînd spre lehuza care născuse ieri.

Se oprea înadins, intra în vorbă cu oamenii, tăinuia cu ei, tot o afla dacă cei din sat știu că Jasiek e acasă. Dar țăranii nu se dădeau prinși, nici unul nu se trăda cu nici o vorbă sau cu vreo

privire că știe ceva despre Jasiek. În sfîrșit, cînd le povesti singură de fuga lui din închisoare, făcură o mină așa de mirată, ca și cînd vestea aceasta, despre care vorbea tot satul, era cu adevărat o noutate pentru ei.

— Sînt șireți, blestemații, nici unul nu scapă nici o vorbă! șopti dezamăgită.

— Petice! Petice! Petice! — gemea un glas pe drum. Leliță, n-ai ceva? Nu-ți trebuie ceva? — strigă la ea peticarul scund, un evreu slab care șlepăia prin mijlocul drumului pe lîngă brișca veche, trasă de un cal numai pielea și oasele.

— Oprește la poarta mea, vin și eu numaidecît.

Porni spre lehuză, iar evreul se tîra încet, împingea brișca încărcată cu petice, biciuia calul și gemea pe dinaintea fiecărei case.

— Petice! Petice! Petice!

Din cînd în cînd se oprea și dădea pentru o mînă de zdrențe bolduri, ață, ace de cusut, fluiere de humă în formă de cocoșei; uneori făcea și schimburi mai mari, luînd ba cincisprezece ouă, ba un sfert de cartofi, sau vreo găină bătrînă jumulită.

O grămadă de copii, pe jumătate goi, îl urmăreau cu larmă și țipete:

— Peticarul! Peticarul! Îți dau un groș, dă-mi un cocoș!

Dar evreul nu lua în seamă strigătele lor, și se apăra energic cu biciul de cîinii care se năpusteau turbați spre poalele lungi ale sumanului, umplînd tot satul de lătrături.

Striga mai departe, bătîndu-și calul care se oprea într-una, și împingea tot mai des brișca, sprijinind-o cu umărul slab, de-i ieșeau ochii din cap, pleznea din bici și îndemna:

— Dii, dii! murgule!

Cînd se apleca să urnească brişca, poalele sumanului se tîrau prin noroi, lăsînd urme lungi; uneori se oprea vlăguit, sprijinindu-se de brişcă, îşi împingea căciula pe ceafă şi îşi ştergea fruntea de sudoare, răsuflînd atît de greu, că îi tremura barba roşcată şi ochii i se umpleau de lacrimi.

Era aproape seară cînd ajunse la casa Winciorkowei, aruncă o mînă de fîn calului şi intră în odaie cu biciul în mînă. Se aşeză lîngă sobă şi rămase tăcut multă vreme, neputînd rosti o vorbă, de oboseală.

— Ai ostenit?

— De azi-dimineaţă tot aşa o ţiu... n-am pus o bucătură în gură şi sînt cam ameţit...

— Vrei să bei nişte lapte? Îţi dau numaidecît.

— Să-ţi răsplătească Dumnezeu, leliţă. Stai să-ţi aduc ulcica mea, să mulgi în ea...

După ce Winciorkowa îi aduse oala cu lapte, el o aşeză la foc, îl fierse şi, fărămiţînd o chiflă uscată, îşi scoase căciula, înfulecînd cu atîta lăcomie, încît bătrîna mai aduse şi trei ouă şi le aşeză alături.

— Mănîncă şi ouăle, să-ţi fie de bine...

— Să-ţi răsplătească Dumnezeu! şoptea, mirat, cu recunoştinţă.

Le fierse, dar mîncă numai unul, pe celelalte băgîndu-le pe furiş în buzunar, pentru copii... Apoi, parcă drept mulţumire pentru inima ei bună, spuse încet:

— Am vorbit cu jandarmii de băiatul dumitale; îl caută!...

Winciorkowei îi căzu lucrul din mînă şi fără să vrea privi la uşa bolnavului.

— Îl caută! Spuneau că acum o săptămînă a fost noaptea în cîrciuma din Przyłek, i-a spart nasul unui jandarm şi a fugit!...

— Isuse, Fecioară! strigă surprinsă, amănuntul acesta nu-l cunoştea.

— Dacă vine, să nu-l ţii la dumneata, pentru că îl vor prinde, şi... Eu ştiu, că am avut un frate mai mic care a fugit din armată, l-am ascuns două săptămîni, dar l-au luat apoi într-o noapte şi de atunci nu l-am mai văzut; eh, eh! Ceasul rău!... Se îneca de emoţie. Dacă ar pleca în America, nu l-ar mai putea prinde...

— Unde vine asta? întrebă Winciorkowa repede.

— Pînă în America e departe, peste mare, poate peste două mări... Acolo sînt mulţi, şi evrei şi polonezi, şi nemţi... Acolo e bine, nu e nici un jandarm... Eu ştiu, e acolo băiatul unui felcer de la noi din oraş, şi îi trimite bani în fiecare an...

— Ascultă, Mosiek, dar tu de ce nu l-ai trimis acolo pe frate-tău? întrebă cu bănuială.

— De ce? Pentru că n-am avut bani. Dac-aş avea eu măcar atîţia bani cît costă drumul pentru mine, nevastă şi copii pînă acolo, aş trăi destul de bine şi aici.

— Şi trebuie mulţi bani? întrebă liniştită, prefăcîndu-se nepăsătoare.

— Nici eu nu ştiu prea bine, dar mi-a spus un evreu că numai drumul costă o sută de ruble! Asta e bănet, nu glumă!...

Tăcură.

Evreul se încinse cu o basma roşie, sub care îşi fixase un colţ al sumanului, adună cutiile, îşi înfundă căciula pe cap şi, ieşind, şopti abia auzit:

— Eu te sfătuiesc ca un prieten... să fugă numaidecît în America... e, rămîi cu Dumnezeu.

— Du-te cu Dumnezeu, Mosiek.

— Ştii, Herszlik... cel care trece oamenii peste graniţă... vorbeşte cu el, acum e acasă...

„În America, peste mare! Dumnezeule! — se gîndea după ce rămase singură. Sigur, acolo unde pleacă acum atîţia!"

Se luptă cîteva zile cu acest gînd, întorcîndu-l pe toate feţele, rumegîndu-l şi nu se putea hotărî să-şi trimită băiatul atît de departe.

„Plec şi eu cu el! De ce să mai rămîn aici! Adevărat!"

Străfulgerată de gîndul acesta, imediat se trezi în ea curiozitatea ţărănească, neînfrîntă de a cunoaşte lumea. Se uită afară pe fereastră şi se mai potoli, cuprinsă de frică.

— Să-mi las casa şi pămîntul, biserica?... Să le părăsesc pe toate şi să nu le mai văd niciodată... Isuse, aş muri de dor! Nu mă mai ispiti, diavole, nu mă mai ispiti! şoptea, dar sufletul i se umplea tot mai mult de lumină. Siguranţa salvării lui Jasiek îi umplea sufletul de lumină. În America! Adevărat, şi mai demult plecaseră oamenii acolo, şi la vară or să se ducă... Da, aşa e, dar părintele a spus la predică să nu se ducă, fiindcă merg la pierzare. E, vorbele preotului sînt ca jurămintele hoţului... asta e...

Dar uită repede de toate, pentru că lui Jasiek îi era din ce în ce mai rău. Rana nu vroia să se vindece şi horcăitul din plămîni nu înceta. Făcuse tot ce putuse, tot ce se pricepuse, dar nu ajutase la nimic. Îl tămîiase, îi descîntase, degeaba. O cuprindea o disperare tot mai dureroasă, deoarece Jasiek în clipele de luciditate, din ce în ce mai rare, îngăima:

— Eu o să mor, măicuţă, o să mor!

— Nu-ţi fie frică, fiule, ai să te faci bine. Domnul Isus şi Fecioara de la Częstochowa o să-ţi ajute şi ai să te înzdrăveneşti.

— Ba mor, măicuţă, simt eu, măicuţă... mi se stinge ultima răsuflare, măicuţă... Vine moartea, vine... se plîngea cu vocea slabă şi lacrimile îi şiroiau pe obraji. Cheamă preotul, măicuţă... Omul e plin de păcate, să se roage preotul pentru mine înaintea judecăţii lui Dumnezeu...

Cu toate că i se rupea inima de durere, mama îl liniştea cu asigurări de însănătoşire.

Nu mai vroia să creadă, căci simţea în el slăbiciunea morţii.

— Ce să mai trăiesc... dacă mă prind, mă trimit imediat la închisoare... Măicuţă, nu mai pot, nu mai pot să îndur, nu mai pot... dacă mă închid iar, mă spînzur, mă omor...

— Oh, copilule, sărmanul meu orfan, flăcăul mamei, nu mai pleci tu de lîngă măicuţa ta, n-o să mă laşi tu singură, săraca de mine, n-o să mă laşi!... gemea, îmbrăţişîndu-l şi plîngînd cu lacrimi însîngerate de disperare...

— Mie mi-e rău, măicuţă... mi-e rău... aşa de rău... se văieta încet, căzînd într-o somnolenţă semiconştientă, bîntuită de vedenii şi delir.

Îşi petrecu toată noaptea lîngă el, pentru că i se părea că poate să moară în fiecare moment; atunci îl lua în braţe, strîngîndu-l la piept, îi încălzea cu corpul ei mădularele care se răceau, înnebunea de disperare, pînă cînd, spre dimineaţă, căzu la pămînt, îşi încrucişă mîinile şi cu vocea încărcată de reproşuri, plîngeri, jale şi rugăminţi, însîngerată de durere, cerşi îndurarea Maicii Preacurate...

Afară era încă noapte, o noapte neagră, noapte plină de ploaia care răpăia în geamuri fără încetare, plină de negurile verzui, care inundau încăperea cu o tristeţe deznădăjduită şi părăsire, cînd Jasiek se ridică în aşternut şi chemă cît putu de tare:

— Preotul! Preotul!... şi căzu fără putere pe pernă.

Winciorkowa abia aşteptă să se crape de ziuă, o lăsă pe Tekla lîngă bolnav, luă de pe grindă o găină sub şorţ şi alergă la casa parohială.

VI

Biserica fusese odinioară mînăstire, uriaşă şi frumoasă, înăuntru acoperită toată cu fresce; era numai ciudat de tăcută şi pustie. Se simţea mirosul de mucegai dintre ziduri.

Preotul rostea cu glasul potolit slujba în faţa altarului lateral, ajutat de bătrînul paracliser.

Uşile mari de la intrare erau deschise la perete, lăsînd să pătrundă soarele; adesea zburau ciripind vrăbiile şi se aşezau pe cornişe sau pe altare.

Winciorkowa îngenunche înaintea altarului şi se rugă fierbinte.

Era o linişte deplină, doar din cînd în cînd se auzea clopoţelul şi vocea cîntăreţului, sau răsuna ca un strigăt basul profund al preotului, apoi iar se aşternea tăcerea stîrnită de murmurul abia auzit al rugăciunilor şi de foşnetul filelor întoarse ale liturghierului; ecourile îndepărtate, surde, ale satului, tremurau pe sub bolţi.

Către sfîrşitul slujbei doar oftatul greu al Winciorkowei mai întrerupea, din ce în ce mai des, liniştea adîncă, prelungindu-se pe sub bolţi ca un geamăt. Se ruga cu evlavie adîncă, punînd în această rugăciune credinţa întreagă, puterile, nădejdea, viaţa toată; presăra podeaua rece cu lacrimi amare şi se tîra la picioarele crucii, cerşind milă şi îndurare.

În timp ce se bătea ultima oară clopotul pentru mielul lui Dumnezeu, găina, care pînă atunci stătuse liniştită lîngă bătrînă, se smuci cu putere şi, cu toate că avea picioarele legate, se zbătu şi fugi.

Winciorkowa o prinse repede, şi după terminarea slujbei se duse la sacristie.

— Aşteaptă! Vin acum — mormăi preotul cu asprime.

Se opri, uitîndu-se cu umilinţă la preotul care se dezbrăca încet de odăjdiile bisericeşti.

— Vino după mine!

Prin coridoarele pustii, cu tencuiala crăpată, ruinate, o conduse spre locuinţa lui; răsunetul înăbuşit al paşilor pe pardoseala înverzită de vechime alerga ca un ecou în urma lui.

Roiuri de porumbei zburau pe geamurile sparte prin care priveau crengile verzi de molid.

Preotul fluiera la păsări, iar Winciorkowa se uita cu o înduioşare pioasă la chipurile şterse, crăpate, ale sfinţilor călugări, zugrăvite pe pereţi, la rămăşiţele picturilor care se zăreau printre coastele bolţilor şi se gîndea ce-o să-i spună.

„Lui pot să-i spun... că doar e preot... îi spun totul, ca la spovedanie, el n-o să mă dea de gol..."

Dorea atît de mult să-şi descarce toată obida din suflet, încît se aplecă să-i prindă cotul şi să-l sărute, dar preotul nu-i observă mişcarea; mergea grăbit şi fluiera, iar în urma lui începură să zbure porumbeii şi să i se aşeze pe cap şi pe umeri.

— Doamne! Şi-acasă Jasiek al meu îşi dă sufletul! gemu înfundat.

— Ce păs ai? Dar spune repede — strigă, deschizînd uşa locuinţei. Era fosta chilie a priorului, acoperită toată de zugrăveli, de semăna cu o capelă.

Preotul se aşezase la masă şi asculta.

Winciorkowa povestea dezlînat, întrerupîndu-se ba să-i îmbrăţişeze picioarele şi să-i sărute cotul, ba să-şi mai tragă sufletul, căznindu-se între timp să nu piardă şirul povestirii...

— ...Ca la spovedanie spun... adevărul curat... o trăgea în şură... să petreacă... şi era doar după înţelegere... băiatul i-a spus: „dă-i drumul"... dar celălalt i-a mai dat şi cu bastonul în cap... şi Jasiek a pus mîna pe furcă... îi era mai la îndemînă... ce era să facă...

Se cutremură de plîns şi se rezemă de uşă, apoi vorbi tare, cu asprime:

— Eu sînt femeie, dar aş fi făcut la fel... trei ani de închisoare.. numai din duşmănie... că nu e vinovat el... a pus martori că băiatul a vrut să-l omoare... şi dreptatea lui a ieşit la suprafaţă... ticălosul... un scîrţîie-pană pe hîrtie... un hoţ şi un destrăbălat... ocara lui Dumnezeu... iar băiatul e la închisoare!... Isuse! Isuse!... ce ruşine... ce ruşine... că doar tatăl lui n-a fost fie cine... lumea-l ştia de om cinstit, iar moşu-său a fost şi în Franţa... şi acum băiatul e socotit ca un tîlhar, ca un hoţ...

— Şi ce doreşti? întrebă moale, preotul.

— E la mine acasă... bolnav rău... pe moarte... Nu ştie nimeni că e acasă, îl păzesc şi eu cum pot. Părinte, îţi spun ca la spovedanie...

— Bine, bine. Nu te teme... Căzu o clipă pe gînduri. Vin imediat acolo, du-te înainte, n-o să afle nimeni... Ei, gata, şi ia-ţi şi găina... proasto...

Winciorkowa alergă într-un suflet acasă şi nici nu deretică bine prin odaie, că şi veni preotul.

Îl lăsă să intre la bolnav, iar ea îngenunche vreo oră înaintea icoanelor, în odaia din faţă, pînă cînd preotul ieşi de la Jasiek.

Era foarte mişcat.

— Nu te teme, băiatul se va însănătoşi... dar îi trebuie medicamente...

— De unde să le iau şi de care? Poate dumneata, părinte, să scrii la farmacie.

— Da, bine, eu plec imediat la oraş şi le aduc; să vii să le iei pe la prînz.

Winciorkowa începu să tremure de înduioşare şi recunoştinţă, vru să-i sărute picioarele, dar o respinse:

— Nu fii proastă! Lui Isus îmbrăţişează-i sfintele picioare şi mulţumeşte-i!

— Parcă mi s-a făcut primăvară în suflet! îi spuse Teklei după plecarea preotului.

După atîtea zile de întuneric chinuitor, în casă începea să răsară speranţa.

VII

Venise primăvara.

Toată luna aprilie căzură ploi abundente, calde, dar într-o bună zi, într-o dimineaţă de duminică, apăru soarele şi lumea întreagă se deşteptă în verdeaţă şi flori, în ciripitul păsărelelor şi în bucuria primăvăratecă a lunii mai.

Ogoarele negre sticleau încă de apă; în brazde, prin tufele verzi şi gîrlele mici mai străluceau şuviţe de apă; drumurile erau încă pline de noroi şi uneori dinspre pădure bătea încă un vînt rece, iar zdrenţele murdare ale norilor se rostogoleau pe cer, dar, pe deasupra cîmpurilor şi a pădurilor, în inimile oamenilor şi animalelor, în şuieratul vînturilor, în susurul pîraielor şi în verdeaţa proaspătă a copacilor primăvara îşi cînta imnul triumfal de bucurie.

Satul Przyłęk semăna cu un coş uriaş de flori.

Aerul, înţesat de aromele emanate de florile pomilor, aţîţa şi îmbăta cu adieri mîngîietoare.

Rîndunelele zburau ca nebune sub azurul palid, curat al cerului, pătrundeau ca nişte gloanţe printre

pomii înfloriţi, se repezeau în şurile goale şi se uitau prin ferestrele caselor, alegîndu-şi locurile pentru cuiburi.

Iarba crescuse bogată, ca un covor catifelat, iar grînele care dădeau în spic se luau la întrecere cu vîntul, cu valurile, căţărîndu-se în sus, spre soare. Berzele clămpăneau prin cuiburile încă goale, rătăceau pe luncile joase printre gălbeneii înfloriţi, care jucau în culori aprinse printre ierburi. Prin şanţuri, de-a lungul drumurilor, pe haturi şi ogoare era plin de romaniţă, de coada-vacii, şi fîlfîit de păsări. Bucuria renaşterii, fericirea înfloririi ţîşneau din pămînt şi din copaci, din soare şi din piepturile oamenilor.

În Przyłęk florile vişinilor începuseră să se petreacă, în schimb îmboboceau din belşug merii timpurii, de care erau pline grădinile. Casele scunde, cenuşii se pierdeau pe sub ghirlandele şi marea de flori, deasupra cărora zumzăiau roiuri de albine.

Satul respira liniştea tihnită a unei zile de sărbătoare.

Înaintea caselor, printre îngrădituri, prin curţi, ţăranii se spălau lîngă fîntînă cu grijă şi seriozitate; îi zvînta adierea vîntului călduţ sau îi ştergeau ramurile aplecate, pline de flori trandafirii. Iar înlăuntrul caselor, prin cămări, coteţe şi grajduri lărmuia cu bucurie roiul de oameni.

Uneori, o melodie îşi lua zborul din vreo fereastră, ca o pasăre, şi se îneca în florile merilor, sau răsuna vreo chemare, zburînd spre păşunile pline de rîsetele copiilor şi mugetele vacilor. Pretutindeni domnea bucuria şi nuntirile.

Cînd sunetul argintiu de la toaca bisericească tremură în aerul proaspăt, oamenii ieşiră din case şi se îndreptară în şiruri spre biserică; gospodari vîrstnici în sumane albastre, încinşi, cu brîuri

roşii, gospodine în zăvelci şi basmale roşii, flăcăi în ilice vărgate, fete cu năfrămi albe pe cap, cu cărţile de rugăciune într-o mînă şi cu ciubotele în cealaltă, copiii...

Dinspre pădure, pe o latură a drumului, intrau în sat doi oameni.

Un cerşetor bătrîn, gras şi orb mergea în cîrje, legat cu o sfoară de bătrîna care păşea înaintea lui.

— Grăbeşte-te, că întîrziem! mormăia femeia, smucindu-l uşor de sfoară.

— Eşti o proastă, mai e destul timp, n-o să mă ostenesc degeaba zbierînd pe lîngă toate gardurile; înainte de slujbă nimeni nu-ţi dă nici o para chioară.

Apoi adulmecă şi şopti:

— Trebuie că înfloresc merii!

— Păi tot satul parcă e zugrăvit.

— În roşu?

— Păi cum! Sînt meri! Doar n-o să fie albaştri.

— Răsar cartofii, ai?

— Prostule! Cînd era să-i pună pe ploile astea!

— Trebuie să fie niscaiva oameni pe drum, mi se pare că aud ceva.

— Se duc la biserică.

Cînd trecură de primele case, cerşetorul se gîrbovi şi mai tare, îşi lăsă capul pe piept şi începu să cînte cu glasul jalnic şi plîngător o litanie, iar bătrîna îl ajuta răguşită; mergeau aşa spre biserică, fără să se oprească.

— Mai tare, femeie, mai tare! Oamenii cucernici vor să-l lauzi pe Dumnezeu în gura mare, nu numai printre dinţi.

— Nu mai intrăm nicăieri?

— Nu... de ce? Ca să-ţi dea o coaje de pîine? Las' să aibă şi poteii ce să mănînce!

Oamenii care treceau pe lîngă ei îi salutau, fiindcă erau cunoscuţi în tot satul, iar cerşetorul se oprea

și priza tutun, mai întreba cîte ceva, tăifăsuia și șchiopăta mai departe.

— Trebuie să trecem pe la Winciorkowa.

— Aha, pe la casa de dincolo de apă — poate după ce sfîrșim la biserică!

— Hai, mergi înainte! și o îmboldi cu bățul în șold.

Winciorkowa tocmai se pregătea să plece la biserică, dar, văzînd cerșetorii care coteau spre casa ei, deschise ușa la perete.

Bătrînul se așeză să mai răsufle, că obosise rău de tot.

— Mi-au amorțit ciolanele!

— Veniți de departe?

— Ee... să tot fie o milă și ceva, de la Górki... pentru unul tînăr e o nimica toată, dar pentru un bătrîn ca mine e cale. Winciorkowa, ia vino mai aproape...

Bătrîna se apropie, uitîndu-se la el, îngrijorată.

— Sînt cu ochii pe casa ta — îi șopti la ureche. M-am întîlnit cu sergentul și ăsta mi-a spus așa: „Noi știm că Jasiek e acasă, bolnav, dar după ce s-o înzdrăveni, al nostru e!“ Asta am auzit și am trecut înadins prin Przyłęk, să-ți dau de știre, ca un bun creștin ce sînt. Eu i-am spus că nu e adevărat, am băut rachiu de vreo trei ori cu el...

— Să-ți plătească Dumnezeu! șopti foarte speriată, îngrămădindu-i în desagi cîteva ouă, slănină și cașă de mei. La urmă scoase dintr-o cîrpă un zlot și i-l înghesui în mînă. Nu voia să-l primească.

— Eu nu sînt avucat, nu-i apăr pe oameni pentru bani, ci pentru o vorbă bună. Sărmanii, sînteți și voi niște nevoiași, dar dacă ții cu tot dinadinsul să-mi dai, o să spun o rugăciune întreagă la Schimbarea la față... Ehe! rugăciunea ajută, nu zic, dar trebuie și ea ajutată!

— Să spui! Nici eu nu știu ce ți-aș da pentru asta!

— Altă cale nu e; cum se face bine, să-l trimiți în lume; de ce n-ar pleca chiar în Brazilia aia, ai?

— Doamne! Să las un orfan să plece singur așa de departe?

— Da' ce, mai suge la țîță? Du-te și tu cu el.

— Cum, să-mi las eu casa și pămîntul de izbeliște?

— Ptiu, femeile astea! Degeaba le tot dai sfaturi, strici orzul pe gîște! izbucni supărat. Dar să vinzi nu poți, ai?

— Văleu! Să vînd! Să vînd! M-am gîndit și eu la asta, dar mi-a fost frică.

— Teme-te, dar vezi să nu-ți pierzi băiatul... Îi spun eu lui Herszlik să vină la tine, el îi trece dincolo pe toți, e deștept, blestematul... ei, ce zici, să-i spun?

— Spune-i — răspunse repede.

— Atîta lume pleacă! Crezi că e rău acolo? Antek a lui Jadam din Górki a plecat, să tot fie vreo doi ani, și duminica trecută a trimis patru sute de ruble, ca să scape de datoria către surori... Ho, ho! de-aș avea eu cu vreo cincizeci de ani mai puțin, ochi buni și picioare, n-aș sta cu voi aici și m-aș duce acolo. Pe Herszlik ți-l trimit eu. Rămîi cu bine. Hai, femeie, că aud că bate toaca...

După plecarea bătrînului, Winciorkowa îl scoase pe Jasiek, care se însănătoșea văzînd cu ochii, în grădina din spatele casei, sub un măr. Îi întinse pilota pe iarbă și îl acoperi cu un cojoc.

— Ce ai, măicuță? șopti, văzîndu-i fața îngrijorată.

— Ei, vai de capul meu, numai necazuri!

— Au și aflat? Se ridică în capul oaselor.

— Stai liniștit, culcă-te... Eu mă duc la biserică... mai întreb pe cineva... mai ascult ce zice lumea.

— Da' să nu stai mult, că mi se urăște singur — o rugă încetișor.
— Mă întorc numaidecît... nu te teme...
În biserică era lume destulă, se cîntau rugăciuni în așteptarea liturghiei, iar în cimitirul din fața bisericii sătenii stăteau adunați în grupuri și discutau.
Cerșetorul rostea cu voce tare o rugăciune în fața ușilor de la intrare.
O liniște de sărbătoare se așternea peste tot dealul, venind dinspre sat și de pe cîmpurile inundate de soare.
Apoi începu slujba.
Winciorkowa, înghesuită lîngă cor, se așeză jos, gîndindu-se la sfaturile cerșetorului. Era atît de adîncită în gînduri, că aproape nu mai auzea nici cîntecele, nici orga și nici clopoțeii; toate îi ajungeau la urechi ca niște zgomote șterse și îndepărtate, ca murmurul acelor țări la care se gîndea acum.
Își reveni abia în clipa cînd liniștea se așternu dintr-o dată, după terminarea slujbei, și preotul începu să vorbească de la altar poporenilor.
Le vorbi despre fuga în Brazilia, înfățișînd întreaga nenorocire a emigrației, îi avertiză, îi imploră, aproape blestemîndu-i pe cei care vor pleca.
Sătenii ascultau într-o îngîndurare adîncă, își dădeau coate, se uitau unul la altul, zîmbeau imperceptibil și nu credeau nici o vorbă.
„Păi cum! Mda..." gîndeau.
Iar preotul tuna mai departe cu glasul său puternic, descriind cu atîta zel pierzania sufletelor care fugeau într-o lume străină și rea, încît cei mai simțitori începură să ofteze tare și să-și șteargă nasurile, iar pe alocuri femeile suspinau; mulțimea rămînea însă indiferentă, rece.

După slujbă ieșiră cu toții înaintea bisericii, unde se opriră aproape toți într-un grup compact să discute.
— E sigur! Preotul s-a înhăitat cu boierii și de-aia vorbește așa!...
— Că doar n-o să-și are ei pămîntul.
— Îi apucă jalea la gîndul că vor trebui să-și pască singuri caii și să muncească...
— Să fi mințit oare preotul? se auzi un glas.
— Ceva trebuie să fie, de vorbește el așa — îl sprijini al doilea.
— Ceva?... păi asta e, că voi sînteți proști ca niște berbeci! Vreți să fugiți în Brazilia! Dați fuga! Lăsați-vă pămîntul, casele, tot! O să căpătați acolo cîte o fermă, pădure, vite, unelte și cîte un palat... Dați fuga... că pe pămînturile voastre o să rămînă evreii și nemții și o să le fie bine! Ehe! Și cînd vă întoarceți, vă băgați slugi la ei... Așa vă trebuie... Omul prost e mai rău decît o vită; vita tot o mai mîni cu vorba sau cu biciul... da' oamenii sînt ca niște viței... pun coada pe spinare și fug în lumea largă...
— Bine, Grzegorz, dar dacă scrie în cărți și oamenii spun că...
— Spun! Spun... că ești un prost, dar nu toți cred și nu-i neapărat nevoie să fie așa. Scrie în cărți! Ai citit tu?
— Eu nu, dar a citit cărămidarul din Wola... Neamțul.
— A citit așa de bine fiindcă i-a cumpărat pămîntul lui Banach, de-aia a citit!
— Păi cei care au plecat mai demult trimit și bani...
— Trimite unul, iar cei mai mulți se prăpădesc!
— Lui Grzegorz îi e necaz că e bătrîn și nu poate să plece și el!...

— Berbecilor! Sînteţi ca nişte berbeci! zbieră înfuriat Grzegorz, îşi înfundă căciula pe ochi, scuipă cu ciudă şi plecă acasă.

Unii căzură pe gînduri, cîntărind vorbele bătrînului, dar cei mai mulţi depănau înainte ştiri care de care mai ameţitoare despre Brazilia.

Ajutorul de primar se arăta cel mai înverşunat.

— Vreţi să ascultaţi ce zice preotul? Dar cînd îţi vine perceptorul după impozit preotul ţi-l plăteşte? Cînd nu mai ai ce băga în gură îţi dă preotul? Sau cînd ai pămînt prea puţin, îţi mai dă el, ai? striga.

— De dat, nu-ţi dă şi nu plăteşte pentru nimeni, că şi el e tot sărac, dar de, preotul gîndeşte altfel, el citeşte ziare şi cărţi, ştie ce se întîmplă prin lume şi nu vrea să se piarză norodul — observă Sułek, cel care nu demult avea un fiu.

— Aşa se spune, dar el ţine cu boierii, nu cu noi.

— S-a vorbit cu ei să nu lase norodul să plece!

— Sigur că-i aşa. Văd că pleacă atîta lume şi nu mai are cine să muncească, să plătească impozitele şi să se ducă în armată.

— Le e frică să nu rămînă singuri şi de asta nu ne lasă.

— În Brazilia nu există nici un fel de impozite, nu se iau recruţi şi fiecare face ce vrea; trebuie să credeţi cînd vă spune un om al statului, ca mine!

— Şi-ţi dă atîta pămînt cît poţi să cuprinzi cu ochii.

— Ba, pe deasupra, şi bani să-ţi înjghebezi gospodăria.

— Şi bilet de drum, gratis.

— Antek al lui Jadam a scris că sînt nişte păduri grozave şi totul e numai pentru poporul nostru.

— Dar de ce-or fi chemînd numai de la noi?

— Nu ştiţi de ce? V-o spune omul statului şi pe asta, că i-am auzit pe boieri vorbind: cică împăratul brazilian s-a înfuriat pe oamenii lui că nu sînt catolici buni şi sînt negri ca nişte căldări de tuci, aşa că a chemat pe cel mai mare funcţionar şi i-a spus: „Mi s-a urît să tot privesc la harapii ăştia, nu se pricep să muncească nici pămîntul ca lumea, trebuie să-i gonim în munţi; să-mi aduci ţărani polonezi, că aud că au pămînt puţin şi sînt buni creştini..." De aici se trag toate, ăsta-i adevărul! sfîrşi el serios, şi ochişorii vicleni de vulpe îi alergau fulgerător pe feţele oamenilor.

Începură să se răspîndească; le era foame şi femeile plecaseră înainte.

Winciorkova mergea printre ei şi asculta totul cu atenţie. Ofta adînc şi se uita mereu spre sat şi spre pădurile înconjurătoare ca o ramă neagră, la cîmpurile înverzite şi la livezile îmbobocite, la cerul senin şi albastru ca în tabloul din biserică şi la stîlpii de fum care se ridicau albăstrui deasupra caselor drept spre cer, la tot norodul acesta pus pe vorbă, împestriţat, care mergea pe drum înaintea ei; o jale şi o frică ciudată o cuprindeau cu încetul, făcînd-o să tremure. Apoi discuţiile ţăranilor, promisiunile ademenitoare că vor căpăta pămînt, pădure, libertate îi învăluiau iar inima şi îi luminau sufletul, înflăcărînd-o, de era gata să plece chiar în clipa aceea.

Înaintea cîrciumii care se afla peste drum de casa ei, împinsă puţin spre fund, la cotitura drumeagului ce ducea spre curtea boierească, stătea un jandarm, cu cîţiva ţărani.

Winciorkowa îl văzu numaidecît şi se îndreptă grăbită spre casă.

Ajutorul de primar o ajunse înaintea uşii.

— Știi... vechilul a spus ieri la cancelarie că, fie ce-o fi, o să-l prindă el și singur pe Jasiek, iar tu... șopti încet.
— Și jandarmii știu că...?
— Tot satul știe că e acasă!
Intrară înăuntru.
— Ai auzit ce vorbește lumea despre Brazilia? întrebă ajutorul de primar după o clipă.
— Am auzit, am auzit! Dar știu eu ce să mai cred? Unii spun una, alții alta.
— E, asta-i! Eu văd una și bună: numai acolo Jasiek s-ar afla în siguranță.
— Nici vorbă, așa e, nu văd ce-am putea face altceva.
— Și pămîntul? întrebă, și ochii îi luciră de lăcomie.
— Îl vînd, ce să fac! răspunse resemnată.
— Cine ți-l cumpără? atîta lume vrea să vîndă! spuse cu viclenie.
— Măcar cu jumătate de preț și tot îl vînd. Pămîntul meu e bun, e tot la un loc, și apoi mai e pășunea, casa e destul de bună și șura aproape nouă. Pămîntul e muncit bine...
— Ho! ho! Se știe că ești cea mai harnică gospodină din sat, ce e drept, e drept.
Nu-i mai răspunse, se repezi în cămară și se întoarse cu banii în mînă.
— Of, Doamne! Ia banii ăștia... ca să nu se afle... se rugă încet.
— Las' că le aranjez eu pe toate...
Se ridică, strîngîndu-și sumanul și, la plecare, spuse:
— Plecați imediat după ce se însănătoșește! Rămîi cu bine... Cu pămîntul să nu te grăbești și să nu spui nimic la nimeni.
— Da, da, sigur, s-ar ghici numaidecît.

— Și-așa cîrtesc oamenii, pentru că vechilul a amenințat că va acuza tot satul de ascunderea lui Jasiek.
— N-ar mai avea parte de lumînare la moarte pentru nedreptatea pe care ne-o face! strigă Winciorkowa înfocată.
— Dacă ai să ai neapărată nevoie, să știi că eu aș cumpăra... nu pentru mine, că eu n-am o para la sufletul meu, dar mi-a spus Adam din Zacharki să-i caut niște pămînt pentru fiu-său, că vrea să-l însoare...
— Vino într-una din zile, să mai vorbim...
— Șase pogoane sînt cu pășune cu tot?
— Nu, șase pogoane de pămînt și unul de pășune.
— Butoaie, hîrdaie, ai ceva?
— Sînt de toate, aproape noi, dar de asta o să vorbim bașca...
— Și pămîntul nu e trecut în registru? mai întrebă din prag.
— Nu, răposatul îl avea mai demult...
— Rămîi cu Dumnezeu!
Își strînseră mîinile și ajutorul de primar ieși foarte mulțumit. Voia de mult să cumpere lotul Winciorkowei și acum era sigur că-l va lua la un preț de nimic.
Bătrîna se duse sub măr să vadă ce face Jasiek și se apucă să pregătească mîncarea, căci Tekla stătea în odaia ei, de unde ieșea mereu, chemînd-o.
— Hai să te uiți la el, că abia mai răsuflă!
Într-adevăr, copilașul abia își mai trăgea sufletul — se înneca, avea laringită.
Winciorkowa nu se prea ocupa de el; avea ea destule griji pe cap, și apoi cum putea să-l mai ajute cînd își dădea ultima suflare!...
Cînd prînzul fu gata, îi duse băiatului să mănînce în grădină.

Jasiek se înzdrăvenea pe zi ce trece; medicamentele aduse de preot, primăvara și tinerețea înfrînseră în cele din urmă boala; încă nu putea să meargă și pieptul îl mai durea cîteodată foarte rău, dar rumeneala începea să-i joace sub pielea albită a obrajilor, iar ochii priveau din ce în ce mai vesel.

Zăcea pe pilotă sub merii înfloriți, care îl fereau de soare cu baldachinul florilor înmiresmate.

— Ai dormit? îl întrebă, așezîndu-se lîngă el.

— Da' de unde, mamă! Am auzit clopotul bătînd și am spus o rugăciune și încă una... și apoi albinele astea zumzăie prin flori și mireasma e atît de tare, că... am stat culcat și te-am așteptat...

Se apucă să mănînce.

— Îți e mai bine?

— Mai bine, măicuță, mai bine!

— Șoldul nu te-a mai durut?

— Nu, mamă! O! Bate toaca de vecernie.

Tăcură amîndoi, căci, după ce încetă toaca, răsunară clopotele cele mari, bătînd atît de puternic, de se cutremura pămîntul și florile de măr începură să cadă ca niște fluturi trandafirii peste capul lui Jasiek și peste iarba verde...

— Jasiek!

Ridică ochii, ascultînd.

— Au aflat că ești aici!

Zvîcni cu putere pe saltea.

— Stai culcat, nu-ți fie frică, nu te dau eu, copile, nu.

Și cu mîna neagră și muncită îl mîngîia pe față și pe ochi, povestindu-i tot ce auzise la biserică și ce-i spusese ajutorul de primar.

— Scîrnăviile! Le-aș plăti-o eu cu vîrf și îndesat! Numai să mă vîndă ei! șoptea, strîngîndu-și pumnii și amenințînd satul.

— Taci, copile, taci, o să plecăm de aici. Și îi povesti cum îi venise gîndul ăsta mai demult, de cum venise el acasă, să vîndă pămîntul, casa, toată averea și să pornească spre Brazilia.

— Bine, mamă, vinde tot, gospodăria e pe numele tău, vinde și plecăm. Ducă-se de rîpă toate, dacă omul cinstit nu mai poate să trăiască aici. Toți sînt niște jecmănitori, niște mincinoși și niște iude. Dar cît mai repede, mamă, cît mai repde! strigă energic și fața i se lumină de speranța unei alte vieți, mai bună, liberă.

— Bine, băiete! Mă duc prin sat să arunc vreo vorbă despre pămînt printre oameni, sau la crîșmă, să mai văd ce zice lumea...

— Să nu vinzi nimic ajutorului de primar, ăsta e cea mai rea iudă din tot satul. Te înșeală și mă dă și pe mîna jandarmilor blestematul, are ochii ca ai lupului....

— Tu stai liniștit aici, mai spune o rugăciune, că eu mă duc.

VIII

Jasiek rămase singur în grădină.

Nu putea să stea liniștit. Îi treceau prin cap fel și fel de gînduri și de presupuneri și se zvîrcolea mereu în așternut. Planul mamei îl cucerise și îl atrăgea în asemenea măsură, că ar fi vrut să părăsească totul acum, îndată, și să plece în lumea mare. Să fugă de gîndul acesta îngrozitor, care-l obseda, că trebuie să se întoarcă la închisoare și să-și ispășească pedeapsa... Da, știa el bine că mai devreme sau mai tîrziu o să-l găsească și o să-l aresteze. Uneori i se părea chiar ciudat că de șase săptămîni stă liniștit acasă și nu-l caută nimeni!

Și iar zăcea liniștit, privind la cerul care se zărea printre florile mărului și asculta zgomotele satului...

Sufletul i se smulgea spre ulița largă străjuită de case, spre cîmpurile pe care le vedea estompate peste gardul grădinii, acoperit de răchită deasă, spre oamenii cunoscuți, spre biserică și spre pășunea de lîngă rîu, pe unde alergase după vite atîția ani fericiți, spre cîrciumă și, în sfîrșit, spre Nastka... dar goni din minte acest nume, se mîhni dintr-o dată și se uită cu o privire posomorîtă la verdeața bogată a urzicilor care acopereau gardul ca un perete verde; apoi, stăpînindu-se, ascultă, închipuindu-și că merge pe mijlocul drumului și că oamenii se opresc să-l întîmpine, ori că ferestrele se deschid și femeile se uită după el, iar de după colțul caselor se ițesc obrajii rumeni ai fetelor... și toți îl cheamă la ei... îi pun lavița înaintea casei... îl cinstesc... și îl întreabă de una, de alta, bucurîndu-se că s-a întors... că s-a înzdrăvenit... și ocărîndu-l pe vechil, din cauza căruia intrase la pușcărie.. Nu, nu va intra nicăieri, nu... o să-i vadă pe toți... o să vorbească cu ei... întrebîndu-i de sănătate... și o să-i invite pe flăcăi, ba chiar pe gospodari, să-i cinstească la crîșmă... de bucurie că s-a întors... O să aducă lăutari... o să vină fetele și o să fie o veselie... ca-n zi de sărbătoare...

Zîmbea acestor imagini, le trăia pe toate, sorbind bucuria cu toată inima... dar îi veniră în minte vorbele ajutorului de primar pe care i le repetase maică-sa.

— Oare m-ar vinde? gemu încet, pălind de moarte. Ar fi în stare? se întreba. Numai să îndrăznească... Le-aș plăti-o, să mă țină minte și ei și copiii lor... șopti amenințător.

Dar pentru că era obosit de gînduri, luă cartea de rugăciuni, o deschise unde erau mătăniile, și trecîndu-și degetul peste litere ca să vadă mai bine, începu să citească cu jumătate de glas.

Soarele încălzea binișor; printre florile trandafirii se revărsa o lumină cernută, ciudat de dulce, tremurînd în pete aurii pe iarbă și peste fața și părul blond al lui Jasiek. În aer, acolo sus, deasupra merilor, unde numai rîndunelele săgetau pe fondul azurului, iar uneori treceau în șiruri rațele sălbatice, se așternuse o liniște atotcuprinzătoare.

Sub streașina casei ciripeau vrăbiile, iar bobocii cenușii se mutau din loc în loc, mînați de două gîște și un gînsac care sîsîia mereu și gonea găinile prin grădină sau se repezea la scroafa cu purcei care se freca așa de zdravăn de tulpina mărului, încît petalele florilor cădeau pe iarbă ca o ploaie trandafirie. Pîrîul curgea prin spatele gardului, despărțind casa de sat, și bolborosea monoton.

Domnea liniștea, era atît de cald, atît de bine...

Jasiek încetase să se roage și zăcea cufundat în fericirea dulce a acestei zile de mai. Privea printre ghirlandele răsfirate de flori, privea hăt-departe, la cerul albastru, privea și uita de toată lumea. Un vînticel moale și dulce îi răcorea mîngîietor fața, legăna deasupra lui ramurile îmbobocite și apleca spre el lujerele fragede ale buruienilor. Pieptul i se umfla de o bucurie adîncă și curată, de bucuria vieții, iar ochii fermecați, mijiți de somn și albaștri ca azurul, erau plini de o recunoștință tăcută și de o fericire nespusă.

Simțea doar cum îl pătrunde în toată ființa valul de străluciri, culori și azur, valul grîielor fremătătoare, al liniștii cîmpurilor — al vieții pămîntului.

„Îmi vine amețeală! Mi se întunecă mintea!“ Se gîndea uneori la tot ce era în sufletul lui și nu mai vedea nimic, nu mai înțelegea nimic, nu vedea că Nastka sărise gardul dinspre pîrîu și se oprise la cîțiva pași de el și îl privește — era albă ca varul, ca florile merilor pe sub care trecea cu capul aplecat.

— Jasiek! șopti încet și se uita la el cu ochii plini de frică, așteptare și dragoste.

Nu auzi, nu o văzuse.

— Ah, Jasiek! Inima îi bătea cu atîta teamă.

Se cutremură, își plimbă ochii pe iarbă, pe copaci și peste Nastka, lipită de tulpina unui măr, acoperită de crengile aplecate, dar n-o zări; vocea i se părea o nălucire.

Nu, nu mai putea să se stăpînească, îngenunche lîngă el și atingîndu-i mîinile șopti încet, înlăcrimată:

— Jaś! Jaś! Nu putea să spună mai mult, de emoție.

Se ridică în capul oaselor, în ochii larg deschiși i se citea uimirea, o apucă de mînă, îi pipăi fața, părul și căzu pe pernă.

— Cară-te... tîrî... Nici nu-și dădu seama cînd i se smulse din piept această ocară.

— Jasiek, eu sînt!... Am venit la tine... Jasiek... Doamne... Lacrimi bogate îi curgeau din ochi și tremura toată ca florile mărului, pe care vîntul le cernea deasupra lor — încremenise... Bietul de tine, sărmanul meu iubit, Jasiek... bolborosea printre lacrimi, se îneca de durere și, nemaiputînd să reziste, se repezi și îi îmbrățișă picioarele, izbucnind în hohote de plîns...

Încrîncenarea din suflet i se topi în lacrimile ei, doar pe față mai stăruiau asprimea și teama. Îi puse mîna pe cap și șopti încruntat:

— Nastka!

Fata se ridică și începu să-și șteargă ochii...

— Tu te-ai vorbit cu vechilul ca să mă vinzi, ai?

Ea se clătină, ca și cînd ar fi lovit-o cineva în piept.

— Eu muncesc la... cocoană...

— Și nu trăiești cu el?...

— Isuse! Mă jur pe Maica Preasfîntă, pe Domnul Isus! — strigă apucînd șiragul de mătănii din cartea lui. Jasiek, ce tot spui! Jasiek!

I se strînse inima de durere și păli de moarte, nu mai putea să rostească nici o vorbă, doar lacrimile i se rostogoleau ca niște perle din ochii înfricoșați.

O crezu dintr-o dată, strigătul ei îi străpunse inima de bucurie. Se aplecă spre ea și îi șopti:

— Nastuś! Nastka mea!

Fata căzu la pieptul lui, îl cuprinse cu brațele și se cufundară într-o îmbrățișare puternică, plină de lacrimi de fericire...

Vîntul clătină iarăși copacii, risipind asupra lor florile merilor, apoi se așternu tăcerea, învăluindu-le sufletele cu atîta liniște și fericire, că stăteau unul lîngă altul, ținîndu-se de mînă, iar ochii pătrundeau în inimile pline de dragostea împărtășită...

— Pentru tine am fugit... pentru tine... începu Jasiek cu glas întrerupt.

— O, Isuse!

— Mi-era tare dor... tare dor...

— Și eu am plîns atîta, că mi s-au scurs ochii de lacrimi!...

— Nastuś! Nastuś!

— Jasiek al meu!

— Atîta amar de vreme...

— N-ai să mai pleci, nu te mai las...

Şi iarăşi se adînciră în tăcerea nepătrunsă a inimilor moleşite de fericire.

Vrăbiile ciripeau somnoroase pe sub streaşini, iar pe deal, în grădina mînăstirii, se auzeau unde şi unde privighetorile şi mierlele. Căldura trecuse, adia răcoarea serii pătrunsă de umezeală şi de aromele lanurilor verzi şi ale grădinilor îmbobocite.

Copacii încremeniseră îngînduraţi în liniştea adîncă, iarba şi grîiele se plecau, ca şi cînd totul începuse să asculte clămpănitul berzelor, ciripitul rîndunelelor şi clopotele pentru *Îngerul Domnului*, ale căror glasuri puternice şi limpezi veneau dinspre biserică şi se revărsau peste sat.

Nastka îngenunche pioasă, luă cartea lui Jasiek şi începu să citească cu vocea tremurătoare, înlăcrimată.

— „*Îngerul Domnului a vestit-o pe Fecioara Maria*".

Jasiek se ridică şi îşi împreună mîinile, repetînd cu inima plină de credinţă...

— „*Ave Maria, de graţie plină...*"

Iar clopotul chema îndelung cu glasul de aramă, revărsînd imnul serii, al rugăciunii şi al tihnei deasupra satului, peste pădurile care stăteau aplecate în jur ca nişte detaşamente puternice, peste cîmpurile tinere, peste pîraiele şi şuvoaiele care străluceau prin verdeaţă ca nişte firişoare argintii.

Sfîrşiră rugăciunea şi acum tăceau din nou, vorbeau doar inimile şi ochii înflăcăraţi, sufletele fermecate, iar uneori doar buzele.

— De-acum n-o să mi te mai ia, nu.

— Nu Nastuś, nu-ţi fie frică.

— Bietul meu iubit, te-aş îmbrăca numai în aur şi argint.

— Nastuś, tu nu mă cunoşti, nu. O să vezi după ce ne-om lua, n-o să te lovesc niciodată, n-o să-ţi

spun nici o vorbă urîtă şi n-o să te mai las să argăţeşti, nu... O să ne luăm o fată, ca să-ţi fie mai uşor...

— Nu, Jasiek, nu vreau, o să mă descurc eu şi singură, ştiu să fac de toate... O să vezi ce vrednică sînt, toate o să fie la locul lor, şi casa o să sclipească de curăţenie, nici mama n-ar putea face mai bine. Şi ştiu să îngrijesc şi de porci şi de vaci.

— Gospodina mea dragă! o mîngîie cu dragoste pe faţă.

— Da, dar vezi că eu sînt o orfană săracă, iar tu ai avere şi... începu timidă.

— Prostuţo, tu mă vrei, sau nu?

— Jasiek! Eu să nu te vreau, eu! i se aruncă de gît.

Apoi vorbi cu glasul scăzut şi întrerupt de emoţie:

— Cocoana a zis că îi place cum o slujesc şi cînd m-oi mărita o să-mi dea o vacă cu viţel, o purcică, vreo şase gîşte, niscai vase şi rochie de mireasă.

— Nastuś, a spus cocoana aşa?

— Păi ce, parcă numai o dată! Acum două săptămîni a spus şi faţă de chelărească.

— Nastuś, asta e pentru cinstea ta, să ştii, Nastuś, e pentru cinstea ta!... Tu o să fii o gospodină mai bună decît toate neisprăvitele astea din sat... o să fii, Nastuś, o să vezi... Numai să nu-ţi mai fie frică de mama!

— Da' de unde! Nici pe a mea n-aş fi iubit-o mai mult! Cocoana a spus că Winciorkowa ar putea să fie cocoană, că nici o femeie din sat nu e aşa deşteaptă ca ea...

— Ţi-a spus ea ţie asta, Nastuś! Ţi-a spus? Să-i dea Dumnezeu tot ce-şi doreşte!

— Aşa a spus, Jasiek, a spus şi faţă de vechil... cînd... se întrerupse brusc, deoarece cuvîntul ce-i

scăpase înnourase faţa flăcăului care se întristă şi, privind-o cu atenţie, o întrebă timid:

— Nu te-a asuprit... ai? ochii îi străluciră de mînie.

— Da... dar m-am plîns cocoanei... l-a chemat înăuntru... şi a ieşit de acolo ca un cîine turbat... apoi atîta a zbierat la mine, Doamne... adăugă încet, vărsîndu-şi focul faţă de el.

— Îi arăt eu lui... o să-i plătesc şi pentru mine şi pentru tine... de-o să mă ţină minte cîte zile-o avea... şuieră printre dinţi şi un vifor sălbatec de turbare îl cutremură atît de puternic, încît se făcu vînăt.

— Jasiek! Ai grijă de tine... el se are bine cu ăi mari şi... dacă te închid iar, sărmana de mine, nu-mi rămîne decît să mă arunc în fîntînă...

— Să ştiu că mi-or putrezi oasele în închisoare şi tot mă răzbun...

— Jasiek, gîndeşte-te bine, gîndeşte-te! se ruga ea, implorîndu-l plină de teamă.

Nu-i răspunse, tăcură.

Îi acoperea întunericul, stăteau unul lîngă altul, dar sufletele erau departe, se despărţiseră ca nişte păsări speriate de ură şi teamă.

Norul minunat de fericire se risipea, topindu-se în cenuşiul înserării care se lăsa pe pămînt. Viaţa îşi întindea iarăşi gheara hidoasă peste soarta lor...

Stătură aşa multă vreme, neputînd să se linişti tească.

Deodată intră Winciorkowa şi se îndreptă repede către ei printre copaci.

Se înfiorară amîndoi, cuprinşi de frică.

— Te-au vîndut oamenii! Te-au vîndut! şopti încet bătrîna. Am fost în sat... şi pe urmă m-am abătut şi pe la cîrciumă... era lume multă, cum e de obicei duminica... se cinsteau... erau şi jandarmii... Cînd am intrat m-a văzut Banach, şi cum era beat turtă, şi-a dat drumul la limbă, spunînd: „Winciorkowo, Jasiek s-a făcut sănătos, e timpul să se întoarcă la palat, în celulă..." Jandarmii erau numai ochi şi urechi... i-am văzut... şi beţivanul ăla îi tot da cu gura că acum toţi tîlharii pot să se plimbe slobozi dacă-i dau bani ajutorului de primar... Atunci jandarmii au început să-i descoase, iar oamenii parcă atîta aşteptau... au spus tot... Îngheţasem... dar ajutorul de primar m-a tras deoparte, că era întuneric, şi mi-a spus că s-ar putea să facă percheziţie!... şi că... tăcu sfîrşită.

— Ce oameni mai erau acolo? întrebă încet.

— Păi, Banach, Kubik, cel din capul satului, Sikora, de la mijloc, ăla fără un ochi, Wójcik şi toţi, toţi...

— Banach, Kubik, Sikora şi Wójcik! repeta Jasiek încet, foarte încet, întipărindu-şi în memorie aceste nume, dar deodată îl năpădi o furie nebună, sări în picioare, puse mîna pe o scîndură şi strigă:

— N-au decît să vină, să poftească să mă prindă!... îl cuprinse slăbiciunea, picioarele i se muiară şi se prinse de un măr ca să nu cadă.

— Taci, copile... taci... trebuie să facem ceva.

— Trebuie să-l ducem de aici! şopti Nastka, venindu-şi în fire.

— Adevărat, aşa e cel mai bine, n-au cum să-l ia dacă nu-l găsesc, dar unde să-l ascundem?

— Unde? Ar fi bine şi sus pe deal, în gropile din spatele mînăstirii... acum sînt goale.

— Da, e bine acolo, dar trebuie să mai aşteptăm cîtva timp pînă se întunecă bine... să nu ne zărească cineva.

Începu să vadă de Jasiek, care abia mai putea să răsufle din cauza unui puternic acces de tuse.

— Nastuś, uită-te pe drum, să nu vină cineva...

Urmară clipe lungi, nesfîrşite în aşteptarea nopţii. Bătrîna se tot uita peste gard, spre pod, dar nu vedea pe nimeni şi se întorcea mereu la Jasiek care şedea închircit, ca amorţit, pe pilotă.

Noaptea se lăsă repede şi o linişte adîncă se aşternu deasupra lumii, doar de la cîrciumă veneau cîntece de beţie, zdrăngăneala lăutarilor şi glasuri răguşite, dinspre luncă se risipeau peste cîmp ţipetele nagîţilor, iar peste ierburi se tîrau nori scunzi şi albi de ceaţă.

— N-ai frică, Jasiek! N-am să te dau eu, copile, n-am să te dau — îl liniştea mama.

Cu ajutorul Nastkăi îl îmbrăcă în cojoc, luară pilota într-o pătură şi apucîndu-l puternic de braţe, căci abia mai putea să meargă şi se poticnea mereu, ieşiră din grădiniţă în curte, iar de acolo o luară pe cărăruia care alerga spre poalele dealului, unde se afla mînăstirea.

Mergeau tăcuţi şi foarte încet, fiindcă Jasiek obosea repede şi trebuia să se odihnească mereu; din cînd în cînd, bătrîna se culca pe iarbă şi asculta, lipindu-şi urechea de pămînt.

— Nu se aude nimeni în jurul casei.

— Nu-i nimic, trebuie să mergem mai repede — şoptea cu nerăbdare Nastka.

— Nu mai pot... nu mai pot... O, Isuse! rostea Jasiek şi se lăsa tot mai mult pe Nastusia, care aproape îl ducea în circă.

— Taci, Jasiek, taci! Mai avem un pic şi ajungem — răspundea fata.

Cu multă osteneală ajunseră la gropile cele mari de cartofi, săpate în coasta dealului dinspre pădure. Bătrîna căută pe cea care se păstrase mai bine şi, aducînd un braţ de paie putrede, coborî înăuntru şi le aşternu pe fund, acoperindu-le cu pilota. Apoi

îl luară de braţe şi îl coborîră în groapă cu picioarele înainte.

— Jasiek, să n-ai teamă de nimic... aici n-o să te găsească ei..: dacă ţi-e urît pe întuneric, spune o rugăciune. Eu mă întorc mîine în zori şi îţi duc de mîncare. Mă duc, băiatul mamei, că trebuie să fiu acasă cînd vin cîinii ăia, să nu miroase ceva... Nastka trebuie să plece şi ea, ca să n-o certe la curte.

— Să nu mă dai, mamă... să nu mă dai pe mîna lor... strigă el cu glas înlăcrimat şi se agăţa ca un copil de gîtul mamei. Groapa asta şi noaptea îl înfricoşau.

Dar în curînd se linişti — era foarte obosit.

— Nastuś! Pleci şi tu?

— Mă duc, Jaś, mă duc şi eu... dar după ce se culcă boierii, vin şi rămîn cu tine.

Nu mai zise nimic, dar mama, mîngîindu-l înainte de a pleca, simţi că are lacrimi pe obraji.

La întoarcere mergeau repede. Aproape de casă, la răspîntia celor două poteci — una se îndrepta spre casa Winciorkowei, iar cealaltă urca mai sus pe deal, coborînd apoi spre acareturile boiereşti — bătrîna spuse:

— Nastka, dacă o să-l vinzi pe Jasiek, să te vadă Dumnezeu...

— Eu să-l vînd pe Jasiek! Eu?! Aş fi în stare să intru şi în foc pentru el, să sar în apă, să mă arunc de pe cel mai înalt munte... Izbucni în plîns.

— Ei, taci... taci... te cred... Mai du-te pe la el.

Drept orice răspuns fata îi îmbrăţişă picioarele...

— Eu sînt a voastră, vă sînt credincioasă ca un cîine.

Bătrîna îi luă capul în braţe şi se înfrăţiră pentru totdeauna, amestecîndu-şi lacrimile, simţămintele şi iubirea.

„Poate s-o şi ia de nevastă, e o fată bună“ — se gîndea bătrîna, zorind să ajungă mai repede.

IX

Acasă încă nu venise nimeni.

Bătrîna aprinse lampa şi îndepărtă cu grijă orice urmă a şederii lui Jasiek. Acum era liniştită şi, trebăluind prin gospodărie, îngîna rugăciuni după vechea-i obişnuinţă.

Tekla era în odaia ei, o strigă prin tindă, dar nu veni.

„Doarme, cu siguranţă“—îşi zise, deschizînd uşa.

Tekla stătea cu copilul în braţe, nemişcată, şi cu ochii pironiţi la foc.

— Ce ai?

— De-abia îşi mai trage sufletul... cred că e pe moarte... şopti.

— Isuse din Nazaret!

Într-adevăr, copilaşul se stingea; vînăt şi gol, zăcea întins pe genunchii mamei, horcăind cu greutate şi bătînd mereu aerul cu mîinile ca o pasăre care se îneacă. Focul puternic din sobă arunca reflexe sîngerii peste burta umflată şi peste picioarele slabe, care atîrnau în jos fără putere.

— Nu mai are nevoie decît de rugăciune! şopti compătimitor Winciorkowa.

—Oh, copilaşul meu drag, puişorul meu! hohoti de plîns Tekla, cuprinzînd copilul în braţe, ca şi cînd ar fi vrut să-l apere de moarte.

Winciorkowa se posomorî, gîndindu-se că acolo, în groapă şi Jasiek se simte la fel de rău.

N-avea cum să alerge la el, fiindcă jandarmii puteau să pice din moment în moment, aşa că aştepta cu o nerăbdare crescîndă.

Ieşea mereu înaintea casei să se uite pe drum.

Era o noapte mohorîtă şi înăbuşitoare, fără stele; un vînt umed adia dinspre luncă, mîngîindu-i faţa aprinsă, înfierbîntată de aşteptare... Umbla chinuită de colo-colo prin încăpere. Uneori se aşeza pe prag şi se adîncea într-o amorţeală întreruptă de tresăriri de teamă, în tăcerea din jur, înţepenită parcă şi ea de oboseală.

Satul era liniştit, doar Tekla se bocea într-una la ea în odaie; cîteodată glasul ei răzbătea plîngător, monoton:

— Tu te duci şi pe mine mă laşi singură, te duci la Isus, în cer... la bucurie... o, Doamne! Doamne!...

De la cîrciumă se revărsau cîntecele slabe ale lăutarilor şi ecouri surde, învălmăşite de tropăituri şi strigăte, iar uneori, dinspre păşunile îndepărtate, unde erau duşi caii noaptea, pîlpîiau luciri de focuri şi se auzea o melodie tristă, înfundată.

Winciorkowa îşi petrecu toată noaptea pe prag, aşteptînd neliniştită să-i vadă venind.

Dar nu veniră.

La cîrciumă muzica tăcuse şi cîntecele încetaseră, noaptea se cufundase într-un somn adînc, apoi începură tot mai des să cînte cocoşii de miezul nopţii şi parcă de schimbarea vremii, căci înaintea zorilor vîntul încetă şi începu să picure o ploaie măruntă şi caldă.

Iar ea veghea mereu pe prag, înţepenită de frig şi de teamă, nu-şi mai ştergea nici lacrimile care îi curgeau în răstimpuri din ochi ca nişte izvoare de perle şi se uscau pe faţa vînătă de frig. La răsăritul soarelui mai avu doar atîta putere cît să îngenuncheze înaintea casei şi, cu privirile aţintite spre zorii palizi care ţîşneau cu greu printre norii deşi şi murdari, să se roage cu ardoare.

Tekla ieşi ţipînd din odaie.

— A murit! A murit! Săriţi, oameni buni! Dumnezeule, ajutor! Cuprinsă de o spaimă dureroasă îşi luă în braţe copilul gol, vrînd să fugă cu el în sat după ajutor.

Winciorkowa abia putu s-o oprească. Începu să se ocupe de copil, iar Tekla se ghemui lîngă sobă, plîngînd cu suspine.

Se luminase bine de ziuă. Adîncită în treabă, Winciorkowa nu observă că sătenii îi înconjuraseră casa, iar jandarmii, în frunte cu primarul şi ajutorul lui, intrară înăuntru.

— Jasiek Winciorek e acasă?

— Căutaţi-l, le răspunse rece.

— Ia-o înainte! Unde e?

— L-am ascuns sub şorţ, că e copilaş mititel! strigă cu ironie duşmănoasă şi începu să spele liniştită cadavrul copilului într-o copaie. Tekla zvîcni brusc şi se repezi la ţărani cu un retevei de lemn în mînă:

— De ce-aţi venit aici! Cîini turbaţi! Daţi-mi înapoi bărbatul şi copilul! Să dea Dumnezeu să crăpaţi toţi pe lîngă garduri, să vă otrăviţi cu mîncarea pe care-o băgaţi în gură, pentru chinurile şi necazurile mele.

O imobilizară repede, fiindcă sărea la bătaie, şi porniră să-l caute pe Jasiek prin casă şi pe afară.

— Căutaţi vîntul pe cîmp! Căutaţi! striga după ei.

Nu găsiră nimic, bineînţeles, şi, la plecare, îi spuseră bătrînei că, dacă se iveşte băiatul, să-l anunţe pe ajutorul de primar.

— Păi cum! Sigur! Alerg într-un suflet la ajutorul de primar şi-l dau pe mîna voastră! ţipă Winciorkowa după ei, urmărindu-i din ochi pînă la cîrciumă, unde intrară cu toţii.

Cu toate acestea, nu se duse la groapa în care era ascuns Jasiek, de teamă să n-o urmărească cineva, nu dădu pe-acolo toată ziua, deşi se înnorase de-a binelea şi o pîclă tristă inundase lumea.

Abia cînd se întunecă bine, luă oala cu mîncare şi se strecură cu grijă.

Se aplecă peste deschizătura gropii şi începu să cheme neliniştită:

— Jasiek! Jasiek!

Jasiek nu dădea nici un semn de viaţă, aşa că îşi dădu drumul înăuntru, îl căută cu mîinile prin beznă şi îl scutură cu o groază nemărginită.

— Tu eşti, mamă?

Se trezi dintr-un somn greu.

— Ridică-te puţin.

— Zi, au fost?

— Au fost, dar abia spre dimineaţă. N-am venit, că mă temeam să nu mă vadă cineva pe lumină...

— La prînz a venit Nastka.

— Să-i dea Dumnezeu sănătate!

Îi întinse oala, îi puse lingura în mînă şi Jasiek începu să mănînce încet.

Acolo jos, în groapă, era întuneric ca într-un mormînt, iar aerul stătut, lînced, îngreuia răsuflarea. Afară ploaia plescăia monoton şi pătrunzînd înăuntru prin deschizătura neacoperită se scurgea pe pereţi.

— Cum îţi mai e?

— Mai bine. Te-am aşteptat atîta, că nu mai ştiam ce să fac, să plec, să...

— Să nu mi te mişti un pas! strigă îngrozită.

— Cum aşa, doar n-o să stau mereu aici.

— Întîi fă-te bine...

— Şi plecăm! rosti încet, ca pentru sine.

— Plecăm. M-am şi gîndit la toate.

Îi pipăi capul, îl strînse la piept și, ștergîndu-i fața și mîngîindu-l, șopti:
— Nu te teme, acolo o să ne fie mai bine...
— E undeva departe, dincolo de mare, nu?
— Da, dincolo de mare, parcă — repetă Winciorkowa încetișor.
— Ne dau pămînt pe gratis...
— Pe gratis, și pe deasupra ne mai dau și pădure și vite de muncă...
— Chiar dacă n-o să ne dea degeaba, cumpărăm...
— Da, dar e mai bine să ne dea degeaba, cu banii am putea să cumpărăm în plus...
Bătrîna se lăsă toropită de somn și o vreme tăcu.
Codrul apropriat foșnea înfundat, țipară niscaiva păsări, iar ploaia răpăia într-una, monoton, ca și cînd noaptea cenușie și tulbure plîngea după ziua de ieri.
— Îmi pare rău că Nastka nu poate lua cu ea ce i-a promis cocoana că-i dă cînd s-o mărita; aici nu putem să ne cununăm, și-apoi cum să ducem vite peste mare!
Vorbea tărăgănat, dar bătrîna nu-l mai auzea. Învinsă de oboseală și legănată de tăcerea din jur, adormise cu spatele rezemat de peretele gropii. Jasiek o acoperi cu cojocul lui și un timp veghe asupra ei, dar somnul îl toropi în curînd și pe el.
Noaptea se scurgea înainte, ploaia încetase, în schimb începu să bată vîntul, rostogolindu-se peste cîmpuri și șuierînd în deschizătura gropii. Apoi, din negurile nopții se desprinse răsăritul și cu ochii plînși, încercănați de zori, lumină pămîntul și privi în groapă la oamenii adormiți unul lîngă altul.
Primul se trezi Jasiek și o deșteptă numaidecît și pe maică-sa.
— Du-te, să nu te vadă cineva. Am auzit-o pe Nastusia că boierul a spus odată că ar vrea să cumpere lunca noastră, fiindcă intră în pămîntul lui. Poate te repezi și pe la curte, nu? Boierul plătește mai bine decît țăranii.
— Așa e, cum de nu mi-a trecut și mie prin cap. Acum doi ani l-a trimis pe intendent la mine să...
— Trebuie să sfîrșim repede... spuse energic...
— Să vină Herszlik, el trece oamenii...
— Adevărat, l-am văzut și eu. Dar dacă nu se duce nimeni la el...
— La crîșmă vorbeau că peste două săptămîni pleacă oamenii din Wola...
— Peste două săptămîni! Atunci o să fiu sănătos tun! zise el vesel.
— Diseară mai trec eu pe aici.
— Da, și du-te la boier și la preot după leacuri, adu-mi mai multe, să mă vindec mai repede — spuse vioi, aproape poruncitor, și bătrîna se înfioră de bucurie că băiatul ei drag are atîta putere în el.

X

În după-amiaza aceleiași zile, Winciorkowa se îmbrăcă în straie de sărbătoare și plecă la boier să-i propună vînzarea luncii.
Îi era nu știu cum să meargă la boieri cu un interes anume și mergea oftînd îngîndurată, făcîndu-și tot felul de planuri; socotea cam cît pot să-i dea boierii pentru luncă și cît o să ia pentru pămînt și toate celelalte...
„...Șase pogoane de pămînt măcar cu o sută de ruble pogonul... lunca vreo mie de zloți!... apoi două vaci... porcii... și vițelul... și uneltele!... Casa trebuie socotită aparte... și șura la fel... șura o cumpără Sułek, vroia de astă-primăvară...“

Curtea boierească era într-o latură a satului, înghesuită între dealul pe care se afla mînăstirea și pîrîul ce trecea pe lîngă casa Winciorkowei, curgînd prin parcul conacului, care se întindea pe versantul dealului pînă la grădina mînăstirii.

Winciorkowa intră în bucătărie, dar acolo i se spuse că boierii sînt în „camera-grădină".

Clădirea era cu parter, așezată pe temelii de zid, uriașă și cu acoperișul foarte înalt și țuguiat; spre grădină avea o terasă care cobora în trepte largi pînă la gazonul înconjurat cu un gard viu de un verde minunat. Pe amîndouă părțile terasei, prin iarba pînă la pîrîu, șerpuiau alei de măceși roșii și liliac violet, iar de la ferestre se zărea brîul larg al luncilor din Przyłęk, închise de păduri, și satul întreg așezat puțin pieziș în vale.

Winciorkowa se opri în fața ușilor cu geam de la intrarea de pe terasă și se uită sfioasă înăuntru.

— Ce este?

— Am treabă cu boierul! răspunse încruntată, trăgîndu-se puțin înapoi, fiindcă pe scări urca cu pas greu vechilul.

Era un bărbat uriaș, roșu la față și grosolan, cu mustățile stufoase și ochi albaștri ca porțelanul.

— Aha! Winciorkowa! Respectele mele! strigă ironic. E, ai ascuns bine tîlharul, ai? Am eu grijă să-l găsească și-o să-l trimit undeva de unde să nu mai fugă a doua oară...

— Cum o vrea Dumnezeu, în puterea lui sînt toate, nu în a dumitale...

— Ai vreo treabă cu boierul, ce treabă?

— Nu te privește pe dumneata, nu... răspunse sfidătoare.

Vechilul trînti ușa și plecă.

Winciorkowa se rezemă cu spatele de balustrada terasei, împodobită cu ghivece de flori, și aștepta

cu ochii ațintiți în zarea cețoasă și la cerul înnourat; curînd avea să plouă.

După o vreme veni Nastka la ea.

— Boierul a spus să vii! șopti, sărutînd mîna bătrînei.

— Ai mai fost la Jasiek? o întrebă încet fata, deschizînd ușa de la anticameră.

— Am stat toată noaptea cu el. Dumnezeu să te răsplătească pentru că nu l-ai uitat...

— Eu tot... tot... pentru el... spuse Nastusia cu căldură, deschizînd ușa cu geam ce da într-o încăpere imensă, plină de tufe verzi.

Boierii stăteau în balansoare, la o masă rotundă.

De la ușă, Winciorkowa le făcu la amîndoi cîte o plecăciune adîncă și începu să spună de ce venise.

— Bine, o să-ți cumpăr lunca. La toamnă o să vină inginerul hotarnic să facă măsurătorile.

— Boierule, eu am nevoie să vînd acum.

— De ce te grăbești așa! Pleci undeva sau ce?...

— Îmi trebuie bani degrabă.

— Ei, doar nu mori acum...

— Cine știe cui i se împlinește sorocul și îi bate ceasul, cine știe...

Tăria i se înmuie deodată, inima i se strînse de durere și lacrimi abundente îi șiroiră pe față.

Cucoana, care era foarte simțitoare, sări în sus și o întrebă:

— Ce ai, de ce plîngi?

— Nu știu ce m-a apucat... așa... Cuvintele i se opreau în gît din pricina suspinelor care o cutremurau.

Boierii nu știau ce să facă.

Iar ea se sprijini cu spatele de perete și plîngea — basmaua îi alunecase de pe capul cărunt pe umeri, lăsînd să i se vadă fața nobilă, dar atît de vînătă și sfîșiată de durere, atît de schimonosită

de chinuri, că părea o mască tragică. Lacrimile, pe care nu le mai putea stăpîni, îi smulseră din suflet toate necazurile, întreaga ei poveste. Plîngînd și îmbrățișînd picioarele boierilor le povesti cu glas stins, îndurerat, toate suferințele. Inima ei de mamă sfîșiată de suferință își bocea soarta tristă. Nu avea pe nimeni cui să-și descarce inima, dar boierilor le destăinui tot, gîndind că ei n-o să lase pierzării o nevoiașă ca ea.

Cucoana, foarte sensibilă, era atît de înduioșată de mîhnirea Winciorkowei că lacrimile îi umplură ochii de culoarea safirului și i se scurseră pe față.

— Niobe[1]! O Niobe țărancă — îi șoptea printre lacrimi soțului, în franțuzește. Ce expresie de durere împietrită are pe față! Ce elevație! Ce nuanță are părul ei cărunt și fața tăiată parcă în aramă, cît de frumoasă este în această atitudine de suferință!... Splendidă! E splendidă! Nu te întrerupe... Plîngi mai departe — strigă cucoana extaziată și aduse un aparat mare de fotografiat, căci se ocupa cu pasiune de fotografie și pictură; considerînd, totuși, fotografia ca un lucru mai important.

Winciorkowa nu înțelegea nimic din toate acestea și. rezemată de perete, plîngea încet, iar cucoana, ștergîndu-și perlele lacrimilor care curgeau din ochii-i ca safirul, îi fotografie de cîteva ori fața.

Cînd bătrîna se liniști cît de cît, boierul îi spuse îngăduitor:

— Am uitat să-ți spun că eu nu am voie să cumpăr pămînt de la țărani. Păcat, ți-aș fi cumpărat tot lotul care se întinde de-a lungul pămînturilor mele.

[1] Persoaj mitologic, fiica lui Tantal și soția lui Amphion, rege al Tebei, a rămas în literatură ca personificare a mamei îndurerate.

— Se poate, boierule, fiindcă pămîntul meu nu e trecut în registrul de împroprietărire...

— De ce?

— Tatăl dumitale i-a dat de bună voie țarina și lunca răposatului meu bărbat. Avem și acte...

— N-am știut nimic de asta.

— Bărbatul meu l-a dus pe boierul cel bătrîn prin țări străine, l-a tratat, că era bolnav... O, dumneata erai prea mic, mai sugeai încă... Am rămas singură cu copilul, cu Jasiek, ca vai de capul meu!... Începu din nou să plîngă.

Boierul, mișcat de povestirea ei, se plimba nervos prin cameră.

— Nu mai plînge, femeie! Fac tot ce vrei... Îți cumpăr lunca și pămîntul imediat... N-am știut cîtă recunoștință îți datorez... Acum parcă îmi amintesc ca prin ceață că răposata maică-mea mi-a vorbit de voi înainte de a muri... Eram mic cînd a murit... aveam doar vreo opt ani.

Boierului mai că-i dăduseră lacrimile de emoție, ascultînd spusele bătrînei.

— Bine, dar nu te-am știut de loc! exclamă cu uimire.

— Păi de unde, păcatele mele, era să ne cunoașteți! Că doar tot timpul sînteți plecați prin lume, după interese, de, ca fiecare!...

Se înțeleseră atît de bine, că la plecare cucoana îi dădu o sticlă cu vin și niște prăjituri pentru Jasiek, iar boierul îi promise că în termen de trei zile va pune să se facă actele și îi va da banii.

Amîndoi boierii o însoțiră pînă în grădină.

— Domnul Isus să vă binecuvînteze copiii, să vă aibă în pază averea și onoarea! Da, că sînteți oameni buni, buni!... șoptea amețită și bucuroasă de bunăvoința lor. Parcă avea primăvara în suflet; nu se duse direct acasă, ci, ocolind dealul și mînăs-

tirea de cealaltă parte, ajunse prin stufărişuri la Jasiek.

Se grăbea să-i povestească totul şi să-i dea vinul de la cucoană.

Jasiek ascultă cu ochi strălucitori cele ce-i spunea şi îi zise:

— Trebuie să plătim o slujbă la biserică pentru ei.

— Sigur! După ce facem actele şi luăm banii, mă şi duc să dau pentru o liturghie.

— O să merg şi eu la slujbă.

— Cum aşa! Să te vadă cineva? strigă înfricoşată.

— E... cînd oi fi eu sănătos, nu mă mai tem de nimeni.

Nu răspunse nimic, fiindcă nu vroia să i se împotrivească, dar cînd să plece, îl mustră:

— Jasiek, roagă-te lui Dumnezeu, că văd că a început să te înece trufia.

Dar fără să vrea, se lăsa şi ea cuprinsă de semeţia lui, nu se mai temea de nimic şi se întoarse acasă plină de curaj, cu capul ridicat. Siguranţa salvării lui Jasiek îi însorise sufletul.

Trebăluia cu spor prin gospodărie, şi doar cînd şi cînd o năpădeau gînduri negre, i se întindeau ca nişte umbre în suflet, neliniştind-o, şi atunci privea cu o durere mută spre cîmpuri, la pădure, către sat... Parcă nu-i venea să creadă că trebuie să se despartă de toate pentru totdeauna!

O jale neînţeleasă puse stăpînire pe ea şi ochii îi sticliră de lacrimi; se rezemă de gard, uitîndu-se la toate — la cîmpuri, la lunci şi la cer — cu sufletul zbuciumat de durerea pe care trebuie s-o simtă copacii smulşi din rădăcină.

— O dată moare omul! îngînă cu resemnare. Ce-o fi, o fi — adăugă mai încet şi încercă să-şi alunge teama muncind.

Ca să-şi mai dea curaj, o îndemnă şi pe Tekla să plece cu ei.

— Şi bărbatu-meu ce-o să zică dacă se întoarce de la puşcărie? răspunse aceasta, făcîndu-şi de lucru pe lîngă copilul pe care trebuia să-l îngroape.

— O să vină şi el după noi.

— Ce-mi trebuie mie asta! Toate bucuriile au căzut pe capul meu; bărbat n-am, pămînt n-am, copil n-am, iar purceaua de la dumneata am vîndut-o ca să-i trimit omului ceva bani — cît despre mine, ce să-mi mai port de grijă. Sînt o femeie amărîtă, singură şi fără nici un ajutor de la nimeni!

Şi nu-şi mai spuseră nimic, pentru că veni bătrînul paracliser, bătu sicriaşul în cuie, îl luă sub braţ şi îl duse la biserică, în pronaos.

Preotul ieşi abia după ce sfîrşi slujba, rosti rugăciunea şi stropi cu apă sfinţită, apoi bătrînul legă coşciugul cu o frînghie şi-l aruncă la spinare, apucă crucea în cealaltă mînă şi porniră spre cimitir.

Ploaia bura iar fără încetare. Cîteva femei se alăturară grupului care mergea pe marginea drumului desfundat, plin de bălţi şi străjuit de sălcii.

Cîntau „*Cine-n grija*"..., dar atît de încet, de fără vlagă, că melodia se răspîndea slab şi cădea ca tristeţea peste grînele întunecate, înfăşurîndu-se în jurul tufelor de spini, presărate cu flori ude.

În cimitir era şi mai trist. Copacii stăteau nemişcaţi cu crengile aplecate, ude şi tremurînd de frig, iar mormintele galbene, pe care urca urechelniţa, se întindeau pe pămînt apăsate parcă de crucile negre, simple, înfipte în pămînt. Cîteva ciori, speriate de cei care veneau, zburară din copaci, fîlfîind spre pădure. Groapa aştepta, gata făcută, aşa că bătrînul dădu drumul la sicriu care, lovindu-se de fund, făcu să geamă pămîntul şi să sară în lături apa care se strînsese, apoi începu s-o astupe repede.

Tekla, care tot timpul fusese ca moartă, se trezi deodată și se aruncă cu țipete de plîns pe nisipul ud:

— Oh, săraca de mine, săraca! Nici tu bărbat, nici tu pămînt, nici o bucurie de nicăieri... O, Isuse, tu mi-ai luat totul, totul mi-ai luat. Mi-ai luat și puișorul ăsta iubit!... Mi-a plecat copilașul la tine, s-a dus, s-a dus... Și m-ai lăsat singură pe lume, să am parte numai de plîns și de suferință! O, Isuse! Isuse! Isuse! O! o! o! — se bocea, rupîndu-și părul și înecîndu-se de suspine.

O îngînau rugăciunile și cîntările preotului, oftatul femeilor îngenuncheate în jurul mormîntului aproape astupat și foșnetul mestecenilor verzi, care se înălțau împrejur în cămăși albe de doliu, gemetele înfundate ale sicriului sub pămîntul care cădea peste el, și ploaia ce se scurgea în pînze nesfîrșite, și aerul cenușiu-verzui a ploaie, și...

Pentru că ploaia se întețea, sfîrșiră repede și plecară.

Pe drum, pe la calea jumătate, Winciorkowa se întîlni cu ajutorul de primar care se întoarse și veni cu ea spre casă.

— Am fost pe la tine, dar mi-au spus că ești la înmormîntare.

— De acolo venim, înmormîntarăm copilașul Teklei, îl știi?

— Lasă-l să putrezească, e sămînță de tîlhar!

— Doamne! Vai de mine!

Nu îndrăzni să i se împotrivească.

— Eu am fost la tine să vorbim de pămînt... începu el încet și rar.

— Care pămînt? întrebă Winciorkowa nițel îngrijorată.

— Pămîntul tău. L-aș cumpăra eu... Sînt un bun creștin și nu te-aș înșela. Decît să-l cumpere un străin, mai bine să-l ia unul de-al tău... că doar noi sîntem și puțin rude, mama ta a fost mătușa bună a tatălui meu, nu știi?...

— Ba știu... răspunse încet, neliniștită de propunerea lui.

— De vîndut tot trebuie să-l vinzi. Tu n-o să rămîi aici singură cu pămîntul, iar Jasiek trebuie să plece cît mai repede, fiindcă oi fi eu omul legii, dar nu pot să fac ce vreau... Ei, ce zici, mi-l vinzi mie?

Nu răspunse, grăbi doar pasul.

— Eu îți plătesc imediat cu bani gheață, ca să ai cu ce pleca... Ei, Winciorkowo, batem palma?

— Da, dar vezi că pămîntul e ca și vîndut... spuse repede.

— Cui?

— Boierului.

— Ai vîndut boierului! Așa stau lucrurile! exclamă, furios că se înșelase; era sigur că va căpăta pămîntul la un preț de nimic. Așa, ai! Atunci așteaptă! Toată noaptea i-am cinstit pe jandarmi la crîșmă ca să facă perchiziția abia spre dimineață! L-am apărat pe Jasiek ca pe fiul meu, iar tu mi-ai făcut una ca asta! Te-ai înhăitat cu boierul, atunci boierul să-ți ajute, maimuță boierească! striga, din ce în ce mai înfuriat.

— Tacă-ți clanța, mișelule! zbieră Winciorkowa deodată.

— Mamă de tîlhar!

— Eu, mamă de tîlhar! Eu?

— Tu, babornița, tu...

— Mincinosule, hoțule, banditule! Da' jandarmu cin' l-a omorît în pădure, ai?

— Ai văzut tu, turbato, ai fost tu de față? și sări la ea cu pumnii.

— Și fierarului cine i-a dat foc, dacă nu tu!

— Stai, vrăjitoare bătrînă, că-ți închid eu botul, ți-l închid eu.

— Încearcă să-l închizi! Mai sînt judecăți pe lume... dreptatea încă n-a murit... nimeresc eu unde trebuie, n-ai grijă...

Se ocărau și săreau cu unghiile unul la altul, de trebuiră să-i despartă femeile care veneau de la înmormîntare, căci ajutorul de primar avea fața plină de zgîrieturi, iar basmaua Winciorkowei era tot una cu noroiul.

O luară pe Winciorkowa între ele și o duseră pînă acasă, cu ajutorul de primar țipînd în urma lor.

— O să mă ții minte toată viața. Îți plătesc eu! O să schelălăiești ca o javră cînd o să-i pună cătușe lui Jasiek și o să-l trimită în Siberia. Ți-o plătesc eu, cu vîrf și îndesat! Horcăia ca un cîine, înecat de turbare.

XI

În Przyłęk toate își urmau cursul.

După cîteva zile de zloată, răsări soarele, secă băltoacele de pe cîmp și mai zbici drumurile; vremea se îmbunătăți de-a binelea, mînînd oamenii la muncă. Unul ieșea cu plugul la arat, altul să mai pună un rest de cartofi; se sădeau legumele, se da drumul la apa strînsă prin văioage și se săpau șanțuri de scurgere; tot satul era ocupat cu muncile grele ale cîmpului. Treaba mergea însă încet, cu anume greutate; nicăieri pe cîmpuri nu răsuna larma veselă a cîntecelor.

Oamenii se mișcau cu încetineală, greoi, copleșiți parcă de gînduri negre, își lăsau mîinile de-a lungul trupului, opreau caii de la plug și sporovăiau peste mejdine, peste arături, peste dîlmele înguste de secară verde.

— Ai auzit! Șase inși din Bieżywody au plecat ieri în Brazilia.

— Adevărat! Și se vorbește că din Malowana Wola or să plece jumate de sat.

— Toți ăștia-s pălmași fără case, dar în Górki trei gospodari și-au vîndut pămîntul și tot ce mai aveau și au plecat.

— Hm, să vedem ce-o să mai iasă și din asta!

— Păi ce să iasă?

— Dumnezeu a lăsat să cadă pedeapsa asupra lumii și i-a luat mintea.

— Se prăpădește atîta norod! gemu o bătrînă.

— Ești bătrînă și fără minte! De ce să se prăpădească?

— Păi să pleci așa de departe prin locuri necunoscute! Am auzit că acolo nu înțelege nimeni vorba noastră, că e altă credință și o căldură... că dacă pui oala cu cartofi în nisip fierbe numaidecît!... Și pe mare spun că...

— Ei, doar nu toți pleacă dincolo de mare.

— Se duc în Germania să muncească.

— Da' ce, la noi nu e destul de muncă? Numai leneșii, bețivanii și vîntură-lume pleacă la destrăbălare și la pierzanie.

— Ascultă, Antoni, dacă și cu îmblăciul ai bate tot atît de bine cum meliți din gură, te-aș lua să batem grîul și te-aș plăti bine.

— Numai să ai ce să bați! Haida, murgule, hee! strigă bătrînul, plesni din bici, apucă plugul de coarne și se aplecă, arînd mai departe.

— Zici că și la noi e destul de muncă, dar unde? La țărani? Fiecare ar putea să lucreze încă de două ori pe atîta cît lucrează, numai să aibă ce, nimeni n-are nevoie de ajutoare plătite. La curtea boierească? Muncesc și-acolo cît pot, că n-au încotro, săracii! Muncesc la scosul cartofilor, și tot e bine,

chiar dacă iau banii la Crăciun sau în primăvară. Sau poate crezi că e mai bine să se ducă la fabrică! Să se prăpădească! Ţăranul nostru are nevoie de pămînt, şi dacă îi dau în Brazilia, se duce acolo... Cum trăiesc alţii acolo, pot să trăiască şi oamenii de la noi! Iar dacă-ţi cauţi de lucru, e mai bine să te duci la nemţi, decît la ai tăi! Acolo eşti plătit bine, respectat şi mai vezi şi atîta lume.

— Adevărat, aşa e! — întăriră aproape toţi.

— Şi toţi care pleacă în Prusia se întorc plini de bani.

— Şi înţoliţi ca nişte boieri.

— Toate astea la un loc nu sînt decît mînia lui Dumnezeu, nimic altceva! mormăi bătrîna fără tragere de inimă.

Discuţii de felul acesta, sau asemănătoare, se purtau zilnic pe cîmp, în case, pe drumuri şi oriunde se întîlneau cîţiva oameni; aproape în fiecare zi Herszlik apărea în vreun sat şi, la adăpostul beznelor nopţii, îndemna oamenii să plece la muncă în Prusia, sau să emigreze în Brazilia. Ca rezultat al strădaniei lui zeloase, tot la cîteva săptămîni plecau grupuri întregi de oameni. Plecau tineri şi vîrstnici, femei şi copilandri; cu legăturile în spinare, se strecurau pe furiş, conduşi de plînsetele de despărţire ale familiilor. Nu erau de nici un folos nici predicile preotului, nici împotrivirea boierilor şi nici supravegherea poliţiei — poporul se ridica şi, ademenit de promisiunile unei vieţi mai bune, înflăcărat de curiozitatea meleagurilor necunoscute, lăsa totul baltă şi pleca.

Aşa se scurseră cîteva săptămîni. Tot satul trăia în fierberea permanentă a plecărilor şi în atmosfera tainică şi posomorîtă a şuşotelilor despre emigranţi, despre alte locuri, despre altă viaţă.

Erau atît de prinşi cu toţii în această forfotă neobişnuită, încît îi dădură prea puţină atenţie lui Jasiek Winciorek care, însănătoşindu-se, nu se mai ferea de nimeni şi se arăta sfidător pretutindeni.

Tăietorii de lemne îl văzură prin pădure, păstorii, pe luncă, iar argaţii de la conac îl zăriră prin parcul boieresc; se ducea la cîrciumă şi trecea prin sat ziua în amiaza mare, se uita mîndru la oameni şi îi saluta, se vedea că nu se teme de nimeni. Asta le impunea tuturor.

— Lasă-l să se plimbe liniştit, cît mai poate! Ce, a omorît pe cineva, a furat ori a pus foc? Şi ce dacă a nimerit cu furca printre coastele vechilului? Nu trebuia să-i tragă fata spre şură.

— Acum s-ar cuveni să-i plătească vechilului şi pentru el şi pentru noi toţi, pe mine m-a prins cu securea în pădure şi m-a şi trimis în judecată. Am plătit 15 ruble amendă! Şi ce-am tăiat, un lăstar de pin ca pe mînă! Scîrnăvia, să n-aibă parte de lumînare!

— Eu nu sînt iudă, să-l vînd.

— Asta e una, apoi crezi că el te-ar ierta?

— Păi cum să te ierte, e îndîrjit, împieliţatul!

— A stat doi ani la puşcărie, nu mai e un începător.

— Cu unul ca ăsta trebuie să umbli cu binişorul...

Aşa vorbea satul pe seama lui Jasiek, iar el, ca şi cînd ar fi ştiut că nimeni nu îndrăzneşte să-l trădeze, se arăta tot mai des prin sat, pînă cînd într-o zi se întîlni la capătul drumului cu ajutorul de primar.

Faţa de lup a acestuia se încreţi ca pentru muşcătură şi se repezi la Jasiek.

— Ptiu, cîine, nu mă atinge, că-ţi rup oasele! mormăi Jasiek.

— Hoţul! Prindeţi-l! Oameni buni, aduceţi frînghii! Prindeţi-l! strigă înfuriat, dar nimeni nu se

grăbi să-i vină în ajutor; toți se ascundeau după colțul caselor.

— Vezi-ți de drum omule, nu te lega de mine — îl rugă flăcăul.

— La cancelarie, la pușcărie, tîlharule! țipă, aruncîndu-se la el.

Pierzîndu-și răbdarea, Jasiek îl lovi în cap o dată, de două ori, îl trînti la pămînt, îl izbi cu picioarele cît putu și plecă.

Iar pe ajutorul de primar îl duseră acasă și boli cîteva zile.

— Ce, ajutorule, te-a mușcat gînsacul, ce ai? rîdeau oamenii de el după aceea.

— Blestemații, n-au nici un respect pentru un om de vază ca mine!

— Hm! Să sfărîmi coșcogea ajutor de primar ca pe-o oală de pămînt!

— Nici o femeie n-ar pisa rufele mai bine cu bătătorul...

Dar ajutorul de primar nu răspunse nimic, îmboldit de mînie și rușine alergă la primărie, apoi se sfătui îndelung cu vechilul.

În duminica următoare, se bătu toba înaintea bisericii și se anunță că:

— „cine îl prinde pe Jasiek Winciorek și îl aduce la primăria comunală va căpăta un premiu de cinzeci de ruble".

— O groază de bani, dar crezi că o să-i dea cu adevărat? se vorbea în fața bisericii.

— Pentru un tîlhar ca ăsta? Or să plătească pînă într-o para! zbiera ajutorul de primar.

În sat, prin toate casele, cîteva zile nu se vorbi decît de asta; într-adevăr nu se gîndea nimeni să-l trădeze pe Jasiek, dar cincizeci de ruble, oricum, sînt bani buni. Cîte unul mai lacom își și făcea socoteala ce-ar putea să cumpere cu atîta bănet... și arunca priviri încruntate.

În vremea asta ajutorul de primar nu stătea degeaba, sufletul i se înverșunase de turbare și bea ziua întreagă. Noaptea îl urmărea ca un lup pe Jasiek, asmuțind oamenii împotriva lui. După cîteva zile se și spunea prin case:

— Dacă dau ei atîția bani pentru el, să știi că e un tîlhar de drumul mare!

— Se zice că boierului din Wola i-a furat patru cai.

— De-ar fi numai atît... dar în Koziołki, pentru că nu l-au lăsat să înnopteze acolo, a dat foc la o șură... și s-a aprins jumătate din sat...

— Așa e! Pe bunul Dumnezeu, așa e! Păgubașii au venit la primărie și au spus că le-a pus foc cineva.

— Isuse! Ce tîlhar! auzi, să dea foc la case!

Se înțelege că în toate zvonurile astea nu era nici pic de adevăr, ci numai răutatea ajutorului de primar. Ba se mai întîmplă ca tocmai atunci să fie prinse cîteva grupuri de emigranți care treceau pe furiș granița; unii se întoarseră pe la casele lor, dar cîțiva intrară la închisoare, și ajutorul de primar o ținea sus și tare că numai Jasiek e de vină.

Și cu asta a învrăjbit tot satul împotriva lui.

Mai întîi Winciorkowa simți schimbarea petrecută, fiindcă oamenii se îndepărtau de ea ca de o ciumată, iar cînd trecea prin sat, auzea glasuri în urma ei:

— Mumă de hoț!

„Oamenii sînt ca porcii, înghit tot ce le arunci" — se gîndea cu amărăciune, suferind din pricina jignirii nemeritate. Dar uită de asta, ocupată cu pregătirile de plecare.

Vînduse pămîntul boierului și scăpase cu încetul și de celelalte lucruri, iar acum așteptau doar venirea lui Herszlik care avea să-i treacă în Prusia.

„De-ar veni mai repede" — își spunea Winciorkowa plină de nerăbdare și îngrijorare, căci știa ce vorbește ajutorul de primar prin sat și cum amenință. Apoi, cu toate că îi creștea inima la vederea singurului ei fiu, sănătos și puternic ca un cal tînăr, se temea de tinerețea lui, de firea lui neînfricată.

— Dacă se întîlnește cu jandarmii, fii sigură că n-o să fugă, ci o să se bată cu ei! Așa i-e felul! Și taică-său era tot așa! — îi spunea Teklei cu mîndrie și teamă.

— E un flăcău zdravăn. Spuneau oamenii că numai o dată l-a pocnit pe ajutorul de primar și l-a și zvîrlit în noroi, ori ăsta, știm cu toții, nu e un pipernicit! Doamne, ce mai flăcău!

— Mi l-a dat Dumnezeu, să mă bucur de el!

— Și mlădiu ca o fată mare! spunea Tekla cu aprindere.

— E subțire și mlădiu, feciorașul mamei drag, e mlădiu...

— Cum și-aruncă ochii la vreo fată, joacă din picioare ca mînzoacele...

— Păi cum să nu joace... că băiatul e ca o cadră...

— Dacă se sfădește cu cineva, doar mormăie ceva și ți se încrețește pielea de frică...

— Nu mai e altul ca el, nu! exclamă bătrîna cu mîndrie.

— Of, nu e... nu mai e!... șopti mai încet Tekla și tăcu, lăsîndu-și capul în jos ca să-și ascundă fața aprinsă și ochii înflăcărați. Numai ea știa ce pătimește de cînd îl văzuse pe Jasiek sănătos.

Tăcură, cu gîndul la el, pînă cînd intră în casă.

— Ce faci tu, băiete! Te arăți la lumina zilei!

— Taci, mamă, că n-o să mi se întîmple nimic.

— Păi tu nu știi că ajutorul de primar te pîndește zi și noapte, ca uliul.

— N-are decît să vie, să mă prindă!

— Nu se încumetă el să vie singur, o s-aducă tot satul...

— Tot satul! strigă înfuriat. N-au decît să vină, să mă ia... și să mă dea în ghearele jandarmilor... că nu mai rămîne piatră pe piatră din tot satul. Se înroșise de mînie.

— Jasiek! Să te păzească Dumnezeu, Jasiek! îl liniștea Winciorkowa.

— Tot satul, toți sînt ca niște cîini turbați, gata să se repeadă la om! șopti Tekla.

— Nu vorbi doar ca să te afli în treabă! o certă el cu asprime, și începu să mănînce din strachina pe care mama i-o așezase dinainte.

Tekla nu mai zise nimic, se uita doar îndelung la capul acoperit cu păr bogat și des care-i cădea pe frunte și pe care îl arunca mereu într-o parte cu o mișcare din cap, la fața numai viață și tinerețe, la nasul lung și drept, la ochii strălucitori, la buzele pline și roșii, dincolo de care luceau dinții albi, mici și ascuțiți ca de cîine, la sprîncenele negre ca date cu cărbune, la umerii largi — se uita... se uita... și sufletul i se umplu de o dulceață ciudată și de durere, tot sîngele i se strînse la inimă și toate lacrimile i se îmbulziră în ochi, pînă cînd, în sfîrșit, nu mai putu să se stăpînească, se ridică repede și fugi în odaia ei.

— A mușcat-o vreun bărzăune! observă Jasiek, mîncînd și privind pe fereastră.

— De la moartea copilului e tare nervoasă. Cînd plecăm? îl întrebă mai încet.

— Duminică. Nu-l mai aștept pe Herszlik. O să ne treacă altcineva.

— Dumnezeule, duminică, peste două zile!

— Poimîine.

— Isuse milostiv, duminică! și începu să plîngă.

— Nu te teme, mamă, bani avem, iar pa Nastka o luăm cu noi; ce-ar putea să ni se mai întîmple. Nu-ți mai bate capul de pomană... Acolo o să ai în grijă fălcii întregi de pămînt, nu ca aici, doar cîteva pogoane!

— Și trebuie să plecăm chiar duminică? întrebă ea nevenindu-i încă să creadă.

— Duminică seara, vine călăuza și ne duce...

Bătrîna își înăbușea plînsul cum putea, dar, cu toate astea, șiroaie de lacrimi i se scurgeau pe față și o teamă plină de jale îi rupea inima.

Nici Jasiek nu putea să stea liniștit, văzîndu-o pe maică-sa că plînge; mîncă, luă pîinea în buzunar și plecă.

Rătăcea ca un cîine fără stăpîn pe cîmp și prin pădure, se oprea, uitîndu-se jurîmprejur și pornea iar mai departe.

„O, Isuse! Isuse! îi gemea sufletul de jale nemărginită. Ee... o dată moare omul, ce-o fi, o fi!" își făcea singur curaj.

Dar, din cauza grijii, hotărîrea din suflet i se înmuia treptat, nu vroia să se mai gîndească la plecare, se culca pe brazde și zăcea ore întregi, uitîndu-se la cer și ascultînd fîșîitul uscat al grîielor care se aplecau peste el, cîntecul ciocîrliilor, strigătele ce zburau pe jos dinspre sat pe deasupra lanurilor, zbîrnîitul insectelor — se contopea cu pămîntul negru, afînat, acoperit de verdeață, cu pămîntul natal și iubit!...

— Isuse! Isuse! striga de durere și plîngea ca un copil.

A doua zi, sîmbătă dimineața, se strecură tiptil acasă și privi în liniște la Winciorkowa care-i dăruia Teklei toate lucrurile pe care nu le vînduse și nici nu putea să le ia cu ea.

Bătrîna umbla de colo-colo cu ochii umflați de plîns.

— Tekla! Să iei și lavițele astea și tot ce mai rămîne, tot... striga în grabă, aducînd lucrurile în mijlocul odăii.

Tekla primea totul fără revărsări de bucurie, privind cu nepăsare la atîta avere; nici măcar pilota uriașă nu stîrni vreo impresie pe fața ei slăbită. Umbla ca un automat, ba se ducea după apa, de care uitase, și începea să spele vasele, ba se uita lung la toate, ca și cînd n-ar fi fost cu mintea întreagă.

În încăpere domnea o liniște grea, tristă, plină de lacrimi neplînse.

— Mîine, fiule? aruncă încet bătrîna.

— Mîine, mamă, mîine... răspunse încet Jasiek.

Toate erau hotărîte, trebuiau să plece pînă-n ziuă, să se ascundă în gropile de lîngă pădure și să aștepte călăuza care putea să sosească încă înainte de prînz sau poate tocmai seara.

Apoi în lume! În lumea largă și străină!

Deocamdată ochii le alunecau mereu prin colțurile acestea dragi, la icoane și pe pereți, alergau pe fereastră la acareturile din curte, pe deasupra satului, pe cîmpuri, la turla bisericii — se întîlneau uneori, cufundîndu-se pentru o clipă unii în alții și în jalea amară a despărțirii, apoi se acopereau repede cu pleoapele, ca să-și stăpînească lacrimile grele, de plumb...

— Mă duc la Nastka, trebuie să-i aduc aminte să nu adoarmă... Smuci căciula și fugi afară.

Ocoli mînăstirea pe furiș, sări zidul în parcul boieresc și se ascunse în pîlcul de molizi care se înălța pe culmea cea mai înaltă; ramurile erau atît de dese, începînd de jos, de la pămînt, încît nu putea să-l vadă nimeni.

Așteptă multă vreme pînă cînd o văzu pe Nastka alergînd pe terasă.
Fluieră, cum se înțeleseseră, și fata veni în curînd la el.
— Nastuś! Mîine în zori plecăm, vezi să nu adormi — îi șopti Jasiek.
— Oh, abia aștept, nu mai am răbdare.
— Nu ți-e frică, ai?
— De ce să-mi fie frică? Nu merg cu tine și cu mama?
— Bine, Nastuś! Călăuza mi-a spus că putem să ne cununăm imediat cum trecem granița. Să nu-ți fie frică de nimic, cît ești lîngă mine, n-o să ți se întîmple nimic.
— Parcă eu nu știu... tu ești atît de bun, Jasiek, că...
— I-ai spus cocoanei că abia luni...
— I-am spus... și mi-a dat zece ruble și o cruciuliță de aur, uite asta!
Se întoarse puțin și scoase din sîn o cruciuliță legată de o panglică neagră.
— Să-i dea Dumnezeu numai bine.
— Și mi-a mai dat și cărticica asta, aici scrie tot: pe ce drumuri și unde să mergi, cît să plătești și la cine să te duci în Iamerica aia... tot... și aici mai e și o poză cu fiecare drum, fiecare apă și fiecare munte...Toatemi le-a arătat cocoana și m-a învățat.
Îi dădu harta și cărticica; el o băgă în buzunar și-i spuse:
— Mă uit eu pe urmă.
— Da' știi?
— Sigur, păi ce, puțin m-a croit preotul cu jordeaua cînd m-a învățat carte? Și apoi, am mai învățat și acolo... Nu putu să pronunțe cuvîntul: închisoare.
Dinspre curte se auzi un glas care striga: Nastuś!

— Dau fuga, am venit numai după agrișe pentru bucătar...
— Ține minte! În zori, cînd or cînta cocoșii a doua oară. Lasă tot, să nu iei pe tine decît ce ai mai bun, să nu-ți pară rău, că-ți cumpăr eu altele mai bune... Să vii la mama.
— În revărsatul zorilor! O să iau cămășile și rochița de mi-a dat-o cocoana, broboada mare și fusta de lînă, că dacă o fi frig...
— Bine, Nastuś, bine, dar vezi să nu adormi!
— Eu să adorm!... Iubitul meu! Îl luă în brațe, se contopiră într-o îmbrățișare puternică, dar se desfăcură numaidecît, căci iar o strigau pe Nastka.
Jasiek se strecură din desiș, se tîrî pe brînci pînă la aleea de carpeni, ocolind tot parcul, și tocmai se grăbea spre locul de trecere, cînd la o cotitură se pomeni față în față cu vechilul.
— Aici îmi erai, frățioare!
Jasiek se cutremură de frică și încremeni. Trecerea era la doi pași, o săritură și ar fi fost pe zid, dar nu se mișcă; ochii învăpăiați ai vechilului îl țintuiau pe loc, văduvindu-l de putere. Abia lovitura de ciomag pe care o primi în moalele capului sl dezmetici, dar nu mai vru să fugă, sîngele începu să-i clocotească în vine, își aminti de nedreptatea îndurată și-l cuprinse dorința răzbunării.
Se încordă ca un lup și se aruncă la vechil.
Se încinse o încăierare scurtă, înverșunată.
Vechilul chema oamenii, dar tăcu repede, strîns de gît; se prăbușiră la pămînt, tăvălindu-se ca doi cîini care se mușcă de moarte.
Horcăituri, gemete răgușite, blesteme, lovituri de mîini și de picioare — se petreceau ca fulgerul, rostogolindu-se pe aleea pietruită...
Jasiek simțea că slăbește și nu poate să-l biruie; cu forța disperării și a nebuniei se ridică deasupra

şi-l izbi cu genunchii în burtă din toate puterile — vechilului îi ţîşni sîngele pe gură şi leşină.

Cînd veniră oamenii, Jasiek nu mai era acolo, gonea ca un căprior spre pădure.

XII

Era o noapte caldă, liniştită — de primăvară.

Stelele luminau palid în tăriile cerului, de pe pămîntul acoperit de ceţuri se înălţau cîntece de păsări, iar în luncă orăcăia din cînd în cînd corul de broaşte. Satul dormea tăcut, aproape fără să răsufle.

Numai Jasiek veghea. Cum se lăsă întunericul nopţii, ieşi din ascunzătoarea în care stătea de ieri, de cînd fugise din parc.

Nicăieri nu se zărea nici o luminiţă, nu se auzea nici un glas.

Mai era mult pînă în zori.

„Mîine, adică doar peste cîteva ore, o să fiu departe, în lumea largă..." — îşi spunea în gînd — şi, ieşind ca hipnotizat pe drumeagul de lîngă mînăstire, se îndreptă spre sat.

Nu ştia nici el de ce o luase într-acolo, uitase orice primejdie, uitase de toate şi păşea încet pe mijlocul drumului.

Satul dormea atît de adînc şi liniştit, că prin ferestrele deschise se auzeau horcăituri, iar ici şi colo, în grădiniţele de lîngă prispa caselor, albeau siluetele celor care dormeau afară.

Se uita la fiecare casă, la fiecare curte cu stăruinţa ciudată a omului care nu poate să-şi adune gîndurile. Se rezema deseori de gardurile de piatră, se oprea, apoi pleca iar, dar mergea tot mai încet, mai greu.

Uneori vreun cîine mîrîia prin somn la el, alteori un cal necheza în grajd sau se auzea ţipătul vreunei păsări de casă — şi iar se înstăpînea o tăcere atît de adîncă, încît Jasiek se uita în toate părţile, cu înfricoşare parcă.

Nu mai putea să se gîndească la nimic, inima i se înfiora şi îl cuprindea o slăbiciune neînţeleasă. După ce trecu de ultima casă, se aşeză pe drum lîngă crucea veche, fără braţe, uitîndu-se în neştire la cîmpurile acoperite de ceaţă.

Se simţea foarte rău, parcă era pe moarte...

Trecuse binişor de primul cîntat al cocoşilor, stelele se tulburară şi, în curînd, spre răsărit, albastrul adînc al cerului se limpezi puţin. De acolo venea soarele, dar era încă departe... departe...

Jasiek stătea ca amorţit, nu dormea, dar nici treaz nu era, nu se gîndea la nimic. Se apleca tot mai mult în el însuşi, ca şi cînd ar fi privit la ceva, şi aluneca încet într-o prăpastie fără fund, în hăul care se deschisese brusc în sufletul lui.

Noaptea se lumina treptat; ceţurile se mai răriseră şi coborîseră puţin, satul se înnegrea, iar pe cîmpuri şi pe lîngă drum începeau să se desprindă din întuneric siluetele copacilor, apăreau ogoarele şi drumul îşi arăta faţa din ce în ce mai clar.

Jasiek se ridică fără să-şi dea seama ce face şi se întoarse încet, prin sat, acasă... Aerul era inundat de transparenţa dinaintea zorilor şi flăcăul vedea bine curţile pustii, porţile deschise şi oamenii care se culcaseră afară. Totul dormea atît de adînc şi liniştit, că se auzea susurul picăturilor de rouă care se scurgeau de pe o frunză pe alta.

Winciorkowa şedea pe prag cu mătăniile în mînă, iar Nastka moţăia pe laviţă.

— E timpul... şopti Jasiek abia auzit.

— E timpul... timpul... timpul...

O trezi pe Nastka, luară boccelele în spinare şi plecară.

Tekla plîngea cu hohote, iar cîinele care fusese legat şi în timpul nopţii, începu să schiaune jalnic. Jasiek se întoarse şi-l slobozi din lanţ, dar cîinele nu se luă după ei, fugi în mijlocul drumului şi începu să urle înfricoşător.

Străbătură curtea, trecură mejdina printre grîie şi se îndreptară spre pădure.

Nimeni nu spunea nimic, nimeni nu se întorcea să se uite spre sat sau spre casă, nu se auzea plînsetul nici unuia, toţi trei mergeau repede, ca şi cînd ar fi fugit de ceva, doar din cînd în cînd o mînă se întindea şi mîngîia grînele care dădeau în spic... doar din cînd în cînd ochii vreunuia se tulburau de lacrimi... doar din cînd în cînd pieptul cîte unuia era cutremurat de o jale sfîşietoare...

Vîntul dinaintea răsăritului adia pe cîmpuri şi legăna grîiele, plecîndu-le parcă la picioarele lor pe cărare...

Rămîneţi, gospodari... rămîneţi... rămîneţi... parcă şuşoteau ele plîngînd cu lacrimi de rouă.

Iar copacii de pe cîmp, tufele de spinişor şi perii bătrîni îşi întindeau ramurile spre ei, strîmbau poteca cu rădăcinile lor şi foşneau înăbuşit: o!o!o!

Luminile zorilor tremurau peste cîmpuri, străluceau sîngerii în picăturile de rouă ca nişte ochi disperaţi, ca nişte ochi sticlind de lacrimi, se oglindeau în ochiurile de apă ca nişte priviri rătăcite care caută ceva, răspîndind prin lume teama şi neliniştea...

Iar ei mergeau tot mai repede, plini de jale, plini de chin, plini de lacrimi.

Aproape de pădure, la răspîntia unde Cristos îşi întindea pe cruce trupul sacrificat şi îşi pleca pe piept capul obosit, nu se mai putură stăpîni. Se

aruncară în genunchi la picioarele crucii şi izbucniră într-un plîns sfîşietor.

„O, Doamne, Isuse! Isuse! Ţie îţi încredinţăm viaţa noastră... Fecioară de la Częstochowa, ia-ne în paza ta sfîntă, în paza ta..." strigau inimile lor pline de jale...

Apoi se mai odihniră puţin, căci nu mai aveau putere de atîta trudă şi plîns.

— N-am să te mai văd, pămînt al părinţilor mei, n-am să te mai văd, satul meu drag, n-am să te mai văd niciodată... şoptea Winciorkowa şi ultimele priviri îi alergau pe cîmpuri, peste sat, peste lumea întreagă, limpezită de lumina zorilor, sorbind lacomă această privelişte, ca o ultimă împărtăşanie, înainte de a pleca pe drumul cel lung...

Apoi, ca un ultim adio — era timpul să plece — se prăbuşiră cu pieptul peste brazdele natale, peste pămîntul-mamă şi îi sărutară cu buzele fierbinţi sînul sfînt... pentru ultima oară...

— Să mergem, mamă, vino, Nastuś, că s-a făcut ziuă şi ne vede cineva! le zorea Jasiek, fiindcă femeile nu mai puteau să-şi ostoiască plînsul şi să se ridice de jos.

În curînd, la adăpostul pădurii, ajunseră la gropile de cartofi, în care Jasiek petrecuse o vreme mai înainte; după înţelegerea cu călăuza, trebuiau să aştepte acolo.

Cum erau foarte trudiţi, se adînciră repede într-un somn greu.

Se treziră destul de tîrziu, cînd bătea toaca de vecernie.

Bătrîna dezlegă bocceaua şi începură să mănînce, fiindcă le era o foame straşnică.

— Bate toaca pentru vecernie.

— Călăuza cam întîrzie.
— Jasiek, măcar e un om de cuvînt?
— Ca să fiu sigur că vine, mi-a dat zece ruble.
Mîncară mai departe în tăcere, privind la cerul albastru care se vedea prin deschizătura gropii.
Deodată Jasiek zvîcni în sus, glasuri învălmășite răsunară deasupra lor.
Luă ciomagul, se trase lîngă deschizătură și ascultă îndelung...
— Sînt oameni mulţi... se aud venind... tăceţi din gură... șopti.
Se ridică puţin, să se uite afară, dar se prăvăli repede în jos...
— Oamenii din sat cu jandarmii... au venit... după mine... Isuse! aruncă repede... febril... Voi să staţi aici... să nu vă mişcaţi pînă la noapte... eu... eu ies... Pădurea e la cîţiva paşi... orice s-ar întîmpla, trebuie să ajung la ea... iar acolo nu mă mai prind ei... nu... cînd... se întunecă... vă aştept lîngă cîrciuma din Przyłęk... Vin... caută prin gropi... o... o... şoptea încet, tot mai încet... Se aşeză puţin, căci tremura tot de frică şi nelinişte, femeile îngrijorate amuţiseră şi ele... toţi trei ascultau vocile înfundate care se auzeau din ce în ce mai aproape... mai aproape...
Isuse! Isuse. Acum desluşeau paşii grei şi ciocăniturile ciomagelor lovite de piatră.
Jasiek îşi încheie sumanul, strînse ciomagul în mînă şi privi cîtva timp prin deschizitură.
— Lîngă crîşmă... ţineţi minte... şopti, se închină cu-n-frigurare şi fără să se mai uite la cele două femei, sări din groapă la lumină...
Se opri o clipă, orbit de soare.
— Prinde-l, ţine-l! Prinde-l! se auziră deodată ţipete împrejur.

Era înconjurat din toate părţile, ţăranii înarmaţi cu ciomege uriaşe înaintau spre el în rînduri strînse. Se aflau la cîteva zeci de paşi de el şi începuseră să urce colina în care erau săpate gropile.
„La pădure!“ se gîndi, şi se repezi cu cel mai mare avînt în direcţia pădurii asupra zidului de oameni din care răsăreau zeci de ciomege şi de mîini întinse; zidul viu se clătină şi se rupse, prăbuşindu-se la pămînt odată cu Jasiek. Se încleştă o luptă scurtă şi îndîrjită. Cîteva zeci de trupuri se învălmăşiră într-un vîrtej vijelios, rostogolindu-se pe creasta dealului.
Jasiek nu se lăsa prins, se apăra cu atîta înverşunare şi disperare, croia cu ciomagul cu atîta turbare, izbind cu picioarele, muşcînd şi sfîşiind, încît se smulse din ghearele oamenilor şi o luă la fugă spre sat, fiindcă drumul spre pădure era tăiat de cei care veneau în ajutor... Fugea ca lupul gonit de o întreagă haită de cîini, care alerga înşirată în urma lui, făcînd o larmă grozavă.
Fugea ca vîntul... să ajungă în sat, şi pe partea cealaltă a cîmpurilor... la pădure...
Îşi încorda toate forţele, zbura pe aripile nebuniei şi ale disperării, dar începea să simtă că nu mai poate să alerge, că îl lasă puterile, şi pădurea era încă departe... iar urmăritorii tot mai aproape... se înăbuşea... îi venea ameţeală, se poticnea... grînele înalte îi încurcau picioarele...
— Ţine-l!... Prinde-l!... răsuna din ce în ce mai aproape în spatele lui.
Sărea ca o minge, cu ultimele puteri... încă vreo cîţiva stînjeni... încă... O, Isuse!... doar pînă la livezi să ajungă, printre copaci... Isuse! o, sfîntă Marie!... o! o! Pieptul îi plesnea de atîta zbucium, nu mai avea pic de vlagă, sîngele îi năvăli în ochi... nu mai vedea nimic.

Ajunse la grădinile de pomi, mai fugi o vreme și căzu lîngă o șură.

„Nu mai pot..." se gîndi după o clipă, zărind printre arbori fețele urmăritorilor.

Era atît de obosit și de descurajat, atît de sfîrșit, că nu mai putea nici să se miște.

„Fie, ce-o fi! Fie, ce-o fi!" îi trecu greoi prin minte și-l cuprinse o moleșeală adîncă, nesfîrșită — acum îi era totuna...

Răsufla greu, își ștergea fața zgîriată în timpul încăierării și privea cu o liniște de nebun la siluetele oamenilor care alergau spre el.

Era obosit de moarte, atît de sfîrșit, că nu mai avea nici putere, nici voință, nu se mai gîndea la nimic...

Gemea ca un copil care trage să moară și lacrimi de furie îi curgeau șiroaie, spălîndu-i fața însîngerată, iar inima i se umplea de o jale nespusă...

Deodată se săltă puțin, oamenii erau la cîteva zeci de pași și valul strigătelor răsuna în livezi!

— Nu, nu vă iert! Nu vă iert — șopti — se învioră dintr-o dată, gîndul răzbunării îl cutremură ca o furtună, îi aprinse fulgere în ochi, dîndu-i putere.

Sări în picioare, smulse o mînă de paie din șură, o aprinse cu un chibrit și cînd țîșni flacăra, o lipi de peretele șurii apoi o aruncă pe acoperiș!...

Într-o clipă acoperișul era în flăcări!

— Nu vă iert! Nu vă iert! șoptea sălbatec, îmbătat de furie, și bucuria răzbunării îi sătura sufletul, împietrindu-l; apoi se îndreaptă încet, nepăsător pe lîngă acareturi, intră în lanul de secară înspicată și se tîrî pe brînci spre pădure...

Urmărirea încetă.

După cîteva minute se întoarse și privi spre sat.

Șura era toată cuprinsă de flăcări și ardea ca o mînă de paie uscate, iar de la ea focul se întindea și la acareturi și casele vecine!

— Scîrnăviilor, o să mă țineți minte! O să mă țineți minte! șopti răzbunător și, neputînd să mai meargă în patru labe, se ridică și începu să fugă aplecat...

Un strigăt uriaș răsună deasupra satului, alergînd în urma lui pe cîmpuri...

— Foc! Foc! Foc!...

Nu mai avea mult pînă la pădure, se îndreptă și fugi repede, fără să se mai ascundă...

Vedea trunchiurile roșii ale pinilor, verdeața frunzelor și simțea adierea solemnă, sacerdotală, parcă, a frigului din pădurea bîntuită de murmure adînci.

Încă o clipă și va fi cu adevărat liber, liber și sătul de răzbunare...

Deodată se cutremură și se opri.

Clopotele începură să bată năprasnic, înfundat, ca pentru primejdie...

Se întoarse și aproape că țipă fără să vrea.

Jumătate din sat era o mare de flăcări.

— O să mă țineți minte! O să... Dar nu sfîrși, o groază adîncă îi cuprinse inima, cuvintele îi muriră pe buze, iar în pupilele mărite i se citea spaima, înfricoșarea... uluirea fără margini.

— Arde satul! Tot satul! scînci cu buzele vinete. Isuse! Isuse!

O luă la goană, dar se întoarse iar cu fața spre foc.

Clopotele băteau într-una, băteau puternic, cu disperare, iar odată cu glasurile de aramă răzbăteau dinspre sat țipete îngrozite, ca un vuiet întrerupt, și se revărsau peste cîmpurile verzi, foșnind de grîie, și zburau în tării, spre soarele luminos...

Jasiek se întorcea acasă pe acelaşi drum, nu-şi mai dădea seama ce se întîmplă cu el. Păşea, mort de înfricoşare şi groază, cu privirile aţintite la vîlvora de flăcări şi fum care se înălţa deasupra caselor.

Tot mijlocul satului, pe amîndouă părţile drumului, era în puterea focului.

Coamele flăcărilor se ridicau din ce în ce mai sus, cădeau pe peretele de foc, aruncîndu-se jucăuşe dintr-un loc în altul, se acopereau cu horbote de fum negru şi des şi săreau odată cu valul uriaş, roşu de foc, de pe o clădire pe alta, de la o casă la alta pe deasupra drumului, peste livezile care începuseră şi ele să ardă.

Clopotele băteau de primejdie şi tot satul era cuprins de un vaier uriaş de disperare şi plînsete.

Oamenii alergau înnebuniţi de-a binelea, nimeni nu punea mîna să scape ceva şi pălălaia înainta triumfătoare tot mai departe, lărgindu-se mereu şi înfulecînd noi şi noi aşezări; înainta ca un duh rău învăluit în nori de fum, rostogolindu-se peste case, şi unde păşea, unde cădea strălucirea lui de flăcări, ţîşneau şuvoaie de foc, venea nenorocirea şi se înălţau strigăte omeneşti de disperare.

Nu stingea nimeni focul fiindcă n-avea cu ce, nu erau găleţi, nu era apă şi nici n-avea cine, căci nimeni nu mai era în toate minţile; jumătate din bărbaţi plecaseră să-l hăituiască pe Winciorek, iar femeile erau la biserică, la vecernie. Cînd se adunară cu toţii, nu mai putea fi vorba de scăpare. Jumătate din sat era în flăcări.

Clopotele vuiau jalnic; preotul ieşi din biserică cu sfîntul potir, sub baldachin, înconjurat de lu-

mînări aprinse, de clinchetul clopoţeilor şi de norodul disperat, şi o luă pe mijlocul satului.

— *„Sfinte Dumnezeule!“*

Cîntecul ţîşni ca lava unui vulcan din piepturile nefericiţilor:

— *„Sfinte fără de moarte! Miluieşte-ne pre noi!“*

Oamenii gemeau de durere şi mergeau strînşi unul lîngă altul printre pereţii de foc, în trosnetele zidurilor care se prăbuşeau, sub ploaia de vîlvătăi şi scîntei, în haosul de zgomote, şuierături şi sîsîituri ale stihiei care se tăvălea peste sat, înălţînd mii de capete învîlvorate spre soare, şi intra prin case devorînd cu turbare şi călcînd totul în picioare...

— *„De boli, de foame, de foc şi de război!“* intona preotul cu vocea solemnă, iar lacrimile îi curgeau şiroaie pe obraji. Clopotele huiau într-una cu putere... mohorît.

Şi norodul întreg, înnebunit, chinuit, urla cu sute de glasuri:

— *„Doamne, păzeşte-ne pre noi!“*

Procesiunea înconjura acum satul, mergînd prin grădinile de pomi.

Primarul şi notarul încercau să organizeze stingerea focului.

— Cine-a pus focul?

— Winciorek! Winciorek!

Văzuseră cu toţii cum se aprinsese şura în care se ascunsese.

— Winciorek! Să-l prindem! răsunară ţipete puternice, acoperind pentru o clipă cîntecele procesiunii.

Toate sufletele ardeau de dorinţa răzbunării — cumplitei răzbunări.

— Căutaţi-l, prindeţi-l! Să-l omorîm! strigau din toate părţile.

Nimeni nu ştia însă unde este.

Toată grămada aceea de oameni înfuriați, înnebuniți se repezi spre casa lui Jasiek, dincolo de pîrîu, unde nu amenința pericolul focului.

Tekla ședea pe prag și, la vederea țăranilor care veneau în fugă, se ridică asemenea unei fantome, înălță o scîndură și răcni ieșită din minți:

— Nu-l dau! Nu vi-l dau! Nu-l dau!

În spatele ei, înăuntru, se arătă silueta înaltă a lui Jasiek...

— Uite-l! Prindeți-l! urlă mulțimea.

Se aruncară spre el și cît ai clipi din ochi o dădură în lături pe Tekla care apăra ușa ca o cățea, dar Jasiek, cu ultimul reflex de luciditate, urcă în pod și trase scara după el.

— Să-i dăm foc, să-l ardem! răcniră.

Închiseră ușa, bătînd-o în cuie cu lănteți și acoperiră ferestrele cu scînduri, astupară ieșirile cu uluci, care cu ce putea, aprinseră casa din toate părțile și se rînduiră împrejur, așteptînd...

Acoperișul de paie luă foc repede, în cîteva minute toată casa era în flăcări și vălătuci de fum.

Jasiek se dezmetici abia cînd tot acoperișul ardea, vărsînd șuvoaie de foc peste el, sări pe coamă, rupse o scîndură și se prăvăli în jos aproape în brațele sătenilor care-l păzeau.

Nu se mai ridică — cîteva zeci de picioare, mîini și ciomege se abătură asupra lui.

— Aruncați-l în foc! Pentru paguba pe care ne-a făcut-o! În foc! răcneau.

Cîteva zeci de mîini îl apucară de picioare și de cap, îl legănară și îl aruncară pe acoperiș ca pe o boccea.

Acoperișul se prăbuși, făcînd să țîșnească o ploaie de scîntei.

Doar un strigăt înspăimîntător, neomenesc se auzi dinlăuntrul casei.

Al doilea îi răspunse de pe drum...

Era Winciorkowa, care se întorcea în satul aprins, sosind tocmai în clipa cînd îl aruncau pe Jasiek în foc.

Se uita cu privirea încremenită la casa cuprinsă de flăcări, întinzînd mîinile înainte, aplecată, ca și cînd ar fi vrut să alerge să ia parte la omor.

— E drept! E drept! E drept! repeta încet, tot mai încet... — își încrucișă mîinile, învineți dintr-o dată și se prăbuși moartă la pămînt.

1899

Într-o zi...

I

Într-o zi... în revărsatul zorilor — era prin luna mai, cînd soarele răsare devreme — într-o căsuţă scundă, cu pereţii strîmbi, se deschise o ferestruică şi printre fuxiile înflorite se ivi un cap cărunt şi un glas monoton începu să murmure încet.

Pliszka îşi spunea rugăciunea de dimineaţă.

Oraşul dormea încă.

Negurile grele şi somnoroase aşterneau peste lume o tăcere ciudată, plină de doruri neînţelese, înlăcrimată, tăcerea zorilor...

Case, fabrici, grădini se zăreau în întuneric ca nişte grămezi de corpuri inerte şi fără simţire; doar ici şi colo, pe acoperişuri, în ferestrele oarbe, pe vîrfurile copacilor, alunecau lucirile zorilor ca zîmbetele celor adormiţi, ca privirile înceţoşate de visare, ca roşeaţa de teamă înaintea zilei care se tîra pe întinderi şi se clătina la marginile nopţii, cuprinzînd pămîntul cu ochii verzi de grijă...

Era linişte.

Rugăciunea lui Pliszka susura ca frunzele tinere de mesteacăn, iar de pe casele pierdute în întuneric, din streşini nevăzute cădeau picături grele de rouă, izbind în acoperişul căsuţei; loveau fără încetare, monoton... adormitor...

Pliszka sfîrşi rugăciunea şi se bătu puternic cu pumnul în piept.

— Kruczek!

Cîinele alergă fără zgomot din fundul încăperii întunecate şi sări pe pervazul ferestrei.

— În genunchi, prostănacule! Fă sluj şi uită-te acolo! Prostule, acolo e domnul stăpînului tău, înţelegi?

Kruczek mîrîi, se aşeză pe coadă şi, rezemîndu-şi spinarea de fuxii, rămase cu privirea în beznă.

— Deşteptul, se mai şi sprijină! Pe Dumnezeu să nu-l înşeli!

Dar Kruczek nu-l mai ascultă pe Pliszka, sări în curte şi începu să latre la poartă.

— Tot un animal prost şi neştiutor ai să rămîi! mormăi cu amărăciune, uitîndu-se la ceas în lumina ferestrei. Se miră foarte mult, fiindcă era abia ora patru; nu se trezise niciodată aşa devreme.

— Oare sînt bolnav sau ce se întîmplă cu mine?... Mai am o oră şi jumătate pînă să plec la fabrică!

Se lungi încet pe pat, ca să nu trezească pe nimeni şi stătu aşa multă vreme; dintr-o cameră alăturată se auzeau horcăiturile puternice ale cîtorva inşi care dormeau acolo, iar din alta, mai mică, răzbătea o tuse deasă...

„Are ghetele rupte şi tuşeşte!" îi trecu prin cap şi se sculă, căci lumina zorilor privea pe fereastră, albind interiorul încăperii.

Pe întinderi se încleştase o luptă tăcută, dar pe viaţă şi pe moarte, cu ziua care învingea. Pliszka stătea la fereastră, prefira automat boabele mătăniilor, repeta mecanic rugăciunea şi asculta...

Rîndunelele începură să ciripească dulce sub streaşină, parcă înălţîndu-şi ruga către zorii din ce în ce mai limpezi şi către ziuă...

Pămîntul se scutura de somn, iar eleşteiele fabricilor, ca nişte ochi acoperiţi cu fîşii scămoase de albeaţă, îşi deschideau pleoapele de întuneric şi priveau somnoroase printre genele plopilor aplecaţi peste ele.

Zidurile roşii ale fabricilor păreau umflate de rouă şi tremurau în lumină, cuprinse parcă de fiorul trezirii. Gîturile lungi ale coşurilor de fabrică, ca nişte cumpene ce veghează cîrdul de acoperişuri, îşi întindeau în lucirile răsăritului ciocurile roşii şi sorbeau lumina...

Drumurile lungi, noroioase, potecile, şanţurile, şinele de cale ferată, pîraiele de apă, străzile încă negre — îşi îndreptau corpurile obosite de trudă sub ceaţa respiraţiei şi se întindeau somnoroase, visînd greoi la odihna îndelungată, la un somn lung... lung...

Şi Pliszka visa: muta boabele mătăniilor, îşi îngîna rugăciunile, rătăcea cu ochii peste siluetele clădirilor, dar nu vedea nimic, adîncit cum era înlăuntrul lui, într-o ceaţă greoaie de gînduri — în învălmăşeala simţurilor împrăştiate, în haosul de vibraţii neînţelese ale sufletului, de străluciri ciudate, presimţiri, cuvinte, imagini şi nelinişti... Creştea şi se învolbura în el ceva, dar nu înţelegea ce anume. Simţea doar că îl cuprinde un dor surd, dar după ce?... Nu ştia, aşa cum nu cunoştea nici măcar numele acestui sentiment care îi umplea inima...

Numai copacii tînjesc aşa în unele zile de martie, pe vreme de lapoviţă, cînd e frig şi suflă vijelia, dar copacii tînjesc după primăvară şi soare, pe cînd oamenii? Oamenii, ca nişte arbori în veşnică agonie, tînjesc după cele ce-au fost şi nu mai sînt... tînjesc şi plîng...

Pliszka îşi reveni din îngîndurare, fiindcă în ceaţa alburie, care umplea curtea, răsună un scîrţîit ascuţit, prelung şi monoton.

„E Antoni!" îşi zise.

Da, Antoni era, un muncitor în vîrstă, căruia mai demult explozia unui cazan îi arsese ochii, şi care acum pompa apa la etajele de sus, trăgînd-o cu ajutorul unei roţi uriaşe. În lumina slabă a răsăritului se vedea, ca printr-o sticlă mată, cum se apleca automat, egal şi uniform, aidoma unei pendule omeneşti...

Roata scîrţîia prelung, tînguitor, ca strigătul fierului trudit... Iar Kruczek lătra înverşunat la dulăul bătrîn, care îl adusese pe orb la muncă.

Astăzi Pliszka nu mai avu răbdare să aştepte şuieratul sirenei.

Intră în bucătărie şi aprinse încet focul în sobă.

— E oare timpul? întrebă o voce din colţul ascuns de un paravan.

— Încă nu, taci din gură, că se trezeşte băiatul...

Se apropie de colţul celălalt, unde se afla un alt paravan; acolo dormea băiatul, masa era plină de cărţi şi caiete aruncate de-a valma, ghiozdanul era pe jos, iar uniforma de şcoală sub masă...

Pliszka puse toate lucrurile la locul lor, privi faţa roşie a copilului adormit, zîmbi ciudat şi, luîndu-i ghetele, se duse să le cureţe. Le curăţa în curte, înaintea casei, ca să nu trezească pe nimeni. Ghetele erau ca vai de lume, ghete triste de şcolar, pline de răni, cusături şi petice — ghete lirice ale mizeriei, fără pingele, fără feţe şi fără tocuri, doar cu limbile atîrnînd întregi, făloase. Pliszka le repara şi le curăţa cu dragoste adevărată, cu zîmbetul neînţeles şi plin de dulceaţă al unui cîine bătrîn.

Ziua înainta cu paşi repezi, ferestrele de la etajul patru erau trandafirii, la al treilea erau albe, la al

doilea cenușii, ca într-o ceață de gheață, iar la primul străluceau, aspre și reci, ca bazaltul lustruit.

„Trebuie să-i cumpăr ghete" — se gîndea și se cutremură puternic la auzul glasului răgușit, strident al sirenei fabricii, care sfîșie dintr-o dată liniștea.

În încăpere se iscă o mișcare înfrigurată; patru siluete se ridicară din paturi, pregătindu-se în grabă să plece la muncă.

„Nu sînt în apele mele!" medită Pliszka și grăbi pasul, pentru că din hala cazanelor începuseră să țîșnească limbi roșii de foc, iar la sălile de jos ale fabricii străluceau geamurile.

Se opri lîngă lift, la postul său de fiecare zi, puse mîna pe cablul de sîrmă și așteptă semnalul...

Sălile erau încă tăcute și obscure, cele de la parter erau inundate de lumina electrică, iar în cele de la etaj pătrundeau lucirile alburii ale zilei și se desluşeau corpurile puternice ale mașinilor — ca o turmă de bestii monstruoase, culcate la întîmplare și pitite ca pentru săritură. Curelele și liniile de transmisie atîrnau greoaie ca niște vine tăiate, ca niște brațe lăsate somnoros în jos.

Muncitorii soseau grăbiți, se salutau cu o mișcare din cap, se uitau prin săli cu priviri mahmure și se apropiau încet și umili de mașini, cu o docilitate plină de teamă. Din loc în loc, printre scheletele de fier ale mașinilor, se auzeau rugăciunile neterminate pe drum; ici, colo, o conversație sau vreun glas răsunau mai tare, dar încetau numaidecît, doar privirile obosite alergau spre ferestre, dincolo de care se înălțau copacii verzi, spre cîmpurile ce se zăreau acoperite de covorul grîielor tinere, spre pădurile îndepărtate, îndepărtate... spre soare, căldură, aer, spre libertate...

Deodată mugi semnalul de începere a lucrului.

Oamenii se îndreptară automat, mașinile se înfiorară și torentul unei forțe colosale se revărsă de-a lungul fabricii... Curelele se strînseră și se încordară... un tremur scutură roțile dințate ale mașinilor... bestiile de fier tresăriră, pereții începură să trepideze și oamenii se aplecară. Prima mișcare... ca smucitura unui uragan... o ezitare cît ai clipi din ochi... geamătul stins al împotrivirii... răsuflarea înăbușită a mașinilor și a oamenilor... sufocată de hîrîitul înfricoșător de efort... Încleștarea forțelor... o luptă surdă, de moarte... apoi urletul brusc, uriaș, care cutremură pereții, al mașinilor înfrînte și puse în mișcare.

— Liftul! Patru! hăui un glas cu un ecou sinistru în fîntîna întunecată și adîncă de patru etaje, în care lucra Pliszka cu liftul său.

Trase de cablu și pluti încet în sus, fără zgomot, ca un păianjen monstruos pe o plasă întinsă.

— Liftul, vopsitoria!

Se cufundă iarăși în întunecimile de jos; doar prin deschizăturile dreptunghiulare din pereți i se perindau prin fața ochilor, ca într-un caleidoscop, etaje, săli, oameni și mașini, materiale și ferestre. Trecu de uscătorie, o porțiune luminoasă, trandafirie în lucirile dimineții, care îl învălui cu o undă de aer fierbinte, groaznic de uscat și cu zgomotul neliniștitor al mașinilor acoperite de cutii metalice; coborî prin apretură, printre straturile de mirosuri de sodă, săpun, uleiuri încinse și de clor, printre emanațiile umede și fierbinți ale țesăturilor călcate și prin reflexele cenușii, lăcrimoase ale zilei de la etajul trei — străbătu secția de flaușare, această lume neînțeleasă, alburie a scamelor de bumbac, în care străluceau rece cuțitele lungi, îndoite, ale mașinilor de tuns, și oamenii se zăreau ca într-un

11*

nor de zăpadă — viziune delirantă a fabricii înnebunite în chinul muncii.

Apoi și mai jos — prin spălătorie; prin desișul mașinilor ghemuite, țăcănind dezlănțuite, prin rețeaua curelelor de transmisie care sugrumau totul cu mii de brațe, ca niște caracatițe monstruoase, învăluiau, goneau, înhățau, cădeau din tavane, se repezeau prin etaje, răzbăteau prin pereți, prin curți și, cu respirația precipitată, dar neobosite, se încolăceau pe suluri, pe roți, alunecau, ridicau, se înfășurau peste tot și, pătrunse de forța grozavă, înnebunite, sălbatice în puterea lor, umpleau toată fabrica cu strigătul lor de triumf înnăbușit, dar înfricoșător!

Apoi și mai jos — la vopsitorie; acolo unde nu erau nici zori, nici zi și nici noapte, unde becurile de gaz răspîndeau curcubeie de lucíri mate în norii de aburi colorați; în plescăitul uniform al stropitorilor, în gîlgîitul apei împrăștiate fără întrerupere, în mirosurile pișcătoare de vopsele fierte, în geamătul prelung al mașinilor, în haosul de strigăte, mișcări și culori încețoșate, în încordarea supraomenească a eforturilor oamenilor și a mașinilor.

— Liftul! tuna chemarea de sus, iar Pliszka trăgea de cablu și pornea; trecea din nou prin cele patru etaje, lua oameni, materiale, cărucioare, se oprea pentru o clipă în fața deschizăturilor halelor, se adîncea în noapte, în întuneric, urca spre zori, apărea în lumina zilei la etajele de sus, în dreptul uscătoriei vedea soarele și linia neagră a codrilor îndepărtați, mai jos zărea frunzele mici ale plopilor, și mai jos vedea eleșteiele pîcloase, apoi iarăși îl învăluia noaptea, fantomele mașinilor se legănau în penumbra și obscuritatea sălilor de jos, dar el continua să meargă încet, fără grabă, automat.

Pliszka mergea așa de douăzeci de ani.

Nu se îmbolnăvise niciodată, nu-și luase concediu niciodată.

Era cea mai veche mașină din fabrică, numai o mașină, căci treptat își uitase de sine, de propria viață, iar cîteodată nu mai știa nici ce a fost odinioară și prin ce locuri umblase. Nu se mai gîndea la nimic, și nu mai visa, nici măcar nu mai putea s-o facă, fiindcă ori de cîte ori ședea seara în cămăruța lui, se cufunda într-o stare ciudată de contemplare a mașinilor și atunci simțea în el toată mișcarea fabricii; prin minte îi treceau curbele infinite ale curelelor, i se năzăreau culorile șterse ale țesăturilor, tremurau mișcările mașinilor, se ridicau în el roțile pline de străluciri de oțel, îl acopereau ca un nor strigătele înfundate ale fabricii, se fugăreau ca niște umbre firave, învățate pe de rost, siluetele oamenilor — toate înăbușite, dar atît de clare, atît de vii, atît de limpezi, că uneori se temea să se miște, ca să nu fie strivit de acești monștri care se rostogoleau în el, care trăiau în el.

Și așa, încet, încet, începuse să trăiască numai viața fabricii, înțelegea și simțea doar viața mașinilor, se gîndea numai la ele, dar cu o teamă și o înduioșare nespuse.

Cum puteau să-l intereseze oamenii care treceau doar ca un val prin fabrică, cum puteau să-l intereseze oamenii aceștia care stăteau de pază ca niște cîini în slujba mașinilor, care se ghemuiau cu frică asemenea unor umbre străvezii lîngă coloși, îi slujeau, depindeau de ei, trăind din mila acestor preaputernici nemuritori, înspăimîntători în înțelepciunea și forța lor...

Zîmbea disprețuitor, privind la trupurile lor îndoite, la fețele cadaverice și supte, la mîinile lor trudite... ce erau ei față de acești uriași puternici, ale căror corpuri strălucitoare de oțel le vedea mereu,

ce erau ei față de puterea acestora? Deșertăciune, pulbere, nimic...

Timp de douăzeci de ani Pliszka văzuse zeci de mii de asemenea mizere ființe omenești, secătuite de forța mașinilor; oamenii trecuseră, dar fabrica exista mai departe.

De aceea disprețuia oamenii și diviniza mașinile.

Și trăia tot mai profund viața fabricii.

Își dădea seama de trecerea săptămînilor după duminici, cînd se ducea în vizită la căpitanul căruia îi fusese ordonanță. Ei, și mai știa că dacă soarele luminează dimineața în uscătoria de la etajul patru, e primăvară cu siguranță, iar dacă strălucește la apretură, este vară. Iarna o cunoștea după zăpadă și după luminile care ardeau pînă la amiază în secția de flaușare.

În rest nu-i păsa de nimic; era bun și săritor, dar cu acea bunătate pasivă a unui robot, fără participarea voinței și a judecății.

Așa fusese Pliszka pînă astăzi.

Astăzi însă începea să se întîmple cu el ceva neînțeles.

Se trezise așa de dimineață! Înainte de micul dejun urcă înadins la etajul patru și, sprijinit de gratia care despărțea cușca liftului de sală, se uită pe fereastră la cerul pe care pluteau nori trandafirii, ciudat de asemănători cu grămezile sfîșiate de bumbac alb... Cînd răsună semnalul pentru micul dejun, coborî și ieși în fața fabricii, la soare, apoi, fără să-și dea seama, se trase spre ceilalți muncitori.

Antoś îl aștepta cu o gamelă cu cafea fierbinte.

O bău fără poftă, azi nu-i era foame, iar pîinea o fărîmiță și o aruncă cîrdului de vrăbii, care se strîngea de obicei pe lîngă oamenii care mîncau...

— Antoś, tu cînd te duci la școală? îl întrebă sfios pe băiat.

— Numaidecît, să duc gamela înapoi și plec.

— Antoś, trebuie să-ți vie greu să tot înveți într-una, nu-i așa?

— Greu! Nu, da' de unde! răspunse încet băiatul cu ochii pironiți pe o pată de soare care strălucea în rezervorul de apă.

— Hm, hm! îngînă cu îndoială Pliszka.

Tăcură. Antoś privea la eleșteu, fiindcă soarele își tîra părul de aur prin apă, printre umbrele copacilor care se înălțau împrejur, iar Pliszka se uita la fața lui gălbejită și la ghetele sărăcăcioase, apoi oftă din greu și ascultă sporovăiala liniștită a muncitorilor care stăteau pe ghizdurile de lemn ale iazurilor și se încălzeau la soare.

— Domnule Pliszka, știi că la Rusalii mă duc cu mama la țară?

— La țară! De ce? se miră el din cale-afară.

— Cum de ce? Să ne odihnim la aer proaspăt... ei...

— Ce mare scofală găsești tu la țară? Mai bine ai sta acasă și ai învăța... păcat de ghete.

Antoś se uită la el cu mînie, luă gamela și plecă.

Pliszka își aprinse luleaua și trase alene un fum.

— Aha! Am să-i cumpăr ghete cînd se întoarce de la țară... așa le-ar rupe în două zile... și ce-o să facă ei la țară?... Proștii...

Își scutură grăbit luleaua, căci sirena chema oamenii la lucru.

Nu se mai gîndi multă vreme la satul de care-i pomenise Antoś, fiindcă sub el și deasupra lui începură iar să hăuiască strigătele.

— Liftul! Uscătoria!

— Liftul! Apretura!

— Liftul! Vopsitoria!

Și iarăși mergea în sus și în jos, căra, se oprea, încărca, descărca, dar parcă nu mai vedea nimic, în creier i se înfipsese o întrebare.

„De ce s-or fi ducînd ei la țară?"
Sincer, nu înțelegea nimic și se chinuia din cauza asta.
Deodată se înfioră și își îndreptă atenția la discuția dintre cei doi muncitori pe care îi ducea de jos la etajul patru, cu cărucioarele pline de materiale ude.
— Adam, pleci?
— Plec. Nu mi-am văzut părinții de la săpatul cartofilor.
— Sîmbătă noaptea, nu?
— Da, sînt două zile de sărbătoare.
— Mi-au amorțit șalele și mîinile de munca asta drăcească.
— Și pe mine parcă mă doare ceva în piept.
— Sînt Rusaliile, nu?
— Sigur, ai uitat?
— Păi în fabrica asta omul își pierde și mințile.
— Unde pleci? întrebă repede Pliszka.
— Mă duc acasă de sărbători.
— E departe?
— Ei, nu... Cu trenul pînă la Łuków, iar de acolo încă vreo milă pe jos.
— Łuków... Łuków... aproape de Szlachecka Wola!
— Da, e în parohia noastră, ne desparte doar hotarul satului...
— Păi din ce sat ești?
— Eu, din Mszawa de Sus.
— Aha... de la șosea, imediat la stînga... da... își amintea Pliszka.
Coborîră îndată; în timpul zilei mai merseră de cîteva ori cu liftul, dar Pliszka nu-i mai întreabă nimic, îi privea cu atenție și tăcea.

„Szlachecka Wola! Satul meu! Al meu!"... Prinse din zbor această amintire neașteptată, mestecînd-o îndelung, ca pe o zăbală; o mesteca, dar nu putea s-o sfărîme.
Zîmbi disprețuitor la amintirea satului în care se născuse — ce-l mai interesa acum?
„Sat le trebuie, țărănoii!" își spuse deodată supărat.
Pliszka era șleahtic din Szlachecka Wola, cu trei dîlme de pămînt și o coadă de vacă, dar șleahtic în lege și în această clipă se simțea ca atare. Numără încet:
— Ia stai, să tot fie vreo treizeci de ani... da, da... trei ani... cinci ani... după aceea orășelul Łódź și fabrica. Treizeci de ani, he... he... timp nu glumă.
Se miră, nu se gîndise niciodată că trecuse atîta vreme. Privi înapoi cu oarecare tristețe și neliniște la timpul care trecuse, la cei treizeci de ani lungi. Creierul începu să lucreze, dar sufletul se strecura cu greutate prin desișul celor treizeci de ani pustii, cenușii, pierduți în memorie, răzbătînd pînă în anii tinereții... ai copilăriei, cînd păscuse vitele... pînă, hăt... în străfundurile și începutul vieții.
Abia acum, în clipa asta, își amintea că avusese și el cîndva o tinerețe a lui, satul și familia lui... altă viață....
„Bădăranii! De ce se duc ei la țară!" se gîndea tot mai iritat și se apăra ca de niște cîini răi de amintirile care se furișau din ungherele întunecate ale creierului, năpădindu-l din ce în ce mai numeroase.
Astăzi Pliszka lucra prost, pentru prima dată în douăzeci de ani.
Nu auzea chemările, greșea etajele, deseori trecea cu liftul, nu lua nimic și dispărea în prăpastia întunecoasă a fîntînii lui; din această cauză se iscă

o învălmăşeală generală, materialele întîrziau, unele maşini trebuiau să aştepte materia primă, aşa că toţi băgară de seamă.

Sîmbătă, la plată, casierul îi spuse:

— Pliszka, trebuie să plăteşti amendă pentru dezordine şi întîrziere!

Pliszka zvîcni ca lovit de trăsnet, apoi exclamă:

— Eu să plătesc amendă, eu! De douăzeci de ani sînt în fabrică şi n-am plătit nici o para amendă, aşa că n-am să plătesc nici acum.

— Ba ai să plăteşti, fiindcă aşa a poruncit domnul Demehl.

— Domnul Demehl! Plătesc — strigă deodată, resemnat. Domnul Demehl— repetă încet, pornind spre casă. Kruczek îl aştepta la poarta fabricii şi începu să latre de bucurie cînd îl văzu.

— Kruczek! Domnul Demehl ţi-a nedreptăţit stăpînul, auzi! Domnul Demehl.

La auzul numelui, Kruczek începu să latre ameninţător şi goni duşmanul nevăzut, răzbunînd nedreptatea stăpînului său. Dar Pliszka parcă uitase de toate, şedea în cămăruţa lui lîngă fereastră, pufăia din lulea şi nu scotea nici o vorbă, nici chiar lui Kruczek nu-i mai acorda vreo atenţie.

Muncitorii se pregăteau grăbiţi de plecare; se spălară la pompa din curte, în amurgul serii, se îmbrăcară în hainele bune şi umplură casa cu atmosfera de sărbătoare; gospodina, Radzikowa, şi Antoś îi ajutară să-şi lege boccelele.

— Adam, ce le duci la cei de acasă? întrebă Radzikowa.

— O basma pentru mama, o şapcă tatei, iar fetelor nişte mărgele...

— Da' tu, Piotr?

— Cîteva iconiţe şi material de o rochie pentru mama.

— Şi Józef?

— Eu nu duc nimic; parcă eu plec undeva? Eu n-am pe nimeni nicăieri! răspunse Józef mînios, împinse scaunul la o parte şi ieşi în curte; armonica i se auzi pînă noaptea tîrziu... cînta cu patimă, să-şi aline singurătatea.

Iar Radzikowa aşeza toate darurile pe masă, se uita la ele în lumina lămpii şi le împacheta ca pe nişte lucruri sfinte.

„Proştii!“ se gîndi Pliszka. Fluieră la Kruczek şi ieşi în curte, la Józef. Era stăpînit de o repulsie neaşteptată, aproape ură, faţă de oamenii aceştia, de feţele lor, faţă de zîmbetul lor de bucurie.

Stătea pe un pietroi lîngă perete şi se uita cu privirea goală de gînduri la luna care se ridicase deasupra oraşului şi plutea ca o pasăre luminoasă peste adîncurile negre.

O tristeţe neînţeleasă, plină de dor îi moleşea sufletul, iar pe ochi îi cădea o umbră înlăcrimată, o umbră încăpăţînată, care nu se lăsa îndepărtată, cu toate că Pliszka o tot ştergea cu pumnul.

Şezu aşa multă vreme cu ochii aţintiţi în noaptea cu lună, ascultînd cîntecul lui Józef, dar nu vedea nimic, nu auzea şi nu-şi amintea nimic.

Era o seară liniştită de mai, seară de sîmbătă într-un oraş al fabricilor, seară de odihnă.

Ferestrele păliră, întunecîndu-se ca nişte pupile biruite de somn; fabricile tăcură şi adormiră, iar străzile se liniştiră, părînd că se alungesc în tihna lenevoasă şi plăcută; casele se cufundară în întuneric şi în tăcere, forfota oamenilor încetă, doar luna lumina din ce în ce mai puternic, iar vîrfurile copacilor foşneau din frunze şi parcă se înălţau în ceaţa argintie, sorbind lumina, tăcerea şi alinarea.

— Rămîneţi cu bine! strigă cineva prin fereastră.

— Să vă rupeţi gîtul! mormăi Pliszka cu răutate.

Dar nu mai putea să stea locului, nu. Se ridică și plecă după ei, mergea însă destul de încet, căci piciorul de lemn îi atîrna greu astăzi; simțea în el o durere ciudată, neînțeleasă. Se opri în drum și se uită după ei.

Urmări multă vreme siluetele negre, cu legăturile albe în spinare, care se îndreptau spre gară de-a dreptul peste cîmp... le vedea bine în lumina limpede a lunii. Era atît de absorbit, că n-ar fi putut spune cînd îi dispărură din ochi și se afundară în depărtare.

Se întorcea foarte obosit, pășind încet pe lîngă fabrică. Deodată se cutremură de frică; luna lumina dintr-o parte, pătrunzînd prin ferestre și Pliszka zări contururile negre, strălucitoare, ale mașinilor; i se părea că formele de oțel se trag mai aproape, se apleacă spre ferestre și capetele uriașe, monstruoase, ale mașinilor privesc afară, în lume... privesc la el, dar atît de amenințătoare, că își făcu cruce și se întoarse repede pe piatra de lîngă casă.

Józef cînta mereu la armonică, cînta tot mai cu foc — ba valsuri furtunoase și mazurci ca uraganele, ba oberekuri de gemea armonica de oboseală, apoi iar niște cîntece ciudate, cîntece simple înlăcrimate, și triste, ca tînguirile care plutesc pe cîmpuri în nopțile de toamnă, pline de zbaterea vijeliei, de plînsetele copacilor care îngheață, de gemetele pămîntului chinuit și de foșnetul tulpinițelor uscate — iar de la poarta principală îi răspundea sunetul înduioșător al fluierului ciobănesc, făcut atunci desigur din sălciile care creșteau pe lîngă heleșteie și din care cînta paznicul fabricii.

Fluierul avea un glas ciudat, de plîns și de jale, ca geamătul acestor sălcii, al acestor copaci care tînjesc după soare, după vîntul ce zburdă pe cîmpuri, ca geamătul acestor copaci otrăviți de fum, înă-

bușiți de ziduri, de lipsa de aer, de scursorile murdare ale fabricii.

— Józef, încetează odată! Zdrăngănești într-una de te dor urechile! strigă Pliszka înciudat și intră în casă.

Radzikowa nu se culcase încă, lega în grabă franjurii la niște broboade de lînă care zăceau grămadă pe jos, iar la celălalt capăt al mesei Antoś își astupase urechile cu mîinile și învăța, repetîndu-și lecțiile.

— Mai lasă-l încolo de lucru, e păcat de ochii dumitale!

— Trebuie să termin astăzi. Că mîine știi că plecăm la țară, la fratele meu, preotul. Antoś nu mai are ghete și trebuie să plătesc și taxa de înscriere la școală.

Pliszka se așeză lîngă soba scundă, scormonind mereu cărbunii cu vătraiul. Kruczek se întinse pe jos lîngă el și adormi.

Era liniște, cîntecele lui Józef răzbăteau înăuntru subțiate ca o părere, iar ceasul ticăia încet, monoton, încontinuu.

— Și pleci pentru multă vreme? o întrebă încet.

— Două sau trei zile! Și vreau să termin broboadele astea, poate le duci dumneata luni la fabrică.

— Luni e sărbătoare! zise el scurt.

— Păi stăpînul fabricii e evreu și biroul de primire o să fie deschis.

— Aha! Bine.

— Dar dumneata nu pleci nicăieri de sărbători?

— Ce mai vorbă! Eu nu sînt un bogătan ca să pot să plec la plimbare! spuse apăsat, aruncă vătraiul și se duse să se culce.

Dar nu dormi, nu putea să adoarmă și pace; după vreo oră intră la el Radzikowa.

— Noi plecăm mîine cu noaptea în cap şi aş vrea să te rog să ai dumneata grijă de casă.

Nu-i răspunse şi blestemă doar încet, zăcînd ca un mort în puterea acestui zbucium neînţeles, curios, care îl pătrundea tot mai dureros: era chinul unui dor încă fără ţel, surd, dar atît de dureros, atît de dureros.

— Toţi pleacă... boierii.... distracţie le trebuie... ptiu!... Îndepărtă cu pumnul umbra ceţoasă care i se lăsase iar pe ochi. Ţipă sărăcia în ei, dar pentru plimbare tot găsesc bani... Dacă aş vrea şi eu... dacă aş vrea... Atinse săculeţul pe care îl purta la piept, acolo avea toate economiile pe care le adunase vreme de douăzeci de ani. Dacă vreau, pot să beau tot... sau să dau cuiva... ori poate să plec şi eu... aha!... da... dar unde? Îşi trecu mîna peste ochii umezi. Am rămas singur cuc, ca şi Kruczek... Bădăranii, la dracu! Locuinţe de vară le trebuie.

Se îngrămădise în el tot focul dorului, ca o mare de amărăciune...

A doua zi se sculă tîrziu, atît de tîrziu că Radzikowa plecase, iar soarele vesel şi luminos inunda odaia.

Îşi reveni în curînd, şi cînd îşi aminti ziua de ieri îi veni în minte mai întîi amenda pe care o plătise la porunca domnului Demehl.

— Kruczek! se răsti la cîine.

Kruczek se întinse leneş şi se uită la stăpîn. Pliszka spînzură de uşă un cojoc vechi, făcut ferfeniţă.

— Kruczek, stăpînul tău a plătit amendă, auzi? Kruczek, ăsta e domnul Demehl! Şo pe el, Kruczek! Pe el! muşcă-l... hai!... nu-ţi lăsa stăpînul, nu-l lăsa! strigă pînă răguşi de furie şi înverşunare, înhăţă un ciomag şi lovi cu sete cojocul, iar Kruczek lătra ca turbat, sărea şi rupea cu dinţii, muşca, schelălăia, se repezea la cojoc ca la un duşman adevărat, răzbunînd nedreptatea stăpînului său.

— Ajunge, Kruczek, destul, îl mai hărtănim noi şi mai tîrziu. Destul... acum să mergem să raportăm domnului căpitan.

Cîinele se întinse pe jos de oboseală, iar Pliszka se bărbieri cu grijă, îmbrăcă un fel de redingotă străveche cu brandenburguri, îşi prinse pe piept vreo trei decoraţii, îşi căni mustăţile tunse scurt deasupra gurii, se găti de sărbătoare şi ieşi cu pas de paradă.

— Mergi la biserică? îl întrebă Józef din cealaltă cameră.

— Du-te singur, eu nu merg.

Pliszka se ruga fierbinte în fiecare zi, dar la biserică nu se ducea.

— Nu ţin cu iezuiţii — spunea el.

II

Pliszka se ducea la căpitanul său, care era magazioner la o fabrică şi locuia departe, dincolo de piaţa Geyer, tocmai la marginea oraşului, aproape în cîmp.

Pentru anii şi piciorul lui de lemn era un drum cam lung, dar mergea repede, fugind parcă de casa pustie şi de singurătate. Purta în el amintirea nedreptăţii adînci pe care i-o făcuseră cei doi muncitori şi Radzikowa plecînd, aşa că mergea ca şi cînd ar fi vrut să se plîngă cuiva de ei, să se jeluiască; Kruczek trebuia să ştie cam ce-i în sufletul lui, că mergea tăcut pe lîngă picior, ridicîndu-şi adesea ochii inteligenţi la stăpîn.

— Bine, bine, Kruczek! şoptea încet Pliszka şi mărşăluia pe uliţele lăturalnice; Piotrkowska nu-i

plăcea, că pe acolo era prea multă mişcare, prea mulţi oameni.

Domnul căpitan era acasă, şedea în faţa oglinzii, cu barba săpunită şi cu briciul în mînă.

— Pliszka, raportez cu supunere, domnule căpitan.

— He? A... Pliszka, ce mai e?

— Totul e în ordine.

— Ce? A, în ordine! Atunci e bine, băiete, e bine. Fă-mi cizmele şi dă de mîncare la păsăruicile mele! Cum?...

Pliszka curăţa cu plăcere cizmele căpitanului şi hrănea păsărelele care umpleau camera cu ţipete şi ciripit din cele peste zece colivii atîrnate pe pereţi.

— Te-ai însurat, băiete, ai? întrebă căpitanul, răzîndu-şi barba cu briciul.

— Nu, raportez cu supunere.

— Ce? A, nu, bine, femeile nu sînt bune de nimic în coloană, înţelegi?

— Înţeles! răspunse scurt, salutînd.

— Ce? A, înţelegi, bine.

Şi domnul căpitan începu să fluiere, ascuţindu-şi briciul pe curea; păsările îi răspunseră numaidecît în cor şi se iscă o larmă de piuituri, că pînă şi Kruczek începu să latre în antreu.

— La dracu! înjură Pliszka printre dinţii încleştaţi.

— Ce?... strigă repede căpitanul, întorcîndu-se spre el.

— Am spus: la dracu, domnule căpitan.

— Ce? A, la dracu!

Căpitanul se uită pe fereastră, scuipă şi începu să se spele.

— Rachiu bei? Hei! Magdusia, ia adu nişte rachiu!

Intră imediat Magdusia, un zdrahon de muiere cît un stog de fîn şi grea ca un furgon de artilerie, de

se îndoia podeaua sub ea, turnă rachiu dintr-o sticlă într-un pahar uriaş şi îl aşeză dinaintea lui Pliszka...

După ce bău, salută şi vru să sărute cotul căpitanului.

— În front, drepţi! Vorba! comandă aspru căpitanul.

Pliszka stătu o clipă cum i se poruncise, doar o clipă scurtă, căci salută deodată, se întoarse ostăşeşte şi ieşi fără să rostească vreun cuvînt, fără să mai asculte chemarea căpitanului. Îl stîrnise ceva şi îl aruncase afară, nici el nu ştia ce, dar ascultase şi ieşise grăbit, ca şi cînd iar ar fi fugit de ceva. Pe strada Piotrkowska încetini pasul, căci începuse să-l doară piciorul. Lovi cu bastonul ciotul de lemn, era nervos, înfuriat chiar.

„De ce au plecat?“ Îi reveni în gînd aceeaşi întrebare. Avea două sărbători întregi înainte, două zile de singurătate.

„Trebuie să mă bucur şi eu de sărbători!“ hotărî în sine.

Şi se bucură într-adevăr, rătăci pe străzi, intră prin cîrciumi, căscă gura la oameni, dar nici o clipă nu putu să-şi uite de el.

Oraşul lărmuia de bucurie sărbătorească, bucuria nepăsării de o clipă şi a odihnei.

Soarele inunda Łódźul cu torente de lumină şi căldură. Acoperişurile sclipeau vesel, ferestrele străluceau, fabricile se cufundau tăcute în lumină şi o tăcere adîncă se înstăpînise printre ziduri şi maşini, prin depozite şi birouri, prin curţi — numai pe străzile principale viermuia roiul omenesc, bucurîndu-se de viaţă şi căldură. Mulţimea de oameni tălăzuia în valuri adînci, se îngrămădea, rostogolindu-se de la un capăt la altul al oraşului şi se scurgea mereu, mereu...

Flașnetele cîntau prin cîrciumi, pe străzile laterale, pe lîngă călușei și în dughenele cu rarități.

Pliszka se lăsă în voia valului de oameni, plutind o dată cu el: pornea, se oprea, se mișca înainte cu aceeași nepăsare caracteristică turmei omenești, turmă trudită, care nu știe ce să facă cu sine în aer liber, care nu știe să se distreze și să se bucure, care nu știe să trăiască.

Bucuria lor era tristă și tăcută, murmurul discuțiilor înăbăușit și plin de teamă, privirile tîmpe și înfricoșate, mișcările încete și automate, potrivite după mișcarea mașinilor lîngă care trăiau mereu; fețe pămîntii, fără viață, plecate, grumazuri îndoite, umeri căzuți, trunchiuri subțiate și slabe, potrivite cu înghesuiala sălilor de fabrică, cu formele mașinilor, cu zidurile, cu nevoile fabricii.

Toată mulțimea aceasta de suflete — nu, nu de suflete, ci de accesorii ale mașinilor, mulțime de bare simple și rotițe mizere, de mecanisme primitive de fabrică — se îmbulzea pe străzi, benchetuia prin cîrciumi și se distra în tiribombe, menajerii și pe la vitrine, dănțuia prin săli strîmte, sta în fața caselor și nu știa ce să mai facă cu sine, ce să facă cu atmosfera de sărbătoare, speriată de lumină, de întinderile libere, de liniște și reținută în mișcările interioare de dependența inconștientă față de fabricile-monștri care se înălțau în jur ca un zid roșu și puternic de corpuri de piatră, adormite doar pentru o clipă, dar veghind, subțiate în timpul odihnei și păzind cu miile de ferestre, cu sutele de coșuri care păreau că se înclină în razele soarelui și privesc pe străzi, în piețe, pe ulicioare și pe cîmp, prin case, supraveghindu-și parcă sclavii și apăsîndu-i sub groaza vegherii lor.

Pliszka simțea și el această apăsare, nu înțelegea nimic, dar o simțea intens și, de aceea, se lăsă

răpit de un grup cu care ajunse pînă dincolo de oraș, pe cîmp, de parcă valul orașului îl aruncase pe alt mal, apoi se împrăștiase, iar el rămăsese pe bancul cîmpurilor pline de verdeață și flori, de liniște îmbătătoare și ciripit de păsări.

Valul se fărîmiță de malul acesta verde, iar el rămase doar cu Kruczek care privea cu ochii prostiți la ciocîrliile ce săgetau văzduhul și la grîiele legănate...

Un vînt umed și rece sufla peste cîmpuri.

Pliszka se uită îndelung și disprețuitor la această bucată de pămînt verde, înflorită și foșnitoare, apoi cu un zîmbet de milă își mută privirea la oamenii care stăteau așezați pe haturi, de li se vedeau numai capetele din grîu.

— Țărănoi proști! Kruczek, vin-aici, la picior! Kruczek! strigă, căci cîinele parcă înnebunise dintr-o dată: se repezea în grîu, alerga după rîndunele, lătra la nori, adulmeca tufele de spinișor înflorit și se tăvălea prin brazde, zburînd fără suflare prin această mare de verdeață fremătătoare, apoi iar se oprea neașteptat și cu privirea rătăcită și tulbure se uita la secara care parcă alerga spre el, și atunci zvîcnea și se culca scîncind la pămînt, se întindea și privea cum se mișcă și merg grîiele... cum se pleacă peste el, fîșîind din firele verzi, lucioase!... cum o pornesc în altă parte...

— Bună treabă, n-ai nici unde să te așezi — șopti Pliszka supărat pe toate, dar îndeosebi pe Kruczek. Își întoarse disprețuitor fața de la cîmpuri și porni spre oraș, iar de aci, cît putu mai repede, spre casă. Cînd veni Kruczek, era noapte de-a binelea și Pliszka răbufni și îl bătu cu asprime.

— Ce, eu am să stau singur aici! Bădărane, slugă proastă, și ție ți-a venit chef de sat, ai! striga mînios; cîinele nu se apăra, parcă gemea de durere

și-l privea atît de jalnic, atît de jalnic scîncea și îi lingea mîinile, încît Pliszka se domoli repede, îl luă în brațe și izbucni în plîns pentru prima dată în viața lui.

— Taci, Kruczek! Vezi... că stăpînul tău!... vezi și tu... e singur... n-are pe nimeni...

A doua zi nu mai știa ce să facă, îi era urît să stea în casă, se plictisea cumplit, iar pe străzi se simțea atît de singur, de fără rost prin cîrciumi, și tînjea atît de mult după ceva, că număra orele care-l mai despărțeau de întoarcerea „țărănoilor ălora proști".

După amiază, nu mai putu să se stăpînească, și plecă la fabrică. Rătăci prin sălile pustii și tăcute, adîncite în somn... Mașinile dormeau, curelele inerte, slăbite pe roți, spînzurau fără putere, cufundate într-o meditație adîncă, neînțeleasă; corpurile monstruoase, bizare, ale mașinilor, capetele și mîinile de oțel se deslușeau tainic în lumina soarelui; grămezi de materiale colorate zăceau îmbulzite prin săli. Coridoarele erau tăcute, halele cazanelor mute și stinse, dar pretutindeni, la fiecare pas, în fiecare colț de mașină simțeai o forță strașnică, stăpînită, concentrată, parcă ghemuită pentru o clipă... Un fior abia perceptibil, foșnete și glasuri adînci, tăcute rătăceau prin săli, plutind printre mașini și de-a lungul zidurilor... Uneori trosnea vreun nit ori vreo curea aluneca mai jos, scîrțîia vreun șurub sau tremura vreo tablă, scrîșnea o roată dințată, se mișca vreun război și zăngăneau încet geamurile, apoi iar se așternea tăcerea, tăcerea înfiorătoare a mașinilor trudite, a metalelor care se odihneau...

Pliszka se temea să mai meargă prin hale, frica îl strîngea de gît, iar măreția mașinilor în repaus îl copleșea și îl hipnotiza. Se ghemuia lîngă vreo fereastră, și stătea neclintit, țeapăn, posomorît,

rostea fără să-și dea seama rugăciuni și se uita cu frică prin sală, pe tavan și pe ferestre, fiindcă se temea să privească la mașini, simțea că ele se uită la el și-l văd că e aici. Și aceste străluciri ciudate ale oțelului lustruit de întrebuințare, aceste străluciri asemănătoare privirilor, îl pătrundeau de frig și de spaimă — și aceste priviri erau peste tot, se smulgeau din încîlceala de rampe, de scînduri, de plăci, de roți, de cadre și angrenaje și umpleau halele cu o lumină care înfricoșa sufletul omului, cu o lumină din altă lume, lumina unei forțe dușmănoase și neiertătoare.

Cu toate acestea, Pliszka se simțea mai bine aici decît acasă, pentru că aici nu se mai simțea pe sine, nu mai simțea apăsarea propriului suflet, nu tînjea după nimic. Se ghemuia ca un cîine la picioarele monștrilor care se odihneau și, deși îi era teamă, lîngă ei se simțea liniștit, fiindcă nu mai era singur.

Abia seara tîrziu Pliszka se tîrî spre casă.

Radzikowa, care se întorsese, îl întîmpină cu bucurie, îl cinsti cu fel de fel de bunătăți aduse de la țară și îi povesti cu aprindere cît e de frumos acolo, la fratele ei, preotul, și că merii au și îmbobocit; acolo au și ieșit cartofii de anul ăsta, untul e ieftin și bun, bobocilor de gîscă le dau coji de ouă pisate, ca să crească mai repede, iar purceii beau lapte curat, nu zer; îi arătă cu cea mai sinceră admirație o sutană de-a preotului și niște cizme uriașe; le căpătase pentru Antoś, erau cam mari pentru băiat, dar, oricum, să-i dea Dumnezeu sănătate; i-a dat și o blană pentru ea, adevărat, fața e cam slinoasă și ruptă, iar lîna au ros-o moliile de mult... Totuși... e un om cinstit, milostiv și bun!... Și plîngea de înduioșare, plîngea de bucurie că mai

sînt oameni buni pe lume; nu-i nimic că ea e săracă și se întreține împreună cu copilul din munca ei trudnică, dar are un frate preot care are bani, cai frumoși și se bucură de respectul unor oameni bogați, ca boierii, că ieri cînd au venit la prînz ea n-a îndrăznit să stea la masă cu ei, a preferat să mănînce cu Antoś la bucătărie, era și așa destul de bucuroasă cînd își vedea fratele șezînd alături de ei, ca unul de-o seamă!

Și povestea într-una îmbătată de călătorie, cu fața asprită de vînt, plină de soare, plină de viață și credință, de speranța pe care o adusese de acolo... de cîmpuri, de lunci și de păduri.

După ea începu să povestească Antoś care avea inima plină de bucurie și ochii împăienjeniți de lacrimi, de încîntare și de sinceritate.

— Oh, cînd o să mă fac mare, o iau pe mama și plecăm la țară, să trăim acolo, că numai acolo e bine, acolo! striga el cu înflăcărare și, ridicîndu-și ochii, repeta mereu același lucru, pînă cînd mama îl goni la culcare, că ar fi povestit toată noaptea.

Pliszka asculta cu atenție, dar nu spunea nici o vorbă... „Pentru că numai acolo, la țară, e bine, acolo!“ repeta în suflet cuvintele lui Antoś și zîmbea ciudat.

Tîrziu de tot, aproape de miezul nopții, se întoarseră și cei doi lucrători. Veniră ca o furtună de primăvară, încărcați de veselie și bucurie, și umplură încăperea de voie bună. Pe fețele arse de soare li se citea fericirea. Se culcară imediat, dar sporovăiră multă vreme, amintindu-și ba una, ba alta și rîzînd. Adam avea fața umflată, ei și, se încăierase și el puțin la cîrciumă, trebuia doar să-și „încerce“ puterile... Hei, hei! Mai are încă forță destulă, Łódźul încă nu l-a supt de tot! Să se întoarcă el la

părinți și să stea vreo două săptămîni și atunci or să vadă ei...

— Da' mai culcați-vă odată! Trăncăniți într-una, de nu poate omul să pună geană pe geană — zbieră la ei Pliszka și trînti ușa cu putere.

Ce-l interesa pe el ce vorbeau ei...

„I-au aranjat mutra și dobitocul se mai și bucură. Bădăranii! Țărănoii! Slugoii! Au văzut cozile vacilor și se bucură“ — gîndea Pliszka atît de înfuriat, că vroia să-l bată pe Kruczek, dar se răzgîndi — șezu în pat pînă în zori, rugîndu-se fierbinte și îndepărtînd cu încăpățînare dorul, neliniștea, durerea și chinul pe care i-l producea amintirea satului.

— Ptiu, trăsni-l-ar! Muncește omul ca un bou și nici liniște nu are! înjură de dimineață, dar nici el nu știa pe cine.

Își vărsă focul pe lift, oprindu-l brusc, de se izbea gemînd de pragul etajelor.

Nu vroia să-i întrebe nimic. Dar cînd îi întîlni o dată, de două ori, nu mai rezistă și aruncă grosolan și cu teamă:

— Ei, ați nimerit acasă?

Îl priviră cu uimire — cum poți să nu nimerești acasă?!

— Așa-i, din șosea faci imediat la stînga, printre plopi!...

— Plopi — ehei, să fii dumneata sănătos! de mult a poruncit boierul să-i taie...

„Nu mai sînt plopii“ — îi gemu inima și spuse mai repede...

— ...apoi cimitirul de lîngă troiță.

— Care troiță? au luat-o de pe vremea cînd păşteam eu vitele....

— ...apoi peste stăvilarul de lîngă crîșmă și iată și satul...

— Așa e, numai că stăvilarul și crîșma nu mai sînt...

Nu mai întrebă nimic.

„Plopii, troița, cîrciuma, stăvilarul... nu mai sînt, de ce nu mai sînt?... Nu mai sînt... ba sînt — își amintește bine, acum, vede bine — nu..."

Și toată săptămîna, o săptămînă întreagă și lungă, nu mai vorbi cu ei, trăind doar cu amintirea plopilor, a cîrciumii, a stăvilarului și a troiței.

Abia sîmbătă, după terminarea lucrului, se așeză lîngă ei și-i întrebă:

— Ei, ați petrecut bine?

— O, Isuse, mai lucrez numai pînă la Sf. Ioan și pe urmă să dea ciuma în Łódź și în fabricile lui — strigă Józef.

Pliszka zîmbi cu îngăduință.

— Săracul de la țară și-n zilele de lucru face tot ce vrea el, pe cînd lucrătorul din fabrică nici duminica nu e stăpîn pe timpul lui...

— Adam, tu vorbești prostii! spuse Pliszka, dar cu toate acestea aduse votcă, le dădu să bea și îi puse să povestească despre fiecare drum, despre fiecare copac, despre cîmpuri și păduri — despre toate... Și așa de tare se aprinse și se interesă de viața satului, că Adam îi spuse în cele din urmă:

— Da' dumneata de ce nu te lepezi o dată de fabrica asta! Îți cumperi o sfoară de pămînt între ai tăi și intri în rîndul gospodarilor, nu mai slugărești în fabrică, cum facem noi toți.

Pliszka se supără atît de tare din pricina acestei propuneri, încît îi numi țărani proști și plecă să se culce.

Se trezi noaptea, se sculă în capul oaselor și rămase pe gînduri.

„Să mă întorc oare? O mai fi trăind careva dintr-ai mei?"

În noaptea aceea Pliszka nu mai putu să doarmă, și nici în cele următoare... Zilele se scurgeau în șir neîntrerupt, dispărînd fără urmă, una după alta.

...Erau zile de primăvară, pline de cîntec, însorite, fermecătoare.

Pliszka plîngea chinuit.

... Zile ploioase, cenușii, triste, lungi ca jalea...

Pliszka plîngea de dor.

...Zile reci, obosite și posomorîte ca mașinile trudite.

Pliszka!... ah, cum se mai ruga Pliszka...

...Nopțile erau ca tînguirile de dor.

...Serile, ca visările greoaie ale celor în agonie.

...Iar diminețile veneau tăcute, înlăcrimate, disperate — dar Pliszka nu mai plîngea, nu se mai ruga, se uita doar în lume — acolo!

Nu putea să plece, se temea de fabrică!...

Da, da, Pliszka se temea de fabrică.

Nu putea să hotărască nimic, nu cuteza, îl reținea încă o teamă nelămurită.

„Ce să fac eu acolo?" se întreba de o mie de ori și tot mai des putea fi văzut cu ochii ațintiți pe cîmpuri și spre cer, ori șezînd nopțile în fața casei și privind la fabrică, la contururile întunecate ale zidurilor care se lipeau de pămînt ca un vampir, îmbrățișîndu-l, sugrumîndu-l, sugîndu-l fără milă; din ce în ce mai des Pliszka simțea în el mișcarea sălilor nesfîrșite, îmbulzeala mașinilor, vîrtejurile de forță și se simțea tot mai slab, tot mai neajutorat, se uita cu priviri tot mai umile la profilurile de fier... tot mai supus... pînă cînd, într-o duminică, după săptămîni întregi de zbucium nespus, își fluieră cîinele și plecă afară din oraș, departe, departe, pe cîmpurile curate... acolo, unde nu mai erau fabrici, ci numai acoperișurile de paie ale caselor răsăreau din grîiele înspicate, unde copacii nu agonizau

otrăviți de scursorile fabricilor, unde grîiele se vălureau ca apa în bătaia soarelui, acolo unde lanurile, ca un testemel verde, împestrițat cu ochiulețe galbene, se revărsau ca o mare, unde vîntul mîngîietor, molatec, se zbenguia în voie, scuturînd bărbile verzi ale sălciilor aplecate și răzlețind într-una ciuful galben al secării — acolo, unde era satul adevărat... Pliszka se dădu înapoi, vîntul îl lovi neplăcut, se întoarse la o cîrciumă din marginea orașului, bău un păhărel de votcă și plecă iar pe cîmp...

Acum Pliszka nu mai țipa la Kruczek, nu-l mai oprea să zburde și nu mai disprețuia oamenii care rătăceau pe mejdine și pe poteci... era pătruns de liniștea adîncă a după-amiezei de mai.

Se așeză pe marginea unui șanț plin de apa prin care săreau broaștele, de floricele gabene și de iarbă, de smocuri de arin și de viermi care se tîrau pe frunze și pe pămînt — plin de o viață minunată, stranie...

Pliszka își scoase șapca, îi era foarte cald.

Ciocîrliile cîntau deasupra lui ca amețite de primăvară, iar acolo, în desișurile de secară, tîrluiau potîrnichile, se chemau, și apa susura atît de dulce, de ciudat. Soarele pripea atît de tare, că broaștele scoteau din apă doar ochii bulbucați și îngînau surd, monoton... adormitor... Din toate părțile veneau foșnete și zgomote; se auzea muzica dulce a cărăbușilor și a prepelițelor, pluteau miresmele calde, aromitoare, de cimbrișor, miresmele pămîntului încălzit, miresmele soarelui auriu...

Lui Pliszka îi venea amețeală.

Dar stătea mai departe și privea, asculta și simțea, sorbind adînc adierile primăverii și ale cîmpurilor.

— Isuse! șopti el în neștire și începu să-și caute batista prin buzunare. Isuse, Isuse! repeta și căuta mereu batista, iar lacrimile, ca boabele pline, îi

curgeau șiroaie pe obraji; nu mai știa nimic, un dor de necuprins, ca întinderea cîmpului, îi învăluia inima, sfîșiind-o dureros, insuportabil!

— Domnule Pliszka!... ce ai?

Tresări speriat, Józef stătea lîngă el cu armonica...

— Și ce-ți pasă ție, mojicule! zbieră el și vru să sară în sus și să plece, dar nu mai avea putere și rămase locului.

Józef se trase mai la o parte și, cu ochii pironiți la norii care se roteau pe cer ca niște porumbei albi, începu să cînte cu patimă.

Sufletul lui Pliszka se muie cu totul.

Se lăsa înserarea, clopotele de la biserică băteau după slujba de vecernie și glasul lor zbura peste grîie și iarbă de se înfiorau firele și păsările tăceau. Pămîntul se acoperea de rouă, se ascundea în tăcere și amurg... se liniștea. Soarele dispăru dincolo de păduri, grînele se plecară parcă îngîndurate... susurul apei încetă și vîntul încremeni prin păduri — era seară...

— Mă durea grozav piciorul și nu mai puteam răbda să stau într-un loc — lămuri Pliszka pe cînd se întorceau spre casă.

„Plec, mi-ajunge, plec neapărat!“ își spuse apoi hotărît, cînd rămase singur.

Însă a doua zi la fabrică nu mai cuteză să repete, astăzi simțea limpede că fabrica n-o să-i dea drumul, că aceste bestii de fier se uită amenințător la el, iar zidurile...

Nu, nu-i vor da drumul...

Deocamdată însă, noaptea, în gînd, se și vedea printre ai lui; se ducea pe la toți cunoscuții și se bucura, salutîndu-i; trăiau cu toții și se simțea atît de bine printre ei, atît de bine.

O, se săturase de tortura asta.

„Mîine plec, fie ce-o fi, plec“ — își zicea.

Şi veni în sfîrşit şi acel mîine atît de dorit, dar Pliszka aşteptă căderea serii, n-avea curaj să plece ziua.

Nu destăinui nimănui nimic despre planul lui.

Noaptea, cînd toţi ai casei dormeau, se sculă încet din pat, îşi înghesui lucrurile într-o legătură şi aşteptă venirea zorilor, fiindcă trenul pleca dimineaţa.

Kruczek mirosea neliniştit bocceaua şi se uita în ochii stăpînului.

— Plecăm în lume, acasă, în lumea largă! îi spuse încet.

Pliszka stătea la fereastră, printre fuxiile înflorite, aştepta ivirea zorilor şi se uita la fabrica ce zăcea ca o pată neagră, uriaşă, în noaptea tristă, cenuşie.

Cernea o ploaie măruntă şi caldă.

„Mîine sînt acolo!" se gîndea Pliszka şi inima începea să-i bată mai tare de o bucurie nebună.

Umbra fabricilor creştea nemăsurat şi parcă se despica revărsîndu-se peste lumea întreagă.

Piciorul începu să-l doară sîcîitor.

Închise ochii, deoarece coşurile fabricii se desprinseră din întuneric atît de aproape, deasupra lui... ca şi cînd ar fi voit să-l înhaţe.

„Liftul!"

Se cutremură puternic, ţipătul răsună înlăuntrul lui, dar el avea impresia că vine din fabrică.

— Nu mă las, nu.

Sări pe fereastră, aruncă legătura pe umăr şi porni pe drum.

Trebuia să treacă de-a lungul întregii fabrici.

„Liftul!"

— Isuse, Sfîntă Fecioară! Se lipi de gard şi privi îngrozit la ferestrele negre, înfricoşătoare, ale fabricii...

I se părea că ferestrele acestea veghează, că acolo, în adîncul lor vede mulţimea de maşini monstruoase şi toate se învălmăşeau şi îl priveau.

Era o linişte de mormînt, ploaia se scurgea în şiroaie de picături mărunte, susurînd abia auzit printre frunze.

Se luminase puţin şi începea să vadă limpede, din ce în ce mai limpede, fabricile; se înălţau pretutindeni, creşteau din toate părţile, se piteau în întuneric şi îi astupau drumul... Pulberea cenuşie a ploii şi întunericul le ascundeau încă, dar creşteau în răsăritul mohorît şi se întăreau, ridicîndu-şi grumazurile din ce în ce mai sus... din ce în ce mai ameninţător!

— În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntul Duh!

Porni aproape în goană, fugi cu ochii închişi pe lîngă fabrică şi răsuflă în voie abia cînd ajunse pe cîmp, lîngă pădurea care îi tăia drumul. Cum se simţea foarte obosit, se aşeză pe o arătură, să se mai odihnească.

Se depărtase binişor de casă, dar fabrica se vedea desluşit.

Se crăpase bine de ziuă.

Deodată tresări; undeva, departe, la celălalt capăt al oraşului, răsună sirena unei fabrici.

Pliszka sări în picioare şi intră repede în pădure.

Dar şuierul sirenelor îl urmărea ca un cîine şi îi muşca inima... o, unul, două... zece, în fiecare clipă, în fiecare secundă, glasurile fabricilor chemau pătrunzătoare!

Se uită înapoi, în ceţurile ploii se aprindeau becurile electrice, îmbobocind deasupra oraşului...

— Isuse! bîlbîi înfricoşat.

Grăbi pasul, vroia să fugă, să fugă cu orice preţ, dar glasurile alergau în urma lui, hăuiau prin pădure, se strecurau prin desimea copacilor,

prin cețuri, prin depărtare parcă, îl găseau și îi băteau în suflet, umplîndu-l de durere și frică, de gemetele unei răzvrătiri sălbatice, de disperare.

Deodată șuierul puternic al fabricii sfîșie aerul cu sunete dureroase; ah, cunoștea atît de bine glasul acesta, atît de bine!

Se opri, aproape nu mai răsufla, nu mai știa ce se întîmplă cu el, nu-și mai amintea nimic... fabrica îl chema cu glas puternic, de mînie:

— Întoarce-te! Întoarce-te! Întoarce-te!

O jumătate de oră mai tîrziu Pliszka se afla iar în liftul său.

— Liftul, vopsitoria!

— Liftul, uscătoria!

— Liftul, apretura!

Comanda hăuia în fîntîna adîncă a liftului și Pliszka, tăcut, mai tăcut decît de obicei și mai umil, mergea ca totdeauna egal, liniștit, mecanic.

Doar uneori, cînd se gîndea la zilele revoltei lui, plîngea, dar plîngea încet, temîndu-se să nu-i audă mașinile jeluirea.

1900

De lucru!

I

— De lucru!

— Cum? Ce dorești dumneata?

— Domnule șef, am venit să vă rog să-mi dați și mie ceva de lucru — răspunse cel întrebat, un tînăr de vreo douăzeci și ceva de ani, cu trăsăturile feței aspre, acoperită de o piele negricioasă.

— Ha, ha, ha, știi că ești bine! izbucni numitul șef și împinse scaunul mai departe de birou, ca și cînd ar fi vrut să se uite mai bine la cel care venise cu o pretenție atît de năstrușnică. Îl măsură cu privirea severă, rece și o batjocură ușoară i se așternu pe fața împodobită cu o barbă senatorială, dar o înăbuși repede, examinîndu-l cu atenție; ochișorii lui cenușii, pătrunzători îl cercetau cu o minuțiozitate inchizitorială pe tînărul care stătea în picioare.

Într-adevăr iarna și mizeria lăsaseră urme vizibile pe trupul și hainele petiționarului.

Avea îmbrăcămintea sărăcăcioasă, aproape de vară, paltonul de culoare nedefinită era foarte uzat, pe părțile mai bombate ale trupului luceau cusăturile peticelor aplicate la întîmplare — bucăți de culori diferite. Pantalonii negri și groși îi acopereau numai pînă la jumătate carîmbii cizmelor ponosite de întrebuințare și de reparațiile nenumărate,

care păreau un morman de petece puse unul peste altul. În mînă ținea o căciulă de oaie, care cîndva fusese neagră, dar acum era aproape roșcată.

Nici nu clipi măcar la rîsul șefului, doar ochii cenușii i se mijiră fără voie, poate din cauza emoției.

Își pironise privirea pe peretele din față. Durerea așteptării nesigure i se vedea tot mai limpede pe fața vînătă, umflată de frig și de vînt. Privirea pe care o strămuta asupra celui care ședea pe scaun era plină de o rugăminte mută.

Șeful tăcea, rumegîndu-și impresiile. Își îndrepta ochelarii cu mîna dreaptă, iar cu stînga bătea darabana pe birou. Privirea îi rătăcea prin încăpere, oprindu-se din cînd în cînd la cizmele celui care stătea în picioare înaintea lui. Tînărul, căruia îi tremurau buzele de nerăbdare și își mototolea căciula în mîinile mușcate de ger, trecînd de pe un picior pe celălalt, nu mai putu să aștepte și începu primul:

— Domnule șef, să-mi fie iertat că îndrăznesc să vorbesc eu întîi, că îndrăznesc să vă rog să-mi dați ceva de lucru, indiferent ce...

— E foarte frumos că dumneata vrei să muncești...

— Nu numai că vreau, nu numai că pot, dar trebuie, sînt nevoit s-o fac! spuse, încurajat de tăcere — și dacă dumneavoastră binevoiți să luați în considerație rugămintea mea...

— Să știi, domnule, că asta e foarte important!

— Pentru mine e o chestiune de viață și de moarte.

— De ce?

— Pentru că, vrînd să trăiesc, trebuie să muncesc, și vrînd să muncesc, trebuie să am ce munci. Am căutat pretutindeni și n-am găsit — credeam că n-am să mai găsesc niciodată. În ultimul loc, unde am cerut de lucru, mi s-a spus să mă adresez dumneavoastră. De aceea nu vin ca un timid, ci ca un disperat, nu vin să vă rog, ci să vă implor să-mi dați ceva de lucru cu cel mai mic salariu, numai să am cu ce trăi.

— Deocamdată nu e nici un loc, dragul meu — răspunse flegmatic șeful.

La aceste cuvinte tînărul se învineți și mai tare, ochii îi alergau neliniștiți împrejur. O clipă se înstăpîni tăcerea, întreruptă doar de ticăitul monoton al ceasului; din camera alăturată răzbăteau din timp în timp glasurile unor oameni care discutau și zgomotul supărător al paharelor — se vede că vecinii își beau ceaiul.

Soarele rece își trimitea prin fereastră razele de purpură dinaintea apusului și le așeza pe dușumea. Firicele de praf abia vizibile vibrau în lumină ca pilitura de aur. Copacii care creșteau dincolo de fereastră, acoperiți de promoroacă și încețoșați parcă de razele de soare, luceau ca argintul ruginit și ca briliantul. Gerul începuse să brodeze ferestrele cu arabescuri fantastice în desene minunate.

— Numele dumitale?

— Jan Baliński... Și o umbră de speranță îi trecu peste față ca lumina unei bucurii îndelung așteptate.

— Unde ai lucrat pînă acum?

— La căile ferate.

— În ce localitate?

— În sectorul dumneavoastră.

— Cum așa? Nu-mi aduc aminte să te fi văzut vreodată și eu doar îmi cunosc oamenii.

— Domnule șef, nu puteți să-i cunoașteți chiar atît de bine pe muncitori, încît să vă fi rămas în memorie figura vreunuia dintre ei.

— Deci dumneata ai lucrat ca...?

— Simplu muncitor.

— Ei, poftim... hm, nu e glumă, nevoia te-a împins să te apuci de munca asta?

— Oho, cu foamea nu-i de glumit!
— Foamea?
— Da...
— Ei, poftim... hm — şi fără voie îşi trecu mîna peste abdomenul arătos. „Neplăcut lucru“ — gîndea.
— După ce am vîndut tot ce aveam şi puteam să vînd, cînd am epuizat toate mijloacele şi posibilităţile de a căpăta o ocupaţie care să corespundă intenţiilor mele, iar mizeria şi foamea şi-au arătat colţii, a trebuit să mă înham fie şi la cea mai grea muncă aflată la îndemînă. O, cît de greu mi-a fost! Am muncit cît am putut, restul să vi-l spună mîinile astea — şi întinse înainte mîinile groase, trudite, pline de răni şi vinete de ger, mîini respingătoare dacă n-ar fi fost sfinţite de semnele muncii.
— Aha!!... acum nu mai lucrezi pe linie? spunînd aceasta îşi întoarse faţa în altă parte, cu anume silă sau poate cu admiraţie.
— Am fost dat afară.
— De ce?
— Întîi pentru că acum e mult mai puţin de lucru, apoi pentru că nu sînt destul de puternic şi nu pot să muncesc atîta cît munceşte fiecare muncitor, fiindcă sînt bolnav, iar cu mîinile astea degerate îmi vine greu să ridic tîrnăcopul sau ciocanul şi să împing la roabă. Oh, nu mai spun cît sufăr, cît mă simt de umilit, că eu, care am ceva mai multă carte şi ştiu ceva mai mult decît un ţăran, decît o vită de muncă, mă aflu infinit mai prejos decît el, deoarece eu nu am puterea lui, ca să muncesc la fel şi să-mi cîştig în sudoarea frunţii o bucată de pîine uscată şi un culcuş ca vai de lume sub un acoperiş...
— Hm, munca... munca, dragă domnule... cum îţi zice?
— Baliński!

— Aha, dragă domnule Baliński, e pîrghia vieţii, adevăratul ei suport — răspunse şeful, automat şi sentenţios.
— O, foamea e un stimulent şi mai mare!
— Ai vreo pregătire, vreo şcoală, ceva?
— Am! şi scoţînd-o din sîn, îi înmînă diploma de la gimnaziu.
Şeful o citi cu atenţie.
— Ei, poftim — dumneata ai terminat cu distincţie, hm...
— Da — răspunse Jan cu amărăciune. Pentru distincţia asta, pentru învăţătura asta elementară am muncit opt ani de zile, am muncit flămînd, cu preţul sănătăţii, cu preţul celor mai mari eforturi, dar am muncit pentru că toţi îmi spuneau: „Învaţă carte, Jaś! Învaţă, Jaś, şi vei avea de toate.“ Şi Jasio învăţa, nu dormea, nu mînca, nu ştia ce e bucuria, ce e soarele, primăvara şi libertatea, căci era prost şi învăţa. Credeam că după terminarea gimnaziului voi găsi deschise uşile unei munci bine plătite, dar le-am găsit închise pe toate! M-am zbătut, m-am rugat, am bătut peste tot, unde puteam să capăt de lucru — în zadar! Mă expediau cu un simplu „nu avem“ sau cu un zîmbet batjocoritor, că eram atît de naiv încît căutam de lucru fără să am protecţia nimănui. Vorbele auzite ici şi colo m-au lămurit pe deplin. Ce-mi trebuia mie învăţătură? Trebuia să ştiu ceva, dar la ce bun? Nu e nevoie de învăţătură, ca să ştii să mori de foame. Ştiinţa e lucru mare, dar în situaţia mea era doar o piedică în asigurarea hranei zilnice. Adevărata forţă, atotputernică era însă spinarea persoanelor influente. Cînd le arătam notele excelente, săltau din umeri. „Sînt bune şi astea, dar poate că te cunoaşte cineva din cei mari“ — mi se spunea — şi plecam cu mîna goală, cuprins de o

disperare tot mai adîncă. Cercul de fier al mizeriei mă strîngea din ce în ce mai tare. Oh, anii aceia de școală, anii aceia irosiți! Dacă aș fi învățat o meserie, fie și munca manuală a unui salahor, n-aș fi îndurat atîtea umilințe îngrozitoare, n-aș fi avut o conștiință care să mă facă să gîndesc și să sufăr, nu m-ar mai fi concediat.

Era atîta amărăciune în cuvintele lui, în frazele acelea scurte, întrerupte și aproape paradoxale, răsuna o durere atît de mare, o disperare fără margini, care impresiona. Fața îi ardea, mîinile îi tremurau și tot trupul i se cutremura de fiorii amintirilor amare. Ochii îi străluceau întunecat, năpădiți de lacrimi, paloarea vineție a feții deveni violetă, statura i se îndreptă, căpătînd parcă alte dimensiuni, și rămase așa în dreptul ferestrei, inundat tot de ultimele raze ale soarelui care apunea, înveșmîntat în sărăcia lui, ca într-o purpură, ca întruparea destinului tragic al omului.

— Îți înțeleg situația — hm, da, înțeleg pe deplin și te compătimesc, hm, da, te compătimesc — rosti șeful, înapoindu-i diploma lui Jan! Dar acum nu pot să fac nimic, absolut nimic, toate locurile sînt ocupate, hm! Tăcu o clipă. Dacă te prezinți mai tîrziu, de, poate se va elibera vreun loc. Interesează-te și dumneata — hm! Dacă ai fi avut vreun certificat, că ai terminat o școală tehnică—hm, de, poate că s-ar fi putut face ceva mai repede, dar așa... strînse umerii și desfăcu mîinile, ca și cînd ar fi vrut să se scuze pentru neputința lui.

— Domnule șef — șopti Jan — dar pregătirea de la gimnaziu nu este cu nimic mai prejos decît aceea din școlile tehnice.

— În general așa este, hm, ba chiar dimpotrivă, dar, hm... dar tehnicienii sînt meseriași, se poate spune că au o specialitate într-o anume direcție.

— O, și eu o am!

Șeful îl privi întrebător.

— Aceea de a muri de foame!

— Intră la școala tehnică și mai tîrziu vei putea să capeți mai lesne un loc la căile ferate.

Jan îl privi în ochi revoltat, credea că glumește, dar pe fața imobilă văzu așternută seriozitatea și parcă un fel de blîndețe.

— Mulțumesc pentru sfat — spuse ironic — dar eu am nevoie de mîncare. Zicînd acestea, se înclină și se pregăti să plece.

— Și unde ai să te duci acum?

— Pe stradă...

— Ei, hm... știu asta, dar n-ai pe nimeni aici, vreun cunoscut, familie, casă?

— Nu, domnule. Casa mea e acolo unde sînt ale tuturor oamenilor ca mine — pretutindeni și nicăieri... uneori lîngă un gard, alteori undeva, într-un șopron deschis — pe unde se nimerește — cît despre familie, n-am pe nimeni și aproape că nu mai știu dacă am avut vreodată. Prietenii mă ocolesc, pentru că nimeni nu-i atît de prost să împartă sărăcia cu mine...

— Hm, îți înduri nenorocirea ca un stoic.

— Sînt nevoit, fiindcă trăiesc doar într-o societate civilizată, în religia căreia stă scris: „Iubește-ți aproapele“. Trebuie să rabd, ca să cinstesc cum se cuvine darurile acestei doamne care se numește civilizație, lumină, progres și care își înseamnă în mizerie pe cei aleși. Trebuie să mai rabd o vreme.

— Așadar, ai vreo speranță? întrebă repede șeful.

— Da, să termin școala tehnică și să capăt un loc. Era atîta ironie în glasul lui, încît șeful își întoarse iute privirile de la fereastră, dar nu mai văzu fața lui Jan care făcu o plecăciune adîncă și ieși.

II

Nu se mai gîndea aproape la nimic, se uita undeva în gol, cu privirea sticloasă şi mergea încet, ca un om nimerit drept în inimă.

La ce bun să se grăbească? Încotro? Îşi ascunse mîinile în buzunare, fiindcă era un ger straşnic. Cristalele de zăpadă luceau ca nişte briliante pe stradă. Parcă era ameţit. Se căznea să-şi pună gîndurile în ordine şi să judece logic, dar nu reuşea, deoarece o întrebare i se întorcea obsedant pe buze: ce va urma? Cînd se ducea acolo, de unde venea acum, nu era sigur de nimic şi se temea să-şi pună limpede întrebarea dacă va căpăta de lucru sau nu, acum însă se întorcea fără urmă de îndoială.

„E timpul să sfîrşesc!" gîndi şi ani întregi de suferinţă şi luptă necontenită pentru existenţă i se înşiruiră în minte, ca stîlpii de pe marginea drumului, pe lîngă care trecea. „Toate trec... Odată dezmoştenit de soartă, poţi să mai speri că Ananke[1] nu va proceda logic şi mai departe? E timpul să sfîrşesc! Necunoscutul cel mai înfiorător nu poate să fie mai rău decît cele îndurate pînă cum." Privi înainte.

Întunericul se lăsa repede, amurgul purpuriu răsfrîngea din nori o lumină trandafirie peste zăpadă. Umbrele nopţii se tîrau alene prin spărturile şi adînciturile zidurilor, tupilîndu-se prin ramurile dezgolite de frunze ale copacilor. Pe stradă se aprindeau felinarele, ici şi colo, din ferestrele caselor şi din uşile prăvăliilor se revărsau pînă pe trotuar dîre de lumină aurie. Pe străzi mişcarea înceta, oamenii se îndreptau grăbiţi spre casă, spre căminul cald, unde îi aşteptau feţele zîmbitoare ale celor

---

[1] *Ananke* (fatalitatea), zeiţă în mitologia greacă.

apropiaţi ca să vorbească despre treburile zilei care trecuse. Cîteva sănii trecură pe stradă în clinchetul zgomotos al zurgălăilor, ridicînd în văzduh o cascadă argintie de rîsete şi frînturi de conversaţii vesele...

Jan îşi tîra paşii spre gară şi se gîndea dacă toţi oamenii care îl întreceau aveau într-adevăr de ce să se grăbească? Privea cu invidie la ferestrele luminate şi la umbrele care treceau pe la geamuri. „Lor le e cald..." şi imaginaţia îl purta în locul lor; i se părea că simte căldura cuprinzîndu-i mădularele. Se desfăta cu amintirea focului, ca un băutor de alcool. „Sînt unii care au de toate! — medita amar. Dar şi tu ai — sărăcia" — îi şopti un glas din adînc, şi sufletul începu să i se umple treptat de revoltă împotriva împărţirii nedrepte.

„Cum aşa, cîţiva, cîteva zeci au de toate, iar alte mii şi milioane de oameni n-au nimic!" Cum de au agonisit ei atîta, iar el şi cei asemenea lui n-au putut să strîngă nimic? „Pentru că numai proştii aşteaptă cu mîinile încrucişate înfăptuirea celor visate" — îi adaugă iarăşi vocea interioară.

„Aşadar?" — acest „aşadar" îi spînzura în creier ca un semn de întrebare. „Trebuie să ieşi în întîmpinarea destinului, să-l cauţi şi să-l ajuţi!..."

Umbre negre îi învăluiau încet mintea. Sub un felinar observă un trecător care se uita la un ceas mare de aur.

— O jumătate de an aş putea să trăiesc din el — îngînă, şi privi curios cum celălalt îl băga încet în buzunar. Se opri fără să ştie de ce, se uită după omul care se îndepărta şi i se păru că în umbrele nopţii capacul mare, galben, al ceasului străluci încă o dată.

Foamea începea să-l sîcîie, băgă mîna în buzunar să vadă cît îi mai rămăsese din ultimii bani. Numără cîţiva zloţi — ce putea să facă cu ei?

În fața gării se pomeni într-o vînzoleală febrilă — larma obișnuită dinaintea plecării trenurilor. Intră în sală, îl învălui căldura amestecată cu răsuflarea atîtor oameni înghesuiți unul în altul. Își căută un loc lîngă bufet și se așeză, gîndindu-se ce să cumpere de mîncare. Aburi respingători, supărători se ridicau din podeaua murdară de zăpada adusă pe picioare. Fumul de țigară și de trabuce de cea mai proastă calitate întuneca toată sala, stîrnindu-i pofta de fumat. Cumpără un pachet de țigări dezgustătoare, aprinse una și se delectă încet cu fumul.

Lîngă el se așezară doi inși de la calea ferată, îi puteai cunoaște după uniformă, și începură o discuție obișnuită, plîngîndu-se de vremurile grele, de superiorii josnici etc.

— Ce faci astăzi? întrebă unul.

— Plec la N.

— Ce să cauți acolo?

— Mă duc să-mi văd un coleg grav bolnav.

— Aha!

— Mi-a scris astăzi și n-aș putea să-l refuz — și, spunînd acestea, scoase scrisoarea și i-o dădu celui care întrebase; acesta o citi atent și i-o întoarse, întrebînd:

— Józef P... de unde cunosc eu numele ăsta? Lucrează la noi?

— Da!

— Unde?

— La N.

— Aha, acum îmi aduc aminte, un băiat frumos, înalt și brunet, cu fața de femeie.

Jan nu era prea atent la cei care vorbeau și la conținutul discuției, dar auzind numele pe care îl cunoștea, se întoarse iute spre cei doi și întrebă cu grabă:

— Care dintre dumneavoastră îl cunoaște pe Józef P.? Mă scuzați că întreb așa, netam-nesam, adăugă, văzîndu-i puțin contrariați.

— Eu — răspunse cel care arătase scrisoarea.

— Stă departe de aici?

— Cinci stații cu trenul.

— Și dumneata te duci la el?

— Da.

— Acum?

— Cu primul tren care pleacă.

— Face serviciu la calea ferată?

— Da. Și îi numi felul ocupației.

— Și e grav bolnav?

— Foarte grav, are tuberculoză la plămîni, e pe ducă.

— Cumașa?

— Bolește de aproape un an și medicii nu mai au nici o speranță.

— Și eu n-am știut nimic de el. Adevărat — oftă Jan — de unde, de la cine puteam să știu? Vă rog să nu vă mirați că mă interesez de soarta lui Józio, dar e unul din bunii mei colegi de școală. De cînd am terminat școala, adică de vreo cîțiva ani, nu ne-am mai văzut și n-am știut nimic unul de altul.

— Dumneata ești de pe aici? întreabă cel care îi dăduse informațiile.

— O, nu.

— Aștepți trenul, nu-i așa?

— La drept vorbind, nu știu ce să fac, m-a impresionat atît de mult vestea despre boala lui Józio, că aș vrea, într-adevăr, să-l văd, dar mă împiedică o problemă, care...

— N-ai timp...

— O, nu, am chiar prea mult, numai că n-am bani de drum...

Cel care întrebase holbă ochii de uimire. Jan zîmbi.

— Aha, vă miraţi de sinceritatea mea? Vă explic numaidecît — încă nu m-am prezentat, aşa că o fac acum. Mă cheamă Jan B... şi întinse mîna primului.

— Pe mine Antoni K.

— Roman D.

Numele se încrucişară o dată cu strîngerile de mîini şi obişnuitul „îmi pare bine".

Jan continua să vorbească degajat, cu cinismul omului căruia îi e totuna.

— Da, domnilor, nu pot să-mi satisfac dorinţa inimii de a vizita un coleg pe care nu l-am văzut de mult, pentru că n-am cu ce să-mi cumpăr bilet...

Îl priveau miraţi de curajul cu care îşi recunoştea sărăcia. Cel care se numea Antoni îngînă ceva în sensul unei explicaţii.

— Ei, oricui i se poate întîmpla uneori să nu mai aibă bani...

Jan răspunse cu un zîmbet puţin penibil:

— O, la mine lipsa de bani e cronică şi poate iremediabilă, v-o spun aşa, deschis, pentru că nu trebuie să mă ruşinez de mizeria cîştigată în mod cinstit.

Iarăşi se uitară la el într-un chip ciudat. Continuă:

— Înainte de venirea dumneavoastră, în timp ce fumam o ţigară, îmi alegeam felul în care să mor, adică felul în care e mai bine să mor. Am de ales doar între două alternative: copacul sau sub tren, şi am înclinat spre cel din urmă, fiindcă moartea cu cît e mai rapidă, cu atît e mai uşoară.

— E, dumneata îţi baţi joc de noi! se supără Antoni.

— Nu, domnilor, n-am glumit! Ce am spus trebuie să îndeplinesc — rosti cu glas puternic, şi în ochi i se aprinse flacăra unei hotărîri nezdruncinte. Acum, auzind de un vechi prieten care e atît de aproape şi totuşi atît de departe de mine, îmi pare rău, într-adevăr, că nu pot să-l vizitez şi să schimb cîteva cuvinte cu el, dar, ce să fac? E dureros, dar poate că e mai bine aşa, am să sfîrşesc mai repede, altfel aş putea să mă mai amăgesc cu cine ştie ce, să-mi pară rău de viaţă şi... E timpul să sfîrşesc! O, e timpul — şi aproape că nu-i mai păsa unde se află şi cui îi vorbeşte. Tăcu şi se adînci într-o îngîndurare posomorîtă...

— Dar bine, domnule, care sînt cauzele care te îndeamnă să faci un astfel de pas? întrebă Antoni.

Jan îl privi cu ochii uscaţi şi răspunse cu vocea pierdută, ştearsă:

— Foamea! N-am găsit nicăieri de lucru şi nici n-am să găsesc, iar cu munca mîinilor nu pot să-mi cîştig pîinea, nu ştiu. Nu e prea vesel, dar e adevărat...

Cei doi tăceau, cîntăreau parcă ceea ce auziseră, îndreptîndu-şi din cînd în cînd privirea neliniştită spre Jan. Uitîndu-se la faţa şi la îmbrăcămintea ponosită, îşi dădeau seama că spunea adevărul. După cîteva clipe de tăcere penibilă, Antoni spuse:

— Domnule, dacă vrei, mergem împreună, am să mă străduiesc să te duc la Józio.

Jan îl privi nepăsător, dar răspunse:

— Bine, îţi mulţumesc de pe-acum.

— N-ai pentru ce. Aşteaptă-mă aici, mă duc să fac rost de căruţă — adaugă glumeţ şi ieşi.

Jan rămase nemişcat şi tăcut, fuma o ţigară după alta şi gonea gîndurile care i se învălmăşeau în cap: „Fie ce-o fi! Mi-e indiferent, asta va amîna moartea cu cîteva zile, ei şi, ce-i cu asta? Şi aşa în cele

di urmă tot mă voi arunca în brațele ei. Neființa poate este ori poate nu este nimicnicie, însă cu siguranță că nu este simțire. Dacă ar fi conștiință, nemurirea ar fi o josnicie crudă și o capcană îngrozitoare pentru cei care vor să fugă de suferință. E-he! Unde mai e vremea închipuirilor, unde e timpul cînd cercetam cu însetare viitorul? Unde? Toate au trecut, dar nu ca o continuare a visurilor, o, nu, iar ce mi-a mai rămas voi lichida în curînd“ — și fără voie își ridică mîna spre gît, simțind ceva ca un suspin. De unde pînă unde, că doar nu-i părea rău după farsa monstruoasă a vieții? O, nu! Bietul Józio ar putea să trăiască, dar trebuie să moară...

Depănarea acestor gînduri și sentimente dezordonate o întrerupse Antoni care strigă încă din pragul ușii:

— Ei, hai domnule... Și toți trei ieșiră pe peron.

Trenul era în stație. Călătorii urcau grăbiți în vagoanele deschise. Felinarele nenumărate aprinse pe peron luminau ca ziua. Pe alocuri zăpada împrumuta o culoare auriu-violetă. Zidurile roșii ale gării, luminate mohorît în partea de jos, se adînceau într-o îngîndurare nemișcată, moartă, de piatră.

Clopoțelul răsună cu putere.

— Haideți, mai repede! strigă Antoni și îl conduse pe Jan în partea din față a trenului. Se opriră lîngă locomotivă, Antoni șopti ceva mecanicului, îl prezentă pe Jan și, despărțindu-se de el, îi spuse, parcă dezvinovățindu-se:

— Nu pot să te duc în vagon, căci acolo se face controlul, dar aici ai să călătorești fără grijă, ne vedem la N.! La revedere!

Jan urcă în cabina mecanicului. Se trase într-o parte și aproape în același timp răsună semnalul. Trenul se puse în mișcare.

Jan închise ochii, fiindcă o clipă avu impresia că îl înșfacă o forță necunoscută, dar puternică, și îl poartă spre lumi străine, neștiute, pe întinderile destinului necunoscut.

Trenul alerga înainte pe șinele întinse ca niște șerpi, care se vedeau prin ferestruica locomotivei ca niște linii negre, contrastînd pe fondul de zăpadă.

Zgomotul inegal pe care-l făceau roțile izbindu-se de capetele șinelor alcătuia o melodie sălbatică. Întreaga masă de fier, monstru de proporții titanice, alerga cu furie, șerpuind la cotituri, se pierdea prin văile adînci, dispărea în umbra pădurilor care creșteau pînă aproape de linie și fugea înainte. La stînga și la dreapta pămîntul părea că aleargă înapoi cu o viteză uriașă, iar lanternele aprinse de-a lungul liniei pe lîngă cabinele cantonierilor formau un șirag nesfîrșit de noduri de lumină. Trenul zbura pe lîngă ele, înghițind depărtările, cînd și cînd întrecea luminițele supraveghetorilor, gîfîia, pufăia și cîteodată se legăna, ca și cînd ar fi vrut să-și ia un avînt și mai mare, și alerga mereu, luminîndu-și drumul cu cele două lămpi din față.

Uneori își deschidea gura dinspre tender, și atunci, înlăuntru, se putea vedea iadul; acolo, în adînc, se răsuceau, în paroxismul durerii sau al haosului, Eumenide cu contururi de vîlvătăi roșii, se învălmășeau, mușcînd cu flăcările, orbind cu fumul, și dansau în pălălaia care răbufnea, cățărîndu-se pe pereții cuptorului și încolăcindu-se cu voluptate în strălucirea orbitoare.

În această gură de foc aruncau cîte zece lopeți de cărbuni. Monstrul sătul alerga mai departe, răbufnind pe coș în roiuri, în milioane de albine aurii, care se împrăștiau ca o mantie de foc pe zăpadă, peste păduri și pe întinderi, după ce alergau o clipă prinse de curent ca o coadă de cometă. Priveliște

splendidă pe fondul nopții întunecate, luminată de jos doar de albeața zăpezii.

Jan ședea pe cărbuni, în fața ușii cuptorului, focul îi pripea fața, dar spinarea îi înțepenise de gerul pătrunzător.

Nu prea își dădea seama de asta. Îi era bine, i se părea că e o părticică din acest uriaș care alerga împins de o forță monstruoasă. Simțea o ațîțare necunoscută mai înainte, închidea ochii și se lăsa cu plăcere în seama acestei impresii, care nu era nici vis și nici visare, ci o cufundare înceată în liniște, uitare și neființă...

Se opreau aproape la fiecare stație.

— Mai e mult pînă la N.? îl întrebă pe mecanic.

— Peste o jumătate de oră sîntem acolo — sună răspunsul.

Jan se sculă, se rezemă de rezervorul cu apă și cuprinse cu privirea întinderea nesfîrșită. Ieșise o lună plină, care lumina suprafețele imense. Departe, spre dreapta, se întindea linia lungă a pădurilor cenușii pe fondul argintiu. La stînga, înnegreau satele risipite din loc în loc, cu pereții nevăruiți ai caselor mici, care stăteau serioase, pitite sub acoperișurile albite de zăpadă. Cîrdurile de copaci, dezgoliți de frunze, se înălțau aspri, negri ca un grup de străji. Din timp în timp ajungeau pînă la urechile privitorului ecoul lătrăturilor de cîini și un zgomot confuz — desigur vîntul care purta ecourile celor adormiți acolo, ecourile zîmbetelor pierdute ori ale plînsetelor rătăcind prin aerul liniștit în jurul caselor locuite.

— Am ajuns, domnule! strigă mecanicul, și se auzi un fluierat strident. În fața lor, la o depărtare nu prea mare, se zărea o grămadă de ziduri negre și mai multe luminițe.

Trenul se opri. Jan mulțumi mecanicului cu o strîngere de mînă, coborî și privi curios în jur.

Antoni veni imediat și, ocolind trenul pe cealaltă parte a stației, intrară într-o casă nu prea arătoasă.

III

De cum intrară în camera încălzită și bine luminată, încă de la ușă Jan îl văzu pe Józio în pat. La vederea musafirilor, bolnavul vru să se ridice, dar nu mai avea putere, gemu doar încet și întinse o mînă uscată, aproape transparentă, lui Antoni, în timp ce ochii neliniștiți se opriră cercetători asupra lui Jan.

— Józio, nu mă mai cunoști?

Bolnavul privi o clipă adînc la fața celui care întrebase și exclamă, zîmbind de bucurie:

— Jaś! Jasiek, prietene!

Se îmbrățișară cu dragoste.

— Ce eveniment fericit! Ce întîmplare binecuvîntată! dar efortul și emoția îi opriră respirația și sîngele îi țîșni pe gură. Cînd emoragia fu stăvilită, bolnavul stătu o vreme liniștit, apoi șopti încet, întorcîndu-se spre Jan: Iată, vezi ce s-a întîmplat cu mine? Mă sting așa de cîteva luni de zile și nu pot să mor. Îți aduci aminte cît eram de zdravăn? Îți amintești? și un zîmbet îi strălumină fața uscată de boală. Dar nici tu, dragă Jasiek, nu arăți prea bine, ai slăbit! Doamne, au trecut atîția ani de cînd nu ne-am văzut!

— S-au împlinit opt în iulie — adăugă Jan.

Și începură să-și povestească prin ce trecuseră și cîte suferiseră în tot acest răstimp. Jan înfățișă cu o resemnare amară lupta lui tristă cu destinul; ultima dezamăgire o descrise amănunțit și cu ră-

cială, complăcîndu-se parcă în impresia pe care spusele lui o produceau asupra lui Józio care, bolnav și surescitat, îi întrerupea mereu povestirea cu exclamații pline de compătimire, iar după ce Jan sfîrși, îi relată pe scurt viața lui. Aproape imediat după ieșirea de la gimnaziu intrase la calea ferată, și pentru că nu avea nici un sprijin de nicăieri, a rămas într-o muncă modestă cu un salariu nu prea mare, de patruzeci de ruble pe lună.

„Patruzeci de ruble pe lună“ — gîndi Jan și ceva îl duru în adîncul sufletului.

— Ei, sînt bolnav de cîteva luni, m-am îmbolnăvit de aprindere de plămîni, iar acum a mai intervenit și altă complicație.

Lucru curios, cu toată bucuria pe care o simțise la gîndul că venind aici își va îmbrățișa un vechi tovarăș, un prieten de demult, văzîndu-l, Jan se răcise, parcă dintr-o dată se rupsese ceva, acel fir de simpatie care-i legase atîta vreme.

Se închise și mai mult în el; deși în aparență era sincer și comunicativ, nu reușea să fie cald și deschis. Stăpînit de o impresie inexplicabilă, privirea îi aluneca iscoditoare peste mobila modestă, evaluînd-o aproape involuntar.

Tăifăsuiră pînă noaptea tîrziu despre vremurile trecute; bolnavul se înviora, înfierbîntîndu-se, fața îi strălucea și inima i se umplea de mulțumire. Îi mărturisi lui Jan cu un zîmbet de bucurie sinceră că avea o logodnică. Se vor lua după ce se va însănătoși.

— Dacă ai ști ce fată bună, deșteaptă și sinceră e!

— Vă iubiți? șopti Jan cu o umbră de nemulțumire tăinuită în glas.

— Dacă ne iubim? Hai că ești bine! și zîmbi cu o milă îngăduitoare, uimit că putea să-l întrebe una ca asta. Dar tu, Jaś, nu iubești pe nimeni, tu nu te căsătorești?

— Eu?! Eu?! Ha! Ha! și Jan începu să rîdă zgomotos, dar în rîsul lui răsuna o notă mușcătoare, uscată, brutală, încît Józef se uită la el neplăcut atins. Eu să iubesc? Eu să mă căsătoresc?

— Adevărat, în situația actuală! Iartă-mă că am uitat, dar vezi, mi-am adus aminte de vechea ta dragoste, de Janina, o mai ții minte?

— Aș, prostii!

— Ei, nu-i chiar așa, ați fost împreună destul de multă vreme și asta înseamnă ceva.

— Înflăcărare de licean. La șaisprezece ani ești în stare să divinizezi pe oricare, numai femeie să fie.

— Jania însă nu era oricare! Avea părinți cumsecade, era bine educată...

— Eh, o pisicuță răsfățată!

— Era bine făcută, frumoasă chiar...

— O! Era minunată! Astăzi oricine-i plătește o rublă poate să se sature de frumusețea ei.

— Ce tot vorbești?

— Ce este. Am întîlnit-o cu trei ani în urmă pe stradă... tîrfă.

— Dar, pentru Dumnezeu, e oare cu putință?

— Din fericire, sau din nenorocire, este adevărat.

— Bine, dar de ce? Din ce pricină? întrebă Józef foarte surprins.

— Nu știu, îți dai seama că nu mai aveam nici un chef să aflu.

— Bine, dar asta e de necrezut! E îngrozitor, monstruos!

— Ce anume? Că îți întîlnești idealul mult visat în lupanar? Se vede că asta e soarta idealurilor.

— Îmi pare, sincer, rău de tine. A trebuit să suferi atîta?

— Oh, nu, nu prea mult, m-am simţit doar eliberat de încă un sentiment şi de o obligaţie oferite fără socoteală. Ce vrei? adăugă, văzînd că Józef îl priveşte contrariat. Viaţa nu ne oferă ceea ce vrem, ci numai ceea ce are pentru noi.

— Şi de atunci n-ai mai iubit pe nimeni?

— Dragă Józio, iartă-mă dacă-ţi spun că iubesc doar cei care au bani mulţi, timp mult, multă naivitate şi încă şi mai multă credinţă în fraternitatea sufletelor, în nobleţea sentimentelor şi alte asemenea lucruri care nu există nicăieri în afară de cărţile de etică scrise pentru moralizarea şi mai mare a embrioanelor morale, a mlădiţelor morale. În dragoste cred doar cei lipsiţi de experienţa vieţii, cei care n-ar putea să trăiască fără o divinitate protectoare, cei care au neapărată nevoie de un fetiş pe care-l găsesc în femeie! Pe acest altar îşi depun întreaga credinţă, dragostea, onoarea, adesea cunoştinţele... Şi pentru ce, mă rog? Pentru inteligenţa, pentru sentimentele şi pentru frumuseţea lor? Păi orice animal bine întreţinut e frumos. Aşadar, pentru frumuseţe; asta este însă atracţia sexuală şi nu influenţa eurilor înrudite, atracţia simţurilor unor exemplare omeneşti bine hrănite. Ha! Ha! Să complici atîta un lucru aşa de simplu? Faci un altar din cea mai bună părticică a eului tău şi aşezi pe el... un papagal... e caraghios şi demn de milă... Dar, în definitiv — adăugă după o clipă — s-ar putea ca eu să greşesc! Poate că există şi femei bune, inteligente, cu spirit de sacrificiu şi pline de dragoste — or fi, nu zic ba. Dar eu de acestea n-am auzit şi n-am avut fericirea sau ocazia să le văd. Cele pe care le-am întîlnit pînă acum îmi sînt respingătoare, nişte gîşte cu judecata uşoară şi mincinoase pe deasupra, sînt pur şi simplu nişte fiinţe care fac impresia unor manechine.

— Să nu mai vorbim de asta — şopti Józef.

În ochii întredeschişi i se citea mîhnirea, era adînc jignit. Abia după un timp oarecare de tăcere faţa i se lumină din nou, se retrase undeva în trecut, străduindu-se să reînchege conversaţia. Nu reuşea însă, firul se rupea mereu, deoarece Jan, adîncit într-o meditaţie posomorîtă, răspundea monosilabic şi fără plăcere. Era mişcat de amintirea Janinei, fraze cinice i se îmbulzeau pe buze, dar în inimă simţea că ceva mocneşte încă pentru cea care se bălăcea în noroiul trotuarului, ceva ce îl durea. Sînt suferinţe pentru care viaţa nu are leac. Suferinţa nu e numai o lege a naturii, adesea este un privilegiu al ei; în tainiţele unora dintre suflete imensitatea durerii devine leagănul geniului ori al crimei. Nu toate se întîmplă după voia noastră, ci noi depindem de toate.

Józef îi spuse să-şi întindă aşternutul pe sofaua care se afla în faţa patului său.

După ce se dezbrăcă, bolnavul îl strigă:

— Îmbrăţişează-mă şi spune-mi noapte bună!

— Iartă-mă, n-am avut niciodată cui să urez noapte bună şi m-am dezobişnuit.

Se strînseră în braţe din toată inima.

Pe cînd se îndrepta spre pat, lui Jan îi veniră în minte vorbele şefului: „Dacă ai să te prezinţi mai tîrziu, de, poate se mai eliberează vreun loc". „Poate?" şi se culcă cu această întrebare pe buze. Aşternutul curat îl îmbăta, se desfăta în el, întorcîndu-se de pe o parte pe alta cu o încetineală fericită, sorbea această încîntare pe care nu o mai simţise de multă vreme, îşi lipea faţa de pernă cu mîngîieri voluptuoase şi îşi trecea mîna peste cearceaf, cufundîndu-se în plăcere — pînă cînd adormi.

Se luminase bine de ziuă cînd se trezi și își aminti imediat unde se află și întîmplările zilei de ieri.

„Și, dacă am venit aici, ce am cîștigat? gîndea. O noapte petrecută într-o cameră încălzită, poate o zi în care voi mînca cum se cuvine, și apoi? ce-o să fie după aceea?“ Închise ochii, fiindcă lumina ferestrei îi cădea pe față, orbindu-l. „Și mai tîrziu?“ își puse iarăși întrebarea cu o încăpățînare sălbatică. Viitorul îi apăru înainte îngrozitor, limpede, fără iluzii. Fără ieșire. „Ha, n-am să cerșesc... Atunci trebuie să crăp“ — își spuse. Dar dacă s-ar găsi vreun mijloc pentru a scăpa din ghearele mizeriei? Care? Cunoștea funcționarii și impiegații din cîteva stații. Tot străduindu-se să găsească vreo soluție, începu să-și depene în amintire fețele lor, cum arătau, cam cîți ani aveau, pînă cînd își puse întrebarea:

„Dar dacă moare vreunul dintre ei sau îl dau afară?“ și îi trecură prin minte alte și alte imagini pe aceeași temă, care de care mai îndrăznețe. I se părea absurd să gîndească în felul acesta, dar se întorcea mereu la același lucru. Se mai împotrivi o vreme, străduindu-se să se explice față de el însuși, dar în cele din urmă cedă. Se întîmplă doar atîtea lucruri imposibile, așa că lui de ce nu s-ar fi putut să-i vină în ajutor vreun eveniment neașteptat?

„Sînt unii care provoacă singuri evenimentele, aceasta e chiar o lege a luptei! E un vicleșug! Luptă, dar cu cine? Cu omul a cărui respirație slabă abia se auzea? Nu! Cu destinul. Glonțul nu nimerește totdeauna, cu toate că totdeauna este trimis la țintă. Și ce-i cu asta? Îl poartă fatalitatea. Nu totdeauna, dar cel mai adesea ochiul se supune intenției... și nimerește? Trebuie, cînd vrei să nimerești, cînd e nevoie...“

Asemenea gînduri se depănau în creierul lui Jan ca niște umbre cenușii, le îndepărta cu scîrbă, dar se întorceau mai întunecate și mai insistente.

„Frumoasă locuință“ — gîndi, încercînd să-și îndrepte cu forță atenția în altă parte, la pereți, la mobilă, la perdele. Camera era mobilată cu grijă și cu gust. Chiar lîngă pat era un scaun tapițat și Jan nu se putut stăpîni să nu pipăie cu mîna materialul cu care era acoperit.

— Scump — șopti — cîteva ruble cotul! Cîteva ruble? Ha! „Cine poate... trebuie să aibă“ — sfîrși în gînd.

Aprinse o țigară. În același timp se trezi și Józef.

— Bună dimineața!

— Bună dimineața.

— Cum ai dormit?

— Cum nu se poate mai bine — spuse Jan, întinzîndu-se și slobozind cu plăcere rotocoale mari de fum.

Józef începu să tușească cu putere.

— Oh, ce miros nesuferit!... te rog să nu mai fumezi că-mi face rău...

Jan strivi mînios țigara și se sculă, îmbrăcîndu-se în grabă. Își trase pantalonii, se încheie cu grijă la vestă și își puse paltonul.

— Pleci undeva?

— Nu!

— Dar paltonul?

— Paltonul? Paltonul este tot atît de bun și în casă ca și surtucul pe care nu-l am — răspunse Jan aproape vesel.

Bolnavul se încruntă puțin, colțurile gurii îi tremurau, iar ochii îl examinau neliniștiți pe Jan.

Cuvintele îi stăteau pe buze, dar nu putea, sau nu vrea, să le rostească. Fața îi exprima ezitarea.

— Jaś!

Cel chemat se întoarse și ascultă.

— Dragul meu, nu te supăra pe mine, e doar o propunere pe care ți-o fac — șopti bolnavul, bîlbîindu-se. Ei, ce să mai lungim vorba! Garderoba nu ți-e prea bogată, iar hainele pe care le ai nu sînt într-o stare prea bună. Iar eu, vezi și tu — spuse, parcă dezvinovățindu-se — am prea multe. Alege...

Jan îl întrerupse destul de aspru.

— Mulțumesc, dar nu pot și apoi nici nu vreau...

— Nu-ți fac un dar, n-aș îndrăzni, dar îți dau cu împrumut; te rog, primește, o să vie și pentru tine vremuri mai bune și ai să-mi dai tot înapoi.

— Încă o dată îți mulțumesc din toată inima. E un serviciu prietenesc, te recunosc, dar în situația de acum mie mi se pare o pomană.

— Îmi faci o mare supărare.

— Iartă-mă, dar trebuie.

— Ai putea totuși să primești.

— Da, dar nu știu dacă voi putea să-ți dau înapoi.

— Pentru că, vezi tu... zilele astea trebuie să vină Stefcia cu mama ei să mă viziteze.

— A, înțeleg, prezența mea e imposibilă în această îmbrăcăminte!

— Oh, nu, dar femeile...

— N-ai grijă, nu te voi încurca. Am să plec undeva în timpul vizitei lor.

— Da, dar eu vreau tocmai dimpotrivă.

— A!

— Aș vrea să le cunoști și tu, sînt curios ce impresie o să-ți facă.

— Dragă Józio, la ce bun? Ce rost are să le cunosc și eu? Ce-mi trebuie mie oamenii? Eu am să trăiesc cu ei? Astăzi sînt aici, iar mîine — mîine pot să plec în lumea largă, și chiar o să plec și n-o să-i mai văd. Dacă sînt fericiți — sînt și fără mine, iar dacă nu sînt, eu nu pot să-i ajut cu nimic. N-aș face o impresie prea bună asupra lor. Și cine știe, poate că ți-ar face reproșuri că ai niște colegi așa de calici! Vezi și tu, sînt femei! spuse ca o justificare, cînd, în timp ce pronunța ultimele cuvinte, Józef, cu un gest energic, vru să înlăture posibilitatea acestor presupuneri.

— Jasiek! Nu poți să vorbești așa, nu trebuie, mă superi, asta e una, apoi tu nici nu le cunoști, așa că nu poți să le apreciezi!...

— Aș, toate femeile sînt la fel — judecă numai după cele ce văd.

— Da, dar nu Stefa. Dragul meu, fă asta pentru mine, ele nu cunosc pe nimeni dintre ai mei.

— O să cunoască un exemplar pe cinste — rîse Jan.

Józef îl privi ciudat și continuă:

— Chiar așa e; dacă-mi vrei binele, dacă te interesez cît de puțin, nu mai vorbi de plecare, nu mai... Nu te-am văzut de atîta amar de vreme și acum să te pierd iar? Nu! Și în definitiv unde vrei să pleci? Ce-ai să te faci? Acum e iarnă și e foarte greu să-ți găsești un serviciu; vrei să rătăcești printre străini? De ce? Cînd eu îți spun că-mi faci o favoare dacă rămîi la mine cel puțin pînă la primăvară. Eu sînt bolnav și timpul o să treacă mai plăcut cu tine. Ca să nu te plictisești, am să-ți aduc cărți. Poți să citești, să meditezi. Iar la primăvară... o să fiu și eu mai bine... și am să mă străduiesc din toate puterile să găsesc un loc și pentru tine; mie îmi va fi mai ușor decît ție, fiindcă eu am relații, cunoștințe... Rămîi, Jasiek, rămîi, nu te gîndi că voi cheltui mai mulți bani... nu, de loc... față de

plăcerea pe care mi-o face să am un prieten și să pot să-l ajut cît de puțin... Și nici Stefa n-o să se supere! Ba o să-ți fie chiar recunoscătoare că stai cu mine. Rămîi! Nu-i așa că rămîi?

Jan tăcea cu ochii pironiți undeva înainte, adîncit în visare, ori poate în socoteli. Arunca într-una priviri pătrunzătoare la fața lui Józef, acoperită de pete întunecate care se vroiau rumene, și transpirată de efortul pe care-l făcea vorbind. În pauze, bolnavul răsufla cu greutate, aruncînd frazele în grabă, ca și cînd s-ar fi temut că nu-i mai ajung puterile. Batista pe care și-o punea mereu la gură se acoperise cu pete de sînge. Se vedea că nu mai avea pic de vlagă.

Abia la auzul cuvintelor „Nu-i așa că rămîi?" Jan își așternu pe față o bucurie rece parcă, îi strînse mîna lui Józef și-i spuse încet și lung:

— Rămîn... Și nu mai adăugă nimic.

Józef își arătă recunoștința.

— Atunci alege-ți un costum!

— Bine!... dar nu astăzi — nu — e prea mult dintr-o dată, e prea mult... Mă copleșești cu bunătatea ta. Pentru că, la urma urmei, de ce faci tu asta? spuse încet, aproape pentru sine, dar bolnavul auzea bine fiecare cuvînt. De ce? Ca să mă ajuți? Dar știi tu pe cine ajuți? Te-ai gîndit oare că între mine și celălalt Jan din timpul școlii nu mai există nici cea mai mică asemănare? Te-ai gîndit oare că atîția ani puteau să mă schimbe cu totul, că lupta necurmată pentru existență și-a lăsat amprenta adîncă asupra felului meu de a fi, asupra caracterului meu? Te-ai gîndit oare cine sînt eu? Nu... nu te-ai gîndit. Tu mă știai un om bun, blajin și drept, care se sacrifică pentru ceilalți, un idealist generos. Așa m-ai cunoscut și așa am rămas în inima și în gîndurile tale. Așa ți se pare că sînt și acum, ție,

căruia mama natura nu ți-a refuzat aproape nimic, care nu înțelegi sărăcia, mizeria, fiindcă n-ai încercat-o, ție care ești întruparea nobleții și a bunătății. Dar opt ani din viața mea fac cît opt mii de ani de nenorocire omenească... Nu puteam să rămîn bun, avînd drept hrană zilnică umilința. Nu puteam să rămîn generos și drept, o, nu, căci nu-mi permiteau mizeria și răutatea omenească, amărăciunea umilințelor, nedreptatea soartei și oamenii. Și de ce? Doar n-am furat, n-am înșelat și n-am nedreptățit pe nimeni... Nu m-am îmbulzit să ocup primul loc la masa vieții, am vrut să ajung, în sfîrșit, doar un muncitor modest și folositor societății, am vrut să trăiesc, fiindcă ăsta e dreptul meu și, iată, vegetez în mizerie... M-au dat afară din biroul unei bănci pentru că îl citeam pe Marx. De la o redacție, unde mă aciuisem după aceea, am fost concediat, fiindcă vroiam să aplic în practică părerea mea că presa este slujitoarea unei idei, în vreme ce ea era o prostituată care-i primește pe toți. Am fost apoi vînzător într-un magazin și, pentru că nu-mi furam patronul, colegii mei s-au străduit să mă izgonească. Nu am putut să stau nicăieri, fiindcă nu știam nimic și eram prea cinstit! După atîtea eforturi și încercări nu mai puteam să rămîn așa cum eram, așa cum m-ai cunoscut tu. Multe lucruri, care înainte îmi alcătuiau ființa morală, le-am aruncat la gunoi. Iar în cele care au mai rămas nu mai cred și le urăsc pe toate, le urăsc pentru că au fost și sînt cauza tuturor suferințelor mele. Am ajuns pînă acolo, că totul începe să-mi fie indiferent! Am decăzut! Nu prin faptele mele, ci mai rău, prin intenția de a le îndeplini. Acum mi-e indiferent dacă voi ajunge mai sus ori mai jos, dacă suferă cineva pe lume sau nu — știu doar că mie nu mi-e bine. Mi-e totuna dacă oamenii

se bucură sau suferă, dacă se nasc ori mor. Aproape că nu mai simt nimic, poate doar atunci cînd mă năpădesc aducerile aminte, sau cînd animalul din măruntaie zbiară „mîncare“ şi n-am ce să-i arunc pentru a-i potoli foamea mai sufăr. Aceasta este însă o durere fizică. Dacă mai aştept ceva cu nerăbdare, ca pe ființa cea mai dragă, cea mai iubită, apoi asta e moartea. De-ar veni mai repede această consolare divină, această uitare. Mai repede... că mă tem de mine însumi... spuse cu glasul liniştit în aparenţă, dar pe faţă îi treceau fulgere de ură şi durere, iar ochii îi ardeau ameninţători.

Se plimba încoace şi încolo prin cameră, se oprea, îşi aprindea involuntar ţigara, lua în mînă diverse mărunţişuri de pe birou, se uita la ele fără să le vadă şi le aşeza la loc fără să-şi dea seama ce face.

— Asta sînt! Aşa că vezi şi tu că nu mă cunoşti şi vrei să ajuţi un necunoscut.

— Dragă Jaś, acum cînd ştiu cît ai suferit şi cît eşti de nefericit fără s-o meriţi, îmi eşti de o sută de ori mai drag...

— Milă! Iată că nici de asta nu mă cruţă viaţa!

— Spune mai degrabă: compătimire de frate — şopti Józef cu glasul mişcat şi, apucînd mîna lui Jan care trecea pe lîngă pat, o trase spre el şi o sărută cu patimă.

Jan rămase aproape rece. Sinceritatea pe care i-o arăta Józef, compasiunea lui, ajutorul neaşteptat nu făcură o impresie prea mare asupra lui. Nu se mira şi nu simţea nici cea mai mică recunoştinţă. Ceva ca o ciudă i se furişă în suflet că trebuie să primească. Amărăciunea umilinţei nespus de dureroase se răspîndea în el ca o otravă. „De ce face el toate astea?“ se întreba în gînd, fără să găsească răspuns.

Pur şi simplu nu-i înţelegea intenţiile. „E un prost — adăugă. Un prost cu suflet bun!“

Trecură cîteva zile destul de repede. Józef se mai înviorase, îi era mai bine, Jan, în schimb, se posomorîse. În aparenţă era destul de prietenos, veghea chiar cu o grijă aproape duioasă asupra bolnavului. Îi citea cărţi, aproape că-i ghicea dorinţele şi la fiecare pas se străduia să-şi arate dragostea şi ataşamentul. Discutau cît era ziua de mare. Dar în glasul lui răsuna constrîngerea, sinceritatea lui era aproape milă, iar brutalitatea abia simţită, pe care şi-o stăpînea la vreme, era mai mult mînie. Uneori privirea îi alerga ca un fulger pieziş şi pătrunzător, căzînd ca un pumnal asupra bolnavului, şi gura i se strîngea într-un zîmbet ameninţător. Atunci, dacă citea sau vorbea, se întrerupea şi mergea cu paşi mari prin încăpere. Era parcă neliniştit, în sufletul lui se ducea o luptă surdă. Avea unele porniri pe care se silea să le înăbuşe şi să le stăpînească.

Adesea se oprea, ridica mîna în sus, ochii îi aruncau fulgere, în piept îi clocotea un strigăt înfiorător, dar buzele rămîneau mute. Ce era? De unde îi veneau aceste impulsuri?

Era o înţelegere din ce în ce mai clară a situaţiei sale, a mizeriei de pînă acum, înţelegere întărită de amărăciune, de reproşuri furioase şi de revolta unui organism sănătos, plin de putere, împotriva dezmoştenirii, împotriva condamnării la pieire. O furie care nimicea totul, o dorinţă nebună de luptă, dorinţa victoriei, a triumfului îi umplea sufletul şi îi încorda muşchii, aducîndu-i pe buze strigătul ameninţător şi barbar *vae victis*.[1] Dar de astă dată nu mai era vorba de o luptă aşa cum dusese pînă atunci, de lupta apatică a celui care cedează, cu amărăciune, primul. Nu, o astfel de luptă nu... Simţea în el un surplus de forţă care trebuia să se

[1] Vai de cei învinşi (lat.).

consume cumva, un surplus de voință care avea nevoie doar de un scop. Adesea își tempera imaginația înflăcărată cu vorbe pline de răceala înțelepciunii: „Ce-mi trebuie mie toate astea? Victoria va șterge oare din suflet amintirea suferințelor? Îmi voi putea menține hotărîrea pînă la capăt? Și care e scopul final? Triumful — asta pentru nimic în lume. Toate ideile înalte și sălbatice trebuie să aibă un țel final, nu unul material. Dar ce scop pot să am eu? Ce vreau eu să cîștig prin victorie? Un stomac plin, o locuință ca lumea și ceva bani!" Rîse în gînd cu dispreț și șopti:

— Nu merită! O, nu merită!

Și totuși îi plăcea să trăiască în îndestularea relativă pe care i-o oferea Józio, să privească prin camera elegantă, să mănînce la prînz și să fumeze o țigară bună.

În fiecare zi se uita cu plăcere în oglindă, văzîndu-și fața împlinită, mai albă, mult mai delicată și mai frumoasă. Se lua singur în rîs, dar urmărea cu interes efectele pe care le avea asupra lui masa regulată. Simțea mulțumirea trecătoare a omului care răbdase pînă atunci. Suferise de foame, de frig și de lipsuri. Acum avea mîncare, o locuință încălzită și un prieten care îi preîntîmpina dorințele. „Pune-te pe trai! striga animalul dinlăuntrul lui. Nu te pripi, să roadem încet ciolanul aruncat și să ne gîndim cum să ajungem la carne!"

Nu se mai arăta prin gară, fiindcă observase de cîteva ori, la început, că atrăgea atenția asupra lui din cauza îmbrăcămintei. Privirile compătimitoare ale oamenilor îl înfuriau cumplit. Se uita la ei cu mila neputinței. Ar fi lovit cu piciorul prostia asta omenească, dar, pentru că nu putea, mînia îi acoperea fața de roșață. Strîngea pumnii și, îndepărtîndu-se, scuipa peste toată turma aceasta.

Răutatea i se strecura în suflet. Lupta totuși cu sine, găsind încă puterea să se stăpînească, să alunge gîndurile, dar nu mai putea să scape de visurile întunecate...

La vreo lună după instalarea lui la N. veni și logodnica lui Józio. Trase la un frate, impiegat la gara din localitate, și de acolo își anunță vizita.

Józef era într-o dispoziție excelentă, se simțea aproape sănătos și nu mai putea de fericire. Îl obligă pe Jan să-și schimbe hainele, sfătuindu-l chiar, rezemat de pernă, ce să aleagă și cum să se îmbrace. Sporovăia vesel, rîdea, făcea glume, tusea îl supăra mai puțin, iar fața i se acoperise cu o rumeneală ușoară. Se pieptănă cu oarecare grijă, ba chiar cu toată împotrivirea energică a lui Jan, se sculă din pat și, îmbrăcat într-o haină de casă, se așeză în fotoliul înalt de piele, așteptînd cu nerăbdare...

Jan își ajustă cît putu mai bine surtucul, puțin cam prea strîmt pentru el, și se privi în geam cu oarecare curiozitate. Arăta foarte cuviincios și, exceptînd mîinile prea roșii și fața acoperită pe alocuri cu pete vinețîi de ger, făcea impresia unui bărbat bine.

— Draga de ea... buna! șoptea Józef.

Jan rîdea pe sub mustață de cel îndrăgostit. Era curios să vadă acest ideal de Hebe[1] rustică, gîsculiță sau femeie?

În sfîrșit, sosiră. Stefa era însoțită de mama ei. Józef îi întinse mîna, dar ea i le dădu pe amîndouă și fericitul le sărută cu înfocare, șoptind:

— Mulțumesc, îți mulțumesc...

„Îl iubește și e minunată!" observă Jan cînd ceremonia prezentării se termină și îndrăgostiții reveniră alături.

[1] Zeița tinereții, fiica lui Jupiter și a Junonei.

Se trase mai la o parte cu bătrîna, ca să nu-i deranjeze. Tăcută pînă atunci, mama Stefei se apropie de el, arătîndu-i pe larg părerea de rău și grija inimii ei de mamă pentru boala lui Józio. Vorbele bătrînei curgeau ca un șuvoi neîntrerupt, iar fața îi exprima bunătatea. Jan o asculta cu răbdare, răspunzînd din cînd în cînd prin aprobări din cap. Bătrîna însă, sfîrșind întreaga rezervă de știri privitoare la Józio, Stefa, fiul impiegat și la ea însăși, se apucă să-l cerceteze de-a dreptul.

— Dumneata îl cunoști de mult pe Józio?

— De mult, foarte de mult, de șaisprezece ani.

— Oho, v-ați cunoscut pe cînd erați copii?

— Da, din clasa întîi de școală.

— A, știu, Józio e învățat, a fost la școală.

Bătrîna tăcu, se foi puțin, apoi îl privi în față pe Jan și îi șopti oarecum diplomatic:

— Și dumneata lucrezi tot la căile ferate, ca și Józio?

— Nu doamnă. Și văzînd că e gata să deschidă gura să-l întrebe unde, răspunse repede: Nicăieri!

— O! Nicăieri? Nu lucrezi la căile ferate? Vezi dumneata, acuma toți tinerii vor să intre la căile ferate, că, vezi dumneata, cum să-ți spun, de exemplu, aici e bine, de exemplu, au leafă, locuință, încălzire, lumină, o! o! și, de exemplu, e și o cinste. Păi cum — adăugă, văzînd privirile batjocoritoare ale lui Jan. Fiul meu, domnule, de exemplu, impiegatul, dac-ai ști cît s-a zbătut și cît a umblat, a fost și el la școală, de exemplu, și a căpătat un loc...

Jan nu mai înregistra aproape nimic din ce spunea, căci auzul îi era încordat în direcția îndrăgostiților care, stînd umăr lîngă umăr, șopocăiau cu jumătate de glas. Erau întorși cu fața spre el, dar nu mai vedeau nimic.

— Și ce bolnăvicios mai era și băiatul ăsta al meu, ce delicat, de exemplu — continua bătrînica. L-am căutat și l-am lecuit, dar nu cu ce au scris doctorii, de exemplu, ci cu camforă. Da, fiul meu, impiegatul, de exemplu...

— Cu camfor — îngînă Jan într-o doară, neauzind ce spunea. Era tot numai ochi.

— Da, domnule, cu camforă, de...

Nu termină, fiindcă domnișoara Stefania se ridică:

— Trebuie să fac puțină ordine aici — ciripi ea, uitîndu-se pe birou și pe măsuțele încărcate cu o mulțime de mărunțișuri așezate la întîmplare.

— Îți ajut și eu — strigă Józef, vrînd să se ridice. Dintr-o săritură fu lîngă el, îi luă mîinile și îi porunci cu o mină ștrengărească, bătînd din picior:

— Stai jos, ascultă-mă! Nu te mișca, trebuie să te faci sănătos — îi mîngîie fața cu mîna și fugi veselă, dereticînd prin încăpere și văietîndu-se comic: Ah, cum mai stau și cavalerii ăștia, în ce dezordine trăiesc!

În încăpere parcă se făcuse lumină, era vesel și cald. Jan privi fără voie spre fereastră. Nu, Stefa adusese cu ea o rază de soare, primăvara, viața. Farmecul și vraja iradiau în jurul ei. Capul mic, înconjurat de bucle de păr negru și-l purta drept, cu mîndrie. Două cozi groase îi unduiau pe umeri pînă aproape de călcîie. Ochii mari, negri aveau strălucirea și moliciunea catifelei. Încețoșați ar fi arătat ca adîncurile întunecate, dar acum priveau luminoși și deschis, cu o anume duioșie. Două arcuri de sprîncene întunecate, aproape negre, se distingeau limpede prin linia lor regulată. Fruntea îngustă, netedă și albă, străbătută la tîmple de o re-

ţea de vinişoare albăstrii, apărea bombată de sub părul pieptănat pe spate. Nasul lung, subţire, uşor acvilin şi gura destul de mare, cu buze pline şi umede, de culoarea vişinei, aveau dulceaţa şi farmecul ingenuităţii. Ovalul era bine conturat, doar bărbia, ieşită puţin înainte, şi maxilarele, destul de proeminente, împrumutau jumătăţii de jos a feţii un aer deosebit de senzualitate, evidenţiat şi mai mult de vecinătatea ideală a frunţii şi a ochilor. Statura puţin mai înaltă decît potrivită şi mijlocul subţire şi frumos modelat împlineau întregul care făcea o impresie foarte plăcută.

Se învîrtea cu vioiciune, trebăluind veselă, din cînd în cînd răsunau cascade de rîs, alternînd cu zîmbete şi discuţii. Józef stătea cu ochii aţintiţi la ea ca la o minune mult aşteptată, într-o contemplare mută, plină de fericire. Jan o privea distrat, ofensat parcă. Ochii îi alergau fără încetare peste toată făptura ei, prinzîndu-i privirile, zîmbetul, profilul, conturul siluetei, farmecul mişcărilor, totul.

Şterse şi puse toate lucrurile la locul lor, apoi se retrase într-un colţ al camerei, de unde aruncă o privire de cunoscătoare peste toate şi exclamă veselă:

— Ei, acum se mai poate trăi!

— Înainte era oare chiar atît de imposibil? întrebă Jan, care de cîteva minute simţea o dorinţă uriaşă să intre în vorbă cu ea şi aştepta ocazia.

— Ei, chiar aşa, nu zic, dar pentru bărbaţi totul e posibil. Ce faceţi toată ziua? întrebă, schimbînd discuţia, deoarece ochii i se opriră din întîmplare pe o carte deschisă, aruncată pe canapea.

— Se poate rezuma în două cuvinte: citim şi vorbim.

— Şi?

— Şi uneori ne gîndim la cei... absenţi.

— De cei absenţi nu ştiu, dar că citiţi, văd. Spunînd acestea, se aplecă să ridice cartea care se afla lîngă Jan. Acesta o acoperi în grabă şi exclamă cu o înfricoşare comică:

— Nu e voie — e la index — e blestemată...

— De cine?

— De Marele Stăpîn al bunurilor spirituale.

— Şi care e titlul cărţii? Autorul...

— *Urania* de Flammarion[1].

— *Urania!* E o femeie, probabil eroina acestui roman?

— O, nu, e o stea, o planetă!

— Atunci nu poate să fie interesantă. Am citit şi eu un roman cu un titlu asemănător, adică nu chiar la fel, dar care suna tot aşa de ciudat... a! îmi aduc aminte — *Safo*[2]!

— De Daudet!

— Nu, acolo scria numai „Safo“ nu „Safo de Daudet“.

— Gîscă — mormăi Jan şi îşi coborî privirea, ruşinîndu-se să se uite în ochii ei şi ai lui Józio, care îi observa atent. Păcat!

Mai zăboviră vreo jumătate de oră. Cînd să plece, Stefania promise că va veni în fiecare zi. La despărţire îi întinse mîna lui Jan. Atingerea mîinii moi, calde şi delicate avu asupra lui un efect ciudat de plăcut... ar fi ţinut-o mai mult în mîna lui, dar nu îndrăzni.

Abia ieşiseră şi Józef strigă triumfător:

— Ei? Am exagerat? Cum ţi s-a părut?

---

[1] *Camille Flammarion* (1842—1925), astronom francez, fondatorul Societăţii astronomice din Franţa, autorul unor numeroase lucrări de popularizare a astronomiei.

[2] *Sapho* (1884), roman de moravuri, aparţinînd scriitorului francez Alphonse Daudet (1840—1897).

Jan se plimba prin cameră şi tăcea.
— Nu răspunzi? Îţi recapitulezi impresiile, nu-i aşa?
— Da, şi încă nişte impresii foarte ciudate şi plăcute.
— Ei, vezi, şi care-i rezultatul?...
— E foarte frumoasă, o graţie fermecătoare. Mi se pare că ai făcut o alegere fericită.
— O, eu sînt convins de asta...
— Vă cunoaşteţi de mult?
— A trecut un an de cînd am cunoscut-o aici, la gară, la un frate al ei...
— Impiegatul.
— Da, ştii că e fratele ei?
— Mi-a spus bătrîna că are un fiu impiegat. Zîmbi, subliniind ultimul cuvînt.
Józef înţelese şi începu să-i explice:
— Vezi tu, e o femeie simplă şi cinstită, se laudă cu copiii pentru că i-a crescut prin munca ei, şi i-a ţinut la şcoală cum a putut... Fiul a terminat cîteva clase de gimnaziu, iar Stefania are pensionul...
— Trebuie să fie foarte bine instruită — întrebă cercetător.
— Da, fireşte! E deşteaptă, cultă, cîntă splendid la pian, vorbeşte franţuzeşte...
Jan era gata să izbucnească în rîs, dar se stăpîni la timp şi Józef nu băgă de seamă.
— Adevărat, e o femeie cu multe însuşiri, înţeleg — răspunse.
Îi venea să rîdă de caracterizarea lui Józio „deşteaptă, cultă, cîntă la pian, vorbeşte franţuzeşte". Fiindcă la noi, încă din şcoala medie, dacă o fată ştie să cînte la pian şi să vorbească franţuzeşte este socotită cultă. I se dezvoltă aceste talente, aşa cum este învăţat pudelul să poarte coşul etc.; şi

pînă la urmă rămîne şi ea tot un pudel care peste tot face paradă de muzica şi franţuzeasca ei, pe care uneori le cunoaşte ca vai de lume, cîştigînd aplauzele bărbaţilor şi invidia tăcută a colegelor de vîrstă care nu se pot mîndri la fel.
— Ce ţi-a spus bătrîna?
— O! Foarte multe, ceva despre boala ta, despre fecior şi despre vindecarea lui cu camfor şi mi-ar fi povestit chiar de perioada cînd i-au dat dinţii domnişoarei Stefania, dar n-a mai avut timp.
— Da, uneori e ridicolă, dar fiindcă o face din dragoste, nu...
— Nu se cuvine să glumesc pe seama ei? Înţeleg. În definitiv eu n-am glumit, ci doar aşa, fără să vreau, am făcut o remarcă — se dezvinovăţi, văzînd că Józef nu-l ascultă cu plăcere, cu toate că era într-o dispoziţie foarte bună. Îşi amintea fiecare cuvînt al Stefaniei, zîmbetul, privirea ei şi se bucura fericit. O avea mereu în faţa ochilor şi pe buze. Era încărcat de dragoste ca o baterie electrică ce se descărca prin admiraţia şi proiectele viitorului fericit. Îi spunea vesel lui Jan:
— De m-aş însănătoşi mai repede! Ce lună e acum? Aha, februarie. În mai m-aş căsători.
„Dacă ai să te mai însănătoşeşti, dacă ai să mai trăieşti pînă atunci" — gîndea Jan, care, din observaţiile proprii şi de la medic, cunoştea bine evoluţia bolii. Nu prea vorbea. Măsura cu paşi mari, poate pentru a mia oară, camera, şi se gîndea, sau mai degrabă se lăsa în seama visărilor dezordonate despre fericirea altora, visări în care de multe ori îi apărea în faţa ochilor sufletului o faţă pe care abia o cunoscuse. „Sînt fericiţi! Adevărat, nu le mai trebuie mult pentru a fi fericiţi! Dacă puţinul acesta le dă fericirea, e, oricum, mult."

— Așadar, ție nu-ți lipsește prea mult pentru a fi pe deplin fericit? întrebă, oprindu-se în fața lui Józef.

— Într-adevăr, nu prea mult. Să mă fac bine și să mă căsătoresc!

— Și?

— Nimic altceva, ce pot să-mi mai doresc? Mie îmi ajunge să iubesc și să fiu iubit, să am o oarecare stare. Să-mi creez mica mea lume. Să-mi îndeplinesc obligațiile de serviciu și ale inimii cu plăcere, să mă armonizez cu cei din jur, să mă potrivesc împrejurărilor. Să nu cunosc marile suferințe, să nu visez, să nu plutesc pe înălțimile ideilor, dar nici să nu mă tîrăsc — să merg numai pe cărări largi, netede, egale...

— Banalitate — aruncă Jan.

— Fie și banalitate, dacă această banalitate, cum o numești tu, îmi va aduce fericirea.

— Relativă!

— Dacă sînt fericit, nu mă mai interesează dacă această fericire este obișnuită sau banală, numai fericire să fie. La urma urmei, poate că, fiind fericit, nu mai deosebești natura fericirii.

— A, poate?

— Ce-i mai trebuie unui om ca mine? Nimic, aproape nimic. Să trec prin viață liniștit, să-mi deapăn înțelept firul vieții cu cît mai multă economie și să sfîrșesc cu convingerea că am fost...

— *Asinus asinorum in saecula saeculorum*[1] — interveni Jan, amintindu-și o maximă de la școală.

— Un om care a îndeplinit tot ce trebuia să îndeplinească.

— O, da! Să treci prin viață la braț cu soția — și frumoasă pe deasupra —, să fii îmbrăcat elegant, bine hrănit și să ai o sumuliță de bani pusă deoparte pentru orice eventualitate. Cu pălăria în mînă, să te înclini în fața superiorilor, să strîngi mîna colegilor și să-ți săruți rubedeniile. Înainte de toate să te potrivești împrejurărilor și să fii totdeauna politicos, seducător, zîmbitor și serviabil. Să porți în buzunarul stîng codul de legi, în cel drept codul bunelor maniere, iar pe frunte să-ți stea scris: „cinstit". Să nu gîndești, în primul rînd să nu gîndești, să fii de toate, numai tu însuți nu, și să mori plîns de toți cei care te-au cunoscut... Asta e culmea, idealul unui om cumsecade! Ptiu! Al unei maimuțe, la dracu! înjură grosolan. Mînia și batjocura clocoteau în el.

Manifesta o revoltă ciudată. Această perspectivă limpede, pe care i-o arătase Józef, îl tulburase, umplîndu-l de fiere, aproape de invidie. Mirajul înfățișat îi devenise respingător, pentru că el putea numai să-l privească, iar celălalt să-l posede. Visurile lui le realiza altul pentru sine.

„Și eu să nu ajung niciodată la asta? Să mă tîrăsc totdeauna în lanțul mizeriei? Să nu cunosc niciodată liniștea, fericirea... Lovite-ar trăsnetul!" Se zbuciuma înlăuntrul lui ca un tigru în cușcă spre soare și întinderi, spre libertate! Îl cuprinse o ciudă cumplită pe lume, pe oameni și pe soartă, apoi simți o durere în inimă, în creier, în tot trupul. O dorință monstruoasă prin nebunie și forță, setea de fericire, îi puse stăpînire pe suflet, făcîndu-l să întindă brațele fără voie, ca și cînd ar fi vrut să primească într-o îmbrățișare uriașă fericirea care venea. Ochii i se umplură de lacrimi care chemau această fericire necunoscută, dar atît de dorită, și buzele șopteau cuvinte dulci, deși amenințătoare, de implorare: „Trebuie să fii a mea, trebuie să vii și la mine măcar pentru o zi, măcar pentru o oră.

[1] Măgarul măgarilor în vecii vecilor (lat.).

Trebuie! Dacă nu te vei lăsa înduplecată de rugămințile mele, te voi înfrînge prin forță, dacă nu vei veni, te voi răpi, fie și cu prețul lacrimilor și al sîngelui cuiva! Dar tot trebuie să fii a mea!“ Și aproape căzu pe canapea, sfîrșit, tulburat și își acoperi fața cu mîinile, căci lacrimile îi curgeau fără să vrea pe obraji și suspina...

Józef nu înțelegea mai nimic din această scenă pe jumătate mută. Nu putea să-și dea seama ce i se întîmplase, îl întrebă ce are, dar Jan nu-i răspunse, așa că se întoarse, se întinse cît putu mai comod în fotoliu, își înveli picioarele bine cu pătura și adormi visînd...

. . . .

În fiecare zi după-amiază, domnișoara Stefania venea pentru o oră sau două însoțită de mama ei, uneori de frate sau de slujnică. În fiecare zi prezența ei aducea puțină lumină în locuința posomorîtă. Era totdeauna plină de veselie și de grijă pentru sănătatea lui Józef, asupra căruia veghea cu o bunătate maternă.

N-avea o inteligență prea dezvoltată, caracterul, într-adevăr, nu-i era încercat de viață, dar avea o inimă mare, o inimă care simte nevoia să iubească și care, iubind, se pătrunde adînc de dragoste, pentru totdeauna. Sufletul ei nu țintea spre înălțimi, poate că nici nu știa că mai există și o altă viață, superioară, dar obligațiile care-i reveneau le lua în serios și le îndeplinea cu plăcere. Era o ființă obișnuită, dar una de aur care se mulțumește cu ceea ce are. Îl îndrăgise pe Józef din toată inima ei curată de optsprezece ani. Îl iubea profund — cel puțin așa i se părea ei. Boala, a cărei oroare n-o cunoștea, nu-i stîrnea frică, ci numai compătimirea pentru suferințele iubitului.

Venirea ei însorea fața lui Józef, îl înviora, insuflîndu-i puteri noi, dar pe Jan îl întuneca din ce în ce mai mult. Nici el nu-și dădea încă seama de ce, simțea numai că între ei doi, el este de prisos.

Îl copleșea o tristețe nespus de apăsătoare, privind și ascultînd pe cei doi îndrăgostiți. De cele mai multe ori pleca, lăsîndu-i singuri, pentru ca după o clipă să se întoarcă și să se așeze într-un colț, să-i soarbă din ochi liniile minunate ale corpului și să-și rîdă în gînd de el, blestemînd pe toată lumea... Dispoziția aspră, aproape răuvoitoare, față de ea, dispărea treptat. Deveni tăcut și ascultător. Putea să n-o mai vadă, dar nu putea să nu se gîndească la ea.

Nu-i făcea complimente care să bată la ochi, dar se străduia la fiecare pas să arate bunăvoință și interes față de tot ce era în legătură cu ea. Simțea o mare plăcere cînd putea să-i facă vreun mic serviciu. Adesea îi era ciudă pe „slugărnicia“ lui și o sfida cu vreo glumă vulgară sau cu un răspuns grosolan, însă văzînd-o că își strînge buzele sau își încruntă sprîncenele, tăcea înfuriat pe sine și neliniștit; i-ar fi cerut scuze, dar nu știa cum. Se ruga doar cu privirile adînci, sincere și pline de regrete. Vedea că e iertat și se bucura.

Treptat se obișnui cu aceste vizite zilnice; avea nevoie de ele, aproape că trăia prin ele. Le aștepta cu nerăbdare, cu dor parcă. Nu știa ce se întîmplă cu el, dar se cufunda setos în acest cerc vrăjit și fără ieșire. Pe măsură ce înainta pe acest drum necunoscut pînă acum, simțea o aversiune inexplicabilă, din ce în ce mai mare față de Józef.

După plecarea Stefei, cum o numea în gînd, stătea ore întregi tăcut, nemișcat, răpit de visuri și de sentimentul care-i creștea în inimă.

Iar vroia să se smulgă și să fugă undeva departe, să-l părăsească pe Józef, să părăsească totul, să piară și el o dată cu amintirea lui, dar nu putea. Voința îi era înlănțuită de orele de vizită, de vraja pe care o răspîndea Stefa, de farmecul cu care acționa asupra lui, de neputința voluptoasă pe care o încerca uitîndu-se la ea, atingîndu-i mîinile la venire și la plecare.

Nu putea să plece. De altfel, unde să se ducă și la ce bun? Se uita aproape cu înfricoșare pe fereastră, afară, unde vremea de martie se zbenguia, plouînd cu găleata, risipind fulgii de zăpadă sau înghețînd totul cu răsuflarea înghețată a vîntului.

„Ce-o să fie mîine? Cum o să se poarte?..." se întreba, uitîndu-se la fața lui Józef cu o privire îndărătnică, sfredelitoare, ca și cînd ar fi vrut să vadă cît îi mai rămînea de trăit. Nu putea să-și desprindă ochii de la el și nici să-și îmblînzească privirea.

Știa că din ochi îi fulgeră dorinți otrăvite, monstruoase, dar nu putea privi altfel.

„Soție îi trebuie lui, îmbrățișări, sărutări!" se gîndea cu mînie și cu milă, și se cutremura tot, văzînd sau amintindu-și sărutările pe care și le dădeau logodnicii. Repulsia lui avea un izvor tot mai adînc. Privea cu neliniște, cu o gelozie care creștea repede și pe care o ascundea cu greu, cum îi șoptea, cum se apleca spre fața ei, cum o săruta, cum își trecea degetele lungi, descărnate, peste părul ei. Il invidia pentru toate. Cel mai mult îl enervau șoaptele lor.

„Ce tot are animalul ăsta să-i spună?" medita, plecîndu-se și mai mult asupra cărții pe care n-o citea.

Situația lui devenea din zi în zi mai insuportabilă. Suferea foarte mult fizic și moral.

„Cred că sînt bolnav — își spunea. După atita mizerie cît am îndurat, am schimbat dintr-o dată

condițiile de viață și asta m-a tulburat." Dar nu era numai atît. „A produs oarecare impresie asupra mea și atita tot" — răspundea unei întrebări ascunse în adînc. Avea să se convingă în curînd că această impresie era cu mult mai puternică decît își închipuia el. Iubirea îi cuprindea toată ființa, ca valul care se revarsă peste cîmpia întinsă.

Se lăsa stăpînit de acest sentiment aproape fără nici o împotrivire, căci ce rost avea să mai protesteze? Ar fi putut oare, dacă ar fi vrut, să nu mai iubească? Nu se gîndea, încă, unde îl va duce dragostea, așa cum nu știa nici de ce îi era în stare inima. Se convinse că iubește într-adevăr abia în următoarea împrejurare: Într-o zi de martie, deosebit de caldă și frumoasă, domnișoara Stefania veni mai devreme, însoțită de slujnică, să facă „curățenia de primăvară", cum spunea. În ziua aceea era într-o dispoziție excelentă, care se vedea limpede pe fața ei frumoasă ca niciodată. Ochii aruncau priviri vioaie și înflăcărate, fața acoperită de o rumeneală ușoară strălucea de frumusețe, de tinerețe și mulțumire, iar buzele purpurii păreau că răsfrîng dorința de a fi sărutate, de voluptate.

Era parcă într-o stare de ațîțare. Îndruma slujnica cu grație și bună dispoziție. Trebuiau să prindă perdelele. Slujnica se cățărase pe masă și, stîngace, de teamă să nu cadă, vroia să agațe galeriile în cîrlige, dar nu ajungea. Domnișoara Stefania, fără să stea mult pe gînduri, trase un scaun lîngă perete și se urcă pe spătar. Ținîndu-se cu o mînă de rama ferestrei, apucă perdeaua cu cealaltă, se întinse cît putu și agăță galeria într-o parte, străduindu-se să ajungă și în cealaltă, fără să observe că scaunul se depărtase puțin de perete și începuse să se clatine. Nu ținu seama de acest lucru și, cu îndărătnicia grabei, se căznea să ajungă la cîrlig. Totul se petrecu

atît de repede, că Józef nu mai avu cînd să se împotrivească și nici Jan cînd să urce în locul ei. Cel din urmă însă ajunse la timp, chiar în clipa cînd mîna îi aluneca fără putere pe suprafața netedă a ramei, iar scaunul era gata să se răstoarne. Și înainte de a avea timpul să cadă, ba chiar înainte de a-și da seama de pericol, Jan o prinse din aer în brațele sale puternice. Piept lîngă piept, gură lîngă gură! Nici nu știu cînd și cum buzele i se lipiră cu o lăcomie nestăpînită de buzele ei răsfrînte încă într-un zîmbet, și brațele o cuprinseră, strîngînd-o cu putere și dragoste. Fu doar o clipă, dar ținu cît o veșnicie! De ajuns ca să-și piardă mintea, judecata și să înnebunească! De ajuns ca dragostea inconștientă să irumpă cu toată puterea, să hotărască destinul întregului neam omenesc. Înainte ca Józef să poată striga de spaimă sau să vadă ceva, Jan o lăsă jos, apoi, năuc, aproape căzu, fără putere, pe canapea. Era groaznic de schimbat! Buzele albe îi tremurau convulsiv. Fața îi devenise vineție. Ochii cu pupilele mărite, ieșiți din orbite, luminau fosforescent, dar nu vedeau nimic. Era scuturat tot de fiori. Mîinile și picioarele îi tremurau, ca și cînd ar fi fost cuprins de febră. Șira spinării i se îndoise înainte, paralizată parcă de atracție. Stătu multă vreme pînă să-și revină, cît de cît, în fire. Se uita în jur, ca un om care se trezește din leșin, fără să vadă nimic. Răsufla scurt, răgușit și cu greutate.

— Jasiek, te-ai speriat? îl întrebă Józef, ghicind parcă starea în care se afla.

„Ce-a fost asta? Cine vorbește? A!“ Și clipa scursă îi trecu ca un fulger prin minte. Așadar el era cel care o strînsese mai înainte în brațe, la pieptul lui, și o sărutase. Mai simte și acum pe buze o dulceață neînțeleasă, atingerea buzelor catifelate, împungerea sînilor tari și tineri, greutatea corpului delicios, imobilizat și mireasma părului. Un fior îi trece prin spate, dinții se încleștează, brațele i se deschid brusc și rumeneala îi revine în obraji și pe buze. La tîmple simte, sub piele, o bătaie repezită și delicată, iar de la inimă o căldură binefăcătoare, care se împrăștie în tot corpul.

— Stefa dragă, vezi ce ușor se poate întîmpla o nenorocire!

— Da, chiar așa — răspunse, fără să știe ce spune. Abia acum își dădu seama ce s-a întîmplat. Se roși toată. Stătea cu ochii închiși, cu pieptul scos înainte și scuturată de fiori, în puterea emoției. Buzele îi ardeau, zadarnic și le umezea mereu. Ardea toată. Încerca o senzație necunoscută încă, ceva ca o flacără i se răspîndea prin tot trupul. Inima bătea să-i spargă pieptul. Urechile îi vîjîiau, în cap i se învălmășeau toate; se lipi mai tare de spătarul scaunului.

Nu se simțea jignită, doar o neliniște fără margini îi stăpînea sufletul. Se întreba: „Ce am?“ și nu știa să-și răspundă. Nu înțelegea încă clocotul sîngelui.

Plecă repede îngrijorată, înfricoșată de senzația necunoscută care o făcuse să-și piardă cumpătul. La plecare nu-i întinse mîna lui Jan, nici măcar nu se uită la el. Îi șopti doar cu jumătate de glas: „La revedere“.

Ziua era încă luminoasă, aproape caldă. Soarele vărsa pur și simplu lumina și căldura în atmosferă, pătrunzînd pretutindeni. În aerul limpede, transparent, albăstrui, întunecat la marginile zării, se simțea primăvara. Petice de pămînt eliberate de sub zăpadă înnegreau pe alocuri ca niște pete sticloase, mustind de apă. Peste tot apă, zăpadă care se topea, noroi... Pretutindeni se vedea reacția naturii înlănțuite de iarnă, fierberea vieții, tăi-

nuită încă, pregătiri de luptă, presimțirea victoriei și a triumfului.

Jan pleacă și el. Dincolo de gară urcă pe linie. Mergea cu capul ridicat, ochii larg deschiși priveau la toate cu o atenție deosebită, dar creierul nu înregistra nimic, nu știa la ce se uită. Simțea doar căldura mîngîietoare a soarelui și căldura iubirii dinlăuntrul lui. Se cufundă în adîncul visărilor de dragoste, pășind pe lîngă șinele alungite la infinit... Picioarele-i lăpăiau în noroiul apărut din zăpada topită, capul îi înota în soare și inima în iubire...

— Iubesc! îngîna cu un zîmbet nespus de bun. Iubesc! șoptea, fixînd globul solar, întinderile, turmele norilor de un alb minunat. Iubesc! îi spunea inimii înviate, sufletului asuprit, vieții izbăvite de fericire, de dragoste și sentimente nobile. Creștea în el un alt om, un om nou, care iubea și dorea să fie iubit, care dorea să trăiască. Amintirea visărilor îi arăta un țel nou în viață, pe care nu-l cunoscuse. Dragostea! Era orbit de acest cuvînt care răsuna atît de dulce, atît de minunat. Mizeria și suferințele îndurate, situația disperată în care se afla pieriseră înăbușite pentru o clipă. Nu-și mai amintea de ele.

Cînd se întoarse, amurgul se lăsa încet peste lume. Spre apus cerul căpăta culoarea aramei. Vîntul, nu prea tare, dar geros, îngheța pămîntul în straturi subțiri, care se rupeau la fiecare pas. Ici-colo mai licăreau reflexe de lumină, se aprindeau, păleau și se împrăștiau în umbre. Unde și unde liniile lungi ale șinelor luceau în ultimele pîlpîiri ale apusului. Stejarii cu frunzele de anul trecut aveau vîrfurile scăldate în purpură, iar trunchiurile se cufundau în tulbureala amurgului. Treptat, mohoreala înainta de pretutindeni, acoperind pămîntul ca o mantie.

Jan se întorcea spre casă, revenind în același timp și la realitate. Se elibera din el însuși. Încetase să viseze și începea să judece. Gîndurile împrăștiate se tîrau alene, întorcîndu-se fără plăcere de pe tărîmul fermecat al iubirii. Se întorceau totuși. Străbătu destul de repede distanța care-l mai despărțea de locuința lui Józef.

În coridor auzi sunetele confuze ale unei discuții care avea loc înăuntru. Se cutremură. Inima începu să-i bată cu putere.

„Stefa!" gîndi, intrînd repede. Îl văzu pe șef, care stătea lîngă patul lui Józio și îi povestea ceva. La zgomotul pe care-l făcu ușa deschizîndu-se, cel care vorbea se întoarse destul de repede.

— Tocmai îi vorbeam domnului șef despre tine — strigă Józio.

Jan se înclină, șoptind un salut banal.

— Îi spuneam și lui ce ți-am mai spus și dumitale, că trebuie să mai aștepți, acum nu e încă nimic.

— Domnul șef a fost amabil și mi-a promis că n-o să te uite, și primul loc care se va elibera...

— Primul loc?! Mulțumesc... mulțumesc... răspunse Jan, numai ca să spună ceva. Simțea în el o legănare ciudată, creierul îi lucra cu înfrigurare. Spectrul realității îi îndepărtase în parte visurile. Era cuprins treptat de grija banală de fiecare zi. Ecourile înăbușite ale vieții trecute îi răzbăteau tot mai greu în memorie și-i strigau: „Prostule, prostule!"

— Da, da, primul loc. Îmi aduc aminte perfect de dumneata, hm.

„...Iubesc, iubesc! Eu, un cerșetor, eu, care trăiesc din mila altuia, o iubesc pe logodnica prietenului meu, fără ajutorul căruia aș fi murit de foame. Iubesc o femeie care iubește pe altul, mă

amăgesc cu dragostea, eu, care n-am nici un adăpost..."

— Numai că acum arăţi mult mai bine!

„... nici măcar o treanţă pe mine. Nimic în trecut şi, ce e mai rău, nimic în viitor... Visez şi realitatea e atît de tristă, iubesc şi el se roagă, cerşeşte un loc pentru mine ca să pot să trăiesc... O, prostule, prostule!"

Asemenea gînduri îi treceau prin mintea adusă la realitate de cuvintele lui Józio. Inima se zbuciuma cuprinsă de prima durere a iubirii conştiente, iar judecata se căznea să găsească o soluţie, o cale de a ieşi din această situaţie! În aparenţă era vioi; îşi dădea toată silinţa, dar nu putea să gîndească logic, căci trebuia să răspundă la întrebările şefului, care avea chef de vorbă. Îndruga verzi şi uscate, şi el trebuia să-i răspundă şi să-l aprobe, să-i mulţumească pentru amabilitatea vizitei, pentru onoarea care le-o făcuse, să se scuze pentru oboseala şi truda ce i-o pricinuise, să se arate plin de recunoştinţă pentru bunătatea lui şi să-i admire marea înţelepciune. Să-l ridice în slăvi pe el, pe copii, familia, să joace întreaga scenă mincinoasă şi comică a relaţiilor dintre superior şi subordonat.

În cele din urmă şeful binevoi să se ridice, binevoi să-şi ia la revedere, binevoi să îmbrace blana pe care i-o ţinea Jan şi, în sfîrşit, binevoi să plece — se grăbea la trenul care tocmai sosise în staţie şi cu care trebuia să se întoarcă acasă.

Jan îl conduse, cu politeţea obişnuită celor de la căile ferate.

— Prietenul dumitale e bolnav, grav bolnav, hm. Tăcu. Interesează-te şi dumneata, poate se eliberează vreun loc, îi spuse, înclinîndu-şi abia perceptibil capul spre locuinţa lui Józef — ochii arătau mai mult decît vroia să spună prin cuvinte.

Jan înţelese perfect şi nici măcar nu se revoltă faţă de indiferenţa cu care şeful îi dădea să înţeleagă posibilitatea morţii lui Józef. Nu mai schimbară nici un cuvînt. Şeful plecă. Jan se întoarse acasă. Era aproape liniştit. Bucuria aşteptării, poate a îndeplinirii făgăduielii pe care o primise cu o clipă înainte, şi dragosea îl făceau taciturn şi îngîndurat. Un egoism cumplit îl luă cu totul în stăpînire. I se părea că vede limpede înaintea lui căminul liniştit şi alături iubita — logodnica altuia. „Doar n-o să o ia cu el în mormînt — se gîndea. Iar femeile, chiar dacă iubesc, trebuie să uite cînd iubitul nu mai este... o să uite." Vedea atît de limpede acum, după cuvintele şefului, toate se înşiruiau atît de logic, încît nici nu-i trecea prin minte că poate să se ivească ceva care să dărîme acest castel închipuit...

„... Ce-ar putea să mă împiedice? Józef o să moară, zilele lui sînt numărate" — şi cerceta cu deosebită grijă toate manifestările bolii. Nu vedea nimic care să-l neliniştească. Îi reveni energia, vioiciunea şi setea de a trăi activ. Cu ajutorul impiegatului care venea deseori să-l viziteze pe Józef, îi cunoscu pe toţi cei de la gară. Nu procedă aşa dintr-o nevoie lăuntrică, ci pentru că puteau să-i fie folositori. Şi îi erau, într-adevăr, pentru că în curînd deveni un partener plăcut şi amabil, invitat cu plăcere la jocurile de cărţi. Dorea asta, ca s-o poată întîlni mai des pe Stefa în afară de casa lui Józef. Şi ea? Ea, care în prezenţa lui Józef era destul de rece şi temătoare, evitînd inadins nu numai cuvintele, dar şi privirile lui Jan, în alte părţi era liberă, ispititoare, vorbăreaţă pînă la flecăreală şi exagerat de amabilă. Se simţea atrasă de Jan, de frumuseţea lui bărbătească, puţin sălbatică, de forţa pe care o vedea în el, sau poate — cine poate ghici

inima unei femei? — de soarta lui nefericită și de iubirea puternică, pe care trebuia s-o observe în ochii lui. Îl iubea pe Józef, îl iubea, își repeta zilnic, dar asta n-o împiedica să rămînă cu și mai multă plăcere cu Jan. Se străduia chiar să-i fie de folos, cu delicatețe și fără să se observe, rugîndu-i pe cei pe care îi cunoștea să-i ofere ceva de lucru. Purtarea ei o numea compătimire față de viața lui mizeră. Datorită eforturilor ei, Jan primi o meditație nu departe de gară, la unul dintre supraveghetorii de linie. Trebuia să învețe cîte două ore pe zi un nebunatic de copil dezgustător de necioplit, și pentru asta i se plăteau șase ruble pe lună.

„Sînt bune și astea“ — se gîndea și, după prima lecție, în cursul căreia află cui îi datora această posibilitate de a cîștiga un ban, căută un prilej să-i mulțumească. Ocazia se prezentă chiar în aceeași zi. Impiegatul veni să-l invite la o partidă de cărți.

Acceptă cu bucurie și plecară. Impiegatul se opri la gară, iar el se duse drept la locuința acestuia.

În salonaș nu mai era nimeni afară de Stefa și mama ei. În curînd un zornăit de sticlă spartă se auzi în bucătărie și bătrîna alergă, văietîndu-se de slujnică.

Rămaseră singuri... Discuția, destul de vioaie înainte, se întrerupse. Se simțeau încurcați. Ea își pironi ochii pe împletitură, numărînd ochețiі cu o atenție deosebită și mișcînd din croșetă.

El se ridică de pe scaun, aruncînd priviri cercetătoare spre ușă și la fereastră.

Ea presimți asta și se înfioră, plecîndu-și și mai mult capul asupra lucrului. Jan îi luă mîna și o lipi de buzele lui înfierbîntate, șoptindu-i:

— Mulțumesc, mulțumesc...

Își ridică spre el fața îmbujorată, în ochii măriți juca o lumină amețitoare de duioșie și emoție.

— De ce îmi mulțumești? în glas răsuna o notă dulce, mîngîietoare.

— Pentru bunătatea inimii, datorită căreia am primit meditația.

— Bine, dar eu n-am nici un merit, fratele meu... eu doar i-am adus aminte.

— Atunci îți mulțumesc de sute de ori tocmai pentru că i-ai adus aminte, pentru tot ce-am dobîndit grație dumitale și...

— Și pentru ce altceva? întrebă.

— Pentru fericire!

— Pentru fericire? cum asta? și cu o mișcare înceată vru să-și retragă mîna din mîinile lui. Nu o lăsă. Îi luă amîndouă mîinile și i le acoperi de sărutări. Se simțea încătușată de voința lui. Tremurul lăuntric pe care i-l simțea în sărutările nervoase, în glasul întretăiat, potolit, dar care o atrăgea ca un magnet, i se transmise și ei. Răsuflarea i se îngreuia și inima îi bătea mai repede. Privirea îi ardea și înfiorarea o cuprindea ca atunci. Mîinile lui o frigeau, ochii o hipnotizau. Cu gîndul i se arunca în brațe, se ghemuia cu dragoste la pieptul lui, îi săruta ochii, gura, fruntea, părul și se cufunda în nemărginirea voluptății necunoscute. Dar nu făcea nimic din toate acestea, nu avea putere, simțea numai că trebuie să se întîmple ceva important, se temea, dar aștepta cu înșetare. Sîngele tînăr, trupul proaspăt, necunoscînd extazul și voluptatea, simțurile de femeie tînără, sănătoasă, în plinătatea forțelor, ațițate de apropierea bărbatului, de răsuflarea lui fierbinte, de privirea plină de duioșie și de foc, buzele pline, pregătite pentru sărutări — toate acestea o cutremurau, înflăcărînd-o. Doar frînturi ale conștiinței tulburate îi aduceau

în imaginația înfierbîntată fața lui Józio. Era la vîrsta cînd totul în ea anunța femeia, vîrsta așteptării și a dăruirii.

— Domnule Jan, ce faci? — spuse încet, abia șoptit.

— Te iubesc... te iubesc! Te iubesc, iubita mea! răspunse cu jumătate de glas, trăgînd-o spre el.

Nu se mai împotrivea, abandonîndu-se în brațele lui pe jumătate amețită.

— Te iubesc, viața mea, fericirea, lumina mea, te iubesc — șoptea îmbătat, răpit, acoperindu-i fața, părul, ochii și gura de sărutări.

Nici măcar nu-i mai întorcea sărutările, doar la urmă își lipi gura de gura lui, rămînînd așa, fără suflare, o clipă lungă, lungă...

O umbră trecu pe la fereastră. Jan văzu, o lăsă aproape inconștientă pe scaun, iar el se așeză mai departe.

Petrecură seara ca de obicei, numai că Jan îi cuceri pe toți cu umorul și verva lui.

La joc norocul era mereu de partea lui și cărțile îi veneau singure în mînă. Stefa nu se arătă toată seara în salon.

— O doare capul, nu prea se simte bine... o scuză bătrîna.

Jan zîmbi imperceptibil, știind prea bine de ce nu venise. O vedea încă aprinsă la față și tremurătoare, strecurîndu-se în camera ei de fată ca să-și liniștească inima învolburată și nervii.

„Draga de ea... iubita... gîndea cu bucurie — mă iubește — adăuga, amintindu-și cu voluptate sărutul ei — mă iubește".

Nu fusese niciodată iubit, așa că nu trebuie să mai vorbim de impresia pe care o producea asupra lui gîndul acesta.

Cînd se întoarse acasă, îi spuse din senin lui Józef:

— Știi ce, dragostea e totuși un lucru minunat, da, minunat.

— Cum ai ajuns la această părere care contrazice vechile tale convingeri?

„Iubind!" îi sta pe buze să spună, dar se abținu la timp. O umbră îi trecu pe fața însorită și răspunse:

— M-am gîndit serios la această problemă; azi la impiegat s-a vorbit despre asta...

— Ce v-a făcut să abordați această temă veșnic proaspătă?

— Nu-mi mai aduc aminte. Dar am ajuns la concluzia că fără dragoste n-ar mai putea exista dorința de a trăi. Căci la ce bun? Care ar mai fi scopul vieții?

— Se vede că ceva te-a impresionat în mod deosebit, de vorbești atîta despre asta.

— E, ce-ar putea să fie?

— Poate norocul meu și al Stefei, iubirea și fericirea noastră?

— Da, probabil! îi venea să izbucnească într-un hohot de rîs grosolan, batjocoritor. Auzi! Stefa lui iubitoare, fericită și îndrăgostită de el. E grozavă maimuța asta în agonie cu optimismul și pretențiile ei. Și îi aruncă o privire plină de dispreț și de ură. Da, era prima dată cînd simțea că îl urăște. Pentru prima dată se gîndea că totuși această maimuță, cum îl numea, acest ofticos stătea de-a curmezișul scopului său și al visurilor sale. „Dacă se însănătoșește, s-au dus dracului toate proiectele mele" — medita întunecat. Nu va mai căpăta locul și va pierde și iubita! „Oh, n-ajungi tu să mă lipsești de această fericire! N-am să mă las furat!"

Dar în același timp teama i se strecura în inimă și o întrebare neliniștită îi încolți în creier:

„Şi dacă se face bine, dacă se înzdrăveneşte?“ Acum în fiecare zi această întrebare înfiptă adînc în ființa lui nu-i dădea pace, mistuindu-l.

Ultima vizită a şefului, vorbele lui pline de tîlc şi încurajare, observațiile personale, toate astea îl convingeau şi mai mult că moartea lui Józio însemna salvarea lui. Iar iubirea adăuga numai dorința acestei morți, pe care o aştepta cu însetare. Abia acum îi trecu prin minte că putea să se facă bine sau să bolească încă multă vreme. Putea el oare să binecuvînteze o asemenea hotărîre a destinului? O, nu! De o mie de ori nu!

„Ce-i de făcut? Ce-i de făcut?“ îşi repeta, uitîndu-se la fața bolnavului care din cauza propriilor temeri, se părea mai sănătoasă, mai plină de forță şi de viață.

Umbla mult, adîncindu-se în această nelinişte chinuitoare. Adeseori, cînd medita copiii, i se părea că vede fața lui Józef peste capetele băieților, o față rotundă, viguroasă, strălucind de mulțumire. Se trezea uneori noaptea năpădit de o sudoare rece, fiindcă imaginația, gîndurile preocupate mereu de Józef îi repetau, în delirul viselor, imagini fantastice ale temerilor lui. Îl visa în mii de situații şi totdeauna sănătos, aproape totdeauna cu Stefa alături. Veseli şi fericiți, păreau că rid de el.

Nu credea în vise, dar fără să vrea se temea de ele. Avea impresia că cineva necunoscut şi crud îi depăna înadins în minte aceste scene înfiorătoare ale „fericirii lor“. „Ce să fac?“ repeta în cursul nopții care nu-i aducea alinarea nici o clipă, cuprins de o furie neputincioasă. Oh, nopțile acestea fără somn! Orele acestea lungi, nesfîrşite ca veşnicia, orele acestea pline de chinuri nespuse, ore în care minutele păreau secole! Ore în care viața activă cedează în fața imensității tăinuite a simțirii, în care fîşiitul şoarecilor face impresia unor tunete, în care auzim propriul nostru eu. Îi apăreau umbre imperceptibile, ca nişte himere, ca nişte fantome pline de groază. Toate gîndurile, temerile, dorințele, durerile şi suferințele se strecoară din vizuinile ascunse ale creierului şi ale nervilor şi se înalță înveşmîntate în formele monstruoase ale fanteziei, se leagănă, înconjură, ameţesc cu haosul înspăimîntător al amintirilor şi cedează mereu unora care, la rîndul lor, lasă locul altora noi! Oh, nopțile acestea, cînd aşteptați somnul ca o izbăvire şi nu vine! Vrei să uiți de toți şi toate şi nu poți. Închizi ochii, dar vezi cu mintea, te întorci de pe o parte pe alta, te aşezi mai bine, zadarnic însă. Cîteodată doar spaima nemărginită se ridică din adîncul camerei întunecate, ori din tine însuți, strivindu-te cu imensitatea ei, de adormi, în sfîrşit, obosit şi leoarcă de sudoare. Jan trecea prin chinuri cu mult mai mari decît s-ar putea exprima prin cuvinte. Uneori numai auzea respirația uşoară a lui Józef şi se scula de pe canapea numai în cămaşă, se apropia încet de patul lui, ținîndu-şi răsuflarea ca să nu-l trezească, se apleca şi privea la cel care dormea.

Icoana Maicii Domnului agățată într-un colț al camerei de Stefa părea că se uită peste flăcăruia uleioasă ce licărea în candela atîrnată în fața ei. Lumina slabă, de un galben murdar, arunca reflexe nesigure pe fața bolnavului. În această semiobscuritate tremurătoare, trăsăturile aveau contururile ascuțite, fața părea alungită, mai suptă, iar ochii acoperiți de pleoape semănau cu găvanele unui cadavru.

Se îndepărta mulțumit, pentru ca ziua să se frămînte iarăşi, chinuit de impresii de-a dreptul contrarii. Nu avea o clipă de linişte, de tihnă şi, pe deasupra, nu putea să se întîlnească cu Stefa,

care aproape că nu mai ieșea nicăieri de cînd o văzuse ultima oară. Era slăbită, spunea bătrîna, suferea de nervi, adăuga fratele.

Józef se simțea într-adevăr cu mult mai bine. Forțele și sănătatea îi reveneau o dată cu primăvara și căldura soarelui. Doctorul, care mai înainte era un musafir aproape zilnic, acum venea destul de rar, o dată pe săptămînă. Își freca mîinile, bătea bolnavul pe umăr și spunea, arătîndu-i cu mîna pe fereastră vremea frumoasă de primăvară:

— Domnule, asta e cea mai bună medicină pentru dumneata. Iar leacul ăsta e de-a dreptul minunat, minunat — adăuga mai încet, întîlnind-o la bolnav pe Stefa cu mama ei. Știa de legătura dintre ei.

Odată se întîlni cu Jan la gară. Se cunoșteau.

— Ei, cum e cu bolnavul? întrebă Jan, silindu-se să se arate indiferent.

— Vezi dumneata, dragă domnule, dacă pacientul mai rezistă și luna asta... era pe la jumătatea lui aprilie.

— Da... interveni repede Jan cu vocea mai sigură.

— Atunci poate s-o mai ducă pînă la toamnă, cel mult pînă în primăvara viitoare. Dragă domnule, asta e tuberculoza adevărată, boala e una, dar în evoluția ei poate să aibă momente foarte interesante, mai ales, dragă domnule, aceste schimbări continui... Ai impresia că e gata, *mortus*, și se face mai bine, se face mai bine, chiar foarte bine și deodată gata! și s-a dus!... Asta-i situația, dragă domnule... Domnul Józef poate să moară peste o săptămînă, dar poate să trăiască încă un an... Asta e!

— N-o să trăiască mai mult de o săptămînă, o nu — mormăi printre dinții încleștați și se despărți de doctor. O văzuse pe Stefa trecînd pe la geam și se apropie. Fata deschise fereastra și îl chemă înăuntru.

Intră grăbit. Domnișoara Stefania sta la pian, întorcînd automat notele.

Nu răspunse nimic la salutul lui plin de dragoste sinceră, de grijă, nu-i întinse mîna. Fața îi era puțin palidă, acoperită parcă de o umbră de asprime; ochii tiviți de cearcăne întunecate aveau expresia unei hotărîri reținute. Buzele, strînse ușor, erau arse de fierbințeală. În întreaga făptură i se citea un fel de încordare, o energie artificială. Jan nu ținu seama de asta și o luă de mînă, dar ea și-o retrase repede.

— Domnișoară! Stefa dragă, nu te-am văzut de atîta vreme!

Îl întrerupse repede:

— Domnule Jan! am vrut să te întîlnesc...

— Copilă! Binecuvîntat să fie cerul dacă ți-a inspirat asemenea gînduri...

— Am vrut înadins să te văd ca să-ți spun... vorbea încet și cu greutate, fără să se uite la el.

Jan auzi ultimul cuvînt și continuă cu avînt și bucurie în ochi:

— Ca să-mi spui că mă iubești... O, scumpă, iubită...

— O, nu, ci ca să-ți spun că nu te iubesc pe dumneata și să te rog să ștergi din minte clipa aceea fatală, ca să-ți spun că cele ce s-au întîmplat, s-au întîmplat fără voia mea și a fost rău... Dacă dumneata ai văzut altceva în grija mea, te-ai înșelat... eu sînt logodnica lui Józio și numai pe el îl iubesc... Da, îl iubesc! spunea apăsat, ca și cînd din acest „îl iubesc" ar fi luat toată puterea pentru această scenă. Ar fi o josnicie din partea mea și a dumitale să înșelăm astfel un om bolnav — rostea încet, dar apăsat, cuvînt după cuvînt. Jan înțelese totul.

— Așadar? întrebă.

— Te rog să... uităm... și să rămînem prieteni.

— Și dacă eu te iubesc? întrebă privind-o drept în ochi.
— Uită-mă...
— Nu, domnișoară, asta nu pot s-o fac. Dacă aș simți că te-aș putea uita vreodată, aș pleca imediat și aș sfîrși cu toată mizeria spînzurîndu-mă de primul copac pe care l-aș întîlni. Nu. Stefa! Nu, iubito! șoptea cu glas implorător, plin de lacrimi, durere și dragoste. Te iubesc mai mult decît orice, mai mult decît viața. Pentru mine tu ești fericirea, gloria, nu ești numai o divinitate oarecare, ci însuși Dumnezeu. Nu înțeleg viața fără tine, nu vreau... Acum, cînd am dreptul să mă simt fericit, cînd mă iubești, căci știu că mă iubești și tu, știu, tocmai acum tu îmi ceri să te uit. O! Fie-ți milă, pe mine nu m-a iubit nimeni, n-am pe nimeni pe lume afară de tine. Mă împingi iar în prăpastia întunecată a unei vieți disperate, în acest mormînt fără soare și fără lumină, și asta o faci tocmai tu, ființa pe care o iubesc atîta și care mi-a arătat că mă iubește!
— Nu te-am iubit, nu te iubesc— șopti, plecîndu-și capul instinctiv, ca să ascundă lacrimile care i se îmbulzeau sub pleoape.
— Nu mă iubești?... Nu m-ai iubit?...
— Nu... niciodată... îi răspunse abia auzit și începu să suspine.
Tăcură. Liniștea purta semne prevestitoare de rău. Inima domnișoarei Stefania bătea cu o hotărîre disperată. Simțea că dacă mai rostește numai cîteva cuvinte pe acest ton nu mai rezistă și i se aruncă în brațe. Tremura înfricoșată și asculta să vadă dacă el nu spune nimic. Bietul suflet tulburat aproape că visa, gîndurile îi alergau învălmășite. Nu credea că o să fie chiar atît de greu.
— Niciodată... repetă Jan după o clipă cu vocea aproape naturală. Se înțelege! E un nonsens să

iubești un calic fără nici un rost, e limpede. Sînt eu oare ceea ce fetele numesc o partidă bună? Nicidecum. Sînt un cerșetor, un vagabond fără viitor, care trăiește pe spinarea altuia... Te porți rezonabil , ce să mai vorbim, cu totul rezonabil...
— Domnule Jan — exclamă repede și obrajii i se înroșiră de indignare. Domnule Jan, mă jur pe orice că nu m-am gîndit la situația dumitale, n-ai dreptate să mă învinuiești... Crede-mă, că nu e asta, nu pentru asta... Nu putu să mai vorbească, lacrimile reținute atîta timp i se scurgeau ca un șirag de perle pe față. Toată energia i se topea în lacrimi.
— Bine, cred, voi proceda cum se cuvine... iubita mea sfîntă. Îi sărută mîinile și ieși în fugă.
O înțelegea pe deplin și îi da dreptate. Și toate astea din cauza acestui... E o femeie sfîntă! Un suflet curat.
„Ajunge! Trebuie să sfîrșesc într-un fel... Poate să mai trăiască încă vreo săptămînă? Îl voi ajuta eu să nu trăiască mai mult, îi voi face ultimul serviciu prietenesc... De ce să ne chinuim cu toții? Nu-i așa, de ce?“ aruncă întrebarea undeva în întunericul care se lăsa peste lume, în adîncimile spațiilor întunecate, în întinderea fără sfîrșit. Sau poate numai în conștiința lui? Nu știa cum o să se întîmple, dar simțea că o va face, că trebuie s-o facă! Se hotărîse să termine cu el și nu mai ezita. Căuta un mijloc. Mintea îi era încețoșată. Aproape că nu mai deosebea ce e rău și ce e bine în înțelesul general. Pentru el era rău doar ce-i stătea în cale. Instinctele dormitau, neavînd ocazia să izbucnească. Animalul urla spre libertate de sub învelișul omenesc — la pradă! Dă-i drumul!
„Ușor, ușor! Trebuie să procedez cu cap. N-o să ucid un om pentru un furtișag banal“ — se gîndea, intrînd în casă.

Józef ședea în fotoliu cu o carte în mînă. Lampa care se afla înaintea lui, acoperită cu un abajur trandafiriu, arunca o lumină delicată și veselă în toată încăperea. Își ridică fața spre cel care intra cu o bunăvoință sinceră:

— Bine că ai venit!

— Ei?

— Am aici un lucru minunat, poemul lui Shelley *Prometeu descătușat*. O să-l citim împreună, nu-i așa?

— Ah, poezia scrisă! exclamă Jan disprețuitor. Ce înseamnă asta față de poezia vie, care pulsează nemuritoare în natură! Dar n-are importanță, pot să mai suport și alta. Shelley Byshe, lord, nobil, suflet de mimoză—un isteric care se uită la natură cu ochii unui mare magnat, păgîn și panteist la un loc. Un exemplar interesant din punct de vedere patologic, harfă cu strunele sfărîmate, bocitor al sufletului, un mic Hamlet cu stomacul și buzunarele pline... Rapsod cu fruntea-n nori, care trăia cu trei femei deodată. O! poeții — popor de înșelători!

Începu să citească. Józef se așeză comod în fotoliu, rezemîndu-și capul de spătar, ochii îi rătăceau fără țintă, stătea lăsat pe spate, așa că tot capul era cufundat în umbră... Doar gîtul alb, delicat, slăbit de boală, apărea în lumina vie a lămpii!

Jan citea, dar în pauze își arunca ochii curios și insistent la gîtul lui Józio. Cu greu își dezlipea privirile. Se lăsa în seama unei atracții necunoscute. Simțea o dorință nebună să atingă pielea aceea lucitoare ca atlazul. În cele din urmă, nu putu să se mai stăpînească, se ridică și atinse cu vîrful degetelor pielea caldă și moale. Józef tresări violent.

— Ce-i asta? întrebă pipăindu-și gîtul cu grijă.

— Nimic... mi s-a părut... că... a învinețit... M-am aplecat să văd și te-am atins fără să vreau.

Și continuă să citească.

A doua zi se treziră tîrziu. Józef, întristat și amărît, se plînse că a visat urît...

— Ce-ai visat?

— Mai nimic... fleacuri. O apă mare, plină de pești monstruoși. Ai să rîzi cînd am să-ți spun că de cîte ori visez așa ceva, de atîtea ori mi se întîmplă o nenorocire...

— E, ce poate să ți se întîmple! Asemenea presupuneri sînt o prostie!

— Nu o dată m-am convins că nu e chiar o prostie. O să mi se întîmple ceva! Dar ce? și se adînci în gînduri.

Jan tremura tot.

— Presimțire! șopti. Așadar e adevărat că există presimțiri! Ciudat! Dar nu renunță la hotărîrea luată. Nu simțea nici o remușcare. Înlăuntrul lui nu-l reținea nimic de la săvîrșirea crimei, nici inima, nici frica de răspundere, nimic. Toate îl împingeau spre această faptă. Era pe deplin liniștit și rece, cîntărea tot ca un socotitor dibaci.

Locul îl va avea cu siguranță și Stefa îl iubește, o încurcă doar promisiunea făcută bolnavului. În sfîrșit, va începe să trăiască cu adevărat, în sfîrșit!

Își trecu repede în revistă viața dinainte, dar atît de repede își aruncă în trecut ochii sufletului, fără păreri de rău, fără regrete, ca un muribund care n-a încercat decît suferințe și dezamăgiri și care se desparte de viață fără să iubească pe nimeni și fără să fie iubit.

— Nu mă mai întorc acolo, nu — șoptește și gîndul îi aleargă în altă parte, în sferele necunoscute ale viitorului...

Într-o noapte, stînd în pat, Jan hotărî că „astăzi", dar parcă tot nu-i venea și amînă cîteva zile, fără

să-și dea seama de ce. Nu-i era frică, încerca însă o repulsie fizică față de efort. Dar azi trebuie...

Ieri Józef se simțise mai rău, suferea și se plîngea față de el și de Stefa de tulburări și de neliniște, îl înăbușea ceva în piept, era surescitat de o teamă nelămurită.

Jan privi spre patul lui. Dormea agitat, chinuit de fantomele din vis. Spunea ceva, mișca din buze și dădea din mîini. În cameră era destulă lumină, Jan îl vedea perfect, zăcea întins pe spate. Candela ardea, ca de obicei, în fața icoanei, aruncînd un cerc larg de lumină. Luna plină trimitea pe fereastră un buchet lung de raze argintii, care cădeau pieziș pe patul lui Józef.

Era liniște deplină. Doar trenul trecea cu vuiet din cînd în cînd prin gară. Geamurile zăngăneau și întreaga încăpere se cutremura. Melancolia tăcerii era adîncă, lumina lunii acoperea totul de reverie. De pe pereți, din ramele tablourilor se plecau din loc în loc în semiobscuritatea străpunsă de clipirile candelei capete și figuri pictate; așa de plastic se desprindeau pe fondul întunecat, încît păreau că tremură, că trăiesc...

Umbre cenușii, subțiate de lumină, ca niște văluri de ceață, se trăgeau spre tavan, lăsîndu-se apoi prin colțuri și adîncituri.

Încet, fără cel mai mic zgomot, Jan se sculă din pat și, desculț, numai în cămașă, se opri să asculte. Tăcerea domnea pretutindeni. Doar ecourile discuțiilor amuțite, ale rîsetelor și oftăturilor stinse, ale întregii vieți care pulsase odinioară între pereții aceștia, păreau că tremură, răsunînd în tonuri imperceptibile pentru urechea omenească, se tîrăsc pe pereți, se leagănă pe umbre și se aud tot mai încet, mai încet, îndepărtîndu-se în infinit.

Jan, se înțelege, nu se gîndea la asta. Era numai ochi și urechi. Se apropie în vîrful picioarelor de fereastră și privi afară, dar nu zări pe nimeni. Se întoarse la ușa de la intrare și pipăi zăvorul — era tras. Se duse apoi la bucătărie — închisă pe dinăuntru. Îi era cam frig, dar nu tremura. Înainta automat, liniștit, pe un drum cotit. Făcea impresia unui demon. Fața lividă, ochii retrași adînc în orbite alergau cu o iuțeală fantastică de la un obiect la altul. Avea palmele cu degetele desfăcute, crispate și transpirate, reci. Își încleștase dinții cu putere, ca să nu clănțăne, frigul îl pătrundea tot mai tare. Fața parcă îi îmbătrînise, slăbise și se boțise ca o cîrpă, se făcuse vînătă. Ridurile din jurul ochilor se adînciseră ca niște brazde și ieșiseră la suprafață, acoperindu-i tîmplele ca o plasă deasă. Se plecă înainte ca pentru a sări, se mai uită o dată cercetător împrejur și se furișă spre Józio. Traversarea camerei îi păru o veșnicie. Acum își ținea privirile înfipte în gîtul bolnavului, descoperit și culcat lejer pe pernă. Józef respira foarte slab, își ținea mîna stîngă sub cap, iar dreapta pe plapomă. Jan o atinse, era fierbinte și uscată. Ridicînd-și mîna încet, ajunse la gît. Se încordă strașnic, încovoindu-și spinarea ca un arc, cuprinse cu toată palma dreaptă gîtul celui care dormea și îl apăsă în pernă cu o putere nebună. Józef deschise larg ochii, aproape ieșiți din orbite, ochii în care se mai vedea încremenirea somnului, plini de durere și înfricoșare. Făcu o mișcare de împotrivire cu capul, vru să se ridice... Privirile li se întîlniră pentru ultima dată.

— Ja... vru să rostească, dar restul se pierdu într-un geamăt greu ca oftatul și, împins de instinctul de conservare, își aruncă trupul de-a curmezișul patului. Repede ca fulgerul Jan smulse cu

mîna stîngă perna de sub el, i-o puse pe faţă şi se lăsă cu toată greutatea corpului său puternic peste el. Cîteva horcăituri slabe şi răguşite, cîteva tremurări ale corpului, cîteva mişcări din mîini şi din picioare, tot mai slabe, la intervale tot mai mari, şi Józio se stinse...

Jan mai aşteptă o clipă şi se ridică.

Îi puse perna sub cap, îndreptă puţin plapoma mototolită, se depărtă cîţiva paşi şi privi... Józef zăcea aproape în aceeaşi poziţie ca înainte. Doar pe buze îi apăruse o spumă uşoară, iar obrajii se învineţiseră pe lîngă urechi. Avea ochii larg deschişi, fără viaţă, sticloşi, pironiţi în gol; pe faţă îi îngheţase o expresie de spaimă cumplită.

— S-a făcut... şopti, şi cu acest cuvînt pe buze se culcă... Îi era foarte frig şi se simţea groaznic de obosit. Îl treceau fiorii şi dinţii îi clănţăneau. Picături de transpiraţie i se scurgeau pe faţă. Nu se gîndea la nimic. Tremura tot, parcă era cuprins de febră. Toate părţile corpului îi tresăreau ciudat, trupul i se mişca asemenea unei pendule, iar mîna dreaptă era împinsă de un reflex înainte. Se zgîrci tot, strîngîndu-se ca un ghem se înveli bine cu plapoma pînă peste frunte şi adormi cu faţa la perete...

Liniştea era la fel ca înainte, nu se schimbase nimic, nu mişca nimic.

Luna îşi cobora zborul, privind pe fereastră, plutea măreţ pe fondul întunecat al cerului presărat cu stele. Îşi continua călătoria, purtînd în cutele luminii liniştea, tăcerea, uitarea. Plutea ca o corabie cu pînze de infinit spre un ţel necunoscut, luminînd munţi, păduri, cîmpuri, copii, bătrîni, virtute şi crimă, destrăbălare şi veselie, la fel de indiferentă, la fel de rece...

Liniştea era la fel ca înainte. Erau doi ca şi mai înainte, numai că răsuflarea unuia se auzea

întreruptă ca nişte suspine, ca o rugăminte, iar celălalt, adîncit în neființă, privea în nemurire cu pupilele mărite, fără strălucire, moarte, iar buzele strîmbate de durerea de pe urmă păreau să rostească strigăte de jale şi de plîns. Amîndoi păreau că aleargă cu reproşuri şi plîngeri uriaşe spre necunoscut, la pămîntul mamă care îşi sileşte fiii să se ucidă unul pe altul, ca să poată să trăiască...

. . . .

A doua zi dimineaţa, slujitorul care venise să ia ghetele să le cureţe fu primul care observă moartea lui Józef. Se iscă o mare fierbere. Jan se trezi şi se îmbrăcă cît se poate de calm. Evita doar să se uite la răposat. Veniră cunoştinţele de la gară: impiegatul, bătrîna intră ţipînd, apoi domnişoara Stefania, cu lacrimi în ochi, palidă şi înfricoşată, căzu în genunchi, îşi ascunse capul în palme şi se rugă o clipă. La amiază veni şi doctorul. Se uită, clătină din cap şi se întoarse spre Jan, spunîndu-i:

— Ei, vezi, dragă domnule. Nu ţi-am spus eu: poate o săptămînă ori poate un an? Dumneata n-ai auzit nimic?

— Nu... abia dimineaţa m-a trezit slujitorul, strigînd că a murit Józef.

— Asta e! Asta e! A fost şi nu mai este... Păcat... păcat! se văieta. Se mai învîrti o vreme prin gară şi plecă, anunţînd că va veni la înmormîntare.

În aceeaşi zi, Jan se mută în locuinţa unde medita copiii. Se purta fără stînjeneală; era puţin trist, atît cît îi cerea bunăcuviinţa. Avea impresia că nu simte nimic. Se străduia să-şi înăbuşe amintirile, încă neclare, prin muncă şi alergătură, risipindu-şi atenţia în toate părţile. Şi reuşea. I se părea că îl desparte o depărtare uriaşă de clipa aceea. Ar fi plecat chiar astăzi la şef să-i ceară locul vacant, dar

o asemenea purtare i se părea bătătoare la ochi, deoarece ar fi dat ocazie lumii să vorbească pe socoteala lui. Vroia să petreacă în singurătate cele cîteva zile de așteptare, departe de locul amintirilor, dar a doua zi trimiseră după el. Venise sora răposatului, așa că trebui să povestească totul, să arate lucrurile rămase, să joace comedia durerii de prieten, apoi să asiste la înmormîntare.

Nu i se putea aduce nici un reproș, simțea numai că naturalețea lui era puțin prea țeapănă, cam forțată. Veni și ziua înmormîntării, la care se duse cu curaj.

O ducea de braț pe mama domnișoarei Stefania. Cîteva persoane cunoscute și cîțiva curioși alcătuiau cortegiul mortuar, care se îndrepta spre cimitirul modest al satului.

Acolo, în acel loc pătrat, înconjurat doar de șanțuri acoperite de tufe de răchită, printre plopii bătrîni cu crengile și coaja rupte de furtuni și trăsnete, printre mormintele modeste, a căror singură podoabă erau tulpinițele de luminărică de anul trecut, urechelnița galbenă, cimbrișorul mirositor, din loc în loc, cîte o cruce cioplită grosolan și tufișurile de Lemnul-Domnului dezgolite de frunze de cu iarnă, avea să odihnească cel ucis... Ajunseră. Frunzele de anul trecut așterneau pămîntul; pe alocuri, prin stratul de tufe uscate răzbeau cu greu smocuri de iarbă verde. Crinii își scoteau cu prudență din pămînt frunzele lungi și ascuțite, iar urechelnițele începeau să acopere movilele mormintelor cu un covor galben-verzui. Groapa adînc săpată a mormîntului, cu pămîntul galben, primi coșciugul în îmbrățișarea-i rece fără împotrivire.

Preotul cînta rugăciunile de înmormîntare. De undeva din apropiere îi răspundea ciripitul vrăbiilor și vîntul aducea ecoul îndepărtat al trenurilor care treceau fluierînd.

Răsună un zgomot sinistru. Preotul aruncase primul peste coșciug un bulgăr înghețat. După el porniră și ceilalți. Jan se cutremură, i se părea că aude în aceste ecouri niște gemete înfundate. Privi în jur. Toți aveau fețele triste. Stefa plîngea. Înconjurau mormîntul ca o cunună, călcau pămîntul reavăn și îi aduceau mortului ultimul prinos, aruncînd peste coșciug bulgări de pămînt.

Era liniștit, dar ceva tremura îngrozitor în el, astupîndu-i gîtul și înăbușindu-i respirația. Se aplecă și el și luînd o mînă de pămînt o presără peste coșciug. Îl învălui o răsuflare de gheață. Se uită în groapă, ca și cînd ar fi vrut să verifice dacă pămîntul cădea acolo unde trebuie și se trase repede înapoi. I se părea că cele două pupile luminoase, pline de durere și înfricoșare, ca atunci, străpungeau capacul și îl priveau cu aceeași expresie.

— Halucinații... șopti, ștergîndu-se la ochi și străduindu-se cu toată puterea voinței să înăbușe această impresie.

În cele din urmă trista ceremonie luă sfîrșit. Toate au un sfîrșit.

Toți se întoarseră la ocupațiile, interesele și treburile lor. Cînd arunci o piatră în inima curentului, apa se bulbucește puțin, la suprafață se arată cîteva beșici, se formează cîteva cercuri și cît ai clipi din ochi oglinda apei se rostogolește mai departe cu vuiet — indiferentă...

Jan se întoarse la meditații, era bolnav, tulburat, de abia se mai putea ține pe picioare. După cîteva ore de efort, fu nevoit să se culce, dar nu se simți mai bine și se chinui toată ziua; nu putea nici să stea întins pe pat și nici să adoarmă. De un singur lucru se temea: să rămînă singur cu gîndurile lui. Sub diferite pretexte chema ba copiii, ba pe slujitor și discuta cu ei, întrebîndu-i de lucruri care nu-l

interesau cîtuși de puțin. A treia zi de la înmormîntare veni impiegatul, chipurile pentru că-i era în drum. Se arătă îndurerat de boala lui, și așa, ca din întîmplare, îl întrebă ce are de gînd să facă?

— Sincer vorbind, nici eu nu știu — spuse Jan evaziv.

— Doar n-ai să rămîi aici? Situația asta nu corespunde pregătirii dumitale și apoi nici nu ți-e de vreun folos. Uite ce e, îți spun limpede părerea mea: Du-te și caută să ocupi locul lui Józio!

Jan se uită la el și lăsă ochii în jos.

— Locul nu e rău și în definitiv dumneata nu trebuie să te sfiești de nimic. Ce să-i faci, ce i s-a întîmplat lui, ne așteaptă pe fiecare dintre noi. Știu că pe dumneata te doare pierderea unui prieten, dar ce poți să faci? Morții nu mai au nevoie de nimic, dar viii trebuie să trăiască... Ne vom bucura cu toții să avem un coleg ca dumneata. Așa că eu te sfătuiesc din toată inima să-ți învingi boala și să te duci să-l rogi pe șef... Numai că trebuie să faci asta imediat, ca să nu fie prea tîrziu...

— Și dumneata crezi că poate să iasă ceva din treaba asta?

— Sigur că da, numai că trebuie să pleci numaidecît.

— Bine, o să încerc. Doar nu pierd nimic, dacă încerc — spuse sculîndu-se din pat, dar se gîndea că ar fi pierdut totul, dacă nu reușea. Se îmbrăcă și plecă la gară o dată cu impiegatul. Cum mai avea destulă vreme pînă la plecarea trenului, prînzi la ei, discutînd îndelung cu mama și cu domnișoara Stefania despre tot felul de fleacuri. La despărțire, dînd mîna cu Stefa, simți o strîngere delicată, instinctivă poate. Stefa fusese tot timpul serioasă, dar nu melancolică, mama vioaie și deschisă, iar impiegatul prietenos și amabil.

Urcă în tren și în curînd se găsi acolo, de unde cu cîteva luni în urmă plecase disperat. Se duse direct la biroul șefului. Cît de diferite erau simțirile pe care le încerca atunci față de cele de azi... Cît de mult se deosebea el însuși, cel de atunci, de cel de azi!

Șeful îl primi cu o mină cam încurcată, pe care se străduia să și-o ascundă, flecărind și compătimindu-l binevoitor.

— Te rog... începu. Ia loc... și îi împinse un scaun. Ei, cum stai cu sănătatea?

— Mulțumesc, domnule șef, sînt sănătos.

— Asta e bine, foarte bine... Hm, te rog... Cărui fapt datorez plăcerea de a te vedea?

— Domnule șef, dacă mi-e îngăduit să vă aduc aminte de promisiunea pe care mi-ați făcut-o atît de amabil, aș...

— Aha, promisiunea! Îmi amintesc, îmi amintesc! Domnule, s-ar părea că eu, ca șef ce mă aflu, pot să dispun întrucîtva de locurile care se eliberează, nu-i așa?

— Eu cred că puteți dispune pe deplin — răspunse Jan, fără să înțeleagă de-ce îl mai întreba pe el.

— Iată însă că lucrurile stau tocmai dimpotrivă. Direcția îmi trimite, mai bine zis, îmi impune pentru locul vacant un om și eu trebuie să-l primesc.

— Ei, se mai întîmplă uneori, dar nu pot să vă impună mereu.

— Și totuși ieri, nu mai departe decît ieri, mi-au impus. O, uită-te și dumneata! și-i împinse sub ochi o hîrtie. Jan își alunecă privirea peste ea, fără s-o citească.

— Domnule șef, v-au trimis pe cineva?

— Da, pe un...

— Și unde l-ați repartizat?

— În locul care a rămas liber după moartea bietului P.

— În locul lui P., la N? întrebă repede, nevenindu-i să-și creadă urechilor.

— Da, da, domnule! Hm...

— Dar... asta nu se poate! șopti Jan cu greutate.

— Totuși așa este. Hm, domnule, am vrut să te ajut din toată inima, dar ce mai pot să fac în situația asta? Dacă ai fi venit imediat după moartea lui P., măcar a doua zi, s-ar mai fi putut face ceva, dar acum e prea tîrziu! Chiar dacă aș vrea să mai fac ceva împotriva celui pe care mi-l impun, totul ar fi în zadar!

— În zadar!... Așadar locul nu mai există... nu mai... Așadar totul a fost zadarnic — șoptea îngrozit și disperat, împietrit de vestea auzită.

— În zadar!... și se cutremură. Judecata, care-l părăsise, la auzul acestor cuvinte, îi revenea cu greutate... energia, puterea voinței, stăpînirea de sine, toate se prăbușiră în neant.

— L-am omorît degeaba... Oh! strigă aproape cu glasul înăbușit de un geamăt cumplit.

Își plecă fața învinețită pe piept și își pironi sălbatec ochii larg deschiși pe dușumea.

— În zadar! gemu și cu un gest de groază nebună își acoperi ochii cu mîinile.

Se aruncă înapoi, tremurînd groaznic — i se părea că totul se cufundă undeva cu el și se prăbușește, că din fiecare colțișor, din toate părțile apar ochii aceia limpezi, încremeniți de durere și de frică, pupilele acelea se apropie... mai aproape... și mai aproape, îl înconjură, se rotesc deasupra lui pretutindeni, le vede prin degete, printre copaci, în creier. Și frica, o frică cumplită, spaima, conștiința, jalea, toate se răzvrătesc, urlîndu-i în piept, se reped la creier și îl tulbură, se leagănă, mușcă și sfîșie!... Cocoșat, cu fața scăldată de sudoare, cenușie, cu părul în dezordine se strecoară din încăpere, coboară scările în fugă și aleargă încotro vede cu ochii... Trece în salturi pe străzi, izbește oamenii, răstoarnă copiii, cade, lovindu-se de stîlpii felinarelor, de case, dar se ridică și aleargă, urmărit de toate furiile simțurilor innebunite, avînd mereu în față ochii aceia, fantoma acelei camere, spaima...

— În zadar! șoptește cu buzele livide fără glas. În zadar!

Dincolo de barieră cotește undeva spre cîmpuri, nici el nu știe încotro.

Pupilele însîngerate de groază zăresc doar ochii aceia. Mîinile simt și acum căldura gîtului și fără să vrea strînge pumnii, i se pare că aude trosnetul gîtlejului zdrobit...

Cade prin noroaie, se tăvălește prin bălți cu blesteme sălbatice pline de durere, remușcări și disperare.

Apoi iar se scoală, ridicîndu-și fața plină de noroi și de sînge spre discul luminos al soarelui. Își întinde cu mișcări convulsive pumnii încleștați amenințător și cu buzele mușcate pălmuiește necunoscutul cu un singur cuvînt plin de ură nespusă și de blesteme: „Tu!..." și scuipă cu dispreț și repulsie în întinderea albăstruie, spre grămezile albe de nori... în infinit!

Și tace iarăși. Sufletul, cuprins de sfîrșeală, se îneacă în pîraie de lacrimi. Simte că înțepenește, se mișcă cu greutate, suspine grele îl cutremură mereu. Pe buze, pe față, în ochi se înstăpînește durerea, durerea nemărginită, inconștientă, fără voință și fără putere...

Merge înainte, adîncindu-se în gol, în amorțeala care-l cuprinde tot mai mult, în propria uitare ce se

înaltă din inimă, din creier, acoperindu-i încet cu un giulgiu negru şi nepătruns ochii, mintea, trecutul şi prezentul... Nu mai simte, nu mai gîndeşte, nu mai vede nimic...

Faţa îi încremeneşte într-o culoare care poartă pecetea tuturor suferinţelor îndurate. Ochii se usucă de lacrimi şi privesc cu pupilele holbate, nemişcate, fără luciu, moarte parcă. Merge ca un automat şi şopteşte din cînd în cînd:

— În zadar!

Soarele aureşte întinderile dimprejur, insuflă putere, viaţa începe să pulseze, să răsune în sînul naturii ca o armonie de minuni.

— În zadar! şopteşte sufletul care se pierde. O ciocîrlie i se smulse de sub picioare şi se avîntă în tăriile albastre, cîntînd un imn de bucurie.

— În zadar!

Tăcerea cîmpurilor îl înconjură din toate părţile. Naşterea primăverii are ceva din măreţia dumnezeirii.

Se simte, se aude creşterea naturii, a vieţii!

Suflă un vînt cald, îmbătător de mîngîieri, care face să foşnească stuful de pe mal, încreţeşte cu mii de cercuri suprafaţa întunecată a lacului şi aleargă mai departe...

— În zadar! şopteşte Jan cu buzele albe, înaintînd spre malul înalt al lacului.

Jos apa vuia, spumegînd înnebunită de revărsarea şuvoaielor.

Un pas înainte, o şoaptă abia auzită, ca fîlfîitul aripilor de fluturi:

— În zadar! şi se prăbuşi cu toată greutatea, cu capul în jos, în apă. Se auzi un plescăit, apa îşi arătă sînul albastru şi se închise greoaie...

Undeva departe se chemau cristeii. De cealaltă parte zburau zoriţi nagîţii, arătîndu-şi pîntecele

albe. Strigătele lor, asemănătoare cu plînsul sugarilor, stăruiră multă vreme în aerul liniştit.

Apoi un cîrd de ciori zburară după pradă, rotindu-se peste lunca inundată, peste berzele care păşeau maiestuos prin apă.

Era bine, linişte!

Soarele se făcea tot mai roşu şi lumina tot mai pieziş zările. Copacii aruncau umbre lungi... Apa căpătase o culoare arămiu-purpurie.

Norii murdari, tiviţi cu aur pe alocuri, păreau că se tîrăsc alene, greoi.

Liniile îndepărtate ale orizontului se întunecau.

Păsările ciripeau, zburînd din creangă în creangă, cătîndu-şi parcă locul de odihnă.

Apa împrumuta culoarea plumbului. Soarele cobora din ce în ce mai repede; prin desişurile de alun, papură, spetează şi trestie cobora întunericul...

Venea seara...

Vremea tihnei, a somnului şi a uitării... de o clipă!

1928

Franek

Era mașinist, director de scenă, lipitor de afișe, măturător, figurant și Dumnezeu știe ce nu mai era. În trupa de teatru din care făcea parte, îndeplinea orice funcție — dacă ar fi fost nevoie, putea să imite pînă și pe „zei“, adică să joace roluri mute sau de cîteva cuvinte. Era cea mai necesară recuzită a trupei.

„Franek, schimbul! Franek, trebuie un baston pe scenă! Franek, după care cuvinte intru eu? Franek, sună! Franek, cortina!“ Acest „Franek“, „Franek“ — strigat în toate ritmurile și pe tot felul de tonuri — răsuna totdeauna în timpul spectacolului pe scenă, în culise și la garderoba micului teatru de provincie. Era mărunt, uscățiv, cu fața străvezie, prelungă și fără expresie, boțită, față de flămînd, cu tenul murdar, ciupit de vărsat; avea pomeții obrajilor căzuți, iar fruntea — îngustă, retrasă la tîmple spre spate și acoperită de pete gălbui — era totdeauna roșie. Îmbrăcat într-un palton de culoare deschisă, decolorat și ponosit, în carîmbi de lac imitînd cizmele înalte, purtînd totdeauna pe cap o șapcă de jocheu, alerga fără încetare de la un actor, pe care îl ajuta să-și facă burtă dintr-o pernă, la directorul pe jumătate îmbrăcat, care privea prin

ochiul cortinei la publicul ce intra, și căruia, pînă la intrarea în scenă, trebuia să-i mai caute vreo parte din îmbrăcăminte. Tot el trebuia să dea fuga în fața teatrului și să gonească cu bățul ceata de copii care făceau gălăgie, să aducă „amantei“ una din cele trei halbe de bere, fără înghițirea cărora n-ar mai fi jucat, să stingă lămpile și să alerge într-un suflet să tragă cortina. „Bagă de seamă, caraghiosule, cum umbli cu gazul, ți-am spus de o sută de ori“, repeta directorul la fiecare spectacol — apoi să alerge să ia textul și să aibă pregătită toată recuzita măruntă. Da, fiindcă era și recuziter. Primea cîte două ruble de spectacol pentru că procura tot ce trebuia pentru aranjarea scenei. Îl înlocuia, de asemenea, și pe regizor, dar numai atunci cînd trebuia să anunțe publicul, nu prea numeros, că „teatrul se închide din cauza biletelor nevîndute“. Această ultimă însărcinare o îndeplinea fără plăcere, deoarece știa că după fiecare spectacol contramandat va căpăta doar jumătate din cheltuieli și nimic din procentele care i se cuveneau pentru cele trei mărci ale sale. Trupa juca cu participare la cîștigul din care partea leului o luau directorul și Simonka, naiva primadonă lirică de operetă și de „cabinet“, părintele dramatic și comicul, un „escroc“ fără pereche, care era și june-prim — un dobitoc îmbrăcat după ultima modă, actoraș proaspăt încă, și deci prost plătit. Franek îndeplinea atîtea obligații obositoare fără să murmure. Era pretutindeni unde era nevoie de el. Părea că se împarte în două și în trei ca să ajungă peste tot. Ghionturile pe care le căpăta de la cei mai nerăbdători, capriciile, ieșirile sălbatice ale celor enervați și observațiile batjocoritoare, toate le îndura cu o răbdare inepuizabilă. Lăsa impresia că nu e plămădit din sînge și nervi. Doar uneori, cînd cineva îl sîcîia prea mult sau îl

trăgea prea tare de păr, fulgera jalnic din ochi, dar tăcea. Ah, ochii lui, cum mai priveau atunci de sub ţeasta neregulată, acoperită cu un ciuf galben! Erau mari, de culoarea azurului întunecat, veşnic acoperiţi de un văl sticlos — ca lacrimile stinse. Lumina lor părea îndreptată din afară în adîncurile prăpăstioase ale sufletului. Din această pricină suferea cel mai mult din partea junelui-prim care avea ochii adînciţi în orbite, inexpresivi şi fără culoare.

— Ce-i trebuie dobitocului ăstuia asemenea ochi? spunea — dacă aş avea eu aşa ceva, ehe!...

Acest „ehe" era însoţit de o clipire visătoare şi avea o semnificaţie care ţintea departe.

Cu toate acestea, Franek rămăsese pe lîngă această trupă mai bine de zece ani. Se legase de toţi cei care se perindaseră prin teatru în acest răstimp, dar îndeosebi de director; la tatăl acestuia îşi începuse cariera artistică, visînd poate gloria, sau poate cu sufletul însetat de dorinţa de a juca pe Hamlet, Lear etc.! Asta se întîmplase cîndva, demult. Cînd îl întreba vreun novice, răspundea că nu-şi mai aduce aminte. Înflăcărarea, dorinţele şi speranţele şi le îngropase o dată cu trecerea timpului atît de adînc, încît adesea i se părea, într-adevăr, că nu mai ştie dacă au existat vreodată. Se împăcase cu soarta, nu mai aştepta şi nu mai dorea nimic. Trăia de pe o zi pe alta, de la o oră la alta, fără nici o ţintă. Cînd îi va bate ceasul, va cădea cortina şi totul se va sfîrşi, fără bisuri — se exprimase odată.

Era tăcut, nu-i plăcea să discute cu alţii. La urma urmei, despre ce putea să discute? Şi nici pe cei care vorbeau nu-i asculta. Ce-l interesau pe el toate acestea? Cînd avea de lucru, muncea fără să se gîndească, iar dacă n-avea ce face, pleca cu sufleurul Zmarźlak la cîrciumă şi juca toată ziua domino — tot fără

să se gîndească la ceva anume. Dacă îi lipsea partenerul, sau era prea băut, se ducea să se culce, şi gata!

Indiferenţa lui era insensibilitate.

Pentru vrednicia lui neobosită şi pentru prietenia dezinteresată era răsplătit uneori în diverse chipuri. Într-adevăr, nu erau mulţi cei care vedeau în el un om; era considerat mai degrabă ca o momîie, un automat care serveşte la fel de bine şi de repede pentru un ghiont sau pentru zece parale.

Odată făcu senzaţie la o repetiţie. Eroina, care îndeplinea în particular obligaţiile de directoare, veni la repetiţie într-o dispoziţie excelentă.

— Franek, bere!

Într-o clipă îi aşeză halba dinainte. Cîrciuma era alături. După ce îşi arătă la toată lumea inelul pe care îl căpătase la cheful de ieri — aşa făcea totdeauna — îl chemă în culise şi îi propuse cu mărinimie să se mute în locuinţa ei, la bucătărie.

— Probabil că tu nu locuieşti nicăieri.

— Ee, ba locuiesc, doamnă directoare.

Îi plăcea acest titlu.

— Unde?

— Cum, nu ştiţi, doamnă directoare? Pe strada Olejna. Stau cu Zmarźlak.

— Animalul ăla o să te înveţe să bei.

— Ce mare pagubă, doamnă?

— Ei bine, bine, dar la mine nu poţi să fii beat.

— Bine, n-o să mai beau, mi-e totuna.

Şi drept recunoştinţă sărută mîna candidatei la funcţia de soţie a directorului.

— Te muţi imediat.

— Bine.

Tocmai atunci cineva vru să-l trimită la cizmar, şi în acest scop îşi scosese ghetele, care într-adevăr aveau mare nevoie de ajutor; lua parte la repetiţie, spunîndu-şi rolul din culise.

— Franek, ia-le și du-le la cizmar; să stai lîngă el pînă cînd le repară.

Franek își luă o înfățișare hotărîtă și răspunse că nu se duce pentru că n-are timp.

— De ce nu te duci, maimuțoiule?

— Mă mut.

— De unde te muți și unde?

— De la Zmarźlak la directoare.

— Ha! ha! Franek se mută. Ha! ha! Delicios! Se mută!

— Eroi în zdrențe și eroine atinse de șpițul lui Cronos[1]! Cer cuvîntul! Liniște, adunătură, vreau să vă spun una nostimă.

Se făcu tăcere.

— Ascultați! Esmeralda[2], vel Simonka noastră, și-l ia la grajd pe acest Quasimodo[3], adică, vorbind pe limba voastră, *factotum*-ul teatrului. Vorbitorul era renumit pentru expresiile căutate și comparații. Se mută, auziți? L-a angajat adineaori la toate și se mută.

Bărbații izbucniră în rîs, așa de caraghioasă li se părea întîmplarea, iar femeile împroșcară fiere și salivă, cu atît mai caustice, cu cît directoarea se îndepărtase.

— Vrea să aibă intermediarul la îndemînă ca apărător, paravan și casier în același timp.

— Mai bine și-ar cumpăra o proteză nouă, că ieri era cît p-aci să se înece cu cea veche.

— Dacă vrei cumva s-o cumperi dumneata pe cea veche, am să pun o vorbă bună, poate că mai lasă ceva din preț, ca pentru cineva care are neapărată nevoie — șopti cu o galanterie mușcătoare cel care juca roluri de caracter.

---

[1] Tatăl lui Zeus, confundat ulterior cu timpul.

[2,3] Personaje principale din romanul *Notre-Dame de Paris* de Victor Hugo.

— Oh! domnule, ești...

— Încîntător! îi suflă încet.

— O, nu! mai degrabă strîngător de „creițari“ la cărți.

— Pentru care cîștig, în paranteză fie spus, îmi permiți să mă numesc uneori adoratorul dumitale — răspunse încet cu o plecăciune.

Actrița se îndreptă cu demnitate spre culise, așa cum îi stătea bine unei mame de dramă.

— Domnule, ai văzut-o cum se arăta în public cu un inel, de care toată lumea știe cum a făcut rost? Oho, asta știe cum să-i învîrtească pe bărbați! Și cînd te gîndești că eu, care am fost în trupe de mîna întîi, la Texel și la Kościelecki, trebuie să fiu colegă cu una de teapa ei! Ah, e nemaipomenit!... N-are nici voce, nici talent și nici ținută... Tot ce vezi pe ea sînt numai imitații, de la Pik, și apoi se expune într-un hal! Nu-i așa că și mîinile mele sînt bune pentru inele? Oho, dacă aș vrea, aș putea și eu să am cîte vreau. La Varșovia, la Bellevue, niște tipi mi-au oferit un costum de stofă cu fir de aur, zău, cum mă vezi și cum te văd! Dar nu l-am primit, nu, mă respect prea mult, ca să primesc de la niște străini! Mă rog, dacă mi-ar da ceva un cunoscut sau un prieten sincer ca dumneata, atunci aș lua, altfel nu, niciodată... Spunea în șoaptă, gîngăvind și alintîndu-se „naiva“ — o femeie de vreo douăzeci și patru de ani, destul de drăguță, dar obosită de viață, tînărului adorator, care se vedea cît de colo că pentru întîlnirea dulce de astăzi trebuise să-și lepede uniforma de școală ca să nu fie recunoscut, fiindcă arăta ca un mucenic. Se înghesuia în scaun că abia se mai vedea, și de fiecare dată cînd intra cineva, se ascundea cu spaimă ca și cînd l-ar fi văzut pe inspectorul școlar.

— Franek! strigă o actriță de înălțime, vîrstă, sex și frumusețe nedefinită, care avea repertoriu permanent. Franek, du-te și mută-te mai repede, fiindcă doamna directoare așteaptă să-i mături gunoiul din casă înainte de venirea musafirilor.

— Da, da' deocamdată ai putea să faci asta aici! strigă cineva, rîzînd.

Actrița se înroși de mînie și șuieră cu glasul scăzut de răutate:

— Rodin[1]!

— Gonerilla[2]!

Își tiraniza mama în modul cel mai josnic.

— Dar, pentru Dumnezeu, cînd începe repetiția?

Franek ieși în față.

— Încă nu sînt toți.

— Trebuie să trimitem după ei să vină. Zmarźlak dragă, ia du-te după novicele alea, că deși am nevoie de un procent bun, renunț la rol și faceți ce vreți.

— De mult trebuia să faci asta, publicul ar fi știut să-ți aprecieze gestul.

— Oh, publicul e și așa recunoscător directorului că nu dă drumul la toată menajeria pe scenă.

— Așa e, nu dă drumul la toată menajeria, numai la cîteva exemplare...

— Domnule!...

— Gura, măgarilor! Cu cearta voastră mînjiți adăpostul sfînt al artei. Vă sfădiți ca niște cizmari.

— Nu, ca niște tenori.

— Sau ca actrițele...

— Domnilor, vă rog să nu vă clătiți gura cu actrițele.

— Dar ce?

— Pungașule!

[1] Unul din personajele principale din *Jidovul rătăcitor* de Eugène Sue (1804—1857).

[2] Personaj din tragedia *Regele Lear* de W. Shakespeare.

Împăcați, izbucniră cu toții în rîs.

— Așadar dumneata, duduie, în felul acesta înțelegi? Așa gîndești?...

— Stai, Garrick[1]! Duduie, acest tinerel te jignește, fiindcă bănuiește că înțelegi și gîndești. O, nemernicul, tîlharul!...

Așa vorbea comicul, numit Wstawka[2], un bărbat îndesat, cu fața revărsată și cu burtă, dar plin de talent — și se îndepărtă grăbit, aruncînd în jur priviri răutăcios-triumfătoare.

Numitul Garrick, un tînăr aspirant la mizeria de artist, încă neobișnuit cu purtarea colegilor săi și plin încă de înflăcărarea juvenilă, sări în sus, indignat.

— Stai jos, domnule, și nu lua în seamă vorbele clovnilor ăstora. Uneori trebuie să depui și insultele pe altarul artei — îi șopti intimidată, strîngînd mîna cavalerului ei.

— Bine, duduie, ascult de glasul tău, îmi este ca o poruncă...

Îi mulțumi cu o privire adîncă și învăluitoare a ochilor rimelați.

...Dar nu înțeleg — vorbi mai departe — nu pricep cum niște oameni care trăiesc așa pot să fie reprezentanții artei, apostolii frumosului și nobleții. Uitîndu-mă la ei, nu pot să-mi dau seama dacă în aceste piepturi arde flacăra sacră a artei. Nu înțeleg cum poate fi cineva bețiv, zeflemist, cinic și în acelaș timp să fie și artist. Nu înțeleg.

— O, cizmar al lui Appeles[3]! Multe nu înțelegi încă, și la tare multe din cele ce simți o să trebuiască

[1] Actor englez (1717—1779), vestit în roluri shakespeariene.

[2] În limba polonă *wstawka* = interludiu, interpolație.

[3] Appeles (Senex), teolog gnostic, a trăit la Roma cam pe la 145.

să renunți. Înainte de a ajunge actor, va trebui de multe ori să joci flămînd și multe nopți să bei pe socoteala altuia.

— Prefer să nu mai apar pe scenă, decît să simt și să gîndesc altfel.

— Atunci pleacă liniștit, fiul meu! Du-te. Mama și tata vor tăia vițelul cel gras pentru primirea fiului risipitor.

— Vă bateți joc, domnilor, dar aici e vorba de ceva mai înalt, mai mare decît noi, de artă.

— Asta farsor! Ha! ha!

— Îngăduiți-mi, domnilor, și nu vă supărați pentru cele ce vă spun, dar arta nu e un scop pentru voi, căci nu o iubiți. Gîndurile voastre sînt ocupate cu altceva, iar inimile stinse nu mai simt ce e arta.

— Bine, tinere, dar tu știi ce înseamnă să prînzești în fiecare zi, să ai ghetele întregi, locuința plătită, o zdreanță proprie pe umeri și un păhărel de șnaps cumpărat cu banii tăi? Nici n-ai să afli, cîtă vreme îți vor ajunge rezervele de acasă, dar noi am uitat de mult de toate acestea, oho, tare de mult! Pleacă, iar dacă totuși vei rămîne printre noi, după vreun an o să mai discutăm împreună despre ce e arta. *Dixi*[1].

— La o adică, adaogă-ți la entuziasmul pe care-l ai o pereche de ghete noi și păstrează-le, o să-ți prindă bine la întoarcere — încheie Wstawka.

— Da' nu mai începe odată repetiția asta?

— Unde te grăbești așa, domnișoară? Nici n-a venit de la școală.

— Zmarźlak! hei, Zmarźlak! Vino încoace, maimuțoi bătrîn. Unde e directorul?

— Vine imediat, termină partida.

— Și Dźalma?

[1] Am zis (lat.).

— M-am întîlnit cu el, se ducea cu domnișoarele de dincolo de pod la plimbare, și mi-a spus să-l înlocuiască cineva, că el n-are timp acum, vine la repetiția de după-amiază.

— Masculul!...

— Nu, asta întrece orice imaginație!...

— Pe a ta, se înțelege.

— ...mîine jucăm și nimeni nu știe rolul, iar la repetiție nu vin; pe viul Dumnezeu, va fi un eșec total!

— Nu mai cobi, cioară!

— Garantez că piesa se va duce de rîpă.

— Se înțelege, de vreme ce tu joci în ea.

— Măcar de-ar fi spectacolul reușit! Că n-am de nici unele, vorba ceea: nici ceapă n-am, și nici în ce s-o tai.

— Dacă n-o să fie vreme bună, nici publicul nu va fi prea binevoitor...

— Nu te teme. Va fi binevoitor, dar pe spinarea ta, dacă ai să te mai bîlbîi ca ieri.

— Maimuțoiul de Zmarźlak s-a îmbătat ca un porc și nu mi-a suflat...

„Jupiter! înaintea tronului tău venim să-ți împletim cunună.
Și ție slavă. Și ție,
Jupiter“ etc.

Era directorul, care intra cu cîntecul pe buze.

— Ce faceți, păsărelelor? se adresă femeilor. Ei, domnilor, începem repetiția.

— Era și timpul, așteptăm...

— Vezi tu, Ofelio, am jucat cu judecătorul o partidă cu carambol, pe cinste! Îl cunoști, acela care e îndrăgostit de tine pînă peste urechi. Tocmai îmi spunea...

— Mi-e indiferent ce spunea! N-am nevoie de curtezani fără parale.

— Doar e un tip impozant! interveni careva de alături.

— Ee! Ăsta are... şi îi arătă pumnul cu degetul mare între arătător şi mijlociu.

— Dumneata eşti totdeauna foarte bine informată...

— Nu cumperi blana ursului din pădure, nu e nici o afacere — strigă Wstawka.

— Franek! Franek, pregăteşte scena pentru actul întîi.

— Nu e aici, a plecat să se mute.

— Unde?

— La Simonka.

— A! Ei, n-are importanţă. Domnilor, ajutaţi-mă, o aranjăm singuri.

— Începem, începem. Unde e Mazepa[1]?

— Nu vine, e la altă repetiţie...

— Garrick! joacă în locul lui.

„O, aici mi-a fost raiul,
Ochii tăi fost-au pentru mine stele ale izbăvirii,
Imn...“

— Dragul meu, nu mai poza. Te prefaci că înveţi rolul şi pe scenă te bîlbîi ca un animal — strigă directorul în culise la cel ce juca rolul lui Zbigniew[2], şi care îşi manifesta prezenţa şi hărnicia în acest fel...

Începu repetiţia. Şchiopătau, se încurcau, la unele scene se întorceau de cîteva ori, dar încet, încet capodopera dramatică îi încălzi. În sală şi în culise se aşternu liniştea, nu se mai auzeau discuţii, aluzii, ironii ori bancuri. Chiar cei care nu jucau în această piesă ascultau cu anume concentrare a spiritului. Geniul poeziei le învinsese cu aripile-i luminoase platitudinea cotidiană şi îi stăpînea pentru o clipă.

[1],[2] Personaje din tragedia în versuri *Mazepa* de J. Słowacki (1809—1849), mare poet romantic polonez.

Franek apăru în timpul actului al treilea. Se aşeză într-un colţ lîngă *proscenium*[1] şi privea. Era, ca de obicei, apatic, rece; pe faţă nu i se putea citi nici un gînd, iar ochii-i erau lipsiţi de orice expresie. Numai buzele trădau un zîmbet interior; ai fi putut jura că îşi înclină puţin capul în tactul versurilor rostite pe scenă. Pînă şi Wstawka, cinic iremediabil şi farsor de prima mînă, nu se putu abţine să nu repete cîteva versuri după cei ce recitau pe scenă.

— Vezi, zăpăcitule! îi spuse cu glasul scăzut lui Franek. Asta e artă! şi se duse să repete tuturor acelaşi lucru.

După terminarea repetiţiei actorul „de caracter“ propuse o plimbare înaintea repetiţiei de după-amiază.

— Vă duc la o grădină minunată, unde servesc şniţele cu salată cu 15 copeici porţia — a-ntîia! Vă spun eu, e un deliciu! Ceva atît de gustos...

— N-a mîncat nici bunicul tău în zi de şabas.

— Wstawka s-a şi îmbătat, şi aiurează.

— Ei, da' de unde! se împotrivi comicul cu o mină jalnică. Nici măcar un amărît de păhărel, nimic! Pofta nu mi-a lipsit, dar...

— *Vae victis* cînd au buzunarele goale...

— La tribună! Adevărul ăsta merită să fie săpat în marmoră, în marmoră!

— Se vede dintr-o dată că ai curăţit coturnii profesorului de latină.

— Domnilor, domnilor, nu vă mai mîncaţi între voi, că şi aşa vă mănîncă...

— Ei! ce faceţi, mergeţi la o gustare după-amiază? întrebă Garrick.

— Bine, bine, dacă ne inviţi, se înţelege că venim, căci doar ne inviţi şi...

[1] Avanscenă (lat.)

Garrick dădu afirmativ din cap în tăcere, fără prea mult entuziasm.

— Cît de jos a căzut teatrul! Să-i storci de bani pînă şi pe colegii tăi! mormăia Wstawka, revoltat cu adevărat.

Ieşiră din teatru.

Actorul „de caracter" mergea înainte cu o actriţă şi îi povestea, cu înflăcărarea unui gurmand, cum se pregăteşte un şniţel bun de viţel.

— Ăsta şi-a greşit vocaţia, trebuia să fie bucătar.

— Protestez în numele stomacurilor sănătoase!

— O, *oleum ricini*[1]! Cît de căutat ai fi!

— Domnilor, frumoase doamne!... nu vă supăraţi, băbătiilor, că vă spun „frumoase doamne", e o nevinovată *figura retorica*[2], aşadar, domnilor! Ascultaţi numai, am să vă spun o parabolă din *Biblie*. Bobocilor, întoarceţi-vă, căscaţi gura şi ciuliţi urechile, căci înţelepciunea va curge ca un rîu din gura mea.

— Nu, ca după şnaps!

— La obiect, la obiect, Wstawka, vorbeşte, că n-avem timp.

— Iată: Odată... nu, nu aşa. În timpul acela zise Zeus către Nataniel prorocul, mergînd cu el de braţ pe străzile Corintului:

— Priveşte înaintea ta! şi Nataniel privi.

— Ce vezi?...

— Un băiat izraelit, lipind afişe pentru mîine.

— Uită-te mai departe. Ce vezi?

— Două vietăţi murdare, zăcînd în pulbere.

— O, eşti miop!

— Doamne, port *pince-nez* numărul opt.

— Cine ţi l-a prescris?

— Wolfisz.

[1] Ulei de ricin (lat.).
[2] Figură retorică (lat.).

— Oaia parşivă din turma lui Izrael. Îţi spun, uită-te bine!

— Văd, văd.

— Ce?

— Un bărbat zvelt ca părul lui Maćko, cu faţa de culoarea nasului tău, o, nemuritorule!

— Nataniel, îţi interzic comparaţiile! Spune, e singur?

— Cu o nevastă...

— Drăguţă?

— Da, Doamne, dar îndreaptă-ţi ochii în altă parte, căci are un iubit gelos.

— Puţin îmi pasă, la modul olimpic. Spune, te ascult.

— Sînt aplecaţi unul spre altul şi îşi şoptesc.

— Ce spun?

— O, Doamne, el îi spune cum se face şniţelul de viţel, iar ea îl ascultă ca o cloşcă, în faţa căreia cocoşul scoate un vierme gras.

— Spui că vorbesc despre şniţel?

— Da, o, nemuritorule!

— Hm! Şi la mine acasă trebuia să fie astăzi şniţel la prînz. E timpul, nu?... Ştrengarul de Faeton[1] e gata să vie mai devreme şi să mănînce tot... iar nevastă-mea o să spună să-mi facă nişte zeamă chioară. Brr! Nataniel!

— O, Doamne!

— Cît e ceasul?

— O, fiu al lui Cronos, recunosc cu ruşine că... ieri mi-am amanetat ceasul.

— De ce?

— Iartă, Doamne, dar aseară am avut o întîlnire în Grădina botanică... şi... aveam nevoie de bani.

[1] Fiu al lui Helios (Soarele) şi al Clymenei, în mitologia greacă.

Dar tu, o, Zeus, ai un cronometru de aur dăruit de cea nuntită de tine în ziua numelui tău.

— Așa e... am, am, numai că momentan mi l-a luat tîlharul de Mercur[1]... pentru ultimul coș de sticle cu șampanie... Nataniel, ce mai vezi, ce citești pe fețele acelea?

— O, stăpîne, ceea ce am să-ți spun îți va întrista inima, pot să vorbesc?

— Spune! Spune, cred că mai ajung la masă.

— Stăpîne, pe frunțile acestor oameni, în ochii și în inima lor văd scris: „Eu sînt prostia". Iartă-i, preaputernice, nu-ți încrunta sprîncenele! Ce vină au ei că au venit pe lume așa?

— Cum?! În statul meu să bîntuie prostia? Niciodată, pe Zeus! niciodată! Pe cei care se vor încăpățîna să rămînă în prostie, la zdup! înțelegi. Sau nu. Să plătească cîte o măsură de grîu și un urcior de Falern[2]. Vinul să mi se trimită imediat, iar pe cei care vor continua să greșească, și în special pe cei care nu plătesc amenda, ucide-i! Ține trăsnetele. Eu plec la masă, trebuie să fie tîrziu și Junona[3] — o!...

— Doamne, aici sînt doar tecile goale, dar unde este focul cu care voi pedepsi pe nesupuși?

— Ei, dragul meu, ești un prost, mă plictisești!

— O, Zeus, sînt sluga ta credincioasă.

— Ei, să iei de la Mercur pe... datorie. Dar să mai anunți și asta: „Toți cei drepți și binecredincioși să-și întoarcă fața de la această pereche sub cea mai strașnică pedeapsă — molipsirea de prostie". Hm! Chiria e neplătită. Juno are nevoie de rochie și pălărie, trebuie să dau un aconto la magazin, să plătesc cizmarul, să-mi cumpăr un halat și o tabacheră,

[1] Zeul comerțului la romani; Hermes în mitologia greacă.
[2] Vin din regiunea Campania, foarte apreciat de vechii romani.
[3] Soția lui Jupiter la romani; Hera în mitologia greacă.

să plătesc datoriile haimanalei ăsteia și să-i cumpăr un cadou Dianei[1] — poate reușesc să ajung la o înțelegere cu ea. Hm! Frumoasă, drăcoaica!... Nataniel! strigă stăpînul fulgerelor după cel care se depărta — Nataniel! Bagă de seamă, străduiește-te să nu fie prea mulți din cei drepți. Știi tu să aranjezi asta. Ce să fac? Vezi și tu, sînt timpuri grele...

Așa vorbi Zeus, stăpîn al Olimpului[2], vezi litera Z (zeu) cu anexele, și, urcîndu-se în carul tras de un telegar, plecă.

Iar prorocul Nataniel își îmbrăcă veșmintele de cuviință, se opri înaintea templului Melpomenei[3] și povestind, sfîrși așa:

— Adevărat! Adevărat vă zic vouă, că 15 copeici pentru o porție de șnițel, și salată pe deasupra, e o laudă grosolană. Cu bani gheață, da. Iar dacă-i așa, loviți-i cu pietre pe prorocii mincinoși, care vă îndreaptă pe cărările încurcate ale dorințelor zadarnice, iar mie spuneți să-mi dea un șnaps, căci trudit este pieptul meu, însetată gura mea, și uscat stomacul meu, precum nisipul Saharei.

— Ai putea să fii slujitor în podgoria Domnului, nu vorbești prea rău.

— Aș prefera să fiu intendent.

— Ca să ai cheile de la pivnițe, ha! ha!

— Dumnezeule, ce face timpul cu viața omului! spuse al doilea comic, zvelt, înalt și cu o față foarte expresivă de actor, oprindu-se înaintea lui Wstawka și măsurîndu-l răutăcios cu o privire plină de milă. Domnilor, gîndiți-vă că în acest om era odată o fărîmă de umor, puțină judecată și un pic de talent — astăzi însă... L-ați auzit vorbind, acum uitați-vă la

[1] *Diana*, zeița vînătoarei la romani; Artemis în mitologia greacă.
[2] *Olimp*, munte în Grecia, socotit lăcașul zeilor în mitologia Eladei.
[3] *Melpomena*, muza tragediei.

el. Nu vedeți nimic?... Într-adevăr, cum poți să vezi ceva în neantul absolut?...

— Știi ce? șuieră Wstawka — trimite-ți gluma la cizmar să-i pună pingele, că e găurită.

— Gluma nu trebuie s-o trimit, dar ghetele, într-adevăr, țipă după pingele. Dă-mi un sfat, care dintre foștii tăi colegi lucrează mai bine?

— Te sfătuiesc mai bine să bei niște ulei, poate-ți ajunge vreo picătură și la cap, că te-ai tîmpit rău de tot.

— Era și normal, de vreme ce e colegul dumitale — strigă actorul „de caracter“ cu răutate, răzbunîndu-se pentru povestirea lui Wstawka.

— Bravo, bravo, Razowiec[1]! — așa îl porecleau pe cel ce juca roluri „de caracter“.

— Franek!

Franek mergea cu Zmarźlak, în urmă, tăcînd. Nu asculta la cei care vorbeau. Ce-i păsa lui? Și apoi nu înțelegea decît glumele de situații de pe scenă.

— Franek, te cheamă doamna directoare. Fugi repede și poartă-te bine că ai să capeți și tu ceva — strigă Wstawka.

Franek plecă în grabă. Simonka îl luă cu ea.

De cînd se mutase la Simonka, pentru Franek veniră timpuri mai bune. Candidata la titlul de soție a directorului locuia elegant. Actrițele au un dar special de a-și împodobi repede locuința cu te miri ce. Cele două camere, pe care le ocupa, erau aranjate cam strident și excentric, nu mai puțin însă cu anume originalitate și gust. Într-una din încăperi domina un pat cu baldachin de tul crem, căptușit cu mătase liliachie. Dușumeaua era acoperită de covoare, fie ale ei, primite în dar de la admiratori, fie din cele împrumutate de Franek din oraș ca recuzită

[1] În limba polonă *raż* = lovitură, o dată.

pentru scenă. Albume, fotografii ale locatarei, în diferite toalete, pe jumătate îmbrăcată ori aproape goală, încadrate în rame de flori artificiale, aruncate pe măsuțe și console, străluceau de după geamuri ca într-o vitrină și păreau că umplu locuința de murmure. Lumina micșorată de draperiile grele de la ferestre așternea peste tot o semiobscuritate tainică. Lăzile lungi de haine, acoperite cu bucăți de pînză în culori și desene fantastice, slujeau drept sofale și te îmbiau la odihnă. Evantaie din pene albe și roșii de diverse feluri, calități și mărimi risipite pe mobile, agățate pe pereții întunecați, accentuau atmosfera generală, ieșind strident în evidență și iritînd sensibilitatea prin disonanța lor. Un felinar chinezesc agățat de tavan, sub un abajur uriaș, completa bizareria. Buchete de flori *à la* Maquart, statuete, vaze, talere de ceramică și mostre minerale, risipite cu un efort vizibil de neglijență și armonie, se răsfățau alături de cărți de joc, scrumiere, mucuri de țigări, pahare, sticle de vin și de votcă, flacoane de parfum și cutii de pudră. Pretutindeni domnea un amestec de rafinament, dezordine și boemă teatrală. Costume de scenă dintre cele mai țipătoare și mai originale spînzurau prin unghere.

După fiecare petrecere totul arăta aici altfel.

Din această rînduială, un observator ar fi citit ca din carte din care sfere se recrutează admiratorii săptămînali ai actriței. Tot ce avea și cu ce se mîndrea bucuroasă era de la iubiții de ocazie.

Franek ocupa bucătăria, prin care se trecea. O bucată de pînză dintr-un decor mai vechi o împărțea în două. Franek se instalase în jumătatea în care era soba, iar pe cealaltă o transformase în anticameră. Spunem: se instalase. Întinsese pe dușumeaua destul de curată un fel de broboadă veche — covoraș sau pînză de culise — deasupra pusese o zdrean-

ță de blană, și așa se chema că locuiește și el undeva, căci avea unde să se culce și pe ce. Adevărat! Sub cojoc și pătură își băgase o cutie lunguiață de lemn, care-i servea drept pernă. Acum mînca dimineața în fiecare zi. Viitoarea soție a directorului prînzea la restaurant, iar acasă lua numai micul dejun. Franek punea samovarul în fiecare dimineață și îi aducea ceaiul la pat — se înțelege, dacă dormea acasă — și pentru asta Simonka îi spunea generoasă să-și facă ceai și pentru el. Își arăta recunoștința prin supunere. Era o fire care răsplătea împătrit orice bine i se făcea. Era mereu la ordinele ei. Ducea scrisorile, făcea cumpărături și o îmbrăca, înlocuindu-i servitoarea și mulțumindu-și din plin stăpîna. Pentru toate acestea avea un colțișor al lui, unde putea să-și petreacă tot timpul liber. Ce făcea atunci? Nu știa nimeni. E adevărat că nimeni nu fusese curios să-l întrebe.

De cîte ori intra cineva, ieșea din colțul lui, emoționat parcă, cu ochii strălucitori, fața curios înfrumusețată și cu mîinile murdare de cerneală.

— Ai lustruit pantofii? îl întrebă odată directorul, văzîndu-i mîinile care îi scoteau paltonul.

— E, nu, domnule director.

— Ai mîinile pline de cremă.

— E... cerneală.

— Ai scris ceva?

— O scrisoare, șopti sfios. Minciuna îi venise cu greutate.

— Cui?

Nu răspunse.

— Acasă?

Tăcere.

— Ei, spune odată! Nu știu nimic, ai familie sau nu?

— Wacek, hai vino, nu mai întîrzia! se auzi un glas din cealaltă cameră.

Franek deschise ușa cu grabă, bucuros că reușise să evite dezvăluirea adevărului. Își spălă mîinile cu grijă. Ascundea că scria o... piesă; dramatiza *Ulana* lui Kraszewski[1].

„Franek scrie, scrie o piesă, auziți, ha! ha! ha!"

Franek se temea de rîsul acesta, de comentariile, batjocura și glumele dureroase ale actorilor. De aceea, tot ce făcea, făcea în taină și numai Zmarźlak știa de asta. Dar de el era sigur că n-o să-l trădeze. Ideea și dorința de a scrie îl stăpîniseră dintr-o dată și așa de puternic, că nu se mai putea împotrivi, pur și simplu trebuia să scrie. Nu înțelegea cum putuse să trăiască atîția ani fără să scrie. Nu se gîndea la trudă și la neputința lui. Voința i se încorda în această direcție unică: să scrie piesa și s-o vadă prezentată pe scenă. Doar pentru asta trăia. Cauza care-l stîrnise era următoarea:

Pentru prima dată se juca în teatrul lor *Coliba de lîngă sat*[2], și se juca cu un succes relativ mare. Publicul, ca de obicei, se da în vînt după cîntece, dansuri și peripeții sălbatice și romantice presărate cu glume picante și patos ieftin. Așa că și *Coliba* plăcea grozav. Actorii, înflăcărați de procentele mai bune, jucau cu suflet. După prima reprezentație piesa fusese primită bine, apoi, pe măsura succesului crescînd — spectacole zilnice cu toate biletele vîndute — a fost apreciată cu entuziasm. Îi ridicau în slăvi pe autor și pe dramatizatori, datorită cărora aveau un succes neobișnuit. Lui Franek, care imita zgomotul mulțimii, piesa i-a plăcut grozav. Se prăpădea după fiecare efect țipător, după fiecare simțire

---

[1] J.I. Kraszewski (1812—1877), părintele romanului istoric polonez.

[2] Piesă de teatru după un roman de J.I. Kraszewski.

pe care actorul o îmbrăca de obicei nu într-o formă vulcanică, ci într-una epileptică, după chipul groazei, ciufulit şi cu faţa strîmbată de turbare, cu glasul profund şi cu spume la gură şi pe mîinile încrucişate ca nişte indicatoare de drum. Îi plăcea teatrul de acest fel. Nu cunoştea nuanţele subtile ale pieselor, ale jocului. În această piesă găsea tot ce-i plăcea. Era jucată *con amore*, şarjînd. La garderobă asculta cu plăcere pe actorii care lăudau piesa.

Garrick povestea că aproape toate romanele rurale ale lui Kraszewski ar putea fi dramatizate.

— Iată *Ulana*, de exemplu. Cine a adus-o? întrebă luînd cartea de pe masă, unde se afla împreună cu altele.

— Eu, răspunse Franek.

— Ai citit-o?

— Nu. Am împrumutat-o ca recuzită pentru piesa de duminica trecută şi încă n-am avut timp s-o duc înapoi.

— Iată *Ulana*, de exemplu...

Şi vorbi îndelung despre conţinutul ei; ce tablou scenic frumos şi de efect ar fi.

Franek asculta, şi la sfîrşit întrebă curios:

— Domnule, e oare greu să scrii o piesă?

— Încearcă să scrii şi ai să te convingi.

Franek începu să rîdă încet şi şopti timid:

— Trebuie să ştii să faci asta.

— Da' prost mai eşti! nimeni nu ştie să scrie cînd începe.

— Franek! Ştii ce? Scrie tu o piesă, pe viul Dumnezeu, o jucăm la noi. Imaginează-ţi: sala plină, toţi ascultă cu atenţie, primele rînduri în fracuri, ca la premieră! Punem să tipărească nişte afişe uriaşe, pe care să scrie: *Ulana*, piesă adaptată pentru scenă de Franek, adică Franciszek, şi trei steluţe, asta o să trezească curiozitatea. La începutul actului

cortina se ridică, murmure în sală, iar la sfîrşit aplauze, auzi, aplauze! Apoi strigăte: autorul! autorul! Asta mai zic şi eu petrecere! îşi bătea joc Wstawka.

— Nu-l mai zăpăci şi tu.

— Mai ştii, poate că se trezeşte talentul în el.

— Da, pînă la o nouă curăţire a lămpilor, că afumă ca nişte diavoli.

— Ascultă, Razowiec, tu nu ai talent mai mult ca el şi totuşi eşti pe post de actor.

— Mulţimea pe scenă, pe scenă! strigă directorul din sală spre culise şi îl ameninţă cu pumnul pe Franek că nu ieşiseră la timp.

Dar nu prea îl luă în seamă. Ideea, aruncată în glumă, i se înfipse adînc în creier, stîrnind flăcările stinse ale tinereţii. Avea impresia că dormise multă vreme; parcă îl trezise cineva la altă viaţă şi acum privea pentru întîia oară în lume — toate i se păreau altfel, noi. Visurile ieşeau din ascunzători şi îi învăluiau sufletul ca nişte umbre pline de taină şi fericire. Dar dacă ar izbuti? Şi prin învelişul respingător, cenuşiu al mizeriei şi al umilinţei, al acestei vieţi fără perspective, fără gînduri şi fără iluzii, sufletul i se smulgea către soare, zvîrlea cătuşele, se înconjura de lumină şi tremura de imensitatea emoţiei, legănat de o dorinţă nestăpînită, de speranţă şi parcă de teamă...

Era orbit şi înfricoşat totodată de îndrăzneala dorinţei lui.

Sufletul lui Franek era ca un colţ din natură, care, după o iarnă aspră şi furtunoasă, se trezeşte primăvara sub răsuflarea dogoritoare a soarelui şi nu-i vine să creadă că poate să încolţească şi să crească, să înflorească şi să trăiască; în suferinţele iernii uitase de primăvara trecută. Se strecoară din el nedumerit şi sfios, pînă cînd, dezlănţuit de căldură şi

libertate, de simfonia minunilor, ia lumea în stăpînirea sa binefăcătoare.

Franek abia mai putu să aştepte sfîrşitul reprezentaţiei şi plecă, luînd cu el *Ulana*. O citi într-o noapte de cîteva ori la rînd; deplînse soarta eroinei părăsite şi se înflăcără şi mai mult să scrie o piesă pe această temă. Ideea, stimulată de ambiţie, învinse definitiv deprimarea morală şi apatia, în care trăia de atîta vreme.

„Da, am să scriu, am să scriu!" îşi spunea.

Numai că nu ştia cum să se apuce de lucru. Se gîndea cum să înceapă şi cu ce, dar nu-i venea nimic în minte. Năduşea de efort, lăsa totul baltă, apoi revenea. Rămînea fără putere în faţa dorinţei de a scrie şi totodată creştea sub impulsul voinţei. Perseverenţa învingea treptat descurajarea provocată de neputinţă. Trecură aşa vreo două săptămîni de luptă continuă cu imposibilitatea de a urzi din capul lui o formă oarecare. Începea, dar rupea imediat hîrtia. Acest început era dintr-o piesă, celălalt, din alta. Ascultînd reprezentaţiile de pe scenă, ştia atîtea aproape pe de rost, încît scria fără să vrea cuvintele cunoscute. Recitînd apoi, recunoştea cu durerea umilinţei că aceste gînduri nu sînt ale lui. Şi nu vroia să imite! În aceste două săptămîni îngălbeni şi mai mult şi se gîrbovi şi mai tare, avea buzele vinete de fierbinţeală, arse, fruntea brăzdată de creţuri, iar în ochi îi stăruia o expresie neobişnuită de îngîndurare.

Nu mai putea nici să meargă de atîta istovire lăuntrică, nu mai dormea cum trebuie şi nu mai mînca. Adevărat că de mîncat, nu mîncase niciodată pe săturate.

Surescitat în cel mai înalt grad, deveni mai tăcut şi mai somnoros, greoi şi insensibil la tot ce se întîmpla în afara lui.

Furtuna care i se zbuciuma în piept, focul care-l mistuia nu răzbeau la suprafaţă; reţinut cu forţa în adîncul sufletului, îl dogorea încet, uscîndu-i trupul şi aşa destul de firav. Mîinile îi tremurau, nu mai avea putere, abia mai putea să tragă cortina. Şi de cîte ori era singur — plîngea. Plîngea de durere din cauza neputinţei sale, ca după aceea să se apuce cu şi mai multă furie de un lucru, într-adevăr, de Sisif[1] pentru el. Într-un tîrziu înţelese că nu merge, fiindcă nu ştie şi nu înţelege nimic. Asta îl frînse. Ce trebuie să ştie? se întreba. Totul! Totul! răspundea ceva din el. Isuse, tot!... Cuprindea lumea cu privirea sufletului atoateştiutor şi în asemenea clipe înţelegea infinitatea lucrurilor la care înainte nu se gîndise niciodată, intuindu-şi nimicnicia în toată imensitatea ei. Chinuit şi disperat, se blestema pe sine, îşi blestema incapacitatea, neştiinţa şi pe cei care îi aprinseseră în piept această flacără. Se frămînta adesea în culcuşul sărăcăcios, cuprins de neputinţă, dar asta nu ajuta la nimic, căci: „Ca nagîţul strigă, ţipă, basmul tot nu se-nfiripă" — cum spunea Krasicki[2]. Niciodată nu se simţise atît de bolnav, atît de nefericit, ca cel din urmă dintre oameni. În aceste clipe triste de zbucium începu să se gîndească la el şi la situaţia lui. Dar, fapt caracteristic, vedea totul prin comparaţie cu personalităţile artei. Altă viaţă nu cunoştea. Ei sînt bogaţi, iar el nu are nimic, dar n-avea importanţă; sînt respectaţi, fiindcă au bani, nu înţelegea şi nu ştia că poate să existe şi altfel de respect. Ei se iubesc, şi îşi aminti că pe el nu-l iubea nimeni — nimeni! Nu-l iubise nici mătuşa care îl crescuse după moartea neaşteptată a părinţilor. Nu-l iubise, fiindcă îl bătea mereu

[1] Erou în mitologia greacă, osîndit după moarte să urce veşnic un bolovan uriaş pe un vîrf de munte.

[2] I. Krasicki (1735—1801), scriitor iluminist polonez.

şi de mic îl gonea desculţ, pe vreme de iarnă, să cerşească pe stradă. Nu-l iubise, căci la zece ani îl izgonise în lumea largă, binecuvîntîndu-l pentru drum cu blesteme şi bătaie. Oh, cît de bine îşi amintea totul. „Pe mine nu mă iubeşte nimeni!"... şoptea, şi simţea o dorinţă nebună să iubească ceva, să se ghemuiască la pieptul cuiva şi să-şi verse pe inima iubită şi credincioasă toate lacrimile reţinute, să-şi destăinuie toate suferinţele şi durerile, grijile şi umilinţele care-i clocoteau acum în piept. Simţea nevoia de a fi folositor cuiva, de a aparţine cuiva. Se linişti cînd îi veni în minte o piesă în care un biet orfan, părăsit ca şi el, îşi găseşte o rudă bogată care îl ia la ea şi îl face domn. Un domn care poate să mănînce de cîte ori îi place şi să aibă tot ce-i trebuie — aşa cum aveau doar cîţiva inşi din „compania" lor: Simonka, Naiva şi Dźalma. „Au crăiţari" — şopti cu invidie. Nu vedea nimic rău în a-i trage pe sfoară pe cei apropiaţi. Din toate acestea se alese cu pasiunea pentru citit. Împrumuta cărţi de unde putea. I le dădeau cu bunăvoinţă pentru nevoile scenei, pentru că le înapoia repede şi în stare bună. Citea la întîmplare, se înţelege, azi pe Born, mîine pe Victor Hugo. Ca să aibă mai mult timp, nu mai juca domino cu Zmarźlak. Căuta fără încetare indicaţii în legătură cu construcţia dramatică. Acum, după ce se mutase la Simonka, trăia mai confortabil: din cînd în cînd putea să mănînce şi la prînz. Veniturile îi crescuseră considerabil. Bacşişurile pe care le primea de la vizitatorii actriţei pentru scoaterea paltoanelor, a galoşilor etc. erau uneori destul de grase. Şi în afară de asta, îşi avea colţişorul lui, unde era liber să facă tot ce voia. Cu timpul reuşi, în sfîrşit, să găsească un început pentru piesă. Lua din biblioteca teatrului diferite dramolete, pe care le citea şi

lua aminte la construcţia lor. Modelul pe care şi-l alesese era *Banca diavolilor*.

Mergea straşnic de greu şi, îndeosebi, cu cîntecele nu putea s-o scoată la capăt. Nu reuşea să rimeze nici două versuri, aşa că le lăsă pentru mai tîrziu. Deocamdată scria partea de proză. Îşi adusese o lampă de la teatru pe care o aşeza jos şi scria lungit pe burtă în aşternut. Manuscrisul stătea întins pe podea, ca şi uneltele de scris. Chinuise pînă acum patru acte, iar pe al cincilea îl avea gata în cap. Într-o bună zi, Simonka plecă la cină, spunîndu-i să n-o mai aştepte, că poate nu vine curînd. Se bucură că va termina piesa. O fericire plină de visuri îi lumina faţa. Imediat cum plecă ea, se apucă de scris, dar conţinutul gata pregătit nu vroia să se aştearnă pe hîrtie; prefera să se gîndească, să-şi amintească unele scene şi să plănuiască reprezentarea piesei.

Se sculă, îşi răsuci o ţigară şi cîntărea concentrat care artişti de trupă şi ce roluri ar putea să joace. Se adînci în visare. Nu vedea greutăţile, şi orice imposibilitate dispărea din faţa voinţei înflăcărate de perseverenţă. Fuma ţigară după ţigară. Zîmbea în sinea lui, mijea ochii şi îşi imagina cum poate să fie. Se mută cu gîndul pe scenă şi i se părea că priveşte în sală prin ochiul de la cortină. „E plină! şopti cu vocea înecată de emoţie. Plină! O mare de capete." În pauza dintre acte şoaptele sălii îi ajungeau la ureche ca un zumzet. Se auzea doar închiderea şi deschiderea uşilor de la intrare, scîrţîitul scaunelor părăsite şi foşnetul programelor despăturite. Căldura răsuflărilor, luminile, cortina care se leagănă şi respiră uşor. În loji femeile îşi fac vînt cu evantaiele, aude limpede fîşîitul lor enervant. Ochii strălucesc, iar privirile se încrucişează ca nişte fulgere prin sală. Sună clopoţelul! Se face linişte:

sună a doua și a treia oară. Are impresia că el însuși sună, apoi o bătaie din palme. Cortina se ridică. În sală se așterne tăcerea. Orchestra cîntă *piano* o melodie. Respirația se oprește. Pe scenă un tablou. Recită cu entuziasm și produce impresie. Publicul începe să fiarbă. Pînă și actorii ascultă. Prin sală, din loc în loc, o batistă se ridică la ochi sau la nas, lumea se înduioșează. Arta îi stăpînește. Acum urmează penultima scenă cu Ulana și Tadeusz, pe care n-a scris-o încă. Inspirația îl răpește, intensitatea glasului i se înalță neobișnuit, joacă cu înflăcărare, emoția îi răsună în glas, i se citește pe față, răspîndește raze în ochii înlăcrimați. Oamenii plîng. Nu mai vede nimic — încă un reproș, încă un strigăt de durere și disperare. A terminat: tăcere, apoi un tunet, un uragan de aplauze îi răsună în minte ca un ecou puternic. Se strigă: „Autorul! Autorul!" Franek se clatină greoi sub impresia emoției necunoscute, își îndreaptă trupul gîrbovit, pe buze are un zîmbet de adîncă bucurie sufletească, fața îi e transpirată și roșie, părul ciufulit. Face cîțiva pași înainte, apoi cu un gest elegant dă la o parte pînza care împarte bucătăria și se înclină serios și cu demnitate în fața lămpii care stă pe jos, în fața sobei, a așternutului și a pereților murdari și pătați, pe care se plimbă în șiruri lungi gîndacii atrași de lumină. Se retrage și revine iar, pentru că aude mereu strigăte de bravo și chemări. „Autorul! Autorul!" Se simte mare, fericit și parcă ciudat de liniștit. Halucinația îl amețește ca votca, e sublimă prin comicul ei. Sărmană inimă însingurată!

— Nu deschizi odată, maimuțoiule?! Franek! Franek! și cuvintele sînt însoțite de bubuituri puternice în ușă și de murmurul discuțiilor de pe coridor.

Auzi după o clipă și se uită prin încăpere cu privirea rătăcită — se crăpa de ziuă.

— Franek! Ah, bestie! Deschide!

Își veni în fire și suflînd în lampă sări să deschidă ușa. Pe față mai avea încă expresia de înflăcărare. Ochii, de obicei atît de șterși, erau încă învăpăiați. Numai buzele îi erau strînse într-un fel ciudat. Pentru prima dată se simți umilit că depinde de cineva, dar asta dură doar o secundă.

— Domnilor, Pedrillo al meu a adormit! Ai adormit, Pedrillo, și ai ținut-o o jumătate de oră pe *doña* Anna la ușă! Am jucat rolul *doñei*. Cine vrea, n-are decît să intre o clipă, dar o clipă numai, apoi — adio și pa! A! a! căsca, clătinîndu-se.

Era Simonka, se întorcea cu un grup de adoratori de la petrecere, puțin mai devreme decît de obicei.

— Domnilor, domnișoarelor, după mine! M-am îmbătat. A! a! Zampa! Zampusia! Aha, aici erai! Vino la stăpîna ta, hai, vino!

Luă din pat o cățelușă mică și neagră și alergă, clătinîndu-se de la unul la altul.

— Domnilor, asta e încă Mascottă! Da, cățelușa mea e încă Mascottă...

— Dar tu, *doña* Anna? întrebă careva cu un zîmbet.

Actrița se uită cu o căutătură sălbatecă la cel care întrebase, apoi, desfăcîndu-și pumnul și suflînd în el, strigă:

— Oho! A zburat și gata. E mai bun nouă de cupă! Mascotta! Zampa! Noapte bună, domnilor, noapte bună! E, hai, sărutați-mă, sărutați-mă și noapte bună!

Grupul vesel de bețivani o înconjură, clătinîndu-se, cu pălăriile pe ceafă și jabourile șifonate, cu hainele descheiate și pline de pete, cu fețele roșii, animalizate de băutură și pofte.

— Repede — zbieră — repede!

Se înghesuiau spre ea din toate părțile și o sărutau cu voluptate.

— Ei, gata, destul, m-ați lins destul! Duceți-vă dracului! S-a făcut ziuă!

Se uitară unul la altul; erau prea mulți. Nici unul nu vroia să plece primul, crezînd fiecare că va fi singurul care va rămîne.

— Franek! Mi-e sete!

Franek îi aduse apă.

— Cară-te cu apa ta cu tot! strigă unul, și văzînd că Franek stă, neștiind ce să facă, îi luă paharul și îl zvîrli în fereastră. Zbură afară odată cu geamul.

— Franek, mi-e sete! strigă jalnic.

Se simțea din ce în ce mai amețită. Aerul înăbușitor, încărcat cu aromele florilor, era apăsător.

— Regină, încîntătoare Aza! Bem imediat, bem *bruderschaft* și plecăm.

— Franek, mi-e sete!

— Ascultă, Bronek, dă fuga la negustor și adu cîteva sticle, poate n-a închis încă.

— Mi-e sete, noapte bună, domnilor, mă duc să mă culc!

— Doamnă, adoratorul tău îți va ajuta să te dezbraci.

— Se descurcă!

— Îți scot rochia cu o adevărată religiozitate.

— Acum, ihî!

— Fusta cu încîntare.

— Ei?

— Ciorapii în extaz, uite așa — și se apleca, cuprinzîndu-i laba piciorului în palmă.

— Porcule! În lături! își smulse piciorul, iar îndrăznețul rămase cu pantoful în mînă.

— Atenție, domnilor! A venit și băuturica!

Și trimisul scoase cîteva sticle din buzunar.

— Destupați-le și să începem! Francesco, pahare!

— Să începem, să începem!

— Primul toast!

— Pentru eroina dramei noastre!

— Și a comediei!

— Și a farsei!

— Și a operetei!

— Și a „cabinetelor“ separate!

— Vivat! Să joace și să bea cît o trăi!

Și dădură paharele peste cap.

— Domnilor, programul!...

Se turnă al doilea rînd.

— În sănătatea extra...

— Nu vreau, e slab!

Și aruncă paharul pe fereastră, lîngă cel dinainte.

— Coniac, dați coniacul.

Aduseră un pahar curat și coniacul.

— Władek, hai noroc.

— Dă-i drumul, în galop! Toarnă, frumoaso și nu mai întreba!

— Vivat!

Țipau cît îi ținea gura. Aproape că nu mai știau de ei.

— Domnilor, programul extravaganțelor...

— Ține-ți mîinile acasă! Domnilor, Władek mă ciupește.

— Călăul! Aici, așa e?

— O, te bat!

— Extravaganța — vivat!

— Cea mai bună!

— Vivat!

— Domnilor, programul!...

— Vivat! — începuseră să zbiere.

— Doamnă, ești încîntătoare.

— Ca sticla asta!

— Frumoasă...

— Ca frumosul!
— Ai ochii ca...
— Granatul, ptiu! Vroiam să spun: safirul!
— Sînul de alabastru.
— Ca spuma de șampanie!
— Domnilor, programul!...
— Du-te dracului cu programul tău.
— Dar bine, domnilor, ne-am înțeles că programul...
— Încă un coniac — vivat!
— Doamnă, ai o guriță ca... a mea... O înhăță de mijloc, o așeză pe genunchi și o sărută.
— Władek, nu vreau, lasă-mă — se prefăcea. Domnilor, hai să dansăm.
— Bravo, colosal!
— Polcă?
— Vals?
— Să-i tragem un cancan.
— E un chef grozav.
— Domnilor, programul!...
— Lasă programele pentru altădată și nu ne mai bate...
— Bine, dar...
— Eu încep să cînt, numai să dansați cuviincios.
— Bine, bine! Ca niște heruvimi.
— Ca însăși Terpsihora[1] în fața corăbiei lui Noe.

„Cancan! vuiește instrumentul,
Domnule, ia-ți domnișoara,
Tra la la, la la la.
Corpu-nclinat și liber gestul
Ne conduce-nflăcărarea!...“
Tra la la, la la la etc.

Se iscă o larmă de nedescris, cîntau și dansau cancanul cu înverșunare. Nimeni nu băga de seamă cine

[1] Muza dansului în mitologia greacă.

căpăta vreun vîrf de gheată și unde. Pălăriile care cădeau de pe cap țopăiau pe dușumea, aruncate cu picioarele. Ca să se poată mișca în voie, își scoaseră cămășile și dansară așa.

Simonka, numai în ciorapi, pentru că aruncase și celălalt pantof, cu părul desfăcut, roșie și amețită, dansa ca într-o criză de nervi. Nu-i păsa de sughițul care punea stăpînire pe ea și de oboseală, cuprinsă de nebunie, dansa, zbiera mai tare decît toți. Silueta splendidă, pieptul bogat apăreau cînd și cînd în lumina nesigură a zorilor.Toată această orgie de țipete, cîntece și sughițuri, de tropăituri, răsuflări îngreuiate de oboseală și de glume grosolane, de senzualitatea dezlănțuită a unor oameni aproape fără simțire, care dansau cu ochii închiși, de praful care se ridica și de căldura corpurilor și a respirației începea să fie respingătoare.

— Destul, destul! E-e! strigă Simonka frîntă de oboseală. Destul! Noapte bună, duceți-vă... să vă culcați...

Și sprijinindu-se de cîțiva inși care mai dansau încă, împleticindu-se, și se rugau să mai rămînă, îi dădu afară.

— Domnilor, pro-o-gramul...
— Plecați, că mor.

Sughițul o chinuia groaznic.

— Ei! și deschise ușa, împingîndu-i aproape inconștientă.
— Domnilor, pro-o-gramul...
— Crapă, odată, cu programul tău cu tot! Hai, mai repede! și-l îmbrînci peste prag — nițel cam prea tare; căzu cît era de lung pe scări, șoptind:
— Domnilor, programul...
— Na, asta este peste program.

Trînti ușa în urma lor. Se întoarse în camera ei, sprijinindu-se de pereți ca să nu cadă; era somno-

roasă, dar neobişnuit de aţîţată. Se aruncă pe sofa, strigînd:

— Franek! Franek!...

Tot timpul cît ţinuse orgia, Franek scrisese. Aducea ce-i porunceau şi se întorcea imediat în ungherul lui. Aşezase manuscrisul pe pervazul ferestrei şi, cum se revărsau zorile, putea să scrie fără altă lumină. Era obişnuit cu vizitele de acest fel şi cu răcnetele de beţie. Asemenea bacanale nu produceau asupra lui altă impresie în afară de repulsia pe care o simţea instinctiv pentru actriţe. Prins cu totul de ultimul act, nu auzise mai nimic nici de data asta. De cîte ori gălăgia răzbea mai tare pînă la el, îşi astupa urechile şi înjura. Astăzi mergea ciudat de uşor. Cuvintele curgeau ca apa, iar situaţiile parcă se înlănţuiau singure. Abia reuşea să aştearnă pe hîrtie îmbulzeala de gînduri, expresii şi sentimente care se învălmăşeau în el.

Conducîndu-i pe cei care plecau, nu vedea şi nu auzea că bacşişul obişnuit cădea cu zgomot pe jos. Nu întindea mîna după el. În faţa ochilor avea ultima scenă din *Ulana*. Auzind chemarea Simonkăi, mormăi îmbufnat:

— La naiba, putea să se culce odată! şi se duse.

— Franek, dezbracă-mă!

De obicei, cînd era beată, o dezbrăca Franek; îi scotea pantofii, ciorapii şi rochia, îi descheia corsetul, îi aşeza apoi ţigările şi cutia de chibrituri pe măsuţa de lîngă pat şi pleca; aşa începu şi acum.

— Dezbracă-mă, dezbracă-mă!

Îi scoase ciorapii. Picioarele cu pielea trandafirie erau netede ca marmora şi fierbinţi.

— Rochia, mă strînge, oh, mi-e rău!

O cutremură sughiţul.

Se aşeză lîngă ea ca să-i descheie rochia.

— Mîine e *Coliba*, joc pe Aza. De ce n-a venit Dżalma, că doar are cheia? Turbează Jaga că i l-am luat, prostul crede că... A! a! căsca. Ce măgar mai e şi Władek ăsta, îmi aduce o rochie nouă de la Varşovia, ha! ha! Şi Kubuś, ha! ha! ce prostănaci sînt! Ei, scoate-mi rochia! Prostule! O, Tumry cel prost nu vrea s-o dezbrace pe Aza, nu vrea. Tu ai adus buchetul?

— Da.

Aducea flori în fiecare zi şi le aşeza în vaze.

— O, bunul meu Tumry, iubit şi blînd...

Nu spunea nimic, dar se întîmpla ceva neobişnuit cu el. Îi scoase rochia, lăsînd-o numai în cămăşuţă. Formele ei statuare se schiţau limpede şi atrăgător prin rufăria subţire; pieptul, umerii şi picioarele goale şi încărcate parcă de sînge şi de dorinţa de voluptate îl ardeau cu goliciunea lor, conturîndu-se ciudat de plastic pe fondul întunecat al sofalei.

Începeau să-l treacă fiorii.

— Scoate fusta, scoate-o! — striga trăgînd de cămaşe.

— Am scos-o.

— Nu-i adevărat, nu! Minţi, scoate-o, maimuţoiule!

Era gata să se înfurie.

— Scoate-mi fusta, auzi?

Îi clănţăneau dinţii, nu văzuse niciodată o femeie goală, aproape beată şi atît de frumoasă. Şi ştia că nu e de glumit cu ea cînd se îmbăta. Era în stare să rîdă şi să plîngă, să turbeze de furie şi să spargă totul cît ai bate din palme.

— Tumry, scoate-mi fusta, nu vrei?... aşteaptă!... Şi ridicîndu-se cu greutate, apucă o sticlă de pe masă şi o aruncă în el, căzînd pe sofa în hohote de plîns. Władek! Oh, Doamne! Ah! se îneca de suspine. O, cît sînt de nefericită, îşi rîd de mine, nu vor să mă

asculte, o! o! Dżalma — numai puțin. Maica Domnului! Maimuțe, vite! Am să joc, o să vedeți — am să joc — la la la la la. Crăpați și singuri, eu plec la Texel, să-mi ia Stella rolul — așa... dacă... dacă... Franek!... Tumry! vivat! trăiască dragostea, cancanul liber, supa de lapte și fraierii! Vivat! În sănătatea voastră, nătăfleți, în... — și duse mîna la gură ca și cînd ar fi avut un pahar. Mă culc, mi-e somn, du-mă. Władek, vreau să dorm!

O luă cu greu în brațe, era grea ca plumbul și îl ardea ca o flacără. Îi înconjură gîtul cu brațele goale și se strînse la pieptul lui.

— Władek! Władek!... bolborosea confuz.

O așeză pe pat. Îl trase spre ea și îl sărută cu patimă pe ochi, pe gură, pe păr. Mai șopti ceva fără legătură și fără sens, îl sărută moleșită și adormi cu gura în gura lui, înfierbîntată și somnoroasă în același timp, minunată în goliciunea și destrăbălarea inconștientă. Era beată. După ce adormi bine, se eliberă de ea. Se împleticea, era transpirat și rece de sforțarea de a se stăpîni și de teamă. Cînd ajunse la ușă, se uită înapoi. Aurora zorilor se furișa prin fereastră și lumina cu lucirea palidă a răsăritului. Căptușeala liliachie a draperiei răspîndea asupra ei luciri trandafirii. Pieptul alb i se ridica greoi, răsuflînd adînc.

Liliacul din vaze împrăștia o mireasmă înăbușitoare, care înfierbînta sîngele.

Intră în bucătărie, nu mai putea să privească liniștit. Deschise fereastra și se strădui să scrie, dar nu putea. O vedea și o simțea mereu la pieptul lui.

Aerul proaspăt al dimineții îl făcu să-și revină, îndreptîndu-i gîndurile la piesă. Cît ai clipi din ochi înțelese pasiunea Ulanei și începu să scrie febril. În scurta clipă pe care o petrecuse lîngă Simonka înțelesese și învățase multe lucruri. De aceea scria cu sîngele și nervii trecuți prin această încercare grea.

Cînd sfîrși de scris, ceasurile băteau ora șase. Terminase.

Chinurile se sfîrșiseră. Răsuflă adînc, ușurat. Era foarte bucuros și fericit; ascunse manuscrisul, ca de obicei, în cutia care-i servea drept pernă. Se spălă la fîntînă și alergă în oraș, simțea nevoia de mișcare, de aer, de soare. Rătăci fără țintă, zîmbind și vorbind de unul singur, cu sufletul său învingător, mulțumit și fericit în fiecare părticică a ființei sale triumfătoare.

Trecu pe la teatru, mătură și făcu curățenie. Aranjă scena pentru repetiția de azi. Pregăti schimburile pentru reprezentație, șterse lămpile și alergă fluierînd în oraș să rupă liliac și să stea la soare.

Era ora zece cînd se întoarse acasă cu un buchet de flori. Așeză samovarul și privi fără zgomot în camera Simonkăi. Dormea încă.

Se vede că frigul dimineții care năvălea prin geamul spart o făcuse să se acopere, fiindcă acum era învelită bine cu plapoma. Trebăluia în tăcere; înlătură urmele beției, șterse praful și împături la loc îmbrăcămintea risipită. Se simțea atît de ușor, ca niciodată. Bucuria lăuntrică îi strălumina ochii, ca soarele.

Simonka se trezi și se uită o clipă la Franek care se învîrtea prin cameră. Pe fața ei frumoasă, deși viciată de desfrîu, se citea îngîndurarea. Încet și cu mare greutate își aminti ceva, căci o tresărire de nemulțumire îi jucă pe față. Aprinse o țigară. Franek se întoarse, aducînd un buchet de liliac proaspăt pe măsuța de lîngă pat. Îl examina cu atenție.

— Ceaiul e gata?

— Este. Pot să-l aduc?

— Da.
Aduse samovarul și îl așeză lîngă pat pe un scăunel.
— Dă-mi bluza albă.
Franek îi aduse bluza cerută și, în timp ce și-o punea pe umerii goi fără să se jeneze de prezența lui, văzu pe piept niște pete roșii, ca o spuzeală pe fondul gălbui al pielii lăbărțate pe alocuri.
— Adu încă un pahar. Bem ceaiul împreună.
O privi cu uimire. Simonka, vrînd parcă să se explice, adăugă:
— Mă plictisesc să beau ceaiul singură.
Vroia să-l întrebe ceva, dar nu îndrăznea să-i spună deschis.
— Cine a fost aseară, aici, adică azi?
Îi înșiră.
— Au stat mult?
— Au plecat înainte de cinci.
— Toți?...
— Da, toți.
— Și pe urmă ce-a mai fost?...
— V-am dezbrăcat.
— Și?...
— V-am dus în pat, așa mi-ați poruncit...
O roșeață întunecată i se așternu pe față, își amintea perfect totul. Lăsă ochii în jos, nu cuteza să se uite la ea, de parcă se simțea vinovat.
— Și m-ai dus în brațe? îl întrebă observîndu-i stinghereala, și ea însăși, încurcată, aștepta cu teamă mărturisirile care aveau să vină.
— V-am dus, chiar foarte ușor, v-am culcat în pat, v-am acoperit și am ieșit.
— Și altceva nimic?... Nimic?... întrebă insistent, mestecînd zgomotos ceaiul cu lingurița. Parcă își amintea că sărutase pe cineva.
— Nimic, doamnă, ce putea să fie mai mult?

— Prostule! O, prostule! striga înecîndu-se de rîs.
Aerul serios îi dispăruse odată cu mărturisirea lui că nu se mai întîmplase „nimic".
— De ce, doamnă? o întrebă.
Poate pentru prima dată în viața lui se simțea jignit.
— De ce? Ha! ha! Pentru că ești prost, grozav de prost!... și rîdea ca o nebună. Așa ceva nu i se mai întîmplase niciodată în viață. Nu, e colosal, de necrezut! striga, rostogolindu-se pe pat în paroxismul unui rîs nestăpînit.
Ziua se scurse ca de obicei. De cîteva ori Franek se întrebă de ce îl făcuse prost.
„Oare pentru că nu profitase de ocazie?..."
Spre seară se întîlni cu Zmarźlak și îi povesti amănunțit întreaga scenă.
Ascultătorul îl măsură cu o privire disprețuitoare, își răsuci streașina, cum își numea mustața, scuipă cu răutate și îi șopti cu mînie și dispreț la ureche:
— Trebuie să fii cel mai mare prost... Auzi!
Franek se înfurie.
— Lua-te-ar dracul! Auzi? Ce înseamnă asta? Ce, eu sînt un porc ca să mă bălăcesc în prima băltoacă? și plecă în grabă.
Oho, așa înapoiat cum era el și lipsit de simțul etic, cunoștea prea bine pe zeițele Olimpului teatral și, în consecință, nutrea pentru ele o repulsie de-a dreptul fizică, de neînvins. De aceea se înfuria grozav că îl socotesc un prost — și încă pentru ce?!
— Ale dracului scîrnăvii, dacă maimuțoii din oraș se țin după ele ca niște cîini, cred că toți oamenii sînt niște animale... șoptea în timpul spectacolului, văzînd buchetele aruncate pe scenă.
După sfîrșitul reprezentației luă bocceaua cu lucrurile Simonkăi și plecă în grabă spre casă, gonit

de nerăbdarea de a-şi citi încă o dată *Ulana*. Nici nu apucase să aprindă lămpile, că Simonka se întoarse acasă cu o droaie de prieteni. Îi părăsi repede. Furios că îl deranjează, coborî scara. Sub ei locuia un militar, şi uşa de la bucătăria lui, ca şi la ei, dădea pe scară. Franek se cunoştea cu ordonanţa, la care petrecuse de multe ori, ascultînd nostalgicele dume ucrainiene şi cîntecul armonicei.

Se duse şi acum tot acolo. Pentru că ofiţerul nu era acasă, ordonanţa fluiera vesel, acompaniindu-se la armonică. Nu trecură nici cinci minute şi se auziră bătăi în uşă.

— Franek! Eu plec şi uşa e deschisă! — strigă Simonka, ştiind unde să-l găsească la această oră, dacă nu era casă.

— Da' mai du-te dracului! mormăi şi se adînci în ascultarea melodiei tărăgănate.

Stăteau aşa cam de vreo oră, fără să-şi spună nici o vorbă. Franek se gîndea la *Ulana* lui, la cîntecele pe care trebuia să le mai scrie şi medita dacă n-ar fi fost bune nişte cîntece ca acela pe care îl auzise.

Se auzi clopoţelul la poartă. Ordonanţa sări în picioare şi ciuli urechile.

Franek fugi repede pe scară şi auzi în acelaşi timp scîrţîitul uşii care se deschidea sau se închidea la etaj şi pe cineva care cobora repede. Se dădu la o parte, crezînd că e vecinul din dreptul locuinţei lor, care pleca în oraş. Urcă încet la etaj, uşa de la apartament era întredeschisă şi în faţa pragului se împiedică deodată de nişte lucruri.

— Ce dracu, cine să le fi lăsat aici? Aprinse repede un chibrit. Uşa de la camera Simonkăi era deschisă la perete. Aprinse lampa şi intră acolo, presimţind ceva rău. În încăpere toate erau întoarse pe dos. Cuferele deschise, sertarele trase, îmbrăcămintea şi rufăria erau risipite pe jos, ca şi cum cineva ar fi

căutat ceva în mare grabă. O legătură uriaşă cu diferite lucruri învelite într-un cearşaf se afla lîngă uşă.

— Hoţii! şopti şi îl trecură fiori de răceală.

Alergă în camera cealaltă. Acolo toate erau la locul lor. Se vede că hoţul, speriat de venirea lui, nu apucase să ia nimic, sau poate că se mulţumise numai cu ce putuse să ia cu el cînd fugise.

— Dar lucrurile mele!

Se repezi la bucătărie, culcuşul lui era răvăşit.

— Isuse, Fecioară!...

O presimţire îngrozitoare îi săgetă prin minte ca un fulger încărcat de trăsnete. Controlă toate zdrenţele cu mîinile tremurînd de frică. Cutia cu *Ulana* nu era nicăieri!

Tremura tot, se aruncă înainte, veni înapoi, se învîrtea aproape în cerc, o sudoare rece îi îmbrobonă fruntea. L-au furat! I-au furat *Ulana*, viaţa, fericirea răscumpărată cu sînge, visurile nopţilor de nesomn — totul! O disperare fără margini i se întipări pe faţă şi îi învineţi buzele, răzbătînd în ochii care alergau fulgerător, neliniştiţi de la un obiect la altul. Îşi frîngea mîinile, neştiind ce să facă.

Mai căută o dată. Nu era...

— *Ulana! Ulana* mea! lacrimile îi inundară inima. Ah, cel care cobora pe scări era hoţul; a auzit cînd am deschis uşa şi a şters-o, luînd ce i-a căzut în mînă şi eu l-am lăsat să fugă! Oh, tîlharul! O! şi alergă turbat de disperare în stradă, aşa cum se găsea, cu capul gol. Nu văzu pe nimeni. Fugi într-o parte. Nimeni. Se uită pe cîteva din străzile vecine — la fel.

De oboseală, transpiraţia i se scurgea pe faţă şi jalea îi cuprindea sufletul.

Nu! Nu se vede nimeni. Alerga ca un nebun. Se uita în fiecare spărtură de zid, sub fiecare pod — peste tot.

Se tîrî înapoi pînă la poartă și se așeză lîngă rigolă, nedumerit, distrus de această pierdere, înnebunit de durere.

Își acoperi fața cu mîinile și aproape că urla de plîns; o disperare nețărmurită îi sfîșia pieptul. „Oh, *Ulana! Ulana* mea!“ și se simțea atît de neînsemnat, de nefericit, de nedreptățit de toate, ca niciodată.

Luna plină lumina orașul adormit. Liniile lungi ale caselor aruncau șiruri largi de umbre. În grădina vecină privighetorile cîntau imnurile minunate ale nopții și ale dragostei.

Liliecii înfloriți și merii păreau să întoarcă razelor care îi argintau sărutări înmiresmate.

Liniștea era plină de melancolie visătoare și de farmec.

Noaptea tăcută, cu vraja întunecată a întinderilor și tremurul stelelor, își desfăcea peste pămînt mantia regească a alinării. Stăpînea, revărsîndu-se în valurile aerului și în grămezile norilor zdrențuiți ca niște stalactite.

Doar plînsul lui Franek răsuna ca un dezacord neplăcut în armonia generală, ca un scrîșnet în *adagio*-ul dulce al nopții de mai, auzindu-se tot mai rar, tot mai încet și mai adînc, pînă cînd încetă.

Franek ridică ochii înlăcrimați undeva spre cer și îi pironi în propria inimă, în gîndurile, visurile și amintirile lui.

Apoi șopti cu liniștea resemnării triste pe față și cu hotărîre și perseverență neclintită în glas:

— Am să scriu! Și așa am s-o scriu! Să știu de bine că... tot am s-o scriu.

Privighetorile se auzeau mai tare și adia un vînticel ușor care cuprinse valul de miresme din grădini și i le aruncă în fața urîtă, roasă de mizerie și de umilințe, față de idiot, pe care se întipărise acum

expresia rece a voinței nezdruncinate, față luminată de o pereche de ochi minunați, înflăcărați de luptă.

Mai stătu o clipă, apoi plecă acasă cu capul plin de hotărîrea trudei noi care îl aștepta.

„Franek, cortina! Franek, sună clopoțelul! Ptiu, burta mea, adă-mi burta! Și costumul meu! Franek, bere! Eu cînd intru? Vino, maimuțoiule, să-mi închei bluza! Hai, anunță“! strigau ca de obicei.

Iar el, neobosit ca totdeauna, apărea pretutindeni unde era nevoie de el, cu aceeași liniște și încremenire în expresie, cu aceeași tăcere apatică și indiferentă. Ce-l interesau pe el toate acestea? Scria a doua oară *Ulana*. Și hotărîse să învingă.

— O să urlați de bucurie — șoptea, amenințînd publicul prin ochiul cortinei.

S-ar putea! Cine știe?

1894

Fiu de nobili

Tablou

— Cinci sticle! Cred că ţi-ajunge pentru astăzi!

— Taci, mamă! Zi, mai bine, să-mi mai dea una.

— Pe zi ce trece te îmbeţi din ce în ce mai rău.

— Păi, afacerile astea păcătoase. Să-ţi spună domnul Jan dacă nu mă spetesc muncind, mă dor toate mădularele. M-am săturat pînă peste cap de negustoria asta.

— Dacă-i aşa, vinde tot şi sfîrşeşte odată — ţi-am spus de atîtea ori.

— Vinde! E atît de uşor să spui: vinde.

— Ne-am muta la ţară şi acolo te-ai mai odihni.

— La ţară! Mhm, o veni odată şi vremea asta. Marysia, dă-mi o sticlă cu bere! — strigă la servitoarea care aşeza farfuriile în bufet, şi se întinse somnoros.

— Nu mai bea, că iar n-o să ne mai putem înţelege cu tine.

Destupă sticla adusă, îşi turnă în pahar şi spuse:

— Vorbeşte, ascult.

— Poate-ar fi mai bine să mergem în...

— Pentru ce? Sîntem doar singuri şi aici.

Soţia îl arătă discret pe Jan.

— Vroiam să vorbim despre Jadzia.

— Aha, măritişul cu, da...

— Aşa e, am primit...

— Atunci să-i căsătorim şi basta. Mi-a spus el ceva despre asta, nu-mi mai amintesc bine, fiindcă puşlamaua aia de Budzik tocmai făcuse 120 la stos, aşa că a trebuit să-mi iau revanşa. Pe cînd nunta?

— Tocmai asta trebuie să hotărîm.

— Copii, treceţi voi în salon, că noi avem de făcut aici o mică operaţie secretă.

O tînără albă, cu o claie de păr auriu ca inul cel mai curat, şi un bărbat înalt, bine făcut, ieşiră din sufragerie şi intrară în camera de primire. Cînd fură singuri el o întrebă repede, destul de timid:

— Domnişoară Jadwiga, te căsătoreşti, nu-i aşa?

— Mi se porunceşte.

— Şi eu?

Fata îşi ridică spre el ochii albaştri cu un răspuns anume.

— Şi eu? întrebă el şi mai încet, luîndu-i mîna. Domnişoară Jadwiga, îţi mai aduci aminte ce visam noi?

— Eu nu voi înceta niciodată să te iubesc — şopti ea uscat. Mama o să mă oblige să-l iau, fiindcă e foarte bogat. Ea se bucură că cel puţin nu mă căsătoresc cu vreun tîrgoveţ. Nu-i place de loc negustoria şi îl îndeamnă într-una pe tata să ne mutăm la ţară.

— Iar dumneata, domnişoară Jadwiga, o aprobi din toată inima!

— Aş putea oare să nu ascult? Spune-mi, Jaś! şi se trase mai aproape de el. Cu o mîngîiere îndemînatecă o cuprinse cu braţul şi o sărută îndelung, cu înfocare. Dar se auzi scîrţîitul uşii şi Jan zvîcni brusc înlături, depărtîndu-se.

— Vino, domnule Jan. Am ceva de vorbit cu dumneata.
Jan ieşi încurcat.
— Stai jos, să discutăm.
Se aşeză, dar nu îndrăzni să-l privească în ochi.
— Pe Jadzia, te-aş ruga s-o laşi în pace. După ce s-o mărita, puteţi să faceţi ce vreţi, asta va fi treaba soţului, acum, însă, fără prostii.
Jan începu să îngăimeze ceva pentru a se dezvinovăţi.
— Nu de asta ne arde acum. Vreau să vorbesc cu dumneata serios.
— Bine, domnule patron, ascult.
— Mai dă-l dracului de patron. Sîntem doar prieteni, nu?
— Ba da, aproape că...
— Cum stăm cu afacerile?
— Bine. Mîine termin bilanţul. Nu sîntem datori aproape nimic, iar alte firme au să ne întoarcă sume însemnate. O să v-aduc mîine situaţia.
— Păi, tocmai asta-i rău.
— Cum aşa?
— Ar trebui ca noi să fim datori vînduţi altora, iar nouă nimeni.
— Nu înţeleg.
— Domnule Jan, ceea ce-ţi voi spune e ca o taină sub jurămînt. Am încredere în dumneata că...
— Doar m-aţi cunoscut de-ajuns.
— Te cunosc şi te cred ca pe mine însumi, aşa că iată despre ce e vorba: stăm bine, e adevărat, dar eu am nevoie să stăm neapărat rău, ştii, aşa, ca ovreii, să ne alegem totuşi cu ceva.
— Aha, pricep — dăm un mic faliment şi vom avea o sumă frumuşică.
— Eşti perfecţiunea întrupată... Faliment sună oribil. Miroase a murdărie.

— Ca toate porcăriile.
— Auzi, porcării! Dumneata îţi baţi joc de toate cu sinceritatea dumitale.
— Să-i zicem atunci lichidare, aranjament sau cum vreţi dumneavoastră — şopti Jan, cu un zîmbet larg.
— În definitiv numele n-are importanţă; totul trebuie organizat.
— Se poate.
— Ai s-o scoţi la capăt?
— E un fleac. Mă gîndeam odată cum ne-a păcălit Roszer pe noi cu 15%.
— Pe viul Dumnezeu! Eşti Bismarck în persoană.
— Şi cînd vă trebuie banii?
— La toamnă. Am promis că voi da 30.000 pentru zestrea Jadziei. Mai am eu ceva, să tot fie vreo 10.000, dar n-aş vrea să mă împrumut.
— Pe numele cui e înscrisă casa?
— Pe al nevestii.
— Ar fi mai bine s-o vîndă şi să rostuiască banii undeva fără să ştie nimeni.
— E genial, pe cuvînt! O să ajungi departe.
— La timpul potrivit vom anunţa că i-am investit într-o afacere şi asta ne va curăţi de orice pată.
— De ce nu te-ai făcut bancher, domnule?
— De unde bani?
— Ai fi găsit la alţii — izbucni într-un rîs zgomotos.
— Prefer să aranjez asemenea glume pentru alţii. Pentru mine mi-ar fi cu neputinţă.
— De ce?
— Nu ştiu, dar n-aş putea.
— Ha! ha! Nu ţi-ar permite cinstea, conştiinţa, nobleţea şi... prostia. Cîţi nu m-au jefuit pe mine? Dumneata ştii foarte bine. Să mai cîştig şi eu cîte

ceva din ce-am pierdut. Ce-i necinstit în asta? Nevasta zice că e o partidă strălucită acel...

— Are datorii.

— O să şi le plătească el. Care aristocrat nu le are?

— Ce mai aristocrat...

— Ei, l-am văzut cu ochii mei înscris în armorialul lui Niesiecki[1] pe prima pagină. După alfabet e puţin mai departe...

— Numele nostru figurează în catalogul lui Koszycki, dar eu n-am nici o pretenţie... şi nu sînt aristocrat...

— Ba nu, Adam a fost probabil cel mai vechi nobil şi umbla despuiat. Mîine o să-ţi dau planul de acţiune şi vei cîştiga şi dumneata ceva din asta — adăugă.

Se despărţiră. Jan se duse în camera lui de la etajul patru. Era îngîndurat şi niţel trist. Fata îi sucise capul şi acum îi întorcea spatele.

„Am fost un prost că am putut măcar să nutresc vreo speranţă" — îşi spuse — şi se hotărî să nu se mai gîndească la ea. Începu să citească ceva, dar nu putu, căci capul acela blond îi acoperea paginile. Se aşeză să scrie o scrisoare, nu mai scrisese de mult acasă, şi, fără să-şi dea seama, se pomeni desenînd profilul ei delicat.

— Ptiu, dar-ar boala... mormăi, şi, aruncînd totul pe masă, începu să se plimbe cu paşi mari prin cameră. Un faliment ca ăsta e oricum o porcărie. Ei, şi ce-mi pasă mie, doar nu eu... Pentru asta sînt plătit — se dezvinovăţea Jan, căci îl mustra conştiinţa, încă nepervertită cu totul de vîltoarea marelui oraş; simţea încă ce e bine şi ce e rău. Trebuie să-mi dea un procent de doi la sută şi

[1] *Kacper Niesiecki* (1682—1744), heraldist, autorul unui catalog al nobilimii polone.

să-mi mărească şi salariul. O să mă căpătuiesc destul de bine.

Se opri şi ascultă. Cineva urca greu pe scară.

— A, tu eşti, Antós! — exclamă, văzîndu-l pe cel care intra.

Vizitatorul, un flăcău îndesat şi rotofei, brunet şi cu o fizionomie foarte expresivă, îi întinse mîna.

— Bună seara.

— Ce ţi-a venit să faci un drum atît de lung?

— Mi-ai spus să-ţi lucrez o pereche de ghete şi am venit să-ţi iau măsura.

— N-ai mai fost de mult.

— Aşa e, că omul trebuie să muncească din greu, ca un bou, dacă vrea să pună ceva deoparte.

— Bine, dar ceva tot ai agonisit.

— Trei sute de ruble în trei ani. Am strîns, fir-ar să fie, din ce mi-am rupt de la gură.

— Şi pentru ce te zgîrceşti atîta?

— N-am chef să slugăresc toată viaţa la alţii. Mi-am spus că o să-mi scot bătrînii la lumină, cumpărîndu-le o prăvălioară, iar eu o să-mi deschid un atelier şi aşa am să fac, chiar de-ar fi să crăp. De-aş mai avea încă vreo sută de ruble, mi-ar ajunge. Încă un an întreg de mizerie, da', la dracu, n-o să-mi las părinţii să se facă de rîs la bătrîneţe, şi-apoi, am să mă odihnesc şi eu.

— Dar la nevastă nu te mai gîndeşti?

— Dacă s-ar nimeri vreuna care să aibă ceva parale...

— Păi Wanda aia, de care-mi vorbeai cîndva.

— O stricată, lua-o-ar dracu, goală puşcă, n-are nici un sfanţ şi mai umblă şi după studenţi. Scuipă cu răutate. Dacă meşterul meu ar avea o fată, cum are al tău, asta mi-ar trebui.

— Ei, ce-ai face atunci? Crezi că ţi-ar da-o ţie?

— Nici nu l-aş ruga. Aş aranja cu lucrurile în

așa fel încît să vie el la mine și să mă roage cu umilință să mă însor. Începu să rîdă cinic.

Jan se strîmbă cu dezgust. Firea lui Antek, simplă, grosolană și rafinată orășenește îl impresiona neplăcut. Stătură o clipă în tăcere. Antek se uita în toate părțile, privind curios la bibelourile de tot felul care se aflau pe masă.

— Eu aș vinde toate astea imediat, la ce dracu folosesc!

— Ție, într-adevăr, nu-ți pasă de nimic — răspunse Jan apăsat.

— Dacă eu nu sînt șleahtic — i-o întoarse Antek, după care, apucînd o mînă de țigări pentru drum și luîndu-i măsura pentru ghete, ieși.

Jan rămase singur și începu iar să se plimbe încoace și încolo.

„Bădăranul tot bădăran! gîndi despre Antek. Un țărănoi!" Îi adusese în față tot trecutul, care de mult nu-i mai venise în minte atît de limpede și de amănunțit. Simțea că ziua de astăzi va fi o cotitură în viața lui de pînă acum și că de aici înainte va trăi altfel. Începură să-l năpădească gînduri despre viitor; cîntărea ceva, hotăra, se agăța de ceva.

„Un pîrlit de meseriaș ca ăsta — se gîndea la Antek — o să aibă bani, iar eu?" — și cu asta se culcă.

Se numea Jan Juchnowski și provenea din șleahta cu pămînt din Podlasie. Tatăl său avea doi copii și o gospodărie mică cu trei fălci de pămînt lîngă un orășel din regiunea Siedlce. Jan terminase patru clase, ar fi terminat poate mai multe, dar l-au dat afară de la gimnaziu pentru năzbîtiile pe care le făcea. Avea șaisprezece ani cînd mama sa l-a adus la Varșovia și l-a dat unui negustor de porci; n-a rezistat acolo. Și, pentru că nu se cădea ca un fiu

de șleahtici să bată cîrciumile, mama l-a luat și, după sfatul cunoscuților, l-a dat la un magazin de galanterie, plătind pentru el 150 de ruble pe an. În fiecare lună mama îi trimetea prin lăptarul din Łyków brînză de oaie, un codru de pîine bună, de casă, și rufărie curată, iar de Crăciun și de Paște adăuga cîte o șuncă afumată și o jumătate de gîscă pentru patron. În schimb, tatăl, la fiecare Sf. Ioan, îi trimitea patronului banii cuveniți pe o jumătate de an și o scrisoare pentru fecior în care îi amintea datoria nobilă de a fi cinstit și vechea strălucire a neamului. „Noi am sărăcit, fiule — îi scria — dar și așa să-ți porți capul sus, pentru ca nu orice bădăran să-ți poată sta alături în cinste. Chiar dacă acasă ai păscut porcii, tu ai o educație frumoasă și ești un Juchnowski. Nu te înhăita cu toate pramatiile din Varșovia, ascultă-ți patronul, învață, slăvește-l pe Dumnezeu, trimite-ne rufele murdare și scrie-ne. Dacă-ți dă ghes nevoia, să știi că totdeauna se vor găsi cîțiva groși și pentru tine!" Iar mama adăuga pe furiș: „Fiul meu, te rog să nu te lași tîrît de ambiție, că numai din cauza asta n-ai terminat școala și n-ai ajuns consilier, fie și în Węgrów. Negustoria e lucru pierzător pentru suflet, că și Cristos i-a izgonit pe tîrgoveți cu biciul din biserică. Nu te pune la ambiție pentru orice fleac, că și Domnul Isus a spus că «binecuvîntați vor fi cei umili», iar proverbul zice: «mielul blînd suge la două oi»".

Așa a trăit trei ani. Patronul era foarte mulțumit de el; la minte nu-l întrecea nimeni și la cinste la fel. Conta întru totul pe el. Cînd pleca undeva, lui îi lăsa casa și îi încredința rezolvarea tuturor afacerilor bănești. Flăcăul se mîndrea cu asta, dar colegii nu-l iubeau, fiindcă din cauza cinstei lui nu puteau să mai scoată nimic din magazin. Încercaseră să-l atragă în diferite tovărășii, dar nu

se lăsase. Se împotrivea tentaţiilor, cu toate că din fire era lacom, zgîrcit şi setos de plăceri. Multă vreme fusese ţinta tuturor glumelor pentru accentul lui podlasian şi originea nobilă cu care îi sfida ori de cîte ori avea ocazia. Era teribil de răzbunător, nu uita nici o jignire, dar nobleţea de caracter o răsplătea întotdeauna cu multă dărnicie. Cînd a ajuns expeditor, nimeni nu se putea apropia de el. În magazin era atotputernic. Proprietarul trecuse toată greutatea afacerilor asupra lui. Avea 50 de ruble pe lună, locuinţă separată şi lua masa împreună cu familia patronului, unde era socotit de-al casei, atît de mult se obişnuiseră cu el. Leafa îi ajungea, ba, în fiecare lună, îi trimitea cîteva ruble şi unui frate care învăţa la gimnaziul din Siedlce. Nu se ducea nicăieri, nu-i plăcea teatrul, iar muzica n-o înţelegea. Îşi petrecea timpul liber în familia patronului ori citea în camera lui. Un zgîrcit ca el îşi cumpărase cărţile lui Walter Scott ca să se poată împăuna în tihnă cu cavalerismul şi nobleţea de odinioară. Aşa ajunsese la vîrsta de 20 de ani. Singura şi cea mai mare plăcere pe care şi-o permitea era să meargă seara, după închiderea prăvăliei, la restaurantul vecin, la o halbă de bere, iar uneori şi la o partidă de biliard. Se delecta cu asta şi-i era de ajuns; i se părea o fericire statornică şi deplină că aşa, înghesuit în forme şi numerotat în rubrici, putea să-şi prevadă curgerea invariabilă a vieţii pe luni de zile înainte. Natura lui furtunoasă de şleahtic se liniştise, osificîndu-se în banalitatea burgheză, se ştersese sub apăsarea cotidianului cenuşiu. Acasă se ducea o dată pe an, încărcat totdeauna cu cadouri pentru părinţi — fiindcă patronul nu se arăta de loc zgîrcit în privinţa asta. Îi iubea foarte mult, visul lui cel mai ascuns era să ajungă să-şi aibă magazinul propriu, să facă rost

de bani şi să cumpere cele opt fălci de pămînt ale unui vecin, să unească loturile şi să le gospodărească. Se mîngîia cu asemenea visuri. De fiecare dată cînd se întorcea de acasă avea de povestit cîteva săptămîni, depănînd în faţa ascultătorilor frumuseţea copacilor, a pămîntului, a cerului şi a împrejurimilor; fiecare fapt întîmplat acolo căpăta pentru el o însemnătate uriaşă. Dar asta dura numai pînă cînd vedea iarăşi viaţa Varşoviei, prin vitrinele magazinului sau de pe stradă. Cu Antek, fiul unui simplu meseriaş, care era ucenic la un cizmar, cu care se bătuse nu o dată la păşune, era în relaţii bune, deşi îi plăcea să-şi arate totdeauna superioritatea, educaţia şi obîrşia de şleahtic. Adesea discutau întrei ei:

— Antek? Hm! Tu eşti o piele bună pentru ghete; un neisprăvit care are ca blazon un purice dîndu-se de-a berbeleacul pe o tobă.

— Nu-i adevărat, blazonul cizmarilor e altfel — cel ce prinde puricii — însemnele cizmăreşti sînt două coame de porc încrucişate şi o piele de şleahtic.

— O piele de ţărănoi.

— În atelier spun că e de şleahtic, fiindcă pe ţărani i-au spînzurat, iar pe nobili i-au jupuit de piele.

— Ascultă, Antek! Ce-ai face tu dacă ai avea bani?

— Ce-aş face? Dimineaţa mi-aş cumpăra un sfert de pîine, de şapte parale cîrnaţi, de zece sfanţi băutură şi în fiecare duminică m-aş duce la cîrciumă.

— Se vede dintr-o dată că eşti ţăran şi un meseriaş care guiţă după mîncare ca un porc.

— Da' tu ce-ai face?

— Eu aş cumpăra moşioara Smardzew de la Korytko.

— Şi-ai paşte porcii, ca şi tatăl tău.

— Nu înţelegi nimic, eşti o maimuţă proastă.

— Ba nu, zău, cine-i mai mare ţărănoi: cel care vrea să se întoarcă la porci sau cel care fuge de ei la oraş?

... ş.a.m.d., dar ţineau unul la altul, fiindcă avuseseră aproape aceeaşi copilărie; acelaşi pămînt îi hrănise şi păscuseră porcii pe aceleaşi locuri.

Se trezi cu capul doldora de planurile falimentului pe care-l punea la cale.

În magazin patronul îi explică totul, amănunţit, îi arătă drumul, îi promise trei la sută şi cu aceasta îl hotărî definitiv să acţioneze. Gîndul la răsplata apropiată îi spulberă lui Jan ultimele îndoieli.

Seara bău în contul acestei sume mai multă bere decît de obicei. Localul pe care-l frecventa era punctul de întîlnire al unei bande întregi de negustoraşi, practicanţi şi vînzători. Îşi aveau camera lor înspre curte, unde rezolvau tot felul de afaceri, temîndu-se de ochii celor neiniţiaţi. Jan îi cunoştea pe toţi, numai că se ţinea departe de ei. Se adunau acolo la petreceri şi pentru schimbarea în bani a diverselor obiecte furate din magazine. Printre ei se învîrtea un omuleţ roşcat, respingător prin umilinţa insistentă cu care îi jumulea; acesta era comisionarul Ryś. Nu-i cunoştea nimeni numele adevărat. Cumpăra toate lucrurile furate, împrumuta bani, organiza chefuri şi îndemna la toate mîrşăviile. Îi ţinea în gheare şi-i sugea pe toţi cu pricepere. Undeva, pe strada Leszno, avea un depozit special, unde încheia doar tranzacţiile mai mari — aici achiziţiona obiecte mărunte, a căror valoare ajungea pentru o cină, sau pentru o seară de petrecere. Stăpînul cîrciumii era omul lui. Toate fetele din local se alegeau cu sprijinul lui şi slujeau scopurilor sale. Aici îşi dădeau întîlnire reprezentanţii celor mai variate interese; tineri destrăbălaţi,

stricaţi pînă în măduva oaselor, împinşi de împrejurări şi de goana după plăceri, dornici de o viaţă zgomotoasă şi de a se arăta în Saski Ogród[1] în haine la modă — toată drojdia negustorească, creaţie specială a marelui oraş, pătura cea mai putredă, cea mai de jos, a burgheziei, pervertită de afaceri şi de lipsa de supraveghere, aruncată în mocirla orăşenească fără alţi îndrumători în afară de instincte.

Aduceau de toate, un funt de tutun, ori cîţiva coţi din vreo ţesătură, un inel, o sticlă de vin scump, ori vreun obiect de galanterie, o duzină de gulere, cîteva cravate ş.a.m.d.

Cîrciuma trăia numai prin ei, pentru că aici desfăceau totul. Fetele care serveau clienţii erau totdeauna alese pe sprînceană. Aproape fiecare era întreţinută de vreunul dintre tineri. Nicăieri nu se întîlneau inşi mai bine îmbrăcaţi ca aici. Localul era înţesat cu obiecte de lux. Mobilele erau tapisate cu pluş de mătase, velur şi alte materiale, prea scumpe pentru asemenea tavernă. Perdelele de la ferestre, mai mult de zece ruble perechea, feţele de masă chiar, tacîmurile şi sticlăria nimeau prin fineţe. Toate acestea se scurgeau din „cămăruţă", cum era numit acest centru de operaţii. Mulţi erau cei care se strîngeau aici; veneau din marile magazine *en gros* din centrul oraşului şi din cele mijlocii, din cele mici şi cele uriaşe de pe Nalewki — şi toţi tineri între 16 şi 24 de ani.

Îi încurca doar Juszka, aşa îl porecliseră. Mai întîi pentru că magazinul în care funcţiona era unul dintre cele de prima mînă, încărcat cu marfă scumpă, de lux, apoi fiindcă el ştia de furturile sistematic organizate, cărora le cădeau zilnic pradă

[1] Mic parc în Varşovia.

multe magazine. Îi cunoştea pe toţi, bea cu ei, petrecea; îl cinstiseră de multe ori, vrînd să-l atragă de partea lor, dar le rezistase, aşa că se temeau de el. Odată Ryś se apropie de el şi-i şopti:

— Juszka, podlasianule, ia priveşte! Cu ăsta o să-ţi spintec burta dacă ciripeşti ceva — şi mînui teatral prin faţa lui un cuţit lung şi ascuţit. Asta se întîmpla după o operaţie în stil mare, la care fusese de faţă.

— Tu o să ajungi departe, Ryś — se mulţumi să-i răspundă Jan.

— Poate nu mai departe de Sahalin — şi rîse urît, hîrîit.

— Cîţi au ajuns acolo din cauza ta?

— Nimeni dintre cei care au mers cu mine şi au avut cap.

— Şi ceilalţi?

— Nişte mucoşi. Abia acolo o să le vie mintea la cap. De, nu poţi să faci omletă fără să spargi ouăle.

— Ho, ho, întrebuinţezi proverbe franţuzeşti. Ştii franţuzeşte?

— Nu, dar cunosc o limbă niţel mai universală.

— A hoţilor.

Ryś îl privi atent în ochi.

— Pe cine numeşti hoţi?

— Pe cei care fură, care iau din proprietatea altuia.

— Şi cine nu fură? Ce-i aia proprietate? Ce altceva e comerţul?

— Ai nişte principii talmudice, josnice.

— Iar tu pretenţii prosteşti de şleahtic.

— S-o lăsăm baltă. Nu e nevoie să ne convingem unul pe altul, noi doi n-o să devenim prieteni.

— Juszka, eu îţi spun că tu vei fi cel mai bun amic al meu.

— Niciodată. Sînt un om cinstit.

— Eu te întreb încă o dată: cine-i cinstit?

— Du-te dracului.

— Acum ai vorbit ca un şleahtic şi asta pune capăt oricărei discuţii. Îţi spun totuşi că dacă eu aş fi în locul tău, aş duce-o mai bine, aş petrece împărăteşte. Un an vesel trăit ca la Varşovia face cît zece de-ai tăi. Gîndeşte-te dacă e cazul ca tocmai tu să te agăţi de nişte prejudecăţi? Mai gîndeşte-te, Juszka, mi-ar trebui nişte mănuşi negre, le plătesc la preţul de vînzare.

— Cumpără-le de la magazin.

— Ei, am auzit ieri cum rîdea de tine fiica şefului tău.

— De mine? Aiurezi.

— Aveam locul în spatele lor la Teatrul de varietăţi. Era cu mama ei şi cu o colegă.

— Şi-ai tras cu urechea? Numai un nemernic ca tine putea să facă una ca asta — şopti înfuriat.

— Ce să fac, eu am auzul delicat. Spunea...

— Nu vreau să ascult nimic, poţi să le poveşteşti altora — şi se pregăti de plecare.

— Şi mănuşile?

— Ascultă, Ryś! Dacă mă mai plictiseşti mult şi-l mai spionezi pe patronul meu, tu ştii ce pot să fac eu. N-o să scape nici unul dintre voi — hoţilor!

Ryś se făcu verde de furie, gura strîmtă îi tremură, dar ochii priveau dulce.

— N-am văzut încă un şleahtic denunţător — îi spuse celui care ieşea, dar Jan nu-l mai asculta. Înfuriat, Ryś făcu un gest de ameninţare în urma lui: Ajungi tu pe mîna mea, fecior de şleahtic, pregătesc eu Pawiak-ul[1] pentru tine, n-ai grijă.

[1] Închisoare în Varşovia.

Cînd se afla în magazin și își oprea ochii pe vreun obiect, Jan îl aprecia după prețurile stabilite în „cămăruța" de la crîșmă. Atmosfera putredă pe care o respira acolo îl molipsea cu încetul. Se gîndea deseori că, într-adevăr, situația lui nu-i permite să se poticnească de prejudecăți. Avea 25 de ani și nu cunoștea mai nimic din viață. Atunci fața aspră a tatălui, scrisorile lui și mîndria că este singurul om cinstit între atîția nemernici îi dădeau puterea să se împotrivească. În acele clipe i se părea că e prea puțin răsplătit pentru sacrificiile pe care le face, că e o victimă, și cum n-avea nici măcar cui să destăinuie gîndurile care-l apăsau, efectul pe care-l producea asupra lui cuvîntul „cinstit" se micșora tot mai mult. Trăind mereu în mijlocul acestei bande de cheflii, împrumutase treptat deprinderi mai costisitoare, iar apropourile fetelor din local îl obligau să se îngrijească mai mult de aspectul vestimentar. Era, într-adevăr, un bărbat bine. Toate încercau pe rînd să se apropie de el, dar pentru că ghicise în asta mîna lui Ryś, rămăsese nepăsător. Se pieptăna doar cu mai multă îngrijire, alegea cravate mai frumoase și își făcuse un costum elegant în dungi, la modă pe atunci. Leafa nu-i mai ajungea, cu toate că nici lui Józio nu-i mai trimitea nimic.

— Juszka se emancipează, nu peste mult timp va fi al nostru — șoptea adesea Ryś.

Și Jan se emancipa, într-adevăr. Organizarea falimentului îl pusese în legătură cu o mulțime de persoane, făcuse cunoștințe noi. Patronii îl sprijineau. La Jadzia nu se mai gîndea, o uitase repede. Cîteodată se ducea cu trăsura la parcul Łazienki, intra să bea o cafea neagră la Patelnia, iar duminica după-amiază, bine îmbrăcat, se plimba cu bastonul în mînă pe aleea principală din Saski Ogród. Arăta minunat, fiindcă femeile se întorceau să-l privească, era proaspăt și vioi. Emana tinerețe și forță. Începea să-și dea seama de asta și era cuprins de o plăcere pe care n-o mai simțise înainte. Cu Antek rupsese relațiile aproape definitiv, căci socotea că-l compromite cunoștința cu un cizmar sărăcăcios îmbrăcat și obosit de muncă.

Față în față cu magazinul lor era o cofetărie unde venea neobișnuit de multă lume. De la un timp Jan observase că este privit cu insistență de casieră, o fată zglobie și frumoasă. Se vedeau prin fereastră. În curînd se cunoscură din vedere și se salutau. Se duse de cîteva ori seara la cofetărie să bea un ceai. Îi plăcea foarte mult, numai că nu îndrăznea, nu știa cum să înceapă vorba. Vedea că îl pierde din ochi și se înroșește la intrarea lui și asta îl măgulea mult. Într-o seară, la plată, dădu o rublă, iar ea îi înapoie cinci. Era atît de zăpăcit, că băgă banii în buzunar fără să-i mai numere. Observă greșeala abia la un chioșc cînd își cumpără țigări și se hotărî s-o aștepte în fața cofetăriei și să-i înapoieze banii cînd va ieși. Așa și făcu. Intră în vorbă cu inima bătîndu-i, ceru voie s-o conducă și ea acceptă. Mergeau aproape tăcînd. Deși tremura de nerăbdare, nu era în stare să închege nici măcar o frază și să-i vorbească despre dragoste ș.a. În sfîrșit, ca și cum atunci și-ar fi amintit, îi spuse de bani și-i dădu înapoi. Fata negă cu hotărîre posibilitatea unei greșeli și-l încredință că el îi dăduse cinci ruble, de vreme ce ea i-a întors atîta. O conduse pe strada Browarna. O chema Józia și locuia cu părinții. Tatăl era camerier la Hotelul European. Avea școală. O soră mai mare era căsătorită cu un funcționar. Fratele era șef de serviciu într-o distilerie. Îi plăceau grozav trandafirii și prăjiturile cu marmeladă de ananas. O dată la două săp-

tămîni era liberă. Pe drum îi mai spuse o mulțime de lucruri interesante. Și așa începu idila. După vreo lună de cînd o tot conducea acasă, a venit la el și i s-a dăruit. Fata se îndrăgostise de el la nebunie, el în schimb o considera doar o legătură trecătoare. Iubirea aceasta îl măgulea, nu-l costa nimic, ba îi mai aducea și venituri frumoase, căci restul multiplicat devenise un obicei ce se repeta de cîteva ori pe lună. Jan se obișnuise și nu vedea nimic rău în asta. „Aș fi un nătărău dacă n-aș lua cînd mi se dă" — își spunea, și primea. Se îmbrăca mai elegant, și în zilele ei libere o ducea la teatru, apoi la restaurant. Se ascundea atît de bine, încît nimeni, afară de Ryś, nu-l suspecta de nimic, pentru că frecventa în continuare circiuma pentru acoperire.

Așa se afunda treptat în noroi. Józia l-a plictisit repede cu atențiile ei; începea plînsul, reproșurile, șoaptele despre căsătorie.

„Pe mine n-ai să mă duci la altar. Ehe, eu nu sînt prost" — își spunea și devenea inaccesibil. Nu se vedeau cîteva zile în șir, uneori se hotăra să rupă cu ea, dar îi părea rău de mîngîierile oferite pe gratis, de banii pe care-i primea, și, cîteodată, de trupul ei alb și de temperamentul acela înflăcărat.

„Acum trăiesc și eu ca la Varșovia" — gîndea. În magazin devenise nesuferit pentru colegi, îi trata de sus, ca pe niște subordonați. Față de femeile care veneau să cumpere cîte ceva se maimuțărea într-un mod prostesc, podlasian, cum îl numiseră. Se expunea cu brutalitate și pe față. Cameristele, chelnerițele mai tinere începură să se perinde prin camera lui în schimburi din ce în ce mai proaspete. Plătea de regulă cu ironii, le arunca afară sau le scotea ochii cu vreo pereche de mănuși de la rebut și alte nimicuri, adunînd tot felul de suveniruri: inele, ace, pe care i le dăruiau fetele îndrăgostite de el. De Józia, care îi făcuse o scenă, găsindu-l cu alta, se despărți nespus de urît. Cînd fata începu să plîngă și să-i reproșeze că i-a sacrificat totul, el rîse cinic.

— Tot ce-a mai lăsat ultimul dinaintea mea.

— Cum te lasă cugetul să vorbești așa! Nu știi cum m-ai găsit? Nu-ți mai aduci aminte?

— Drăguță, pleacă cu Dumnezeu, cît mai ești întreagă.

— Pe mine mă gonești, dar banii ai știut să-i iei — îi spuse îndurerată.

Se înfurie și o făcu hoață. Izbucni cearta, din care Józia ieși bătută bine și aruncată pe ușă afară.

Acum plutea cu toate pînzele pe marea murdară a vieții orașului. Ryś îl introducea pe nesimțite în lumea plăcerilor necunoscute, conducîndu-l încet spre limanul la care vroia să ajungă. Acasă se ducea ca și mai înainte, dar numai pentru a-i orbi pe meseriașii tîrgușorului și a stîrni invidia fiilor vecinilor cu cilindrul și cu mondenitatea lui. Așa de repede decăzuse, atît de îmbibat era de mirosul pestilențial al „cămăruței" și al mediului, încît atunci cînd îi veni mama și intră în magazin, se înroși tot și, fără s-o salute, o duse degrabă în camera lui. Îi era rușine că era îmbrăcată fără gust și puțin caricatural. Colegilor le-a spus că e gospodina lor de acasă.

Era ca un fruct copt, care se acoperă dintr-o dată cu pete de mucegai și se descompune fulgerător sub influența aerului stricat.

Mințea la fiecare pas. Cumpăra fotografiile gloriilor la modă, se informa cu lăcomie de amănunte fără importanță din viața lor, de felul în care vorbesc, de obiceiuri și defecte, ca să poată să se împăuneze la circiumă sau în fața șefilor cu relațiile pe

care le are, delectîndu-se cu impresia produsă de povestirile lui. Vorbea cu atîta dezinvoltură de femeile din lumea mare ori mijlocie, pe care le cunoştea mai mult sau mai puţin din magazin, de la teatru sau de la dans, încît trezea încrederea. Cu patronul, care era un înflăcărat iubitor de teatru şi cunoştea scena nu numai din sala de spectacol, discuta adesea cu pasiune despre arta actorilor. Se ducea de preferinţă la piesele care conţineau cele mai multe bancuri pipărate, ca să le poată repeta după aceea cu mimica corespunzătoare. Cu cel mai mare dintre fiii şefului se certă la cuţite pentru că acesta, plictisit de maimuţărcala lui, îi zise o dată la cină:

— Eu credeam că în Podlasie sînt numai oameni.

— Da? şi ce-ai mai văzut?

— Maimuţe care imită caraghioslîcurile de la circ.

— Mie îmi spui asta? întrebă Jan atins.

— Ei, fie şi aşa. Mă apucă greaţa tot ascultînd şi privind într-una aceeaşi porcărie, repetată cu o încăpăţînare idioată.

— De ce-i porcărie?

— Pentru că este. Pentru că aceste lucruri sînt potrivite pentru denaturaţii din casele publice de pe Saska Kępa; un om cu mintea întreagă poate simţi numai repulsie faţă de asemenea insolenţe. E desfrînarea de cea mai joasă speţă, autoviolarea care prăbuşeşte cu totul burghezia noastră.

— Deci, tu consideri că şi aşa noi sîntem destul de decăzuţi? întrebă patronul cu răceală.

— Putrezi ca un copac uscat. Ce să-ţi mai spun eu, tată, parcă dumneata nu ştii!

— Ştiu că ai cam luat-o razna, dar asta e boală de tinereţe, trece repede; eu am văzut mulţi care tunau şi fulgerau, iar acum sînt la fel cu ceilalţi.

Aşa vorbeşti doar atunci cînd nu trebuie să te gîndeşti la ziua de mîine. Mai tîrziu o să te gîndeşti numai pe cine să jupoi, ca să poţi să trăieşti. Să lăsăm asta. Mergi mîine cu noi la o petrecere în aer liber?

— Cine mai merge?

— Noi toţi, domnul Jan, Nietowii, Tolek cu ai lui, familia Pępkowski şi logodnicul Jadziei. Hai şi tu, o să vie şi bătrînul Pudełko cu fiicele, plăteşte zestrea cu bani peşin. Iar cea mai mică...

— O isterică, suferă de neurastenie acută. Ce să fac eu acolo?

— O să petrecem de minune.

— Mie nu-mi plac beţiile şi tumbele prin iarbă verde, iar flirtul cu fetele lui Pudełko nu constituie o plăcere aşa de mare, încît să merite să te scoli pînă-n ziuă. Jadzia, îmi place logodnicul tău, e un tip agreabil. Îmi vine cîteodată pofta să-i trîntesc un pumn în nas, aşa, de probă; sînt curios cum ar reacţiona. Ai avea marinata gata. Vă topiţi unul după altul, nu?

— Las-o în pace! — strigă mama.

— N-am văzut o dragoste mai mare decît la această pereche.

— Mi-a spus mătuşa Grzybkowska să treci pe la ea.

— Nu i s-a mai înzdrăvenit preotul?

— Ba a început să meargă.

— O să-l înfulece cu totul, dacă e aşa de prost.

— Nu vorbi prostii. E obligată să se îngrijească de nepotul ei.

— Are cam mulţi nepoţi şi toţi sînt la seminar. Şi ieşi.

Jan nu intervenea niciodată cînd vorbea el. Simţea că-i fuge pămîntul de sub picioare, aşa că, deşi era furios, tăcea de teamă să nu-l aţiţe. Fiul acesta

mai mare era cel mai puțin iubit în familie. Avea un fel tăios de a spune adevărul în față. Cinismul său rece sfîșia conștiințele acestea delicate, iar batjocura șfichiuia ca un bici modestia falsă, ipocrizia și nimicnicia vieții lor. Era aspru pînă la neînduplecare. Patronul intenționase să-l pregătească pentru a-i prelua afacerile, dar el i-a spus categoric că nu e făcut să înșele pe alții și s-a înscris la universitate, la Științe naturale; dacă s-ar fi dus la Drept sau la Medicină, mai că l-ar fi iertat, dar la Științe naturale!

— Ești cu siguranță un prost fără pereche — i-a spus tatăl. Să dau faliment dacă tu o să cîștigi cu facultatea asta măcar de-o pereche de ghete. O să crăpi de foame cu naturalele tale.

— Parc-așa n-am să mor, nu?

— Cel puțin o faci și tu ca un om care e în rîndul lumii, nu ca un neisprăvit.

— Asta înseamnă cu preot, cu lumînare, testament și tot ceremonialul corespunzător. Dumneata uiți, tată, că de vreme ce numai o dată se moare, îți este indiferent cum te desparți de viață: în urletele cîinilor sau în dangătele clopotului.

— Tu atîta știi, să scuipi pe lucrurile sfinte.

— Pentru că sfințenia asta prostește omul; este acea cramponare cu încăpățînarea ignoranței de formele perimate, vetuste și murdare de atîta întrebuințare ca o haină veche, respingătoare.

— O să ajungi departe cu ideile astea. Świętochowski[1] ăsta e o adevărată molimă, conștiința lui n-o să poată răspunde pentru toți cei cărora le-a zăpăcit mințile.

— L-ai citit vreodată, tată?

[1] *Al. Świętochowski* (1849—1938), scriitor și publicist, liderul curentului pozitivist în Polonia.

— Cum vine asta, îți mai și bați joc de mine? Eu să citesc *Prawda*[1]?

— Mă doare mult ce-mi spui, tată. Numai la noi e posibil ca cineva să pună la stîlpul infamiei un scriitor pe care nu numai că nu l-a citit, dar nici măcar nu știe ce a scris.

— *Niwa*[2] ne informează destul de bine.

— Ah, adevărat. Aveți îndrumătorul pe care-l meritați. Țăranii spun că „din bufniță șoim nu iese“, și au dreptate — spuse cu amărăciune.

— Să cauți un profesor de limba engleză pentru Jadzia — adăugă mama, vrînd să pună capăt acestei discuții neplăcute.

— Vrei să înveți englezește? se adresă el direct Jadziei.

— Da, Tola Gościwska și Regina învață. Acum asta e la modă.

— Moda prostească face din voi niște pudeli. Pe tine te interesează numai ca să spui și tu că înveți englezește și cînd ai ocazia să rostești vreo frază în limba engleză.

— Astăzi ești insuportabil.

— Nu știu să fac „aport“ la comandă.

— N-ai nici un pic de inimă. În casă toate le vezi în rău.

— Pentru că aș vrea să le văd mai bune. Jadzia, n-aș vrea să-mi vorbești de inimă tocmai tu.

— Distonezi brutal, habar n-ai cît poate să doară sinceritatea ta.

— Porumbițo, surioară, mai lasă podoabele stilistice. Îți vor seca repede rezervele și vei da chix, așa că, Jadziunia, taci din gură; îți voi aduce o cutie de praline și-mi vei zîmbi iarăși dulce.

[1] *Prawda (Adevărul)*, organul tinerilor pozitiviști.
[2] *Niwa (Ogorul)*, periodic de coloratură poporanistă în această perioadă.

— Ești îngrozitor!
— Și mai cum? Dă-mi voie, îmi place să te ascult cînd ciripești, atunci ești într-adevăr frumoasă.
— Te porți cu mine de parcă nu mi-ai fi frate, ci un...
— Să zicem, un senegalez.
— Chiar așa, un sălbatic, ești, ești... spuse aproape plîngînd.
— N-o să găsești epitetul corespunzător. Nu ești în stare nici să gîndești ca oamenii.
— Încetează odată. Astăzi ești de-a dreptul imposibil — îl certă mama.
— O șterg, mămico. Noapte bună, nu voi mai distona armonia familiei cu prezența mea.
Își sărută mama, apoi tatăl, înaintea Jadziei făcu o plecăciune atît de adîncă, încît aceasta putea să-i vadă spatele slab prin uniformă, și ieși. Locuia în oraș și numai seara, destul de rar, venea pe acasă. Jan plecă și el numaidecît, dar în drum trecu pe la cîrciumă să se mai înviorеze.
— Una de percal în dungi! ceru el în jargonul localului.
— Ai vreun necaz? îl întrebă Ryś, salutîndu-l.
— Am ascultat la patron atîtea palavre, că trebuie să-mi grăbesc digestia.
— Te înscrii cu noi la cheful de mîine, la iarbă verde?
— Nu, că mă duc cu familia patronului.
— Dă-le cu tifla. Aranjăm o petrecere pe cinste. O să te distrezi a-ntîia.
— Bine. Trebuie numai să scap de patron.
— Spune-i că-ți vine mama sau ceva asemănător.
— Mă descurc eu.
— Adevărat. Acum tu ești cel care ne poate da lecții.
— Tipe sînt?

— Fiecare și-o aduce pe a lui. Va fi însă și o mică rezervă pentru orice eventualitate.
— În cazul ăsta o să-mi aleg ceva acolo. .
Se scuză față de patron și plecă cu toată banda la Bielany[1]. Erau la vreo cincizeci de persoane și cu toate că se îmbătase așa cum se cuvenea la un picnic, îi căzu cu tronc una dintre femei.
— A cui e? — o întrebă pe gospodina localului, arătînd-o pe cea care tocmai dansa.
— Deocamdată a nimănui.
— Aha, cu cine a venit?
— Cu noi.
— O cunoști?
— O să stea la noi. Mi-a fost încredințată mie, e o ocazie rară, fată de om cu dare de mînă — adăugă mai încet.
Jan o acostă și n-o mai părăsi pînă la sfîrșit. Îi plăcea grozav. Încercă să avanseze fără jenă, dar îl reținu cu un gest și cu o privire, că rămase prostit. Se cuminți și o rugă umilit să-l ierte. De celelalte femei — curată adunătură — era departe ca cerul de pămînt. Avea atîta demnitate și distincție, că nu se putea compara cu nici una; Jan, care le sărutase pe toate, ca un bețiv ce se respecta, și se tăvălise cu ele pe iarbă, își veni repede în fire. Ori de cîte ori întîlnea privirea ochilor ei cenușii și inteligenți, se simțea prostit, fără să știe de ce. Picnicul reuși de minune. Se îmbătară cu toții cum nu se poate mai rău; cîțiva chiar și vomitară. Ryś izbi cu capul într-un stejar și-l tot izbi, plîngînd, pînă cînd îl cărară la omnibus în nesimțire. O pereche se bătu din dragoste, alte cîteva se răniră prin pădure, unul își rupse cîțiva dinți în încăierare, iar o femeie își pierdu turnura, pe care o căuta, plîngînd și ținîn-

[1] Parc lîngă Varșovia.

du-se cu amîndouă mîinile de locul unde fusese prinsă. Cîţiva fură duşi la arest, fiindcă vroiau cu tot dinadinsul să treacă Vistula înot şi mergeau despuiaţi prin pădure, căutînd vadul. Nevasta patronului cîrciumii strîngea în braţe capul soţului, fără să ia în seamă că acesta îi mînjea rochia, şi-i şoptea cu o voce melancolică: „Mareczek, inimioara mea" — zîmbind totodată către cei care se mai ţineau pe picioare şi dansau fără vestă şi cu pantalonii descheiaţi un joc nemţesc. Femeile îşi destăinuiau secretele şi sugeau la coniac ca nişte pompe. Unul acoperise un scaun cu un şervet şi, înarmat cu o furculiţă, îl ucidea, mormăind, avînd înfăţişarea lui Aruszno: „te ucid, te spintec, bestie!" şi-şi rostogolea tragic ochii tulburi, inconştienţi, pînă cînd căzu alături, ca un cadavru.

Jan dansă numai cu noua cunoştinţă; vroia să-i spună ceva, dar era atît de beat, că nu putea să lege două vorbe. Fata îl rugă să nu mai aştepte sfîrşitul şi să plece împreună şi el acceptă. Avea trăsura lui. După ce urcară, adormi tun şi se trezi abia luni dimineaţa. Habar n-avea cum ajunsese acasă. Capul îi atîrna greu, dar îşi aminti de noua parteneră şi parcă-i era dor de ea. E frumoasă — gîndea, numai că nu putea să-şi amintească exact faţa ei. Seara o găsi la cîrciumă. Îl intimidă şi mai mult. Se aşeză lîngă ea şi începu să se scuze pentru ziua de ieri, dar cu un zîmbet şi cîteva cuvinte banale îl lăsă singur şi se duse să împartă bere clienţilor. Jan începuse să nutrească ceva ca un fel de respect pentru ea şi toată seara o privi cu insistenţă. Vroia să afle mai multe despre ea, dar nici crîşmăriţa nu ştia. Se lăsa cu mirare în seama impresiei pe care o făcea asupra lui. Simţea că începe să-l intereseze mai mult decît oricare dintre cele de pînă acum. De cîte ori îi atingea mîna, încerca o plăcere copleşitoare şi se

simţea atît de bine cînd se uita la ea. Intuia cu o încîntare imensă moliciunea corpului ei bine făcut; îl apuca ameţeala, uitîndu-se la şoldurile largi şi la pieptul bogat, plin. Indiferenţa ei îl înfierbînta şi îl irita şi mai tare. Buzele de un roşu sîngeriu, faţa albă, palidă şi părul negru îl aţîţau, cutremurîndu-l de plăcere. De cîte ori aducea ceva la masa lui, aproape că-şi pierdea judecata şi-i venea să-i muşte gîtul alb cu pielea catifelată, acoperită de pufuşor negru. În cîteva rînduri vru să-i facă cinste, aşa cum se proceda cu celelalte fete. Îl refuză cu răceală şi hotărîre. Vru să se apropie de ea, să-i vorbească mai mult, dar îl evita sau îl tempera cu o indiferenţă dispreţuitoare. Aproape toată banda se da în vînt după ea, dar nici unul nu avea mai mult noroc. Crîşmarul se cam strîmba de ciudă, căci îi supăra clienţii, dar nu spunea nimic. Ryś o înconjura cu un respect adînc şi-i atrăgea atenţia lui Jan asupra ei cu un entuziasm fără margini. Zîmbea pe furiş văzînd că Jan îşi pierdea pur şi simplu capul din pricina ei.

Se ţinea departe de clienţi ca şi de celelalte colege. Era tăcută şi posomorîtă. La început îi spuneau „domnişoară Maria", dar mai apoi trecură la „Mańka", aşa cum se obişnuieşte în orice cîrciumă.

Doar Jan, de cîte ori vroia ceva, mai că se scula în picioare, ca prin aceasta să-şi accentueze şi mai mult rugămintea. Stătea aici seri întregi. Ba venea şi ziua de cîteva ori s-o vadă, că nu mai putea să stea fără ea. Se îndrăgostise cu adevărat şi o iubea cu patimă. Rupse toate legăturile mai vechi, abandonîndu-se cu pasiune acestui sentiment. Îi vorbea prin mii de nimicuri despre iubirea lui, era disperat că se arăta atît de indiferentă şi că îl evita aproape pe faţă, acum. Nu îndrăznea să-i spună deschis cît de mult o iubeşte. Trecuse aproape o lună, dar el nu

înaintase nici un pas. La cîrciumă începuseră să-l cam ia în rîs, dar s-au liniştit repede cînd le-a promis că le va sparge capetele cu halbele de bere, dacă nu-l vor lăsa în pace. Nu mai ştia ce să facă, la magazin se plictisea, cu toate că avea destul de lucru cu pregătirea falimentului, acasă nu putea sta locului. Vizitele în familia şefului le rări şi le scurtă pe cît îi stătu în putinţă. Domnişoara Jadwiga era supărată pe el, pentru că nu mai avea cine să-i suporte capriciile, bătrîna se necăjea că nu mănîncă, iar patronul fiindcă nu mai avea cu cine să bea bere. Nu-i păsa prea mult de supărarea lor şi se ducea la cîrciumă. Pe Mańka o conducea în fiecare zi, mergînd departe în urma ei. Îndrăzneala, tupeul îi pieriseră, încetase chiar să mai mintă. Tot ce nu era în legătură cu ea pierdea orice interes, de se mira singur de el. Înghiţea o cantitate enormă de bere, numai ca ea să-i mai aducă iarăşi. De cîte ori plătea consumaţia, îi lăsa de trei ori mai mult bacşiş.

În sfîrşit, se hotărî să discute cu ea, fie ce-o fi! Veni o dată mai tîrziu, după ce meditase şi plănuise cum să procedeze. Intrînd, observă, parcă, o roşeaţă de bucurie împurpurîndu-i pentru o clipă faţa.

Cîrciuma era pustie. Numai într-o cameră stăteau cîţiva tineri la lumina lumînărilor, iar printre ei, Antek, îmbrăcat elegant, strălucitor, vorbea tare şi rîdea zgomotos. Mańka se uita la Jan cu anume blîndeţe parcă. Tocmai vroia să înceapă vorba cînd se auzi:

— La doi! De patru ori bere.

Mańka le puse berea dinainte şi vru să plece. Antek o apucă de mînă.

— Domnişoară Mania, aşează-te la masa noastră. Poate vrei să bei ceva?

— Mulţumesc. Dă-mi drumul.

— Fără mofturi, ce dracu, eu plătesc. Ca mîine zboară burlăcia şi va trebui să pui frîu la toate.

— Domnule, te rog.

— Hai, frumuşico, rămîi — şi o cuprinse cu braţul, o trase spre el şi o sărută drept pe gură.

— Animalule! şi scuipă cu scîrbă, zbătîndu-se să scape.

— Ce te scumpeşti aşa, drăguţo? Parale se găsesc destule.

— Dă-mi drumul.

— După ce te mai sărut o dată — şi o înşfăcă mai cu putere.

Înfuriată peste măsură, îl trăsni în faţă şi i se smulse din mîini. Antek înjură grosolan şi, deşi abia se mai ţinea pe picioare, sări după ea. Îi tăie drumul Jan, aproape verde de mînie, răsuflînd greu din cauza geloziei.

— Încotro? întrebă rece.

— Cară-te. Stricata asta, Dumnezeii ei... a îndrăznit să mă pocnească peste bot, o învăţ eu minte.

— Bine ţi-a făcut. Anteczek, băiatule, spală putina, cît mai eşti întreg şi nevătămat.

— Cum? Ce? Să dea în mine una ca asta?

— De ce te-ai legat de ea? Aici nu e grajd, auzi?

— Ce înseamnă asta? Eşti impresarul ei? Bani am, nu-ţi fie frică.

În loc de răspuns, Jan îl înhăţă de grumaz şi-l aruncă în mijlocul companionilor ca pe o otreapă. Aceştia săriră la el, dar îi cinsti aşa de bine cu un scăunel, că începură să zbiere. Se iscă învălmăşeală şi veni crîşmarul. Antek, beat, cu faţa zdrobită de piciorul mesei, se jeluia cu voce plîngătoare:

— Păi ce, nda, domnule, nu mai ai voie nici să glumeşti cu o fată, nda, domnule, s-o săruţi. Eu o rog, nda, să bea cu noi, o sărut ca pe una cinstită şi asta, nda, domnule, mă pocneşte la mutră. Auzi,

patroane! Sînt un client permanent, lua-o-ar dracu, permanent! dar dacă mă înfrumusețați așa — basta! la biserică cu astfel de cîrciumă. Nu mai dau peaici de astăzi încolo, nda, domnule, nici pentru un țap, al dracului să fiu! Ne socotim noi, fecioarașule, ne socotim noi, pui de șleahtic. Ho, ho. Să plecăm, Dumnezeii mă-si... din bomba asta. În familie, nda domnule, meseriașul cumsecade e respectat. Să mergem.

Îl luară de braț, fiindcă nu se mai putea ține pe picioare și ieșiră. Patronul se repezi furios spre Mania care stătea liniștită în ușă.

— Ce ți-a căşunat, domnișoară?

— Nimic, m-a jignit.

— Cum, cum! te-a jignit? Ia uite la ea, Sfînta Precesta! Îmi bați clienții.

— Domnule, vă spun că nu voi permite să fiu insultată.

— Mare lucru că te-a sărutat! Pentru ce ești pusă aici? A doua oară să nu se mai repete, că te dau afară. Clientul care mănîncă, bea și plătește cu bani gheață vrea să mai uite de necazuri, să se mai distreze, iar tu îi faci scandal. De ce vă țin aici? Ia uite la ea, sfînta! se teme de pipăială. În loc să fii supusă, ca să-i faci să vină mai des aici, să-i atragi, tu...

— Dacă nu vă place, pot să plec.

— Da' du-te dracului, fie și de astăzi. Parc-ar fi vreo contesă, dom'le, da... Te plătesc, domnișoară, și-ți dau să mănînci ca să-ți faci treaba cum se cuvine; dacă nu-ți place, du-te unde și-a înțărcat dracu copiii.

Palidă ca o moartă, cu dinții încleștați, Mańka tremura convulsiv de mînie reținută. Ochii ei aruncau fulgerări scurte de ură, care-l intimidară pe patron și-l făcură să se oprească din vorbă.

Jan tăcea, cu toate că era indignat în ultimul grad. Cuprins de o furie năprasnică, era gata să-l ia de gît și să-l sugrume, să-l calce în picioare, dar Mańka îl reținu, luîndu-l de mînă. Strînse palma nervos, puternic, găsind în asta singurul mod de a-și descărca mînia. Liniștindu-se puțin, se duse după Marek și-l obligă să-și ceară iertare de la Mańka. L-ar fi adus tîriș, dacă n-ar fi vrut, așa de adînc simțea jignirea ei.

— Îți mulțumesc, domnule — îi spuse scurt, strîngîndu-i mîna. Avea lacrimi în ochi și o amărăciune adîncă în glas. Jan se cutremură de bucurie, se bîlbîi, nu spuse nimic și zbură afară din cîrciumă, pătruns de presimțirea că și ea îl iubește; era atît de bucuros, că uitase tot. Abia mai tîrziu îi trecu prin minte că astăzi putea să-i vorbească despre dragostea lui.

„De ce n-am profitat de ocazie? Așa nu mai pot răbda. Întîmple-se orice, mîine am să-i spun tot."

Ziua următoare stătu în magazin tot timpul ca pe ghimpi și imediat după ora opt plecă la cîrciumă. Toată seara văzu cu bucurie că Mańka se uita cu plăcere la el, învăluindu-l într-o privire caldă, bună.

„Mă iubește sau îmi este profund recunoscătoare" — medita emoționat și pierdea partidă după partidă. Ryś se învîrtea în jurul mesei de biliard, zîmbind ironic.

— Juszka, tu astăzi nu mai deosebești pe patru de o dublă.

— Am țintit bila neagră spre colț, dar abia am șters-o.

— Știu eu ce țintești tu. Alba la mijloc.

— Patru cu bila neagră.

— Nu faci nimic, te-nfunzi. Lovitura asta nu e pentru un fraier; aici trebuie o mînă de maestru.

— Va fi. Fir-ar să fie, iar am greşit!
— Da, dar face — o şi văd.
Jan nu răspunse. Şterse tacul cu creta şi se uită la Maria care stătea în camera vecină.
— L-ai văzut azi pe Wacek? Era fiul mai mic al patronului, care conducea secţia de vinuri.
— Nu, de ce?
— Bronka l-a prins aşa de bine, că băiatul e aproape pierdut.
— Uite, stridia!
— Cu şampanie ar putea s-o înghită mai uşor. Acum poate să-l spele cît îi place. A mobilat-o scump.
— E aşa de avut? Nu ştiam. Are o sută de ruble pe lună, şi atîta nu-i ajunge.
— Cheltuie de patru ori mai mult. Nu-l controlează nimeni la casă, oho, ăsta e un şmecher.
— Nu vorbi prostii, Wacek e un băiat cinstit.
— Păi eu spun altfel? E mai deştept decît tine, fiindcă se gîndeşte şi la el.
— Încetează, niciodată n-o să cred ce spui. Wacek e la fel ca mine.
— Eu te-ntreb un lucru. Ştii cît cheltuieşte patronul pentru vinuri, votcă, bere şi alte băuturi, pe care le tot consumaţi, ei, ştii?
— Nu, pentru că eu ţin numai socotelile magazinului.
— Ei vezi? El nu trebuie să dea nici un ban.
Jan îl privi mirat.
— Kunke îi dă totul degeaba.
— Ho! ho! Ai încă nevoie de practică. Eşti încă prea credul. Kunke ia marfa de la Wacek pentru magazinul său. Socotelile merg negustoreşte, în ordine, iar şeful o ia de la Kunke. Trei capete de miniştri înţelepţi.

— Ai frică de Dumnezeu. Şeful meu să facă aşa ceva? E o porcărie doar.
— E o afacere faină. De cum am aflat de cîrdăşia lor am ştiut că aşa stau lucrurile şi nu altfel. Mi-am zis de la început că este aşa şi într-adevăr aşa este. Asta e o minte care face banii — şi rîse încet, îndelung.
Terminară partida. Ryś plecă la bufet, iar Jan începu să umble încoace şi încolo prin sala de biliard, impresionat neplăcut de această descoperire. Nu era convins, dar pe Ryś trebuia să-l creadă.
„E o porcărie, o mîrşăvie. Vreau să văd cu ochii mei, nu e cu putinţă."
Se chinuia, fiindcă i se spulbera încă o iluzie. Îi era necaz că crezuse atîta vreme în cinstea şefului. „Nu se poate" — îşi zicea mereu, dar în acelaşi timp îi veneau în minte multe amănunte care-i întăreau bănuiala. Chefurile care se ţineau lanţ, primirile fastuoase la care vinul curgea gîrlă şi delicatesurile care se consumau ca pîinea caldă, iar, pe de altă parte, cunoscutul spirit de economie al soţiei patronului, zgîrcenia datorită căreia făcuseră avere. Începeau să i se deschidă ochii. O nelinişte plină de teamă începea să pună stăpînire pe el. Nu-şi mai da seama ce e bine şi ce e rău. Cine are dreptate, el sau Ryś! „Wacek, fiul răsfăţat al şefului, face asemenea măgării în cîrdăşie cu tatăl său. Şi Kunke ăsta, piosul negustor catolic, furnizorul vinurilor de precestanie, la care venea toată lumea clericală din oraş! O mulţime de preoţi, ba chiar episcopul în persoană era cel mai bun prieten al său. Ce dracu să însemne toate astea, faţă de cine se prefac ei altfel decît sînt? De ce una spun şi alta fac? Măcar dacă n-ar avea tot ce le trebuie, mai că... E şi asta o bandă

ca aceea de la «cămăruță», poate și mai rea. Dar situația lor le-ar permite să respecte normele morale." Îl stăpînea o dezamăgire amară; ceea ce simțea față de prefăcătoria și respectul cu care erau înconjurați de alții, poate la fel de răi, nu era indignare, ci o furie nestăpînită. Toți erau așa. „Toată lumea e la fel" — spuse cu asprime, dar își schimbă numaidecît părerea cînd se gîndi la părinții lui. Acolo mai sînt încă oameni cinstiți. Îi trecură prin fața ochilor fețele aspre, muncite, sufletele curate ale semenilor șleahtici care-și lucrează ogorul cu trudă sîngeroasă, cîteva chipuri de meseriași, apoi siluetele de țărani pe care și-i mai amintea și la care se gîndea cu milă, cu înfiorarea omului deprins cu bună starea; trecu în revistă viața lor grea, mizeră. Nu-i veni prea la îndemînă, căci simțea de-a dreptul repulsie pentru o astfel de viață. „Dacă în schimbul onestității ți se dă numai atîta, dacă numai la asta ajungi, atunci... atunci eu n-am să merg pe drumul ăsta. N-aș rezista. Și în definitiv pentru care motiv? de ce? la ce bun? O veșnică trîntă cu sărăcia, iar la sfîrșit o moarte asemănătoare cu a celor care și-au trăit viața din plin, care..."

Se simțea ciudat de îngrijorat de aceste meditații, intimidat, nu era în apele lui, ca un om căruia i s-a scos legătura de pe ochi, sau ca un întemnițat pe care împrejurările ori destinul l-au smuls pe neașteptate din cătușele pe care le purta de la naștere, din cătușele religiei, ale castei, ale credințelor și ale moralității, și oferindu-i libertatea, îi spun: pleacă — iar lumea întreagă stă deschisă înaintea lui și toate drumurile sînt libere — și el își bate capul încotro s-o apuce, pentru că ar vrea să știe mai întîi unde va ajunge. La capătul fiecărui drum se găsește inscripția: „Moarte" și stăpînește întunericul, neantul. Și peste tot domnește vacarmul,

învălmășeala, întrecerea reciprocă și o astfel de nebunie neînțeleasă, de parcă acolo ar scrie „Nemurire". „Ducă-se dracului toate, de trăiești într-un fel sau altul, mai devreme sau mai tîrziu tot trebuie să dai ortul popii" — își spuse și se îndreptă spre bufet să bea o bere.

Ryś îi făcu Mańkăi un semn discret și intră în „cămăruță."

— Ia dă-mi mîna, domnișoară!

Îi întinse, neglijent, mîna stîngă.

— Asta e de la el, pentru împăcare — spuse, punîndu-i în deget un inel minunat.

— De la el? întrebă încet, parcă nevenindu-i să-și creadă urechilor. De la el! Se cutremură toată, ca și cum ar fi trecut prin ea o flacără de indignare, de supărare, de ură — și Ryś îi explică:

— Da, de la cel iubit.

— Și dumneata îndrăznești să faci pe comisionarul!

— Ce e rău în asta? Oamenii se ceartă, se împacă...

— Ah, nemernicul, nemernicul!

— Urîte vorbe, dar oricum, nu sînt decît vorbe. Pot să te asigur că dorința lui e să-ți ceară iertare, iar dragostea lui este tot atît de mare ca și înainte. De ce să-l numești nemernic, dacă acest nemernic te vrea pe dumneata. Ce-a fost nu se mai întoarce, nu-i așa? și o învălui într-o privire cinică, otrăvită. M-a rugat — continuă — să-ți dau inelul ăsta, ca o garanție a împăcării, și cheia de la locuință. Vei găsi acolo toate cele de trebuință unei femei cu situația dumitale. În definitiv dumneata știi că el nu s-a arătat niciodată zgîrcit cu banii. Îți dorește sincer să fii fericită. Cîrciuma nu e pentru dumneata. Cu puțină îndemînare ai putea să-ți asiguri un viitor frumos, trebuie numai să știi cum să-l iei. Ei, dar n-o să-ți dau eu sfaturi, doar nu vorbesc cu o agea-

mie. Ce să-i spun? Așteaptă cu nerăbdare ca orice îndrăgostit. Ar fi făcut asta mai de mult, dar abia ieri a aflat, întîmplător, unde ești. N-a mîncat și n-a dormit două luni de zile, căutîndu-te. O dragoste ca asta se cuvine prețuită. Ce să-i spun? Cînd te muți? Am primit sarcina să te instalez eu. Nu se cuvenea să vină el aici — înțelegi și dumneata — ei, așadar, de acord?

„Ce să-i spun, ce să-i spun?" repeta într-una, asurzită de cuvintele lui, care o legănau ca o volbură de apă, acoperind-o de rușine. O năpădea durerea chinuitoare a urii, conștiința decăderii complete din vina acestui nemernic.

— Să-i spui — șuieră încet, printre dinți — că e cel mai josnic om, un tîlhar ordinar. Ia-l, ia inelul, dă-i-l înapoi și spune-i că nu există blesteme cu care să nu-l fi blestemat. Auzi, domnule? Nu există nenorociri, pe care să nu i le doresc din adîncul sufletului, atît de puternic că se vor îndeplini cu siguranță. Spune-i, domnule, că îl urăsc și îl blestem în fiecare zi, în loc de rugăciune. Mai bine sfîrșesc în stradă, pe trotuar, într-un bordel decît să fiu a lui, fiindcă așa voi fi curată măcar în fața conștiinței mele. Prefer să mă arunc în brațele dumitale, deși mi-e silă de dumneata ca de o jivină scîrboasă, decît să locuiesc sub același acoperiș cu el. Spune-i să nu-mi mai ație calea, pentru că eu am doar viața de pierdut și aș putea-o sacrifica, numai să mă răzbun. Ah, Doamne, Doamne, cum pot să trăiască asemenea nemernici și să rămînă nepedepsiți?!

— Sînt necesari pentru menținerea echilibrului, altfel ar fi prea mulți sfinți ca dumneata — șuieră, ascunzînd inelul. Deci ultimul dumitale cuvînt e: nu.

— Nu, niciodată, mai bine moartea.

— Toate se vor sfîrși cu un nou amant — mormăi și ieși furios.

— Doamne, Dumnezeule, șoptea zdrobită de durere; lacrimile i se prelingeau pe față. Plînse îndelung, cu suspine.

După plecarea lui Ryś, Jan, auzind hohote de plîns, intră în „cămăruță": lumina micșorată abia împrăștia puțin întunericul. Se duse drept la ea și, luîndu-i mîna, întrebă:

— Ce s-a întîmplat?

Nu-i răspunse; nu putea să rostească nici un cuvînt din cauza plînsului.

— Ce ai, domnișoară Maria? Se așeză lîngă ea. Hai, spune-mi, aș putea să-ți fiu de folos cu ceva? Te rog mult, m-ai face cu adevărat fericit. Te-aș putea ajuta. De-ai ști cît mă doare cînd te văd că suferi — și începu să-i sărute mîna. Nu trebuie să știu eu? Ryś e vinovatul? Poate că ești bolnavă?

— Ah, nu, n-am nimic, vezi și dumneata, e ceva nervos, trece repede — vru să vorbească liber, nepăsătoare, dar nu reuși. Izbucni iar în plîns.

— Mă duci la disperare. Era foarte emoționat, simțea că are lacrimi sub pleoape. Vroia atît de mult s-o ajute, s-o liniștească și suferea nespus că nu era în stare să facă nimic. Adînc tulburat, stătea lîngă ea, neștiind cum să procedeze.

Plînsul încetă brusc. Se uită la el și ieși fără o vorbă.

După închiderea cîrciumii plecă o dată cu ea și, ajuns în stradă, o întrebă:

— Vrei să te conduc, da?

— O faci adesea fără să mă mai întrebi.

— Da.,. dar de departe... așadar se poate?

— Vroiam chiar să te rog să faci asta.

— Birjar! strigă.

— O, nu, mulțumesc, prefer să merg pe jos. Am nevoie de mișcare, vreau să respir puțin aer curat

după mirosurile din local, trebuie să obosesc ca să uit măcar pentru o clipă.

În tonul aspru, impresionînd neplăcut, al vocii, străbătea amărăciunea. Merseră cîtva timp în tăcere.

— Domnule, te rog să-mi spui deschis, sincer, omenește, de ce te ții după mine, de ce de cînd m-ai cunoscut îmi tot ții calea?

Ochii îi străluceau aspri, reci, iar glasul îi tremura scurt, aproape mînios.

— Te iubesc, domnișoară — răspunse fără ezitare.

— Am simțit asta. Dar știi dumneata pe cine iubești? rosti moale, cuprinsă brusc de sentimentul propriei vini.

— Ce vrei să spui? Nu înțeleg.

— Știi dumneata cine sînt eu? Cum am fost?... adăugă mai încet.

— Și ce-mi pasă mie! Eu te iubesc, și-mi ajunge. Trecutul îți aparține.

O umbră îi înnoură o clipă fruntea, dar se liniști repede și spuse totul aproape pe deplin sincer.

— Dar viitorul?

— Viitorul — îi luă amîndouă mîinile și, apăsîndu-le pe buze, șopti adînc mișcat: Dacă dumneata ai putea să mă iubești cît de puțin, viitorul mi-ar aparține mie, ar fi al nostru. Nu-i așa?

Nu prea știa bine ce vorbește, ce promite și ce vrea, dar se simțea atît de fericit, o iubea atît de mult în clipa asta... Bucuria îl inunda cu o căldură nespus de plăcută, simțirile deveneau cuprinzătoare iar el creștea dintr-o dată la proporțiile reprezentantului speciei.

Maria se uita serioasă la el, cu o tristețe disperată; buzele îi tremurau de emoție și un strigăt abia stăpînit, un spasm de jale și durere uriașă îi sfîșia inima, răsufla greu, tremurînd toată. Era atît de uluită, încît aproape că nu mai vedea nimic, doar

instinctiv simțea o dorință nebună să i se arunce în brațe, să se cufunde în acest vis, din care să nu se mai trezească.

— Nu merit o astfel de iubire, nu — răspunse, în sfîrșit eliberîndu-și mîinile, și amintirile năvăliră asupra ei.

— Domnișoară Maria!

— Taci, să nu mai vorbim, mai tîrziu am să-ți explic cum stau lucrurile. Vru să mai rețină impresia produsă de cuvintele lui, dar totul trecuse; să se afunde măcar în sunetele glasului, dar și acestea se risipiseră în suflet.

— Dumneata nu mă iubești?

— Nu știu, simt numai durere, păreri de rău și o mare bucurie că nu mai sînt singură pe lume.

— Sînt al dumitale, dispune de mine cum ți-e voia. Voi fi pentru dumneata tot ce vrei. Sînt rău, dar te iubesc. Nu știu să spun asta, dar poți s-o vezi și s-o simți după sunetul glasului. Știu, dumneata ești bună. Îmi spui că nu ești demnă de dragostea mea, nici nu vreau să aud așa ceva. Ești totul pentru mine. Spune-mi doar că mă iubești. Eu n-aș putea să simt mai mult, mi-am pus întreaga viață în această iubire.

Nu-i răspunse nimic, își acoperi fața cu o batistă și începu să plîngă.

La colțul străzii Leszno, făcu semn unei trăsuri și urcară. Ardea de dorință s-o atragă spre el, și nu se putu stăpîni ca măcar în treacăt să-i înconjure timid mijlocul cu brațul. Maria se ghemui instinctiv lîngă el, plecîndu-și fața plînsă pe pieptul lui. O susținea cu delicatețe, dar era chinuit de nesiguranță. O iubea atît de mult, capul acesta care se odihnea la pieptul său îi era atît de scump, iar plînsul ei îl resimțea atît de dureros. Îl cuprindea o jale necunoscută, ochii îi înotau în lacrămi. Starea

ei sufletesacă punea încet stăpînire și pe el. Acum se simțea nemărginit de bun, liniștit, foarte puternic și gata pentru orice sacrificii.

Începuse să bureze, așa că birjarul opri, trase capota trăsurii și mînă mai departe pe strada Leszno. Mai că nu observă. Îi plăcea s-o țină așa, să-i simtă bătaia inimii, bucuria apropierii ființei dragi. Căldura corpului ei îl umplea cu o moleșeală plăcută. Începu să viseze, uitînd curgerea timpului. Avea impresia că se află de mult în această situație și că așa va fi mereu de aci înainte. Nu se mai gîndea la nimic și savura destinderea cu nervii moleșiți. În sfîrșit, o întrebă, acoperind-o mai bine cu năframa:

— E bine așa?

— O, da, e atît de bine! Mă simt liniștită, împăcată. Să iubești și să fii iubită. Mi-e tare bine.

— Mă iubești?

— Da, spre nenorocirea mea.

— Poate dragostea să fie o nenorocire?

— Da, pentru cei cărora nu le e permis să iubească. Eu n-am voie să iubesc, nu sînt demnă de iubire. Se ridică, îndepărtîndu-se puțin.

— Da, da, dumneata nu trebuie să mă iubești pe mine — și iar începu să plîngă.

— Nu mai zic nimic, fiindcă te fac să plîngi.

— Ba, nu, vorbește, glasul dumitale mă liniștește, mă asigură că ceea ce aud nu e o iluzie.

— Să fie oare chiar atît de extraordinar că iubesc?

— Oh, nu, numai că dumneata mă iubești pe mine!

— Nu știu de ce vorbești așa, dar te iubesc cu atît mai mult, cu cît simt că ești nefericită — ai să-mi spui vreodată pentru ce suferi?

— Da, îți voi spune.

— Poate n-o să-ți fiu de nici un ajutor, dar te compătimesc mult și vom împărți suferința.

Atinse vizitiul cu umbrela, și acesta opri.

— Am ajuns — spuse.

— Așa de repede?

Sări s-o ajute să coboare, dar îl rugă să plece înainte de a se deschide poarta, căci nu vroia să vadă portarul că a fost condusă acasă de cineva. Jan îi sărută mîna și urcă. Birjarul era gata să pornească; plesnise din bici și îndemnase calul cu hățurile, cînd Maria strigă:

— Domnule Jan! și se apropie în fugă.

Jan se aplecă puțin în afară. Maria îi cuprinse gîtul cu brațele și-l sărută cu patimă pe gură. Luat prin surprindere, nici nu avu timp să-i răspundă.

— Pornește! strigă ea la birjar. Și trăsura se urni, iar el stătea năucit, neștiind ce se întîmplase cu el. Își pierdea mințile de fericire. Un fior de plăcere îi trecu prin șira spinării și-i veni amețeală. Se întoarse acasă pătruns de o căldură interioară. Iubea, iubea cu toată puterea celor 25 de ani. O iubea, respectînd-o profund, fiindcă simțise de la început superioritatea ei în toate privințele. O iubea și pentru că putea s-o adore.

Mîndra Mańka, inaccesibilă pînă la grosolănie cu toți, față de el se arătă alta, bună și sincer iubitoare. Se dăruia acestui sentiment cu entuziasmul îndelung reținut, cu pasiunea temperamentului înăbușit atîta timp. Săvîrșea mii de ciudățenii, ca să-i arate iubirea. Adeseori trebuia s-o roage să fie prudentă, să păstreze aparențele în local, față de oameni, deși aceste dovezi îl legau tot mai puternic de ea. O bucurie copilărească îl cuprindea la gîndul că ea face toate astea numai pentru el. În fiecare zi după ora închiderii o ducea acasă cu trăsura și de fiecare dată se întorcea îmbătat de sărutările ei și de o iubire și mai puternică.

Cu toate că își ascundeau dragostea, toți aflaseră de ea. Ryś îi urmărea atent, cu un zîmbet îngăduitor, părintesc.

Peste puțin timp îi permise s-o viziteze acasă; o rugase de atîtea ori. Închiriase o cameră într-un apartament locuit de o pereche de bătrîni liniștiți și nițel idiotizați din pricina încăpățînării bigote cu care se țineau de rugăciuni. Avea o cameră la care se ajungea prin locuința lor, înțesată de icoane și crucifixuri ca o prăvălie cu articole bisericești.

Cînd veni Jan, îl prezentă bătrînilor drept un frate al ei. Nici nu observă cu cîtă bunăvoință se uitau la el, deoarece era teribil de surescitat și savura dinainte încîntarea clipei cînd vor rămîne singuri. Ah, nici n-ar fi putut spune cît de frumoasă i se părea în această locuință modest aranjată.

Fiind după-amiază, îi spuse că-l va servi cu o cafea, și îl sărută cu înfocare.

Era puțin intimidat, nu putea să-și recapete libertatea mișcărilor. Simțea lipsa deprinderii necesare în astfel de împrejurări, era jenat de prezența bătrînei; stînjeneala ținu doar pînă cînd aceasta strînse ceștile și ieși, închizînd ușa. Se așezară unul lîngă altul pe canapeaua învechită, privindu-se în ochi și sărutîndu-se. Deocamdată, nu simțeau nevoia să vorbească, nici n-ar fi avut ce. Se înfierbîntaseră amîndoi și se aruncau mereu unul în brațele celuilalt. Abia după ce se săturară de sărutat, și cînd se mai potoli puțin febra apropierii, îi povesti istoria ei. Povestea obișnuită a fetei înșelate și părăsite, sfîrșind cu blestemul și izgonirea din casa părintească în momentul în care tatăl ei, un bătrîn puritan burghez, aflase adevărul.

Îi spuse totul în amănunt, urmărind atentă impresia pe care o făcea povestirea asupra lui. Jan rămase

tăcut. Abia după ce termină, o întrebă cu vocea puțin înăbușită:

— Cine e?

Mańka se cutremură la sunetul glasului și întîrzie să răspundă.

— Spune-mi unde este, cum se numește acest... Îl sugruma gelozia.

— Ți s-ar putea întîmpla vreo nenorocire, de aceea nu-ți spun, nu trebuie să-ți spun.

O privi ciudat, se ridică și începu să meargă prin cameră, fără să știe de ce e supărat, fiindcă, la urma urmei, prea puțin îi păsa.

— Ți-am spus că nu sînt demnă să mă iubești. Acum dumneata o să pleci și păcătoasa va rămîne iar în voia soartei. Voi pieri pentru că sînt vinovată. Știam eu că de mă voi destăinui ție — îl tutuia pentru prima dată — mă vei părăsi, că această dragoste va fi nenorocirea mea. Pentru mine nu mai există nici o scăpare, voi ajunge acolo unde cad cele care fac ca mine.

Vorbea încet, cu un accent de nemărginită tristețe în glas, miinile îi atîrnau inerte și se uita în golul dinaintea ei cu ochii uscați, vrînd parcă să-și ghicească viitorul. Pierduse dintr-o dată speranța că-l va reține și încerca amărăciunea adîncă a însingurării.

— Am rămas fără acoperiș și acum sînt în afara societății. Ce vină am eu? adăugă, și în voce i se simțea plînsul și o răbufnire de jale neputincioasă. Ce vină am eu că există pe lume bărbați josnici și că am fost o proastă și i-am crezut? Cine și cînd mi-a deschis ochii că există oameni răi, care și-au făcut o meserie din coruperea fetelor? De ce trebuie să ispășesc numai eu? De ce rușinea și nenorocirea s-au abătut numai asupra mea? De ce m-au alungat de acasă și mi-au închis toate ușile, ca celei mai

josnice lepădături? Eu trebuie să port stigmatul ruşinii, dar el? Josnicia lui nu i-a ştirbit reputaţia în ochii nimănui. Unde este dreptatea? Ce mai înseamnă simpla milă care nu permite să baţi un cal, dar şterge din rîndul oamenilor cumsecade o fată înşelată, o împroaşcă cu noroi şi o condamnă să moară în stradă? Oh, cel mai rău animal e mai bun decît voi, oamenii, mai milostiv.

Amintirea şi conştiinţa neputinţei în faţa strigoiului respingător de prostie al opiniei publice, faţă de formele idioate şi împietrite ale moralităţii josnice a colectivităţii o înăbuşea de-a dreptul, producîndu-i o suferinţă fără margini. Acum era sigură că el va pleca, şi o durere adîncită de siguranţa pierderii şi spulberarea nădejdii de a renaşte îi străpungea sufletul, părerea de rău după el o rodea îngrozitor şi îi strîngea inima într-un brîu căptuşit cu ţepi ascuţiţi, pe care îi simţea înfigîndu-se din ce în ce mai adînc. Deznădejdea prăvălea asupra ei un val de durere ascuţită. Se afunda tot mai adînc în trăirea nenorocirii ei. Vru să mai spună ceva, dar, văzîndu-i faţa, tăcu. O cuprinse frica în faţa viitorului şi o jale atît de mare după fericirea pierdută, încît simţea că înnebuneşte. Poate că-l iubea atît de mult şi pentru că îi era recunoascătoare, fiindcă în situaţia ei de repudiată el îi apăruse ca singura salvare, singura ieşire. Îşi promisese să-i fie supusă ca o sclavă, numai s-o smulgă din ghearele ruşinii în care o aruncase societatea, dar acum el va pleca, va pleca — gîndea Maria, simţind o înţepătură insuportabilă în creier.

O tăcere chinuitoare, plină de nelinişti, se instăpîni între ei. Jan era profund afectat de această mărturisire, se aşteptase la ea, dar, ascultînd-o, era abătut. Sinceritatea ei deplină îl nemulţumise, ar fi preferat o minciună, transparentă chiar, puţină

prefăcătorie; adevărul gol-goluţ însă îl durea. Nu înţelegea că numai o femeie de o curăţenie morală deplină, de o bunătate deplină, putea să vorbească în acest fel în faţa celui pe care-l iubea din toată inima. Se scutură totuşi repede de această stare apăsătoare, dragostea învinse. Acum tăcea pentru că îşi făcea socoteala negustoreşte că le va fi greu să trăiască amîndoi numai din leafa lui de pînă acum.

Se hotărî dintr-o dată să vorbească cu patronul de mărirea salariului şi, ca un contabil îndemînatec, începu să facă planuri de viitor. Se obişnui atît de repede cu această situaţie, încît după o clipă trecutul ei îi era aproape indiferent. Gîndul convieţuirii cu ea îi dădea aripi. În sfîrşit, se aşeză lîngă ea, o luă în braţe şi începu s-o sărute cu patimă.

— Nu vreau să ştiu nimic, te iubesc şi nu mă interesează nimic altceva. Îţi cer doar să mă iubeşti şi să fii a mea — îi spuse în şoaptă.

Mańka tresări brusc la auzul acestor cuvinte. Paloarea unei emoţii puternice i se întinse pe faţă, ochii îi străluciră de lumină. Un sentiment de fericire deplină şi de uşurare nemăsurată îi umplea inima. Încerca impresia că înviază din morţi; îşi stăpîni un strigăt de bucurie, îi apucă mîinile şi le acoperi cu sărutări fierbinţi.

— Ce bun eşti tu, ah, cît sînt de fericită! Iartă-mă, rămîi, rămîi? Arunca întrebările repede, întrerupt, cu o emoţie nestăpînită.

— Am, eu, oare, să-ţi iert ceva? N-ai suferit destul?

— Cît eşti de bun! şi-l îmbrăţişă cu exaltare.

— Fiindcă te iubesc.

— Mă iubeşti? Mă iubeşti cu adevărat? Doamne, dar dacă totul e o minciună, dacă nu-i adevărat? şi se îndepărtă, întristîndu-se brusc.

— Fată dragă, crede că totul e adevărat, că sînt al tău, numai al tău — repeta, mîngîindu-i părul.

— Încă nu ți-am spus tot, am lăsat ce e mai rău la urmă.

— Dacă vrei, spune, sau las-o încurcată, bucuria luminoasă a zilei n-are nevoie de întunericul trecutului.

— Trebuie să știi, trebuie. Mi-am blestemat însușirea de a fi mamă, ca și pe tatăl viitorului bastard. Trebuie să știi că sînt aproape în a cincea lună, așa că peste cîtva timp mă voi lăbărța, cum se spune la cîrciumă — adăugă cu cinism, și o cuprinse o furie nestăvilită, de smulgea cuvertura de pe canapea, ca și cînd ar fi sfîșiat copilul pe care-l simțea în ea.

— Doar atît — ei bine, voi fi și tată — spuse cu același ton. O durere aprigă îi răsuci măruntaiele, deveni palid și în clipa aceea avea pregătit cuvîntul de ocară, pe care vroia să i-l arunce în față și să plece, dar se liniști și se ridică, înăbușindu-și intenția.

Nu mai vorbiră despre asta și după cîtăva vreme plecară la plimbare. Înțelegerea dinainte revenise. Nu se mai gîndeau la viitor, se lăsau stăpîniți de prezentul fericit, fiindcă simțeau că se iubesc cu adevărat.

Din ziua aceea începură să trăiască împreună. Cînd sarcina ei începu să bată la ochi, Jan n-o mai lăsă la cîrciumă. Închirie o locuință separată pentru ea și luă asupra lui toată greutatea întreținerii. Trăia ca într-o febră, dragostea îl prostise de-a binelea. Își refuza cele mai mărunte satisfacții, numai ei să nu-i lipsească nimic. Și totuși făcuse datorii. El, care se lăuda înainte că nu e dator un ban la nimeni, se împrumuta acum la toți cunoscuții. Iar nevoile creșteau vertiginos pe zi ce trecea. În Mańka se trezea instinctul tăinuit al risipei,

căruia el nici nu se gîndea să-i pună stavilă. Îi îndeplinea cu bucurie toate capriciile și dorințele, simțindu-se pentru toate răsplătit îndeajuns de zîmbetul și sărutările ei, de viața în comun. Își pierdu treptat pînă și obișnuita prevedere negustorească. Cuprins de dorința de a trăi strălucitor, de a se afișa, simțea în el toate instinctele de maimuță ale orașului și se lăsa cu încetul în voia lor. La magazin toată ziua se gîndea numai la ea — vor merge seara la plimbare, la teatru ș.a.m.d.; pregătirea falimentului și treburile magazinului îl apăsau tot mai mult, fiindcă o dată cu începutul sezonului patronul plecase cu familia la țară, la moșia părinților viitorului ginere. Îi încredințase lui totul, recomandîndu-i să depună la bancă veniturile care nu mai intrau în circulație.

— Trei luni de zile nici nu vreau să mai aud de negustorie. Voi bea lapte, voi dormi pe fîn și voi juca preferans. Ocupă-te de toate cum se cuvine, în dumneata am mai multă încredere decît în mine însumi, iar eu mă voi odihni în tihnă. Cît despre afacerea pusă la cale, dă-i înainte, cînd vin eu o vom încheia, dînd lovitura.

Îi dublase retribuția și plecase mulțumit.

Jan își încasă leafa pe două luni înainte și plăti cîteva datorii, dar Mańkăi i se năzări o mobilă mai acătării și pentru că el însuși avea mai de mult în minte idealul unei locuințe elegante, la care voia să ajungă, vru să-i îndeplinească dorința, numai că n-avea bani. Nu se știe cum află Ryś și se oferi să-i împrumute. Jan primi fără să se mai gîndească dacă va avea de unde să-i dea înapoi. Urmară apoi alte cheltuieli neașteptate. Ryś avea de vînzare la un preț ieftin diferite lucruri neapărat necesare pentru o locuință elegantă și Jan le cumpăra. Venitul magazinului se scurse atît de repede, că mai tîrziu

nici nu putu să-și dea seama pe ce s-a dus. În a doua lună nu se mai gîndea la nimic, cheltuia numai. Și așa, fără vreun plan stabilit dinainte, veni vremea cînd începu să vîndă marfă din magazin, vremea pe care de mult o dorise Ryś, o așteptase, crezînd neabătut că va veni, și pe care o și pregătise, în parte.

Ryś îi prezenta diferite persoane, acestea veneau la magazin să aleagă marfa ziua, față de toată lumea, iar mai tîrziu se trimitea după ei. Nimeni nu ghicea învîrtelile lui Jan, căci tot așa se proceda și în prezența patronului. Expedia, de asemenea, pachete întregi în provincie, la firme fictive. Nu mai ținea socoteală de nimic. Locuiau și trăiau luxos ca unii care aveau un venit anual de 200.000 de ruble. Pierduse noțiunea faptelor sale, de-acum era fără scăpare. Îi venea adesea gîndul sfîrșitului apropiat, pe care-l presimțea, cutremurîndu-se. Atunci se grăbea să-și mulțumească cele mai năstrușnice fantezii. Țineau trăsură și aveau lojă la teatru în rîndul întîi. Iar Mańka se îmbrăca la cele mai luxoase magazine. Îi bîntuia o adevărată nebunie, inexplicabilă, de a risipi. Mańka nu se îngrijea de nimic, nici nu-l întreba de unde au atîția bani. Era mulțumită că-i are și îi arunca în toate părțile. Pe Jan îl diviniza, îi plăcea viața, orașul. Sorbea cu gura plină plăceri de care pînă atunci abia auzise că există. Primeau o mulțime de cunoscuți noi, căci ea simțea o mare plăcere să întîmpine musafirii, etalîndu-și pîntecele care creștea din ce în ce mai mult, ca pe o firmă a vieții conjugale. Se bucura nespus de mult că trecea drept soția lui. Ori de cîte ori avea ocazia, spunea: „bărbatel" „soțul meu", „căsnicia noastră". Și-l iubea, îl iubea cu sentimentul nenatural al femeii însămînțate de altul. Uita uneori că nu e copilul lui și că el juca doar rolul destul de caraghios al unui

paravan. I se părea că ei trăiesc de multă, de foarte multă vreme împreună și că așa va fi mereu. La drept vorbind, nu-și dădea de loc seama de prezent și nici de viitor.

— Să știi, domnule, că viața e foarte plăcută.

— Depinde pentru cine, cînd și cît timp — răspunse Ryś care acum era cel mai bun și mai indispensabil prieten al casei. De cîteva ori pe săptămînă venea la ei la masă și nu era dată să nu aducă cîte ceva de vînzare sau să nu descopere vreo lipsă în aranjamentul locuinței lor. Și Jan ori Mańka umpleau golul imediat, cumpărînd lucrurile oferite.

— Ei, da, în genere, nu-i prea rău să trăiești.

— Nu știu dacă tot așa gîndește și cel care moare de foame. Eu zic că viața e ca un uriaș munte de pietate. Bogații vin la el, amanetează, dar puțini, foarte puțini sînt cei care își mai răscumpără lucrurile.

— Totdeauna le răscumpără cineva.

— Și cîți sînt ăștia?

— Adevărat, cei care au de toate sînt puțini.

— Viața e o artă pe care omul, perfecționînd-o, crede că o vinde foarte scump, dar, cînd se așteaptă mai puțin, face vreo greșeală și totul se duce de rîpă. Atunci se vinde pentru nimic, pentru cîteva îmbucături ca vai de lume, o cămăruță la subsol și o ceașcă de ceai. Eu m-am gîndit bine la toate. Și eu am fost prost odată.

— Da, dar asta a fost demult — spuse Mańka, rîzînd.

— Ha! ha! tare demult, de-atunci poate să fie un an, pot să fie douăzeci și șase sau poate chiar o sută cinsprezece; cum zicem noi, ovreii, dar pînă mi-a venit mintea la cap, m-a mîncat sărăcia. Tata, un negustoraș cumsecade de la țară, vroia să mă facă rabin, un rabin cu perciuni de un cot la urechi

și cu zece copii, un rabin înțelept care nu face altceva decît citește și gîndește dacă Leviatan[1] are coada acolo unde are capul sau capul în locul cozii și dacă toți evreii vor căpăta cîte-o bucată la fel de mare din el. Și fiindcă eu n-am vrut să fiu o persoană așa de înțeleaptă, am plecat puțin prin lume. La plecare, tata mi-a tras cîteva scatoalce, iar mama mi-a dat doi zloți, o scrumbie și un pesmet. Am primit și atîta, puteam să nu primesc?

— Și cu asta ai început?

— Începutul a fost greu, foarte greu, dar, cînd trebuie, omul, cu dinții, cu coatele, cu genunchii, își face o spărtură prin care să intre în viață și să se căpătuiască. Eu mi-am și aranjat un locșor — aș mai vrea doar un lucru...

— Care?

— Să mă drăgostesc și eu cu cineva, cum vă drăgostiți voi — spuse cu seriozitate.

— Ho! ho! Ești într-o dispoziție de sărbătoare.

— Spun drept, aș vrea. Omul e un animal care dacă are ce să mănînce, ar mai vrea și un culcuș uscat și o femelă. Ei, și de ce să nu vrea...

— Văd că îmbătrînești, bați cîmpii, aiurezi, ce-ți mai trece prin minte?

— N-am și eu dreptul oare?

— Îndrăgostește-te și dumneata.

— Oi! cine m-ar iubi pe mine ar face o afacere ca și cînd și-ar investi capitalul cu 240% dobîndă. Eu vă invidiez cu adevărat. Numai cînd văd cum vă sărutați, și sînt aproape de pierzare.

— O, iubitule, scumpule, bunul meu Jaśko — rosti Maria, sărutîndu-i ochii, gura, de sute de ori.

— Culcuș ai, de ce nu-ți cauți o femelă — rîse Jan.

---

[1] *Leviathan*, monstru marin fabulos, despre care vorbește *Biblia* în Cartea lui Iov.

— Am eu ceva în vedere — răspunse Ryś, mijindu-și ochii verzui.

— Și de ce nu pui mîna?

— Mai aștept puțin, să-i scadă prețul.

Sfîrși de băut berea și se ridică să plece.

— Ia stai puțin, am o afacere pentru tine.

Jan se ridică alene din fotoliu și trecură în camera vecină. Jan semna polițe în numele firmei. Le avea *in blanco* pentru cazuri neprevăzute, așa că doar completa sumele și Ryś plătea și lua polița. Emisese destul de multe. Fiindcă nu mai putea să vîndă din magazin, ca să nu-l golească prea de tot, încerca și acest izvor cu rezultate strălucite. Făcură și acum o mică operație asemănătoare. Ryś era nespus de mulțumit și de masă și de afacerea la care cîștiga 50%. Ajuns pe stradă, șopti:

— E mai bun un fraier decît banii lichizi. Asta a spus-o un cap deștept, foarte deștept. Ce suflet nobil are Juszka ăsta! nobil, da — și privea cu plăcere semnăturile autentice de pe poliță.

Iar Jan alergă să astîmpere capriciile Mańkăi cu banii căpătați. Se apropia termenul și devenise de-a dreptul imposibilă. După perioade de tăcere și apatie, trecea brusc la o energie paroxistică, la viață; plîngea nervoasă, temîndu-se de greutățile nașterii. Starea aceasta bolnăvicioasă îl molipsise și pe Jan. Neliniștea începu să-l chinuiască cu atît mai rău, cu cît nu mai putea să-și dea seama de ea, nu mai putea găsi cauzele dezolării și ale supărării ei. Izbucnirile erau continui și din ce în ce mai dureroase. Cînd Mańka nu mai putu să se ridice din pat, zile întregi Jan nu mai trecu pe la magazin; sta mereu lîngă ea tot mai surescitat și mai nerăbdător. Devenea arțăgos, striga la slujnică, se certa cu moașa, apoi devenea iar liniștit ca să se poată agăța de cineva și să țipe, pentru că asta îi producea

ușurare, îl elibera de supărare și teamă. Enervarea lui Jan lua forme bolnăvicioase. În ziua în care Mańka simți primele dureri și zăcea aproape fără cunoștință, alergă ca un nebun și chemă doctori după doctori, rugîndu-i în genunchi s-o salveze. I se părea că ea trebuie să moară și, cu nervii zdruncinați, simțea că se apropie nenorocirea și îi era atît de frică, era atît de zăpăcit, încît își cumpără un revolver, ca să se sinucidă dacă se va întîmpla ceva. Se apropia de bolnavă cu un fel de groază asemănătoare cu aceea față de cei în agonie, cînd ațipea se uita atent la ea, îi atingea fața ca să se convingă că trăiește încă, și își oprea răsuflarea, murind de o puternică emoție și de teamă. Cînd Mańka deschidea ochii și i se adresa, se îndepărta cu mirare și frică, uitîndu-se la ea cu groază de după draperia dată la o parte.

Cînd sosi, în fine, clipa hotărîtoare, se închise în camera lui. Strigăte, apoi gemete înfricoșătoare răzbăteau pînă la el, cutremurîndu-l. Se așeză pe covor, pentru că așa i se părea că sufere mai puțin, că îi simte mai puțin chinul. La cel mai mic zgomot sărea în picioare. Aștepta vestea că nu mai trăiește. Avea impresia că nenorocirea lui i se va trage din această parte și era sigur de venirea clipei fatale. Aștepta. Durerea așteptării creștea în el și se concentra ca pentru o explozie. În sfîrșit, îl chemară. Disperarea îl cutremură ca un fulger, dar se duse, avînd înainte fața ei, o față vînătă, schimonosită de durere, cadaverică. La intrarea lui, moașa ridică spre el un boț inform de carne roșie, goală, și strigă veselă:

— Avem un fecioraș.

N-o ascultă și se îndreptă spre Mańka. Bolnava întinse mîna spre el și șopti încet, fără putere, cu un accent pătrunzător:

— Jaś!

Se opri o clipă, uimit de sunetul neașteptat al glasului ei și căzu în genunchi lîngă pat.

— Trăiești — șopti și o acoperi de sărutări. Apoi își ascunse fața în pernă și plînse mult, liniștitor, iar cînd se mai ostoi și auzi de la ea că se simte bine, nu-i venea să creadă.

Medicul de față confirmă același lucru, asigurîndu-l solemn că primejdia a trecut. Clătină din cap.

— Nu, nu-i adevărat, se va termina altfel, o să vezi dumneata, simt eu — îi răspunse încet.

— Jaś, ia uită-te ce frumos e — și îi arătă omulețul așezat lîngă ea pe o pernă.

Îi aprobă spusele cu o mișcare din cap și se aplecă să-l sărute, dar, văzînd de aproape boticul roșu, încrețit ca la buldog, sărută aerul și se retrase cu scîrbă.

Mańka nu muri, dar zbuciumul lui, frica nu se sfîrșiră. Zilele și le petrecea parcă mai repede, înăbușindu-și iritarea prin muncă, plimbări, în fine, bînd, dar nopțile de insomnie erau îngrozitoare. Avea coșmaruri înfricoșătoare, dar nu putea să uite, nu putea să scape de ele. Simțea că nu mai poate suporta această încordare, că nopțile de tortură îl vor ucide. Cînd zăcea așa, scrutînd întunericul, vedea adesea foarte limpede un cap, palid, însîngerat, care plutea mereu înainte ca un punct luminos în ceață. Degeaba își încorda toate puterile rațiunii ca să-l gonească din creier. Persista legănîndu-se într-una și scurgîndu-se de sînge. Ca să nu înnebunească, sărea din pat și intra în camera Mańkăi — capul dispărea, dar plînsul des al copilului îi producea un fel de turbare care-l gonea în stradă.

Într-o zi, chinuit de halucinații, ieși dis-de-dimineață, cînd abia se iveau zorile. Merse mereu pe

aceleaşi străzi, fără să-şi dea seama de asta. Pe strada Senatorska se întîlni pe neaşteptate cu Ryś. Acesta era îmbrăcat cu totul neobişnuit. Barba-i roşcată avea culoarea şi lucirea penelor de corb, iar nişte ochelari de aur, aşezaţi sfidător, îi strîngeau nasul coroiat. Era foarte schimbat. Îşi ducea singur valijoara elegantă, mergînd destul de neliniştit, deşi fluiera.

— Asta mai zic şi eu întîlnire — exclamă, strîngînd cordial mîna lui Jan.

— Ce înseamnă mascarada asta?

— O aventură de dragoste mi-ar mai trebui — şi se strîmbă a rîs. Aş putea să plac, nu-i aşa? Cred că numai tu mă puteai recunoaşte.

— Cu destulă greutate.

— M-am făcut grozav de frumos.

— Ai putea să pozezi pentru bani.

— Dimpotrivă, mie îmi arde de cu totul altceva. Ce face Mańka? *Fertig*[1]? Un fiu, nu?

— Da, a născut alaltăieri.

— Cînd îl udăm pe infante? şi puse accentul pe ultimul cuvînt.

— Peste o săptămînă. Trebuie să invit aproape întreaga bandă.

— Hm! peste o săptămînă va fi cam greu.

— De ce? Cred că e totuna.

— Da, aşa s-ar părea... numai că... se uită la ceas. Ei, rămîi sănătos, mă grăbesc.

— Pleci undeva?

— Da. Mă aerisesc puţin.

— Departe?

— Pînă unde voi putea să ajung.

— Pentru mult timp? şi adăugă imediat: Ai ceva bani? Mai dă-mi.

---

[1] Gata? (Germ.).

Ryś îl privi ciudat şi răspunse batjocoritor:

— Nu, frate, n-am.

— Îţi dau o poliţă.

— Mersi frumos, abia ieri am scăpat de celelalte.

— Le-ai vîndut! şi se învineţi de frică. De cînd nu mai avea poliţe *in blanco* falsifica iscălitura patronului, emiţîndu-le pe numele acestuia. Ryś îi plătea o parte din valoare şi le lua, promiţînd solemn că le va păstra pînă cînd Jan va putea să onoreze măcar o parte din ele.

— Am făcut lichidarea şi nu mai aştept pînă cînd vor binevoi să trateze cu mine. Mi-au trebuit bani, am pus în vînzare toate hîrtiuţele ce le aveam şi acum am nevoie să mai văd puţin lumea. Ei, nu-ţi zic la revedere, ne vom întîlni poate la Pawiak — adăugă mai încet.

— Unde le-ai vîndut?

— Acolo unde se vînd toate.

— Şi cînd e scadenţa?

— Peste o lună.

Ryś se depărtă cîţiva paşi, dar se întoarse la Jan, care stătea încremenit.

— Pe la magazin n-ai mai fost de mult?

— De vreo trei zile.

— Trebuie să te duci azi, neapărat.

— De ce neapărat?

— Patronul a venit astăzi de dimineaţă. Şi plecă grăbit.

— S-a sfîrşit — îngînă Jan şi porni apatic spre casă. În adîncurile creierului conştiinţa se urnea cu greu, nu-şi da încă bine seama ce-l aşteaptă. Uneori o tresărire, un fel de strălucire îi lumina mintea, orbindu-l. Sărea în sus, de parc-ar fi vrut să fugă de vedenii, apoi cădea iarăşi în uitare. Toată ziua fu de o duioşie nemărginită. Nu mai vedea nimic afară de Mańka, lîngă ea uita tot, nu-l

mai interesa nimic. Seara bău mult, izbucnind într-un rîs enervant din te miri ce. Beat, se culcă și dormi buștean pînă a doua zi dimineața. Se sculă înviorat și liniștit.

— Trebuie să mă duc la magazin — îi spuse Mańkăi.

— La masă vii?

— Da. Spune să pregătească pentru ora patru.

O sărută pe Mańka, pe copil și se uită prin cameră, căutînd parcă ceva.

— Vrei ceva?

— Caut bastonul.

— Îl ai pe mînă.

— Ah, adevărat. Trimise un sărut din ușă și ieși.

Seara se și afla la închisoare. Vroise să-și pună capăt zilelor cînd îl arestaseră, dar fusese împiedecat. Recunoscu tot, fără să trădeze pe nimeni. Pur și simplu nu știa ce mai vor de la el. Îi spuseră că e vinovat și el confirmă tot, vrînd să scape mai repede de vederea celor care îl interogau. Fețele oamenilor îi făceau rău, vroia să fie singur, să doarmă, simțea acum o dorință neînfrîntă să doarmă, zile întregi.

Descoperirea „cămăruței" și prinderea multora din bandă făcu vîlvă în oraș. Ryś dispăruse la timp de pe firmament, așa că la judecată nici nu se pomeni de el. Toți cei arestați aruncară vina în spinarea lui Jan și el nu se împotrivi, aproape tot timpul nu-și dădea seama de nimic. Ascultă indiferent sentința care îl condamna la trei ani și jumătate de închisoare, iar cînd foștii tovarăși strigară că ei nu sînt vinovați, aducînd tot felul de argumente, el tăcu și luă asupră-și toate vinile de care era acuzat. Judecătorii avură însă în vedere starea lui mintală.

Lui i se părea că magazinul, Mańka, patronul, falsurile, furtul sînt doar niște cuvinte pe care nu le pricepea. Le auzea pronunțate mereu la judecată,

sunau ca alte asemenea mii și îi treceau prin creier fără a închega vreo imagine, fără a-i trezi vreo amintire.

În timpul judecării procesului, care se desfășura într-o sală înțesată de lume, își concentră întreaga atenție asupra grefierului, al cărui cap chel, uriaș și strălucitor ca o tipsie de aramă, aplecat asupra mesei și atît de înfipt între umeri că forma un fel de pată galbenă, îl avea în față. Nu putea să-și desprindă ochii de la capul acesta. Răspundea la întrebări, simțind totodată o pornire nestăpînită să atingă acest punct luminos, avea însă mîinile prinse în cătușe și nu putea.

„Ce-i asta?" gîndea și cu imaginea acestui cap în minte se pomeni în închisoare pentru cîțiva ani de zile. Din familia lui nu veni nimeni, parcă muriseră cu toții, dar el nu observă asta. Se rupsese ceva în el, nu mai avea cunoștință de nimic. Se afla în închisoare de vreo două luni, îndeplinind tăcut și inconștient tot ce i se cerea. Ar fi murit, poate, sufletește cu totul, rămînînd pentru totdeauna în amorțirea care îl paralizase în momentul arestării, călcîndu-i în picioare toate simțirile și distrugîndu-i, aproape, eul omenesc, dacă n-ar fi primit o scrisoare de la tatăl său.

I-o aduse supraveghetorul închisorii, anunțîndu-l că cele 300 de ruble care veniseră o dată cu scrisoarea se găseau reținute la direcție pînă la terminarea pedepsei.

— De la tata! spuse mecanic, sucind scrisoarea în mînă. Nu înțelegea încă sensul acestui cuvînt. De la tata! zvîcni aproape cu frică. O amintire îndepărtată îi fulgeră prin creier, neclară încă, îndepărtată, dar dureroasă.

Citi repede cele cîteva rînduri scrise de o mînă îmbătrînită, muncită. Începu să tremure și să se

plece chinuit de conștiința care îl pătrundea încet ca raza ascuțită a unei lumini înghețate. Citi o dată, de două de trei ori, de zece ori și de fiecare dată mintea i se lumina tot mai mult, umplîndu-l de durerea sfîșietoare a disperării, de teamă și zbucium neputincios. Îi venea să-și ia lumea în cap, amețea, se trezea brusc revenind la viață și simțea că-i plesnește inima de hohotiri nestăvilite, iar creierul i se prăbușește sub apăsarea haosului tumultuos al amintirilor.

— Isuse! răcni și se aruncă spre ușă, împins de instinctul de conservare. Fu oprit la vreme. Se împotrivi cu o putere neobișnuită. Strigă, lovi cu pumnii, mușcă, se luptă ca un turbat, scăpă de cîteva ori din mîinile paznicilor, pînă cînd, vlăguit de efort, îl luară și-l tîrîră pînă la pat. Cum auzi ușa închizîndu-se după el, sări din pat și începu să alerge prin celulă ca un nebun.

— Mańka! Mańka! Oameni buni, dați-mi drumul, o clipă numai, dați-mi drumul. Ce face ea acolo? Ce crede ea despre mine? Isuse! Dați-mi drumul sau omorîți-mă, că nu mai pot. Oh, nu mai pot — și se izbea de pereți, își mușca mîinile, își rupea îmbrăcămintea, se trîntea pe pardoseala de piatră, tîrîndu-se pe jos de durere și neputință. Plîngea. Urla ca un animal înjunghiat. O suferință îngrozitoare îi sfîșia inima.

— Mamă, tată, Józio! Ajutor! Nu mă blestemați! Mańka, iubita mea dragă, auzi-mă, sufăr, te iubesc! Ajutor! și ascultă în liniștea surdă. Nimeni nu mă aude, nimeni — șopti, ațintindu-și privirea tulbure asupra ușii de fier. Oh, pietrele astea o să mă strivească — și începu să bată în pereții cenușii, întunecați, lovindu-i cu picioarele pînă cînd îi sleiră puterile. Răsuna doar un ecou înăbușit.

Căzu năucit pe pat și se ridică imediat, vrînd să fugă, să alerge să le spună totul, să-i roage în genunchi să-l ierte. Avea însă înainte ușa mică de fier, iar în jur pereții surzi la chemările lui. Se simțea înmormîntat de viu. Cîteodată, cînd zgomotele orașului răzbeau slab pînă la el, i se părea că aude cîntările preoților și zărește lungul lor cortegiu, cîntîndu-i înfricoșătorul *de profundis* și plecînd, îndepărtîndu-se, iar el nu putea să moară, prins sub greutatea unor munți. Apoi avu impresia că pereții se prăvălesc asupra lui, că se năpustesc spre el din toate părțile, micșorînd spațiul din ce în ce mai mult și i se tăie răsuflarea. Se înăbușea. Striga cît îl ținea gura, zbătîndu-se cu ultimele puteri. Sudoarea îi inunda fața, iar groaza morții urla în el neputincioasă. Uneori se liniștea pentru o clipă, amintindu-și rece vinovăția și hăul prăbușirii.

— Am furat, am furat — striga tare, vrînd parcă să stîrnească mila prin recunoașterea păcatului. Am înșelat. Sînt un hoț, un hoț — repeta lung și încet și se zăvora în el, în durerea produsă de acest cuvînt care îi străpungea creierul. Tata, mama, Józio au fost atît de buni și drepți față de mine, m-au iubit atît de mult! și iar îl potopeau lacrimi amare de rușine și umilință profundă, cum numai sufletul omenesc poate îndura. N-o să-i mai văd niciodată, niciodată.

Și dorul de casă, de fețele celor dragi crescu uriaș în el dintr-o dată, sfîșiindu-i măruntaiele. Acum vedea bine ce loc ocupă în societate, în ce gunoaie omenești fusese îmbrîncit, ca o zdreanță, sufletul lui murdar — nu, nu mai putea să se gîndească la asta, nu putea să sufere mai mult; trăia într-o agonie dureroasă și continuă.

— Mama crede că am murit, iar tata îmi promite că mă va ucide, dacă voi apărea în fața lui. Poate

că într-adevăr nu mai trăiesc, poate că dorm un somn chinuitor. Nu-i adevărat că aici e o închisoare, că sînt un hoț. Nu-i adevărat — țipă, strîngîndu-și capul cu amîndouă mîinile, pentru că i se întrerupeau gîndurile și îl durea creierul. În graiul omenesc nu există cuvinte care să-i poată zugrăvi zbuciumul pricinuit de neputință, și conștiința stării în care se afla.

Nu mîncă nimic și nu dormi două zile, se zbuciuma numai, lupta. Fantomele amintirilor îl năpădeau și îl sfîșiau, însîngerîndu-i sufletul. Îl mutară la spital, căci era pe jumătate nebun, distrus, schilodit. Vroia să se omoare neapărat, dar îl păzeau cu străşnicie; se îmbolnăvi de congestie cerebrală. Zăcu vreo două luni aproape fără cunoștință; trebuiau să aibă grijă de el într-una, fiindcă tot ce-l chinuia în momentele de luciditate se descărca în paroxismele nebunești ale bolii. Vroia să plece ba acasă, ba la Mańka, ba la magazin. Zile și nopți vorbi fără șir, explica, se învinovățea, rugîndu-se și plîngînd, însă din nefericire pentru el nu muri, ci se făcu sănătos. Boala îl schimbase foarte mult, devenise tăcut, resemnat la toate.

— M-am pierdut cu desăvîrșire — șopti, mirîndu-se de propria-i stare.

Dorul de Maria, care însemna pentru el întruparea libertății și a fericirii, creștea tot mai năprasnic, pe măsură ce imaginea tatălui, a mamei, ale cunoscuților se ștergeau din mintea, din simțirea lui, pierdeau din expresivitate, licărind abia conturate, aidoma siluetelor paznicilor. Sentimentul moral al vinovăției dispăruse în monotonia vieții. Timpul se scurgea, aducînd uitarea, darul cel mai nepreţuit. Treptat, Jan uită că mai trăise vreodată altfel, se obișnui cu liniștea de mînăstire. Posomoreala pe care o răspîndeau zidurile, cenușiul stării acesteia

de lîncezeală i se furișară încet în suflet, umplîndu-l tot mai mult de melancolie. Legătura care-l înlănțuia de trecut se rupea cu fiecare zi ce trecea, cu fiecare zi trăia mai potolit, rămînînd în urma albiei largi a vieții colective, după pierderea căreia nu simțea nici plictiseală, nici păreri de rău. Se închircea, gîrbovindu-se sufletește pînă la proporțiile unui om căruia cele patru ziduri de piatră îi închideau tot trecutul și viitorul. Rezerva de gînduri și impresii cu care venise aici se sfîrșise, nefiind împrospătată cu altele noi, așa că putea să stea nemișcat toată ziua, fără să se gîndească la nimic.

Fiindcă era foarte liniștit, inteligent și trăia într-o singurătate deplină, îi încredințară o ocupație în cancelaria închisorii. O îndeplinea automat și exact ca o mașină. Nu-l vizita nimeni. În fundul sufletului nutrea totuși o amărăciune adîncă pentru lumea de care nu putuse să scape. Dacă se mai gîndea uneori la ea, la viață, nu se mai răzvrătea, șoptea doar cu un zîmbet îngăduitor: „Niște copii, răi, dar copii". Își avea punctul său de vedere din care lumea i se părea din ce în ce mai caraghioasă, iar oamenii din ce în ce mai proști. Rîdea tare cîteodată, cu o umbră de milostivire disprețuitoare, amintindu-și de fantomele după care aleargă oamenii, de nimicurile pentru dobîndirea cărora plătesc cu viața.

Pe măsură ce se apropia libertatea mult visată, devenea tot mai posomorît. Parcă se temea de ea, deși o dorise atîta. Aici era atît de liniștit, toate se scurgeau atît de egal, nu avea nevoie să se gîndească la nimic. Vechiul lui spirit de independență se spulberase în închisoare, automatizîndu-se. Îl cuprindea frica la gîndul că va începe să trăiască altă viață. Se gîndea mereu ce va face? Și totuși, în ziua cînd fu înștiințat că va fi liber, plînse de emoție și de

bucurie. Se poticnea ca un om beat și nu putu să doarmă, așteptînd să vie totul mai repede. Îl pătrundea un fior de încîntare, mai că-și ieșea din fire, scăldîndu-se în această libertate.

I-au înmînat banii trimiși de tatăl său, îmbrăcămintea, și i-au dat drumul în lume prin poarta zăbrelită de fier care s-a închis trîntită în urma lui.

Ziua palidă de decembrie îl pătrunse de frig. Îmbrăcămintea lui de vară, pardesiul de culoare deschisă, pantalonii gălbui și cilindrul strălucitor distonau ciudat pe fondul zidurilor închisorii, înălțate amenințător, și al străzii. Nu simțea frigul, deși un vînt înghețat bătea dinspre miazănoapte. Se oprise în fața porții, neștiind ce trebuie să facă. Trecătorii rari se opreau, privindu-l curioși în ochi. O trăsură, cîteva căruțe cu cărbuni trecură hurducăind prin fața lui. Apoi o altă căruță se tîrî, încet oprindu-se la fiecare poartă, unde vizitiul intra în curte și striga ceva. Căruța se opri, în sfîrșit, înaintea porții închisorii, atrăgîndu-i atenția, și omul strigă cu un glas răgușit și înghețat:

— Luați cărbuni pentru samovar.

— Ce strigă... pentru ce? și își aminti cu greu. Ah! ah!... șopti, și la amintirea focului i se făcu frig.

Se cutremură, făcu cîțiva pași înainte, dar văzu santinela și fără să vrea se întoarse cu frică și trecu grăbit pe partea cealaltă.

Deodată se opri și șopti ciudat:

— Sînt liber, liber cu adevărat! și merse cu îndrăzneală mai departe pe trotuar.

După cîteva sute de pași se opri extenuat. Mersese repede și, cum se dezobișnuise cu totul să meargă, îi tremurau picioarele și se clătina, se simțea foarte slăbit.

— Sînt liber! șoptea, umflîndu-și pieptul de aer cu o plăcere uriașă. Se uită de departe la zidurile

închisorii și își șterse ochii cu o tresărire de repulsie, părîndu-i-se că vede iarăși cenușiul zidurilor, oamenii și viața de dincolo de ele. Nu, nu-i asta — spuse, și privi pe strada care nu era cenușie, ci murdară. Zăpada se înmuiase și se înnegrise ca nisipul. Casele mari ca niște șuri, urîte, scunde, murdare și atît de comune că îți făceau rău, se aliniau într-un șir drept. Pe porțile negre, stropite de noroi, ieșeau oameni care semănau ciudat cu locuințele lor, la fel de scunzi, de murdari și de banali. Un paznic îmbrăcat într-un cojoc uriaș, peticit, mătura zăpada lîngă el. Jan privea curios mișcarea străzii, mulțimea de oameni alergînd repede, încălziți; i se păreau respingători în această grabă, de care se mira și pe care n-o înțelegea.

Mergea încet spre centrul orașului, dar nu se simțea bine, îi era greu, zgomotul acesta, murmurul, strigătele, clinchetul clopoțeilor, întregul tumult al marelui oraș îi producea durere, îl neliniștea și îl înfricoșa, cuprinzîndu-l ca un val din care nu se putea smulge — îl apăsa. Căuta un colțișor unde să aibă liniște, i se făcu frig și băgă tot mai adînc mîinile în buzunar. Se îndrepta din ce în ce mai mult și privea sfidător, fiindcă i se părea că vede zîmbete ascunse pe fețele trecătorilor care îl cercetau cu priviri ironice. De cîte ori zărea vreo uniformă, se oprea fără să vrea, picioarele îi creșteau în pămînt și o teamă neputincioasă îi învălmășea gîndurile.

„Sînt liber“ — își spunea peste o clipă și pășea mai departe. Se oprea înaintea vitrinelor de la magazine, se uita după femei. „Sînt atît de ciudate“ — gîndea, i se păreau îmbrăcate bizar.

— Ce prostie! exclamă aproape cu voce tare la vederea uneia care avea o turnură cumsecade.

Intră într-o tutungerie să-și cumpere țigări, se așeză și aprinse o țigară, trăgînd în piept fumul cu

lăcomie sălbatică. Se înecă groaznic și zvîrli țigara într-un colț. Credea că după atîția ani de abstinență, fumatul o să-i facă o mare plăcere. Ceru altele, dar nici acestea nu i se părură mai bune.

Și începu iar să umble pe străzi. De astă dată se gîndea ce să facă. Înainte de a ieși din închisoare, avusese un plan gata pregătit, dar imediat ce simțise aerul libertății, de bucurie uitase tot.

Mergea bucurîndu-se că poate, că are voie să umble în voie.

Soarele privea palid de dincolo de nori. Se așeză într-un scuar, dar era frig și se tîrî mai departe. Deși umflată, fața îi arăta totuși bine, era doar puțin obosită, ochii încercănați, în ciuda bucuriei, priveau lumea cu teamă, mișcările îi erau nesigure, iar mintea orbită de libertate. Se uita la oameni și la case, la străzi și la vitrine și mergea într-una, rușinîndu-se să intre undeva. Se opri de cîteva ori înaintea unei cofetării, a unui restaurant, dar nu intră, fiindcă se temea să nu întîlnească niscaiva cunoscuți.

Îi veniră în gînd niște rude îndepărtate, care locuiau în cartierul Praga. „Mă duc la ei" — hotărî și chemă o trăsură. Strigă însă atît de încet, că cel chemat trecu pe lîngă el fără să-l audă. Atîta vreme nu mai strigase, încît nu mai putea să-și potrivească intensitatea glasului în funcție de depărtare. Se simți descurajat. Plecă mai departe și, instinctiv, ajunse pe strada pe care locuise atîția ani. Mergea cu teamă, uitîndu-se la magazinele binecunoscute, în care zărea prin geam multe fețe pe care le știa dinainte. Se gîndea că trecuse de atîtea ori pe aici, respirase atîția ani aerul acestei străzi și că totul se întîmplase cîndva demult. Imaginile se estompară la o depărtare atît de mare, că abia și le mai amintea. Întreprinderea unde lucrase strălucea în întunericul

care se lăsa, ca și atunci, cu firmele ei uriașe, iar în magazin se aprinsese gazul. Se opri pe trotuarul opus și privi curios la vitrine. Totul era la fel, își aminti de cîte ori nu aranjase el aceste vitrine. Se apropie de fereastră și aruncă o privire înăuntru. Casiera moțăia după ghișeul ei, unul dintre vînzători citea, altul își curăța unghiile, al treilea așeza ceva în niște cutii mari. Erau străini, nu-i cunoștea.

— Patronul e la Clotin — șopti, amintindu-și trecutul și sute de seri asemănătoare petrecute în magazin. „Toate sînt neschimbate, la fel" — gîndea. Și avu impresia că n-are decît să intre, să se așeze la vechiul său loc, după tejgheaua lîngă care era casa de fier... și totul va fi ca înainte. Se va confunda cu aceste dulapuri, cu această viață, ca o părticică ce împlinește în mod necesar întregul. Ca și cînd niciodată n-ar fi plecat de aici.

Acum stă însă rezemat de bara de fier care apără fereastra și privește ca un străin, fiindcă este cu adevărat un străin pentru ei. Stă, dar nu va intra nici aici, și nici în altă parte, unde era primit odinioară cu bunăvoință. Nu va intra pentru că el e un hoț, un hoț stigmatizat de pedeapsă! Acum, el are voie doar să privească la cei care muncesc cinstit pentru pîine în locul lui.

— Cinstit! mormăi și îl cuprinse amărăciunea. Eu sînt hoț! dar el? șopti, uitîndu-se la unul dintre vînzători. Aha, el! și zîmbi urît, mușcător. Ei nu sînt hoți, căci n-au fost încă prinși. Ei nu fură, aha, să nu mi-o spuneți mie. Nu fură fiindcă nu pot.

Fierbea de mînie.

— Pe dracu, ei știu să se aranjeze, numai eu am fost un prost. Dar e pentru ultima dată, am plătit destul pentru învățătură — și se înroși de necaz gîndindu-se la nerozia lui.

Era zguduit de o ură puternică împotriva tuturor.

— Ah, cîinilor, așteptați — și fără să vrea, luat de răutate, amenință orașul cu pumnul și intră cu îndrăzneală în vechea cîrciumă.

Îi era frig. Bău trei păhărele de votcă unul după altul și ceru să mănînce. Nu cunoștea femeia de la bufet, fetele care serveau îi erau necunoscute, dar auzi din fund vocea familiară a patroanei. Se cutremură și vroi să plece, dar amintirea Mańkăi îi năvăli tumultuos în creier. „Poate aflu ceva" — și rămase. Îi era bine, cald și se simțea moleșit de votcă.

— O votcă — strigă răsunător.

I-o aduse o fată slăbuță și sprintenă. Se uită la ea cu ochii tulburi, și nici el nu știa de ce o întreabă:

— Unde-i Mańka? — dar auzindu-și sunetul glasului, începu să se explice față de fata care-i zîmbea nedumerită. Vorbi mult, încurcîndu-se tot mai rău și, nici una, nici alta, ceru iar: Votcă! Bău dintr-o înghițitură, căzînd într-o toropeală adîncă. I se părea că abia închisese magazinul și sta, ca mai înainte, așteptînd s-o conducă acasă pe Mańka. Somnul îl moleși, cufundîndu-l tot mai mult în trecutul care-l împresura, asaltîndu-l.

— Ha, capră sălbatică — mormăi, prelungind ca în Podlasie, încît bufetiera izbucni în rîs, dar el moțăi mai departe, lovi cu pumnii în masă, spuse ceva fără legătură, bătu din picioare și adormi liniștit. Fetițo! votcă! — strigă, trezindu-se brusc.

Își venea în fire, îi era frig și capul îi atîrna greoi. Privi în jur cu mînie.

— Respectele mele, hm... asta... strigă la patroana care intra din camera alăturată și se ridică, clătinîndu-se puternic.

— Bună seara — răspunse fără să-l privească, dar lovită de sunetul glasului se întoarse repede spre el.

— Ce, nu mă mai cunoști?

— Într-adevăr... nu știu de unde.

— Nu mă zăpăci, măiculiță! și o bătu pe umăr. Îi venise un curaj de bețiv.

— Dar asta ce mai înseamnă! strigă ea, trăgîndu-se înapoi.

— Nu-ți aduci aminte de Juszka, ha? De Juszka nu-ți aduci aminte? și se dădu mai aproape de ea.

— Bine, dar... ce vrei dumneata de la mine, eu nu te cunosc — spuse cu teamă, căci îl recunoscuse.

— Ei, așa nu merge, te am în buzunar, codoașe bătrînă! Unde e Mańka?

— Lasă-mă în pace... Bețivanule...

— Unde e Mańka? Spuneți imediat că vă sparg capetele.

Era atît de beat, că în loc de masă nimeri cu pumnul în tava cu pahare. Cel puțin jumătate zburară pe jos, spărgîndu-se cu zgomot.

— Poliția!... Un scandalagiu!

La acest strigăt se strînseră clienții din celelalte camere. Veni însuși patronul și, văzîndu-l, îl recunoscu și nu se putu stăpîni să nu exclame:

— Juszka!

— Ce mai faci, drăguțule... Același Juszka... păi cum... de-a dreptul de la zdup. Și întorcîndu-se la gîndul dinainte, întrebă: Unde-i Mańka?

— Cară-te, hoțule! Ia te uită! și patronul deschise ușa la perete, cîntărind fulgerător toate urmările posibile ale scandalului.

— Cum? Ce? Eu sînt hoț, tîlharule!

Nu sfîrși, că cineva îl înșfăcă de guler și îl aruncă afară în zăpadă.

Antek, care venea mereu aici, la o porție de biliard, cum spunea el, era și în seara asta acolo, și, auzind o voce cunoscută, veni tocmai în clipa cînd îl aruncau în stradă. Îl recunoscu pe Jan, părăsi partida începută, se îmbrăcă repede și plecă.

Jan se ridicase din zăpadă și se scutura. Uitase de scandal și se mira doar pentru ce se află în zăpadă. Antek îl luă de braț și se îndepărtară repede, căci se și strînsese o mulțime de gură-cască. Se lăsă condus, neînțelegînd nimic. Abia după ce ajunseră destul de departe, Antek se opri sub un felinar și, aplecîndu-se spre fața vînătă a lui Jan, îi șopti cu duioșie adîncă:

— Jasiek!

— Mańka unde e? mormăi. Unde e Mańka?

— Jasiek, nu mă recunoști?

Jan începu să se uite la el cu ochi cețoși, și se însenină de bucurie. Lacrimile i se prelinseră pe față și i se aruncă de gît.

— Antek... frățioare... Antek...

Se îmbrățișară. Jan își veni în fire.

— Hai să mergem mai repede, e frig.

— Să mergem, dar unde?

— La mine.

— La tine?... a... nu... nu, dă-mi pace — și vru să scape și să fugă; îl cuprinsese rușinea, înțepîndu-l dureros.

— Vino... o să dormi bine, unde-o să umbli noaptea?

— Nu, frate, la tine nu merg — eu sînt un hoț, hoț, un hoț — repeta printre buzele strînse de durere.

— Taci din gură... haide — și-l duse la el.

Stătea pe strada Marszałkowska, unde avea o prăvălie; locuința era în curte.

Jan se mai împotrivea, dar Antek îl conduse într-o cameră separată; îl ajută să se dezbrace. Rămase, deci, se culcă și adormi imediat.

Se trezi a doua zi tîrziu și se uită cu uimire prin locuința necunoscută. Se simțea atît de bine, de liniștit și patul era atît de moale, că adormi iar,

desfătîndu-se în așterntul alb ca zăpada și bucurîndu-se de lucrurile alese care-l înconjurau. Mai tîrziu, cînd se sătură de somn, își aminti dintr-o dată unde este și îl încercă un sentiment penibil. Îl năpădi o invidie puternică pentru bădăranul boierit și se îmbrăcă degrabă să plece cît mai repede.

„M-a adus înadins, ca să se laude cu bogăția lui, nepricopsitul“ — și aprecie din ochi mobila tapițată cu mătase și o mulțime de obiecte scumpe. „Iar a înșelat pe cineva, ăsta nu e prost.“

Observînd într-un colț un dulap mare de bibliotecă plin cu cărți, se apropie mirat.

— Bibliotecă... Antek și cărți — mormăia, zeflemisindu-l în gînd: „S-a emancipat bestia“ — și cu patima invidiei mușcătoare trecu în revistă titlurile cărților, după care șopti, depărtîndu-se: Poză, momeală... aici își rezolvă afacerile.

Împingînd bunăvoința pînă în cel mai înalt grad, Antek îi aduse chiar el apă pentru spălat.

— Ia și spală-te, că te așteptăm cu masa.

— Ai adus tu apa, te temi să nu mă vadă cineva la tine, da, îndreptățită prevedere.

— Ce-ți mai trece prin minte! și îl privi mirat.

— Ei, te înțeleg perfect și te scuz.

— Dacă ai ști cît mă superi, n-ai vorbi așa — și se uită compătimitor la fața slabă, cenușie și urîțită de viață a lui Jan. Privirea tulbure, alergînd mereu de la un lucru la altul, și pornirea abia stăpînită, rea, pe care o observa la el, îl nelinișteau.

— E locuința ta? întrebă Jan neașteptat.

— A mea. Te miră?

— Da, puțin... Stai minunat.

— Afacerile merg bine. Fac multă încălțăminte pentru export... de ce să mă zgîrcesc?

— Te-ai căsătorit?

— Asta e cea mai straşnică afacere pe care am făcut-o.
— Ai avut bani?
— Da, dar afară de asta am avut o soţie ideală, o femeie-negustor...
— Ideală... ei, nu exagera! O soţie ideală pentru un meşter! şi rîse tare, batjocoritor — nu? Îţi coase singură elasticul la ghete? Altoieşte copiii? Se duce singură la tîrg? Beţi împreună la cîrciumă? Dacă-i aşa, e într-adevăr ideală.
— E ceva mai mult decît ai descris-o tu — răspunse Antek liniştit, deşi se simţea adînc jignit.
— Îţi naşte în fiecare an cîte un copil...
— Rîzi fără să ştii dacă ai de ce.
— Explică-mi şi mie, de ce e aşa de ideală?
— Pentru că din mine, un meseriaş de dugheană, condamnat la o viaţă mizerabilă, a făcut ceea ce sînt acum. M-a îndrumat spre o activitate cu perspective mai largi, arătîndu-mi că lumea nu se sfîrşeşte în atelier şi la cîrciumă. În ultimul an am avut în circulaţie un capital de 100.000 de ruble. La mine lucrează 500 de oameni, plătiţi ca nicăieri. Mă cunoaşte toată Varşovia şi cred că mă şi respectă — rosti cu anume mîndrie.
Jan se uită la el, fără să înţeleagă prea bine.
— Cine citeşte astea? întrebă, arătîndu-i biblioteca.
— Noi.
Nici nu îndrăzni să-i mai aducă aminte că mai demult, cu cîţiva ani înainte, abia ştia să citească.
— Dar astea nemţeşti şi franţuzeşti?
— Soţia, şi cîte puţin eu, fiindcă învăţ de mult aceste limbi.
— E vreo prinţesă, sau fiică de bancher? mai întrebă, văzînd o sonată desfăcută pe un pian mare.

— Nici una, nici alta. E fiica unui meşter obişnuit din Podwale[1]. Are însă părinţi cu scaun la cap, deşi fără şcoală.
Jan sfîrşi cu îmbrăcatul şi îşi luă paltonul, vrînd să plece cît mai repede de aici. I se urca ceva în gît, ca un plîns de jale ori de invidie.
— Nu-ţi mai pune paltonul, mergem la masă.
— Nu, îţi mulţumesc, dar trebuie să plec. Îţi mulţumesc din toată inima... dar nu...
— N-o să-mi faci tocmai mie una ca asta, trebuie să iei cu noi micul dejun.
— Dacă-ţi spun că mă grăbesc... nu, astăzi n-aş putea să văd idealuri, la revedere.
— Jasiek! exclamă cu reproş.
— Ei, bine, să mergem. Îi simţise sinceritatea invitaţiei şi nu vroia să-l supere.
Masa era pusă şi soţia lui Antek îi aştepta. Era o brunetă subţirică, cu faţa frumoasă, smeadă şi ochi pătrunzători. Îl învălui cu privirea şi îl întîmpină cu bucurie.
Domnea tăcerea, deoarece conversaţia nu se prea închega. Antek vorbea, ea îl susţinea pe cît putea, dar Jan răspundea monosilabic, era jenat şi nu îndrăznea să privească în ochii acestei femei. I se părea că ea ştie că el s-a întors de la închisoare, că păzeşte cu ochii cuţitele şi lingurile, înţelegîndu-se din priviri cu bărbatul ei, şi îi era din ce în ce mai penibil. Asta îi produse o supărare atît de mare, că simţi o durere în inimă. În sfîrşit, ca să spună ceva, Jan întrebă:
— Şi părinţii tăi?
— Vin imediat, sînt sănătoşi, locuiesc cu noi. Deşi tata se plictiseşte şi ar fi bucuros să plece la ţară. De sărbători au fost pe la ai tăi.

[1] Cartier în Varşovia.

„Au fost... la ai mei... la Dziuble" — și se înfioră la această aducere aminte, roșind. „La părinții mei... la Dziuble" — scăpă furculița din mînă. Se cutremură la această amintire și se îngrozi, strămutîndu-și fulgerător gîndul pînă acolo unde erau cei dragi. Se stăpîni numaidecît, dar îl cuprinse o duioșie adîncă și tristă.

— Ai tăi... știu? îl întrebă pe Antek încet, semnificativ.

— Nu. Dar iată-i...

În camera vecină se auzi zgomotul ușilor deschise și o voce bine cunoscută lui Jan spuse:

— E un frig, drăguliță Doamne, de înțepenești.

Ușa de la sufragerie se deschise și intrară.

Jan se ridică.

— Domnul fie lăudat... a, ai musafiri, iartă-mă...

— Dă-mi voie, tată, e un prieten.

— Da, fiule, e un ger de douăzeci de grade — spuse bătrîna.

Antek îi ajută cu grijă să se dezbrace, iar Jan aștepta neliniștit să-i întîmpine. Îmbrățișa cu privirea pe cei doi bătrîni cunoscuți și simțea o dorință uriașă să-i îmbrățișeze. I se părea că aduceau cu ei suflarea aspră a iernii care bîntuia la ei la Dziuble...

— Nu mă mai cunoașteți? îi întrebă, nemaiputînd să se stăpînească.

Bătrînii făcură ochii mari la el.

— Jaśka lui Juchnowski.

— Jasio! Doamne apără-mă — și bătrîna se îndepărtă cu groază, închinîndu-se, iar bătrînul palid se sprijini de masă și îl privea. E un strigoi! Ce-ți mai trebuie, suflete, după moarte? îngîna, cuprinsă de frică și ascunzîndu-se cît mai bine după un dulap.

Pe Jan îl trecu un fior rece.

— Nu-ți fie frică, mamă, el e viu ca și noi toți — le spuse Antek încurcat de această scenă, abia liniștindu-i.

Se așezară la masă, dar bătrîna se uita mereu la Jan cu mirare, iar bătrînul se trăgea pe neobservate tot mai departe de el.

— Cum, dumneavoastră ați auzit că am murit? întrebă Jan într-un tîrziu.

— Cum să nu auzim? Am fost și la slujba pe care ți-a făcut-o pentru suflet Józio, fratele dumitale. Eu am ajutat să așeze catafalcul, am tras clopotul...

— Nu te-am plîns și noi împreună cu mama dumitale?

— În criptă atîrnă și o tăbliță de tinichea pe care scrie: „Răposatul Jan Juchnowski".

— Așadar eu am murit acolo — spuse Jan mai mult pentru sine — am murit, și simți că alunecă pe o pantă, tot mai adînc și mai adînc... într-o prăpastie fără fund. Îi dădură lacrimile și fu cuprins de amorțeală și de uitare, ca atunci cînd îl arestaseră. Cunoștința i se tulbură din nou, contururile întîmplărilor se subțiau, amintirile smulse brusc din străfundurile creierului se estompau, păleau. Înțepeni, cu toate că prin pîlpîirile simțirii care încremenea se mai scurgeau picături de sînge, arzîndu-l cu durerea însingurării.

Se despărți de toți cu răceală. Antek îl rugă cît putu să locuiască la el; îi scuză pe bătrîni, îl sărută. Jan nu-i răspunse aproape nimic, doar cînd ajunse în coridor îl întrebă:

— Nu știi ce s-a întîmplat cu Mańka?

— Ah, te mai gîndești la tîrîtura aia? Nu știu, putrezește probabil în vreo închisoare. Toată nenorocirea ta ți s-a tras numai din cauza acestei damicele, dă-o dracului.

— Nici un cuvînt despre ea, auzi? că te omor ca pe un cîine — se încontră Jan și, cu ochii năpădiți de sînge, vînăt de furie, îl scutură zdravăn pe Antek. Nici un cuvînt, cîrpaciule, suflet josnic, că te omor, te omor!... bădărani mizerabili — adăugă și ieși în grabă, lăsîndu-l pe Antek buimăcit și îngrozit de brutalitatea lui.

În el dragostea se trezea violentă în această exaltare brutală. Pășea repede și nu-și putea stăpîni mînia că un animal și un țărănoi ca Antek îndrăznise să arunce cu noroi în femeia pe care nu a uitat-o niciodată și pe care o iubea și acum mai mult chiar decît odinioară.

„Unde poate să fie?“ se întreba.

Uitase aproape tot, îl stăpîneau dorința și setea de a o afla pe Mańka, împingîndu-l s-o caute. Iubirea care cîndva era pentru el doar o plăcere se trezea acum ca o necesitate. Încerca o adevărată foame de dragoste. Mai înainte, înconjurat de ziduri, nu o simțise atît de violent, da, nu simțise greutatea singurătății care îl apăsa acum în mijlocul străzii pline de mișcare, de oameni. Era atît de străin de toate, că se uita cu frică la oameni.

Îi află adresa la un birou de informații. Paznicul îi spuse că această familie ținea o cafenea spre stradă. Nu luă în seamă vorbele „această familie“ și zbură acolo, dar nu intră, cuprins dintr-o dată de rușine și de teama de necunoscut. Plecă, hotărîndu-se să vie seara, după lăsarea întunericului. Aproape toată ziua umblă pe aceeași stradă, privind de sute de ori cafeneaua elegantă. Nu-i era frig, nu simțea nici foame, nici oboseală. Intra, în gînd, după fiecare client, o căuta pe Mańka și o găsea totdeauna așa cum i se întipărise în minte cînd fusese la ea după nașterea copilului, cu fața vînătă, strîmbată de suferință, cadaverică. Nu putea să cheme în memorie o altă imagine.

Abia spre ora zece seara își luă inima în dinți și intră în cafenea. Ceru să i se dea ceva și se așeză într-un colț mai puțin luminat.

Cafeneaua era spațioasă, aranjată cu acel confort banal, care provoacă greață. Lume era destulă. Bufetul se afla lîngă peretele din spate, la mijloc, avînd pe ambele laturi cîte o ușă. Prin una dintre ele, care era întredeschisă, răzbăteau voci care se certau și pocnetul tacurilor de biliard. Se acoperi cu o gazetă, pentru a putea observa mai bine.

La bufet stătea o făptură slabă, ștearsă, cu fața ca de vată, care se ridica cu o mișcare automată după intrarea fiecărui client, transmitea comanda și cădea iar pe scaun.

Clinchetul paharelor, tîrșirea șuierătoare a farfuriilor pe tablele de marmoră ale meselor, foșnetul gazetelor despăturite, frînturile de conversații și mirosurile leșioase de la cuptor și de prăjituri îl ațîțau, mărindu-i nerăbdarea.

Se hotărîse s-o întrebe pe bufetieră de Mańka, cînd, dintr-o ușă laterală, își făcu apariția o femeie înaltă, bine dezvoltată, frumoasă, îmbrăcată cu gust; salută cîțiva clienți cu o mișcare din cap și se așeză lîngă un mic ghișeu din spatele bufetului.

După ea se strecură Ryś, același de odinioară, cu fața mobilă, de maimuță, și barba roșcată, ca părul de veveriță. Strînse cordial cîteva mîini întinse spre el, micșoră gazul, se învîrti prin sală și plecă în sala de biliard.

„Mańka!“ mugi Jan în sine, imediat ce o văzu. Vru să sară în sus, dar se simțea ca țintuit de scaun. „Mańka!“ îi trecu prin minte ca un fulger de bucurie puternică. Inima îi bătea atît de tare, era atît de fericit, că se ținea de masă ca să nu leșine și să se

prăbușească. Încercă să se liniștească. Nu mai putea să țină nici gazeta deschisă, așa de tare îi tremurau mîinile.

O sorbea din priviri, o săruta și îi cînta imnuri de dragoste. Îl inundă o duioșie imensă, umplîndu-i ochii de lacrimi. Uită într-o clipă tot trecutul, toate suferințele, dorind însetat să-i vorbească. Pe Ryś nu-l observase, nu mai vedea nimic în afară de ea. Lumina fericirii se așternea înaintea lui.

— Ea e, ea! Mańka! Aceeași față cu profilul mîndru, de rasă, aceiași ochi. Ea e, o, cît e de frumoasă! șoptea îmbătat și se uita la ea, o săruta cu privirea, o îmbrățișa cu gîndul, plîngea de fericire, neputîndu-se hotărî să se ducă la ea. Se concentra, dar nu putea, îi lipsea curajul. Începură să-l năpădească diferite presupuneri care îi străpungeau inima. „S-ar putea să nu mă recunoască, poate că m-a și uitat — o, nu, nu, se contrazicea singur. Numai că n-o să mă recunoască." Se privi într-o oglindă care atîrna pe peretele din fața lui și i se păru că arată foarte prost.

Cafeneaua începuse să se golească, gazul fu stins, dar el ședea mai departe, despăturind pentru a mia oară gazeta în care nu citise nici un cuvînt.

În sfîrșit, văzînd că se așteaptă doar plecarea lui, se ridică și se duse la bufet să plătească.

Mańka își ridică privirea de pe cartea pe care o citea, ochii îi alunecară peste el și se opriră pe filele cărții, dar simțindu-i privirea ațintită asupra ei, se uită o dată la el și iar îi pironi pe altceva. Fără să vrea, atrasă de privirea lui înflăcărată, îl privi din nou mai atent. O văzu cum se cutremură, cum sîngele îi împurpură fața și gîtul. Fața i se lumină o clipă de bucurie, apoi se posomorî. Mintea îi lucra cu înfrigurare, imaginile amintirilor îi năvăleau cu putere în conștiință. Se plecă spre el, vru să-i

spună ceva, dar nu putu îngăima nimic, de emoție. Totul dură numai o clipită, dar lui îi ajunse pentru întreaga veșnicie a așteptării. Nu se mai putu stăpîni, se aplecă spre ea și-i șopti cu o voce adîncă, pătrunsă de iubire:

— Mańka!

Tresări violent, îl apucă de mînă și îl strînse cu putere, fără să poată rosti vreun cuvînt. Apoi căzu pe scaun. Se ridică, împinse în lături o tavă, deschise un sertar, îl închise la loc și abia după aceea se simți mai liniștită. Miile de simțăminte care o frămîntau se topiră brusc într-unul singur, de dragoste.

— Tu ești? Ești tu cu adevărat?

— Nu m-ai uitat?

— Nu vorbi așa, niciodată să nu-mi spui asta.

Nu putea să-și stăpînească tremurul de bucurie.

— Așa dintr-o dată, e atît de mult... ah, cît am mai suferit... Mă mai iubești? Mă iubești?

— Nu mă-ntreba, niciodată să nu mă întrebi asta, fiindcă vezi singură — răspunse, învăluind-o cu o privire drăgăstoasă.

Se țineau de mîini și se priveau în ochi, destăinuindu-și astfel toată adîncimea iubirii. Jan se gîndea în același timp că ea poate nu știe că el a stat la închisoare, se intimidă și tăcu.

Mańka porunci să se închidă, numără repede casa, închise dulapurile și-i spuse ceva încet bufetierei.

— Să mergem.

Printr-o bucătărioară lungă ieșiră la o scară luminată, pe care urcară spre locuința de la primul etaj. Cînd fură singuri, Mańka i se aruncă de gît și se sărutară cu foc. Se smulse apoi din îmbrățișare și alergă la bucătărie să spună să se pregătească cina.

Jan era orbit de fericire. În timp ce mînca cu o poftă grozavă, Mańka ședea lîngă el, dîndu-i de

toate. Vorbeau foarte puțin, monosilabic și se îmbrățișau într-una.

— Ah, cît te-am dorit!

— Dar eu!

— Cît am suferit!

— Acum toate s-au sfîrșit, o să începem o viață nouă.

— Scumpul meu, așadar tu ești, tu. Înnebunesc, Jasiek!

— Mańka!

Și se aruncară unul în brațele altuia, întinzîndu-și pe fețe untul de la biftecul din care mînca Jan.

— Unde locuiești?

— Deocamdată nicăieri.

— Atunci o să stai la noi. Avem camerele pentru oaspeți. Cînd te-ai întors?

— Abia ieri mi-au dat drumul — îi scăpă și se temu de ce spusese, dar era prea tîrziu.

— Ieri ai ieșit?

— Da, din închisoare, știi că am fost...

— Știu. Din cauza mea. Adevărat? Jasiek drag, iubitule, bunule. Din cauza mea — șopti cu emoție. Nu sînt demnă de tine, nu merit o asemenea iubire. Pentru mine ai suferit atîta, din cauza mea. Nu te voi putea răsplăti toată viața...

— Taci... te iubesc, sînt fericit lîngă tine și nu mai știu decît că te iubesc.

— Spune, spune, dragule. Atîta amar de vreme nu ți-am auzit glasul, iubitul meu.

Răsună clopoțelul la ușă.

Se ridică cu grabă, neliniștită, și, ca și cînd ar fi fost trezită brusc, se uita cînd la Jan, cînd la ușă.

— Mańka! se auzi o voce răgușită din camera vecină.

Mańka nu se mișcă, frîngîndu-și mîinile de frică și disperare.

La sunetul glasului, Jan își săltă capul.

— Dă-mi cheile de la casă, trebuie să iau niște polițe... Hai, dă-mi-le! strigă Ryś intrînd. N-am știut că ai musafiri — spuse, venind mai aproape.

Jan se ridică fără să vrea. Cunoașterea legăturilor dintre ei îl pătrunse ca o răceală de moarte, făcîndu-i o rană ca un cuțit, prin care i se scurgea viața și se strecura în loc gelozia sălbatică, animală a bărbatului.

Recunoscîndu-l, Ryś se opri neplăcut surprins.

— Ia te uită! ce oaspete neașteptat... Ei, ce mai faci... Atîția ani... adevărat, că de mult... Nu mă așteptam să te mai văd vreodată.

— Cred, ți-ar fi fost mai la îndemînă — spuse Jan cu voce aspriță și simți o ură atît de cumplită, încît se reținu cu greu să nu sară la el.

— Mai la îndemînă... o, ce mai e și asta! Dar mi s-a spus că ai murit. I-am spus și nevesti-mi. Nu-ți amintești, Mania, că ți-am spus?

Mańka tăcea, neștiind ce să facă, nu putea să-și adune gîndurile de frica în care se zbătea. Aștepta, credea că din moment în moment se vor arunca unul asupra celuilalt, dar se temea mai mult de plecarea lui Jan. O cuprinse o tristețe răscolitoare și pieptul i se umplu de suspine adînci. Se uita în ochii fostului iubit cu atîta umilință și rugăminte mută, că Jan se întoarse spre ea.

Ryś înregistra această convorbire mută și se înclină pentru a-și ascunde încurcătura.

— Draga mea, du-te tu și dă restul celor din sala de biliard.

Mańka stătea în cumpănă, dar plecă, aruncînd o privire rugătoare spre Jan. Știa că Ryś n-o s-o menajeze față de el.

— Ei, cînd ți-au dat drumul?

— Te-ai însurat cu ea? spuse Jan încet, fără să audă întrebarea lui Ryś.

— Dar cum... hm... după ce s-a mai așezat, omul a început, cum să zic, să simtă lipsa familiei, a unui cămin statornic, a unei inimi iubitoare, și cum Mańka avea nevoie de același lucru, ne-am luat...

— Vă iubiți...

— O, grozav. O să ți se pară caraghios cînd îți voi spune că e o soție neprețuită. Și mă iubește atît de mult, încît ar trebui să caut comparații în *Talmud*. Cîteodată mai calcă ea pe de lături, dar asta nu ne strică iubirea, ba dimpotrivă, o întărește și mai mult.

Și începu să rîdă cu vocea pițigăiată, respingătoare. Se prefăcea stăpîn pe sine, se străduia să pară liniștit, dar se temea de Jan, care tăcea și-l privea cu răceală. Se bîlbîia de frică, așteptînd să fie înșfăcat de gît și sugrumat, dar o ținea mai departe pe un ton dulceag, batjocoritor:

— Voi vă iubeați altfel, vă mîngîiați și vă dezmierdați ca niște fraieri. Noi facem în primul rînd parale. Lumea e așa de josnică, încît numai cei care au bani ies la lumină, restul ajunge la gunoi.

Jan se ridică țeapăn și își luă cilindrul să plece.

— Rămîi la noi. Nu se cuvine să-ți nedreptățești prietenii pînă într-atîta, unde te duci?

— Indiferent unde, poate-ți fac plăcerea și mă spînzur.

— Vorbă de pomană. Cel mult Manieczkăi i-ar prinde bine.

— Cînd te-ai însurat?

— Ho! ho! de vreo doi ani; sîntem o familie cu greutate.

— N-ai fost închis de loc?

— Și de ce, mă rog? Făcu cea mai agreabilă mină. După un an de călătorie m-a prins dorul de Varșovia iubită și m-am întors. M-am însurat, acum am o ocupație și sînt un om cinstit.

— Cînd te-ai întors, Mańka era întreținută de cineva?

— De toți. O lua cine putea, are o inimă cinstită, totuși.

— De unde ai luat-o?

— Aproape de pe trotuar — și-l privi în ochi, șfichiuindu-l cu un zîmbet ironic.

— Minți! strigă Jan și se repezi la el. Liniștea îi dispăru sub această ultimă lovitură, dar se stăpîni și doar îl scuipă cu scîrbă în drept față.

Ryś se chirci ca pentru săritură, înverzi de frică și, temîndu-se de scandal, își înăbuși mînia și șuieră ca un șarpe, prefăcîndu-se glumeț, ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic:

— Ce dracu, crezi că sînt scuipătoare, ha?

— Mulțumește-i lui Dumnezeu că ești atît de josnic, altfel te-aș fi ucis.

— Juszka! Doar n-o să ne certăm tocmai noi? Ție îți place să te înfurii, dar asta e o ciudățenie ereditară a firii tale de șleahtic. Eu înțeleg, ce să-i faci, și nu mă supăr pentru o nimica toată, căci știu că nu vei face rău unui prieten.

Jan se hotărî într-o clipă să rămînă. Simți nevoia nestăpînită să se înțeleagă cu Mańka, ceva îi spunea că nu e totul pierdut, iar Ryś nu era o piedică pentru el.

„Să încerce numai să-mi stea în cale, îl omor ca pe un cîine" — se gîndea, așezîndu-se să termine de mîncat.

Ryś îl urmărea atent, căutînd în minte mijloacele pentru a scăpa de acest dușman. În fine, hotărî ceva, se așeză lîngă el, și îl întrebă confidențial:

— Ascultă, Jasiek, hai să vorbim deschis, ca niște vechi prieteni. Ce vrei să faci?

— Nu știu.

— Oricît te-ai strădui, nu vei fi primit nicăieri. Uite ce-mi trece prin minte: iți dau eu de lucru. Ce-a fost, a fost, iar acum trebuie să trăiești. Unde să te duci, nu? La Mańka nu te mai gîndi, deși îmi e nevastă, e la fel de stricată, ca toate celelalte. Am rugat-o să te viziteze la închisoare — eu nu puteam veni, înțelegi de ce, am prea mulți cunoscuți acolo — mi-a zis că ești un prostănac și n-a vrut să-i mai aduc aminte niciodată. Atît e de parșivă; ar fi sfîrșit la bordel, dacă n-aș fi luat-o eu, iar acum se ține mare.

Jan asculta în tăcere. Îl străbătea o durere ascuțită, pătrunzătoare și avea impresia că cineva i-a înfipt un cuțit în măruntaie și il răsucește într-una. Nu se mai uita la Ryś, de teamă că nu va mai putea răbda chinul și il va ucide. Se străduia să nu mai înregistreze cele ce auzea, să nu mai înțeleagă nimic. Se întorcea mereu cu gîndul la scena revederii, vrînd să-i retrăiască farmecul, dar în același timp nu-l putea împiedica pe Ryś să mai vorbească despre Mańka, nu era în stare să nu asculte amănuntele murdare despre ea, le dorea cu atît mai mult, cu cît il sfîșiau ca niște cîrlige înfipte în carne.

— Uite ce-o să facem — vorbi Ryś mai departe — închiriez eu o prăvălioară în cartierul Praga și organizăm o „cămăruță“ clasa una, hm? e o idee bună! O să se adune și aici o bandă întreagă, nu cea veche, o, nu, una nouă. Lac să fie, că broaște sînt destule! Acolo e mai sigur, aici, deși sînt curat ca lacrima, caltaboșii poliției mă au în vedere. Aranjăm totul pe cinste, o să vezi, în tovărășie, nu? E bine? Știu că ești un băiat de treabă, o să meargă strună.

Îl alinta, se lingușea pe lîngă el în fel și chip, vroia neapărat să-l vadă prietenos, sincer. Îl îndemna călduros să primească acest proiect, vrînd să-l convingă din tot sufletul că e spre binele lui; ar fi putut să scape de el mai lesne, băgîndu-l iar la închisoare, poate pentru totdeauna. Se înflăcără la această idee, căci simțea mînia surdă a lui Jan, iubirea lui pentru Mańka, și se temea de el. Pentru că presimțea eventualitatea cînd amîndoi ar fi vrut să scape de el, și totuși, n-avea putere s-o înlăture. Teama pentru viitorul pe care-l crezuse pînă acum temeinic, iar acum era amenințat, îi dădea aceste accente de sinceritate. O, cît il ura de mult, fie și numai pentru frica pe care o încerca.

— Plec definitiv, plec în America — îi spuse Jan uscat, înțelegînd intenția lui Ryś.

— O idee și mai grozavă — se prinse Ryś repede. Ah, și noi visăm asta. Poate că ne vom întîlni în curînd acolo. În ce mă privește, eu aș prefera să primești propunerea mea, aș cîștiga și eu ceva, dar gîndindu-mă numai la binele tău îți spun: Pleacă. Te putem ajuta cu ceva, nu? Sigur că bani nu prea ai, am putea să te împrumutăm. Ce nu faci pentru un prieten?!

Se așternu tăcerea. Ryś aprecia cu bucurie că e chiar mai bine ca el să plece; oricum, cu „cămăruța“ și-ar fi riscat puțin și propria piele, și începea să se lumineze de mulțumire. Era decis să-i dea și bani de drum, numai să plece; știa prea multe, iar de Mańka nu era de loc sigur.

— Dar ție ți-o fi somn, nu? Draga mea, spune să deschidă o cameră — i se adresă Mariei, care tocmai intra.

— E gata pregătită. Te duci să te culci? îl întrebă, uitîndu-se la el cu o căutătură supusă de femelă.

— Da, bine. Mă simt într-adevăr foarte obosit — răspunse Jan, evitîndu-i privirea.

Mańka deschise camera alăturată, care da în coridor.

— Aici e cam umed, poate în altă parte... uite, aceea dinspre curte ar fi cea mai confortabilă — spuse Ryś nemulţumit de vecintatea prea apropiată.

— Mie mi-e tot una, numai să dorm undeva.

La despărţire, Ryś îl sărută, umplîndu-l de salivă, iar Mańka îi întinse mîna uscată, fierbinte, pe care el abia o atinse cu degetele.

Cînd plecară şi auzi scrîşnetul cheii întoarse în broască, răsuflă uşurat de parcă i s-ar fi luat o greutate uriaşă de pe piept. Se culcă, dar o tristeţe adîncă, durerea şi dezamăgirea nu-l lăsară să doarmă. Venise aici după fericirea pe care o lăsase. Se gîndise atîţia ani la această întîlnire, o aşteptase atîţia ani — şi a fost fericit doar o clipă. Nu existaseră culori în care să n-o fi împodobit cînd se gîndea la ea. Şi-o imagina ca pe întruchiparea perfecţiunii pe care vroia s-o cinstească şi s-o iubească cu atît mai mult în decăderea lui, cu cît el însuşi îşi simţea înjosirea, iar acum!... o... Mańka era soţia lui Ryś! a lui Ryś! O prostituată ajunsă nevasta unui hoţ. Acum ea însăşi fură — şi zăcea ca un mort, asudat de chinuri, epuizat, secătuit de puteri, scîrbit de viaţă. Şi dorise, visase atît de mult că atunci cînd o va găsi nu se vor mai despărţi niciodată, niciodată, iar acum — „ce să fac? — ce să mă fac?". Nu vedea nici o ţintă, nici o luminiţă în întunericul vieţii sale. Se zvîrcolea neputincios, simţind că totuşi o iubeşte încă. O iubeşte ca un cîine care cu toată bătaia, cu tot răul de care are parte, nu pleacă să-şi caute alt stăpîn.

Aţipi, dar se trezi şi sări drept în picioare, părîndu-i-se că venise Mańka şi stă lîngă pat, privindu-l ca atunci cînd intrase Ryś — cu dragoste, rugătoare.

Începînd de a doua zi îşi duceau viaţa în trei. Ryś îl păzea pe el, el o urmărea pe Mańka, iar Mańka pe amîndoi. Discutau despre cele mai indiferente lucruri, dar se ucideau cu privirea, cu gestul şi gîndul. O luptă surdă se încinsese în sufletele lor. O luptă pe viaţă şi pe moarte — unul din ei trebuia să piară. Mańka şi Jan doreau ca Ryś să fie cel doborît. Nu exista vreo înţelegere între ei în această privinţă, fiindcă nu avuseseră încă posibilitatea să vorbească pe faţă, dar Jan citea în fiecare zi tot mai limpede în ochii cenuşii ai iubitei: „Omoară-l, îndepărtează-l, vom fi fericiţi" — şi îi promitea din priviri, cu zîmbetul şi cu gîndul, o fericire cum nu mai cunoscuse. Trăia numai din aceste priviri şi promisiuni şi începea să se simtă bine la ei. Repulsia pentru viaţa agitată se subţiase treptat în lenevirea şi vechea neputinţă din închisoare. Colinda puţin prin oraş, mai juca biliard, iar serile, după închiderea cafenelei, le petreceau prieteneşte, toţi trei. Discuţiile lor ascundeau însă fierberea apei care ameninţa să spargă vasul din clipă în clipă.

Mańka era tot mai nervoasă, Ryś mai liniştit, iar Jan se prefăcea indiferent şi urmărea totul în tăcere. Mînca bine, dormea confortabil, avea linişte — singura lui dorinţă era să perpetueze această bună stare, în care se simţea din ce în ce mai mulţumit. Ştia că va avea toate acestea, şi pe Mańka pe deasupra, numai descotorosindu-se de Ryś. Simţea că asta se va întîmpla, dar cum, nu vroia să se gîndească. Iubirea pentru Mańka pierduse din intensitate, căci, deşi aceasta îşi ascundea instinctiv, pe cît putea, asprimile caracterului ei desfrînat, acoperindu-şi totala descompunere morală cu o mască numai pentru el, o vedea tot mai limpede. Îi era destul de indiferent că bătea servitorii şi că în momentele de furie se trezea în ea femeia de stradă cu

întregul balast de ticăloşie, cu toată sălbăticia brutală a perversităţii. El o iubea şi aşa, în felul lui. Clocotul de energie pe care îl ghicea în ea îl scotea cu încetul din inerţie. Frumuseţea ei în deplina înflorire a celor treizeci de ani îl aţiţa. Bine dezvoltată şi perfect proporţionată, cu temperamentul focos, accentuat şi prin arta unei prostituate de periferie, trezea în el pofta de o intensitate necunoscută pînă acum. Începu s-o dorească, ştiind că totul e doar o chestie de ocazie, numai că Ryś ăsta se încurca mereu printre ei.

Iar Mańka nu neglija nimic ca să-i întreţină patima trezită. Pe de altă parte, ea însăşi îl iubea, cu dragostea cu care pot să iubească numai femeile decăzute. Îl iubise şi înainte, însă abia în vremea cînd trecea de la un amant la altul, în goana neostoită după bani şi plăceri, se deşteptase în ea dorinţa după altă viaţă, curată, înăbuşită de catastrofa despărţirii lor. Simţea că numai cu el şi prin el poate să înceapă altă viaţă. Cu cît se afunda mai adînc în noroi, cu atît creştea mai puternic acest gînd, devenind limanul la care voia să ajungă, indiferent de mijloace. Aduna bani şi îl aştepta pe Jan, simţind că numai lîngă el va renaşte Mańka de altădată, bună şi liniştită. Arestarea lui pentru furt nu făcuse decît să-i mărească dragostea. „Mă iubeşte cu adevărat" — visa adesea cu recunoştinţă, dăruindu-se pasivă adoratorului. După ce Jan se întorsese atît de neaşteptat, trăia doar în aşteptarea clipei cînd vor rămîne singuri şi vor reîncepe viaţa ameţitoare dinainte, la amintirea căreia îi venea ameţeală de plăcere. Se uita atunci în ochii lui ca o vietate domestică, doar, doar stăpînul se va îndura s-o cheme. Zilele se lungeau la infinit. În fiecare noapte încerca să se ducă la Jan, dar Ryś, prudent, se culca acum în sufrageria de lîngă camera în care locuia Jan, şi dormea atît de uşor, că sărea în sus la cel mai mic zgomot. Serile pe care le petreceau în trei erau chinuitor de plăcute pentru ea. Stătea lîngă Jan atît de aproape, încît îi simţea căldura corpului şi îşi împletea picioarele cu ale lui, vrînd să-i transmită toată iubirea pătimaşă care o sufoca. De cîte ori Jan se apleca spre ea, îi lua capul în mîini şi îl săruta cu foc chiar pe gură, pe păr, fără să-l mai ia în seamă pe Ryś care se învineţea de răutate şi teamă, glumind cinic:

— Vă mai aduceţi aminte — he? — nu vă mai săturaţi de ţocăieli.

Mańka răspundea cu sărutări înfocate, privindu-l sfidător.

— Ce, voi credeţi că eu sînt un boşorog bun numai de spart nuci, că nu mai sînt aici — continua pe un ton de glumă, deşi îl îneca furia şi îl sfîşia o dorinţă cumplită de răzbunare.

— Poţi să stai liniştit, nu ne împiedici — îi răspundea Jan.

— Ce generos eşti, auzi, nu-i împiedic în casa mea!

— Ascultă, băieţaş, lasă vorba, că de la întîi pot să mă lipsesc de serviciile tale.

— Văd că Manieczka e în formă, parcă ar jumuli vreun tip — răspunse Ryś liniştit, aruncîndu-le o căutătură ameninţătoare din ochii verzui.

— O să-l aranjăm amîndoi — spuse Jan apăsat.

— Încercaţi — şuieră Ryś şi începu să-şi mîngîie barba roşcată.

— Nu mîrîi, căţeluşule, e prea mare osul pentru dinţişorii tăi stricaţi.

— Nu te teme, sufleţelule, o să-l rod eu.

— S-ar putea să ţi se pună botniţa înainte — interveni cu îndrăzneală Mańka, aproape decisă la o explicaţie hotărîtoare şi, încolăcind cu o mînă gîtul

lui Jan, cu cealaltă pipăi maxilarele proeminente ale lui Ryś.

— Oho, nu e chiar aşa de uşor — mormăi acesta, adîncindu-se în fotoliu. Pricepu momeala, dar se hotărî să nu-şi piardă cumpătul, oricît l-ar costa. Se gîrbovi, înfăşurîndu-se în ura care-l sfîşia, înţepenind aproape de efortul pe care-l făcea să se stăpînească. Dinţii îi clănţăneau de furie, dar ochii priveau iar dulceag şi cu ironie. Atingerea Mańkăi îl arse ca o flacără; i-ar fi înhăţat cu plăcere mîna cu dinţii, dar se înfrînă la timp şi exclamă cu un interes prefăcut:

— A, Juszka, ştii că şeful tău a dat ieri faliment.

— Faliment?

— Da, e complet ruinat.

— Cine l-a ajutat?

— Cel mai mult Bronka, ţi-o aminteşti? aia care se ţinea cu Wacek.

— I-a cedat-o lui taică-său?

— Ei, i-a cedat-o... bătrînul i-a smuls-o. Cît pe ce să se omoare pentru o scîrbă.

— Şi cu Waćek ce s-a întîmplat?

— Are dugheana lui. S-a socotit cu patronul şi a încasat de pe urma lui... ho! ho! e un şmecher fără pereche.

— S-a însurat?

— Da, cu Zosia lui Pudełko, pentru că pe pocita cealaltă i-a suflat-o primul ideal al Manieczkăi.

Jan îl privi întrebător.

— Nu l-ai cunoscut? Marczewski. A pierdut tot cu Mańka, ce era să mai facă? A trebuit să se însoare, fie şi cu una pocită.

— E poveste veche, nu mai interesează pe nimeni — şopti Mańka cu răutate, înţelegîndu-i tactica.

— Pe mine mă interesează grozav. Mie îmi place atît de mult trecutul...

— Care, cel din Nerczyńsk? adăugă Jan, aducîndu-şi aminte amănuntele care se povesteau în închisoare pe seama lui Ryś.

— Din Nerczyńsk! strigă Ryś, ridicîndu-se brusc în picioare.

Era foarte sigur că absolut nimeni nu-i cunoaşte trecutul şi această descoperire îl îngrozi aşa de tare, că de frică îşi pierdu cumpătul dintr-o dată, păli, îngăimă ceva, privind în jur cu teamă, dar se stăpîni într-o clipă şi continuă încet, ca să-şi ascundă emoţia.

— Vorbesc de trecutul nostru — şi o arătă pe Mańka — îmi place mult să-mi amintesc de numeroasele ei idealuri, de grămezile acelea de bani. Prin faţa ochilor înceţoşaţi de iubire îmi trec diferite scene şi zăresc cu plăcere nespusă cum...

— Poţi s-o laşi baltă, ai dat peste un public nepăsător — spuse Jan repede, văzînd supărarea pe care i-o producea Mańkăi acest început.

— Păcat, sînt scene ca-n romane.

— Eu aş putea să-ţi povestesc nişte scene mai interesante, din Siberia, dar o las moartă, nu mă încîntă de loc — şi privi ameninţător la Ryś.

Cînd plecară să se culce, Ryś îl opri pe Jan, spunîndu-i:

— Mîine avem musafiri, rămîi, măcar pentru seară, ai să faci cunoştinţe frumoase.

— E un bal?

— Nu, o seară de joc de cărţi.

— Totdeauna m-a plictisit preferansul.

— Merită să vii, chiar la un preferans. Pichetul, stosul, tociul — astea sînt jocurile noastre de cărţi.

— Cine joacă?

— Învăţăceii care se prind la farmecele scumpei mele soţii. Ce te uiţi aşa, ca şi cînd n-ai înţelege? Ţie pot să-ţi explic, fiindcă între prieteni nu tre-

buie să existe nici o taină. Se strîng adoratorii vechi și noi ai Mańkăi, se pregătește cina, se poartă discuții agreabile, apoi careva dintre ai noștri propune așa, ca din întîmplare, un joc, pune banca, Mania zîmbește fermecător sau dimpotrivă — destul că treaba merge strună. Nevesti-mi îi trec prin mînă milioane și joacă! Trebuie s-o vezi cum îi jumulește, trebui s-o vezi, ca să ai idee cît e de genială la treabă.

— O asemenea elevă te onorează.

— Din nefericire, nu-i a mea. E capodopera lui Wolman, ții minte, girantul nostru. El i-a făcut educația, au colindat împreună tot imperiul. Eu sînt un novice fără însemnătate pe lîngă ea.

— Mai ai ceva de spus? Eu o salut între timp pe această maestră. O sărută pe Maria, care stătea încurcată, și plecă rîzînd zgomotos de figura lui Ryś.

Dormea de cîteva ceasuri, cînd îl trezi deodată un foșnet; auzi scrîșnetul cheii în ușa de la sufragerie, unde dormea Ryś. Se săltă puțin, gîndindu-se că Ryś se furișează încet spre el ca să-l omoare.

— Eu sînt — șopti Mańka, închizînd ușa după ea.

Jan se sculă uimit și aprinse lumînarea, fără să-și dea seama ce face. Numai în cămașă, cu o năframă aruncată pe umeri, Mańka se așeză în pat lîngă el.

— Ce s-a întîmplat?

— Nimic, dar trebuie să ne înțelegem. Trebuie să-ți spun...

— Că ești nevasta lui Ryś, știu asta — o înfruntă batjocoritor. Îi era somn.

— Nu sînt nevasta lui.

— Nu, doar întreținută? simți o dorință sălbatecă s-o chinuiască.

— Jasiek... îngînă ea.

— Nu mai face pe rușinoasa, nu e primul tău grajd.

Mańka zvîcni violent, ca sub o lovitură, dar se așeză imediat; o roșeață întunecată de umilință dureroasă i se așternu pe fața de marmoră. Cuvintele lui o dureau cumplit, pătrunzînd-o adînc, ca un cuțit înghețat.

— Ah, dacă ai ști...

— Cît mă iubești, nu? Lui Ryś i-o spui în fiecare zi, iar altora în orice ocazie. Se vede că nu e prea mare dragostea asta, de vreme ce o împarți atît de ușor tuturor care-ți plătesc. Draga mea, nu mă lua drept un prost care să te creadă.

— Nu mă mai chinui, că mă omori.

— Mă mir că una ca tine se mai ține după mine. Aici te-a înșelat mirosul, eu sînt lefter.

— Jasiek, fie-ți milă!

— Așadar, tu mă iubești?! și rîse încet, fără să știe de ce, tot așa cum nu știa de ce în clipa asta simțea o adevărată ură pentru ea, i se părea respingătoare, iar ea se uita la el cu dragoste, șfichiuită ca de bici de ironia lui neașteptată. Cu toate că se îndoia sub povara indiferenței lui nemiloase, deși tremura de durere și teamă, începu să vorbească șoptit și grăbită, parcă temîndu-se că nu-i va ajunge timpul să spună tot ce simțea.

— Poți să rîzi, dar eu am să-ți spun și așa că te iubesc. Bate-mă, dar nu voi înceta să te divinizez. Voi fi cîinele tău, sluga, sclavul tău, numai ia-mă. Eu am așteptat atîta clipa asta, și tu — Jasiek, crudule... Cîndva mă iubeai, eram fericiți, mă credeai.

Pe Jan îl trecu un fior la această amintire, îi părea rău și ura lui se transformă într-o moliciune drăgăstoasă.

Mańka ghici schimbarea care se petrecea în el și se simți mai ușurată.

— Să nu-l crezi pe ciinele ăsta, că n-am vrut să viu la tine la închisoare, m-a îndrumat greşit şi nu te-am putut găsi, deşi te-am căutat. Mai tîrziu mi-a spus că ai murit, dar nu l-am crezut şi te aşteptam mereu. Aşa cum te-am aşteptat atunci cînd ai plecat ultima dată de acasă, îţi aminteşti? Am aşteptat îndurerată cu moartea în suflet — am aşteptat o zi, două — îmi ieşeam din minţi, mă zbuciumam de disperare — am aşteptat zadarnic — nu te-ai mai întors. Nu-ţi mai spun cît am suferit, pentru că ar trebui să mor a doua oară, dacă m-ai iubi, ai citi asta în ochii mei, dar tu rîzi ca de o nouă minciună, nu-i aşa? O, e o minciună sîngeroasă, care taie ca un cuţit, rîzi de ea — izbucni în lacrimi de durere.

— Mańka — şopti Jan şi, impresionat de accentele sincere de durere şi iubire, o strînse la piept.

— Apoi a venit poliţia, au cotrobăit şi au luat tot, împroşcîndu-mă cu noroi: mi-au spus de nenorocirea ta şi m-au lăsat în nesimţire. Am rămas singură cu mintea zdruncinată de grija pentru tine, bolnavă. Abia la spital m-am înzdrăvenit, îmi luaseră totul şi rămăsesem fără un ban. După aceea... — se opri o clipă cu răsuflarea întretăiată, vorbea scurt, întrerupt, cutremurată de durere. Pe urmă am început să alunec pe panta care m-a adus aici. Am rămas singură.

— Şi copilul?

— A murit la spital. Judecarea ta m-a făcut cunoscută în tot oraşul şi nimeni nu mai vroia să mă primească în serviciu. Aveam o reputaţie prea deochiată. N-am putut să fac nimic, căci cu franceza mea de pension şi cu cîntatul la pian puteam să crăp de foame şi nu vroiam asta, pentru că te aşteptam pe tine. Pentru că mergînd pe jumătate moartă prin oraş, roasă de mizerie, aşteptam să te întorci, şi trebuia să trăiesc. Oh, înţelege, ce chinuri am îndurat, cît de deznădăjduită am fost...

— Te-ai vîndut?

— Aşa e, dar era singurul mijloc de care mai dispuneam, sau moartea.

— Ah, ticăloaso, scîrnăvie, stricato. Spălătoreasă să fii, bucătăreasă, să cari apă şi să mături străzile, dar să fii cinstită — şuieră Jan înfuriat subit.

— E adevărat, eu nu m-am gîndit la asta, şi apoi nici nu ştiam dacă aş fi putut trăi aşa — spuse încet, cu umilinţă.

— Ah, ce mai pereche potrivită sîntem! Un hoţ şi o tîrfă! şi chicoti răutăcios.

— Jasiek, încetează, pentru numele lui Dumnezeu, te rog, încetează odată. Eu nu mai pot răbda, nu mai pot, mi se rupe inima de durere, am venit la tine plină de dragoste, am venit numai pentru că mă gîndeam că mă iubeşti, dar ura nu ţi-o pot suporta, nu... Crezi oare că m-am tăvălit prin noroi fără să-mi dau seama ce fac şi că nu m-am gîndit la nimic cînd mă ofeream oricui plătea? Ştiam cît păcătuiesc, dar ştiam şi că te iubesc din ce în ce mai mult şi mă hotărîsem să fac rost de bani chiar cu preţul înjosirii mele, ca să te smulg cu forţa din închisoare şi să fug cu tine oriunde vei voi. Tu mă iubeşti, te-ai înăcrit numai, Ryś ţi-a otrăvit liniştea, vorbindu-ţi despre mine. Tu mă urăşti pentru că mă iubeşti, nu? Jasiek... dragul meu, iubeşte-mă, pentru mine tu eşti totul pe lume. Dacă nu m-ai iubi, ar trebui să mor. O să trăim împreună, o să fim fericiţi. Ai avea tu inimă să nu-mi dai o clipă de fericire, pentru tot ce am suferit şi am sacrificat? O să plecăm din Varşovia, undeva departe, unde nu ne cunoaşte nimeni. Mai avem încă vreme să fim buni, în ciuda destinului şi a oamenilor.

Vom fi fericiţi chiar dacă însuşi Dumnezeu ar fi împotrivă. Ah, cît de mult mi-am visat totdeauna o viaţă liniştită, retrasă. Atîta am dorit să mă smulg din iadul acestei vieţi. Lumea o să uite de noi, şi noi, fericiţi, o să uităm de supărări. Mă iubeşti şi vei rămîne.

Îngenunche lîngă pat, îl săruta, cuprinzîndu-l într-o strînsoare nebună şi lacrimile i se scurgeau pe faţă, îi răsunau în glas.

— De-aş uita — şopti, lăsîndu-se, supus, în seama dezmierdărilor, şi încrîncenarea îi dispăru cu totul din suflet.

— O să vezi că vom uita.

— Adevărat, n-am putea să trăim dacă n-am uita suferinţele încercate.

— Mă iubeşti? N-ai să mă părăseşti?

— Te-am iubit totdeauna, totdeauna am fost şi sînt numai al tău.

— Am ceva bani cîştigaţi din această afacere. O să ne descurcăm noi. O să ne ajungă. Numai să nu mă părăseşti. Ştiu că sînt rea, dar dacă nu m-ai mai iubi, aş fi îngrozitoare. Ia-mă în stăpînire ca pe orice lucru şi pe vecie, dragul meu, îngerul meu, iubitule — cerşea, tîrîndu-se înaintea lui nebună de dragoste.

Răutatea lui de moment pierise, o mîngîia, îmbătîndu-se cu frumuseţea corpului ei minunat şi se gîndea că totuşi o vor duce bine împreună. Părerile de rău şi dezamăgirea dispăreau treptat din sufletul lui sub năvala bucuriei tot mai mari de a o avea în braţele sale. Îi era tot mai recunoscător pentru iubirea ei nebună, sălbatică, dar adevărată. Nu, fie ce-o fi, n-o va mai părăsi pînă la moarte. Îi despleti părul lung şi îşi înfăşură gîtul cu suviţele negre, ca şerpii.

— Sîntem legaţi pînă la moarte, şi chiar după moarte, de aceste cătuşe veşnice.

— Înnebunesc de fericire! Şi îl săruta cu atîta patimă că-i lăsa urme însîngerate.

— Ce facem cu Ryś?

— Cu Ryś? Îl voi arunca afară ca pe un cîine, va pleca fără să facă scandal, fii sigur. Are nevoie de tăcerea mea, o să terminăm repede cu el, s-a îmbuibat destul. Dacă tu nu vrei să te amesteci, găsesc eu pe cineva care să aranjeze treaba şi să-l arunce la gunoi, ca pe un hoit.

— N-o să-ţi vie chiar atît de uşor — le răsună în urechi vocea răguşită a lui Ryś.

Mańka sări înfricoşată în picioare, înlemnind aproape din cauza acestei intervenţii neaşteptate.

— Tu să mă aranjezi pe mine, să mă arunci ca pe un hoit? eu să tac şi tu să te descotoroseşti de mine? vorbi repede, ridicînd treptat vocea pînă la intensitatea ţipetelor. Tu să-mi dai cu piciorul — a... te trimit în Siberia, canalie. În Siberia, criminalo, ţi-ai ucis propriul copil, căţea! de astă dată nu-mi scapi.

O apucă de păr şi începu s-o lovească cu pumnii, înnebunit de furie.

Jan stătea ca paralizat de această explozie neaşteptată şi abia cînd Mańka începu să urle de durere sub ploaia de lovituri, îşi veni în fire şi se repezi la Ryś.

Se încinse o luptă înverşunată. Deşi mic de statură, Ryś era foarte puternic, se zbătea ca un turbat, muşca, sfîşia cu dinţii, lovea cu picioarele. Se izbeau de pereţi cu îndîrjirea surdă a ucigaşilor. Căzură la pămînt, gîfîind de sforţare, tăvălindu-se, înjurînd şi lovindu-se năuci.

Mańka, întărîtată, sălbatică, sărea în jurul lor şi cînd putea să-l ajungă pe Ryś, îl zgîria cu un-

ghiile, îl muşca de picioare ca un cîine turbat, asmuţindu-l pe Jan cu urlete întretăiate de efort.

Iar ei se ţineau de gît şi se sugrumau, rostogolindu-se pe duşumea ca nişte gheme uriaşe. Feţele vinete, însîngerate, încordate de moarte, animalizate luceau în lumina luminării ca nişte vedenii.

Deodată Jan răcni şi îi dădu drumul, răsucindu-se spre perete. Căpătase o lovitură de cuţit în şold, dar, adunîndu-şi toate forţele într-o ultimă sforţare, cu o furie înfricoşătoare se aruncă spre Ryś, care tocmai se ridica, îl înhăţă cu o mişcare rapidă şi îl trînti cu toată puterea de podea, apoi, înainte ca acesta să se poată feri, îl apucă de cap şi îl izbi de cîteva ori de piciorul de fier al patului. Pîrîul de sînge ţîşni în sus pînă pe aşternut. Ryś scăpă cuţitul din mînă şi se prăbuşi ţeapăn.

Mańka lovi cu picioarele pe cel căzut, pînă cînd Jan o dădu cu greu la o parte, căci se smulgea şi izbea ca un animal dezlănţuit.

— Îi ajunge, lasă-l.

— Să moară, fir-ar al dracului, să crape odată — şi sări iar, înnebunită, înspăimîntătoare în sălbăticia ei.

— Destul, dă-i drumul — o prinse de umeri şi o azvîrli pe pat. Abia atunci îşi reveni.

Jan, deşi rănit, vînăt şi tremurînd de epuizare, începu să se îmbrace. Nu se gîndea la nimic, simţea doar că trebuie să plece, să fugă de aici.

Mańka şedea, suflînd din greu, cu ochii aţintiţi înainte.

După ce se îmbrăcă, Jan se întoarse spre ea, ţinîndu-şi pălăria în mînă şi îi spuse:

— Ei, rămîi cu bine.

Se ridică şi sări la el, ţipînd.

— Nu pleca!

— Mă duc, trebuie să plec, în lumea largă — răspunse Jan rece, îndepărtînd-o cu blîndeţe.

— Ei bine, n-o să pleci!

— Cu forţa nu poţi să mă reţii, te-aş ucide! Simţi în el o putere care nu se da înapoi de la nimic.

— Te va opri el — şi arătă spre cadavrul lui Ryś.

— Sîntem chit. Tu ai ucis un copil, iar eu poate l-am omorît pe el. Asta, deci, nu mă poate opri. Lasă-mă.

Vorbea foarte liniştit, punîndu-şi mănuşile.

Mańka nu se dădu la o parte, îl privea numai, hotărîtă, cu o îndîrjire neclintită.

— N-am omorît eu copilul, mîine poţi să te convingi de asta, dar trebuie să rămîi, acum eşti al meu şi nu-ţi mai dau drumul.

— Plec — şopti cu ochii strălucitori, şi strînse pumnii fără voie.

— Nu poţi să pleci şi să mă laşi singură.

— Vrei să se strîngă toată casa aici? şi se apropie ameninţător.

— Bate-mă, omoară-mă. Am să strig, am să chem oamenii, să afle toată lumea, mi-e tot una... dar nu te las. Dacă vrei... plecăm amîndoi...

— În lături, scîrbă — şi o îmbrînci cu putere, de căzu, lovindu-se cu capul de uşă, dar se ridică şi cu o mişcare fulgerătoare luă cuţitul de jos căzîndu-i la picioare.

— Ia-l, omoară-mă şi pleacă. Ai milă de mine şi loveşte, te rog în genunchi, loveşte, oh, Jasiek, omoară-mă sau rămîi, nu mă lăsa singură — şi-i suspina la picioare, cutremurată de plîns, nu mai putea să vorbească, bîlbîindu-se torturată de groaza fără margini că va fi părăsită. Tremura ca frunza, şi-i îmbrăţişa picioarele cu disperare, se arunca pe jos în faţa lui şi îl conjura, ameninţînd cu cuţitul şi cerşindu-i milostivirea. În adîncul sufletului,

lui Jan îi era milă și îi părea rău de ea, simțea însă în același timp o dorință tot mai mare de a scăpa de afacerea asta scîrboasă.

Se lăsă dezbrăcat în tăcere și o urmă în camera ei. Se așeză, dar cu gîndul fugi, strecurîndu-se pe străzi, alergă, călători cu trenul, merse iar pe niște cîmpuri așternute cu zăpadă și se dezmetici abia cînd văzu casa părintească, neștiind de unde i se ivise în minte această imagine, fiindcă se pomenise acasă, deși nu fugise într-acolo. De unde această vedenie tot mai limpede, mai străluminată de amintire și idealizată de dorul neașteptat, cuceritor, care se desprindea de undeva din creier, îi lua în stăpînire inima și îl atrăgea, chinuindu-l pînă la pierderea cunoștinței?

Nu răspunse la sărutările și mulțumirile Mańkăi, care îngenunchease înaintea lui, chemîndu-l cu cele mai dezmierdătoare nume, și făcea mii de planuri pentru viitor, fredonînd aproape nebună de bucurie. Îi răspundea cînd și cînd și îi mîngîia în neștire părul bogat, despletit, cuprins dintr-o dată de o emoție care își avea izvorul în amintirea celor de acasă. Se simțea bun și milostiv față de ea. Nu mai vorbiră de Ryś, nici nu se mai gîndeau la el, luați de vîrtejul unei fericiri amețitoare, ea că nu o părăsise, iar el din cauza amintirilor.

Cînd se culcară, i se dărui cu patimă sfîșietoare. El o luă, dar se simțea rece și fără vlagă, sărutările ei parcă îi produceau durere, iar mîngîierile i se păreau respingătoare. Îl cuprinse o scîrbă fizică simțind-o ghemuită la piept, arzînd ca focul și înnebunită de plăcere. Adormi repede, obosită și fericită. Iar el stătea cu ochii larg deschiși, pironiți în întunericul nopții. Se trezi în curînd, neștiind dacă adormise, și încercă să doarmă, dar nu putu — liniștea nefirească îl strivea, umplîndu-l de neliniște. Respirația regulată a Mańkăi îl irita ca un zgomot monoton. Își înfundă capul în pernă și zăcu așa multă vreme, dar somnul nu venea. Candela aprinsă la icoană răspîndea un praf slab de lumină, atrăgîndu-i ochii. Era o liniște atît de mare, încît auzea pocniturile ușoare ale fitilului. Doar un tremur parcă străbătea camera din cînd în cînd, ca o umbră, la trecerea căruțelor, și geamurile zăngăneau. Melancolia liniștii era profundă; flacăra candelei așternea peste toate lucrurile o îngîndurare transparentă. De pe pereți și din ramele tablourilor păreau că se pleacă în pîlpîirile mai vii ale luminii capete și siluete pictate, atît de plastic reliefate pe fondul întunecat, încît păreau că tremură, că trăiesc. Umbre cenușii, pătrunse de lumină, ca suporturile de muselină, se lipeau de tavan, piereau în adîncituri și prin unghere.

Stîrnit de ceva, de ce anume nu-și dădea seama, Jan se ridică și ascultă sprijinit în cot, ațintind ușa neagră a camerei în care zăcea Ryś. I se părea că aude ceva ca un geamăt, apoi iar că vede pe cineva cum vine de acolo, cum se strecoară, se ascunde, se leagănă o dată cu umbrele și înaintează spre el, tot mai mare, mai mare... O sudoare abundentă îi broboná fruntea, iar frica îi încleștă maxilarele. Se lăsă să cadă pe pernă de slăbiciune și închise ochii ca să scape de halucinații, dar mai că nu țipă de groază; acel cineva se aplecase deasupra lui, îl vedea prin pleoapele închise. Icni încet, încremenind, pentru că în această siluetă cenușie, uriașă, îl recunoscuse pe Ryś. Vedea, i se părea cum nu se poate mai clar că Ryś, năclăit de sînge și cu capul spart, se îndrepta cu ochii închiși către el, se apropia de el, era aici, ținînd cuțitul în mînă și mișcîndu-se într-una, țeapăn ca un mort. Apoi parcă se risipi, acum îi vedea numai capul înotînd

într-o masă uriașă de întuneric, capul din care se scurgea sîngele, a cărui căldură o simțea pe mîinile sale.

Sîngele acesta îl arde și îl umple de scîrbă, de repulsie — vrea să fugă, dar nu se poate mișca. Și iar dormi greu, fără coșmaruri.

Liniștea era și mai adîncă. Ecoul discuțiilor trecute, al hohotelor de rîs și al oftaturilor devenite tăcere, al vieții care se consumase între pereții aceștia, părea că reînvie și răsună în tonuri abia perceptibile, se tîrăște pe ziduri, legănîndu-se pe valul cenușiu al umbrelor, auzit din ce în ce mai încet, mai încet, mai încet...

Se trezi și fantoma se ținu iar după el. Acum i se părea că Ryś mișcă din buze, nu-i auzea glasul, dar știa că îi spune: „M-ai ucis, m-ai ucis“ — și ținea mereu cuțitul în pumnul încleștat, mișcîndu-și buzele însîngerate.

„M-ai ucis, m-ai ucis...“

Și Jan se închircește de spaimă, încremenește într-un chin groaznic, totul se acoperă de ceață, în creier i se învîrtește o vîltoare nebună, haos de gînduri ivite dintr-o dată la lumină, imagini, scene — totul afundîndu-se în disperare, zbucium și frică.

„Ah, să fug, să fug — gîndește, în sfîrșit, după multă vreme — să fug în lume, unde-oi vedea cu ochii. L-am ucis, cu siguranță“ — își amintește brusc și se simte cuprins de un frig pătrunzător care îl apucă de pe la genunchi, ca și cînd l-ar îngheța cineva treptat.

— La-m ucis — șoptește, clănțănind din dinți de frig, și, neputînd să se mai împotrivească dorinței stîrnite, se scoală din pat și se furișează încet, fără zgomot, spre ușa întredeschisă; ajunge la prag, dar nu mai e în stare să facă nici un pas. Simte că ceva oribil îl apucă de gît și îl sugrumă, inima

încetează să-i mai bată, înăbușită, și fiecare fibră îi tresare în strălucirea bruscă, orbitoare a înțelegerii.

Se întoarse și începu să se îmbrace în grabă. Un singur gînd i se mișca în creier, ori mai degrabă dorea un singur lucru — să fugă. Să fugă din casa asta, dintre pereții ăștia, din întunericul acesta, de aceste fantasme.

Trase zăvorul și ieși.

Mańka nu se trezi din somn.

Poarta era deja deschisă, o zi de ianuarie se scurgea alene prin deschizăturile înguste ale străzilor.

Alergă pe străzi, și, aproape fără să știe cum, se pomeni la gară. După o oră era departe de Varșovia. Cînd îl învălui aerul înghețat și ochii i se opriră pe întinderile albe, nesfîrșite ale cîmpurilor închise de perdeaua pădurilor vineții, uită de toate. Simțea în el o bucurie uriașă, copilărească, așa cum încerca mai demult cînd se întorcea acasă de sărbători; îi creștea inima de fericire și gîndul îi fugea înainte, acolo, la ai lui. Coborî tot mai nerăbdător la o stație, tocmi o brișcă și plecă.

Întunericul începea să se aștearnă tăcut pe pămînt, dar, înainte de a ajunge, zări totuși, de departe, clădirile orășelului și coroanele uriașe ale copacilor printre care îngălbeneau acoperișurile de paie ale acareturilor din curtea lor. Spuse vizitiului să meargă pînă la stația de poștă și acolo se închise într-o cameră, pentru că meleagurile natale îl chemau ademenitoare. Abia acum, cînd era aproape, începea să-i fie frică de tatăl său.

„Cum o să mă primească? Ce-o să le spun?“ — se gîndea, privind pe fereastră. Hotărî să se ducă acasă după căderea nopții; i se părea că pe întuneric va avea mai mult curaj.

„Ce să fac? Ce să le spun?" și se plimba prin cameră; era atît de surescitat, încît tremura din ce în ce mai tare. „Cum o să mă întîmpine?"

Își aminti deodată că trebuie să mai aibă la el scrisoarea pe care o primise în închisoare de la tatăl său. Uitase cu totul de ea. O găsi în portofel și, apropiind hîrtia îngălbenită de fereastră, o citi de cîteva ori, cuprins de o mîhnire tot mai mare. Altceva căuta el acolo — în zadar. Scrisoarea era scurtă, fără titlu:

„Nu mai ești fiul nostru. Nu te blestem pentru dezonoarea pe care ne-ai făcut-o, tu, fiu de șleahtici, dar nu mai vreau să știu de tine. Pe mama am scutit-o de rușine, i-am spus că ai murit. Józio a și făcut o slujbă pentru tine, ca să știe toată lumea că nu mai trăiești. Pentru noi ai murit, și să pieri, hoțule și falsificatorule. Dacă n-o să putrezești în închisoare și vei cuteza să apari înaintea mea — te omor."

Nimic mai mult, nici măcar un cuvînt în legătură cu banii, îl lăsa pe el să hotărască ce va face cu ei.

Se înnoptase de-a binelea, dar Jan stătea mai departe cu ochii pironiți asupra scrisorii, i se părea că literele strălucesc cu o lumină care îl ardea pînă în măruntaie. Știa că tatăl său nu-l va ierta niciodată.

„Nu pot să mă duc acolo, nu pot" — repeta mereu, dar simțea că nu va fi în stare să se împotrivească dorinței care-l trăgea spre casă. Se mai gîndi și își spuse cu răceală că, la urma urmei, îi este tot una. „Nu mă duc. Mama m-a plîns ca pe un mort... să mai apar în fața ei... nu, niciodată. Ce să-i spun? Că am fost la închisoare... o, nu... — și imediat își închipui uimirea și durerea ei — nu, asta ar ucide-o. Ce mai încoace și încolo, destul cu duioșiile, plec, fie și în America, și uit de toate" — dar

simți că nu va uita și nu va putea să plece fără să-i vadă.

Nu se putea hotărî ce să facă. În sfîrșit, ca să nu se mai răzgîndească, comandă repede o birje pentru primul tren.

„Doar să-i văd, chiar și prin fereastră, și plec" — și se duse; alergînd repede, înconjură orășelul pe cîmp, ca să nu se întîlnească cu nimeni, și își încetini mersul abia la marginea pămînturilor părintești, furișîndu-se prin șanț, la adăpostul tufișurilor.

Se oprea mereu și îmbrățișa cu privire îndrăgostită această bucată de pămînt acoperită cu zăpadă, odihnindu-și sufletul într-o duioșie nesfîrșită. Îl năpădea o bucurie ca atunci cînd regăsești ființele dragi, pe care le socoteai pierdute. Se unea iarăși cu pămîntul acesta, îl simțea în el, privea cu dragoste la copaci, întîmpina cu emoție pietrele uriașe acoperite de mărăcini, atingînd cu degetele într-o dezmierdare nespusă pămîntul, arborii. Asculta cu încîntare ecourile naturii, părîndu-i-se că simte răsuflarea grea a pămîntului.

Cumpenele fîntînilor începură să scîrțîie. „Adapă caii" — gîndi, și auzi gîlgîitul apei vărsate în jgheaburi și nechezatul liniștit al cailor. Nu-i era frig, dar tremura atît de tare, că nu-și putea stăpîni clănțănitul dinților.

Intră în grădină și se opri la peluza de lîngă casă.

Era liniște. Cerul scînteietor de miliarde de stele atîrna tăcut deasupra lui. Luna lumina din plin. Umbre lungi, de culoarea granitului, se întindeau pe lîngă copaci. Obloanele trase nu lăsau să se strecoare nici o rază de lumină dinăuntru. Era atît de aproape și nu putea să ajungă la ei; se frămînta de teamă.

În sfîrșit, se strecură cît putu de încet în coridorul care ducea spre interior printr-o ușă cu geamuri. Apăsă ușor clanța, dar era închisă pe dinăuntru. Pe aici intrau numai vara. Înconjură casa, sări gardul în curte și se apropie murind de frică, atras de o forță irezistibilă. Tinda era deschisă, intră cu prudență și se opri lîngă ușa ce dădea în coridor. Casa era împărțită în două de tindă: într-o parte erau odăile de locuit, iar în cealaltă bucătăria, camera slugilor și cămara. Încăperea în care dormeau și își petreceau serile dădea spre curte și se ajungea la ea trecînd prin primele două.

Jan sta lipit de perete și asculta. Din bucătărie răzbăteau rîsete zgomotoase și uruitul ciacîrelor, iar dinspre camerele de locuit un murmur monoton, ca și cînd cineva ar fi citit undeva, departe. Stătea pironit pe loc, neavînd putere nici să se miște, cu toate că își spunea mereu:

„Numai să-i văd și plec..."

Vremea copilăriei îi răsări în minte atît de vie, amintirile se depănau cu atîta limpezime, că adesea uita cine este și de ce venise aici — începea să i se pară că abia a ieșit din casă și îl așteaptă pe Józio ca să alerge împreună prin zăpadă, să se tăvălească cu plăcere în acest așternut alb și apoi să se întoarcă iar înăuntru — dar dorul adînc și durerea sfîșietoare i se strecurau în suflet și îl chinuiau, împăienjenindu-i ochii de lacrimi amare. Se străduia să gonească din minte aceste amintiri ca pe niște cîini răi, repetîndu-și într-una:

„Să-i văd și plec."

Pipăi în întuneric ușa de lemn, deschizînd fără zgomot încuietoarea străveche. Îl învălui aerul cald, încărcat de miros de mere. Mai că leșină de emoție.

Ușa spre camera vecină era deschisă, iar cea de la dormitorul bătrînilor crăpată pe jumătate, lăsînd să se scurgă în întuneric o fîșie lungă de lumină.

Gîndurile i se învălmășiră și se opri îndelung ca să-și revină, apăsîndu-și inima cu mîna, căci avea impresia că ar putea să i se audă bătaia.

Auzea limpede vocea fratelui care citea, și uneori pe aceea înceată și melodioasă a mamei, al cărei sunet îl pătrundea cu un pîrîu de căldură uriașă, cutremurîndu-l ca un curent electric. Deși tremura de mai că-și pierdea cunoștința din cauza sforțării pe care o făcea să se stăpînească, se tîrî la ușă și privi înăuntru.

„Pînă cînd a venit Cel a cărui împărăție nu este în lumea aceasta și a zis: Veți fi răscumpărați."

Cuvintele cădeau asupra lui ca un foșnet de curcubeie, prin fața ochilor îi jucau fîșii sîngerii și miliarde de puncte luminoase și violete, dar nu înțelegea nimic.

Mama ședea într-o latură a mesei, îi vedea numai profilul feței îmbătrînite, obosite. Împletea la un ciorap, aplecîndu-se mereu să caute ochețíi pierduți. Tatăl stătea înaintea ei. Își sprijinise fața colțuroasă și uscată într-o mînă și asculta. Zbîrciturile îi arau ca niște brazde obrazul pe care se așternuse o asprime împietrită, intolerabilă, aproape stihinică. Józef nu se vedea, stătea în colțul celălalt.

„Și venea la El tot natul care suferea și care se zbuciuma, care aștepta alinarea și care cerea iertarea. Iar El a zis: Binecuvîntați cei ce suferă, căci a lor e împărăția cerurilor!"

Și Jan îngenunche lîngă prag și plînse, simțindu-se fără nici o vlagă. Ceva din tabloul acesta, din fețele iubite, din liniștea aceasta se desprindea ca

o emanație și se scurgea în el, cufundîndu-l în puterea dulce și moleșitoare a unei iubiri nemăsurate.

— Plec numaidecît. Trebuie — șoptea cu buzele palide, iar cu privirea înflăcărată de o dragoste fără margini le îmbrățișa chipurile și îi săruta, se arunca în genunchi înaintea lor, le cerșea îndurarea și se despărțea de ei cu inima încremenită de intensitatea sentimentelor, dar nu putea să se îndepărteze. Se simțea înfrățit cu toate, era o părticică din pămîntul acesta, din arborii și din casa aceasta, simțea că din ei a ieșit și nu va putea să se desprindă de cele din jur decît prin moarte, dar aproape în același timp se gîndea că e timpul să plece, că trebuie să plece, pentru că aici, sub acoperămîntul părinților, nu se află nici un locșor pentru el... nu.

O gheară de fier îi răsucește măruntaiele, îl tîrăște dincolo de cîmpurile părintești, în întinderea de gheață și aude chinuitor un glas șuierător, strigîndu-i:

— Hoțule!

Îl înecă un plîns înăbușit. Nervii îi zvîcneau de durere și sfîrșeală.

— Acum plec, acum — șoptea, implorînd parcă milostivirea intoleranței și se zvîrcolea în chinurile acestei despărțiri sfîșietoare.

Deodată îi irumpse în creier o lumină orbitoare. „Rămîn, chiar de-ar fi să mor, rămîn."

Dar înainte ca gîndul acesta să se prefacă într-o hotărîre, cineva intră pe ușa de la coridor, pășind greu. Jan sări înfricoșat și se retrase în întuneric. Un cîine uriaș, negru zbură în salturi pe dinaintea servitoarei, intră în odaia luminată, o străbătu mirîind și se întoarse adulmecînd și lătrînd.

— Taci, Lăbuș, culcă-te! strigă mama, dar dulăul n-o asculta; îl simți pe Jan și se aruncă turbat asupra lui. Jan îl apucă instinctiv de gît și îl sugrumă, deși cîinele îl mușca de mîini. Se iscă învălmășeală, servitoarea fugi cu un țipăt, deschizînd ușa. Cei care se aflau înăuntru săriră în sus, bătrînul se repezi la pușca atîrnată deasupra patului. Jan mai mult ghici, decît văzu această mișcare. Îl cuprinse o frică grozavă, de animal hăituit. Printr-un efort suprem, desprinse cîinele de el, îl izbi în servanta cu geamuri, care se răsturnă cu zgomot, și dădu buzna în coridor, unde nimeri peste doi argați care alergaseră la strigătul: „Hoțul!"

Vrură să-l prindă, le scăpă, dar găsind închisă ușa dinspre curte, reveni în coridor, zmuci ușa cu o putere supraomenească, o smulse din țîțîni și fugi în grădină, izbind de pereți ca pe niște snopi pe oamenii care vroiau să-l oprească. Nu ajunsese încă la peluză, cînd tatăl ieși înaintea casei, ridică arma și trase aproape fără să mai ochească. Jan se clătină, mai alergă cîțiva pași și căzu, se ridică cu ultimele puteri, dar durerea din spate, care se răspîndea în el ca niște cuie ascuțite, îl încleștă și se prăbuși fără cunoștință cu fața la pămînt.

— Isuse! strigă înfricoșat bătrînul, care nici el nu știa de ce trăsese; se repezi la cel căzut, îi întoarse capul și rămase trăsnit și înghețat de groază.

Totul se întîmplase atît de repede, că mama și Jòzio veniră abia după ce totul se terminase.

— Dați fuga! Am omorît hoțul! răcni la ei, ridică pușca de jos și cu o turbare inconștientă o sfărîmă de troița care se afla lîngă drum. Cînd nu mai rămăsese nimic, se opri, învălui cu privirea pe muribund și se prăbuși la pămînt cu mîinile încrucișate, îngînînd printre gemete sfîșietoare de durere:

— Doamne, n-am vrut! Îndură-te, Isuse! Ai milă!

Bătrîna, speriată de cele întîmplate, se apropie de cel care zăcea întins pe jos, se aplecă asupra lui, iar preotul îi săltă capul.

— Isuse Cristoase! şi se ridică cu teamă. În numele Tatălui şi al Fiului! şi deodată se prăpăstui peste el ca o leoaică, îl luă în braţe şi se uită la faţa albă ca zăpada a muribundului. Un pîrîiaş de sînge se scurse printre mîinile ei, înroşind aşternutul alb de nea.

— Jaś! Copilul meu! Trăieşte! Moare! Doamne, Doamne! Doamne atotputernic, îndurare! Ajutor, moare! Fiul meu! Jaś! Jasiek! copilul meu...

Glasul îi era sfîşiat de jale, disperare şi o spaimă nemărginită, care îi rupea inima.

Jan deschise ochii şi se înfioră abia simţit la auzul acestui glas.

— Mamă!... Mamă, mamă! şoptea tot mai încet şi ochii li se întîlniră, cufundîndu-se într-o iubire neţărmurită.

— O să trăieşti, copilul meu, o să trăieşti! O, Doamne, o să trăieşti, doar n-o să mori tocmai acum, nu. Am să te smulg şi lui Dumnezeu, morţii... Jaś, copilule... Îndurare, Doamne, se duce... moare... strigă cu glas neomenesc de disperare şi vru să-l ia în braţe, să-l ducă de aici, dar Jan gemu de durere, şi bătrîna se aşeză în zăpadă, strîngîndu-i capul la piept şi agăţîndu-se cu toată viaţa de ochii lui tot mai sticloşi, care se tulburau.

— Mamă, e aşa de bine, măicuţă... mă duc... plec imediat... Măicuţă, mi-e bine — şi simţi că o linişte fără margini, nesfîrşită, o noapte alburie, ca zăpezile acestea, sclipind în lumina stelelor, ca roua din copaci, îi acoperă ochii. I se părea că cineva îl înfăşoară într-un giulgiu alb şi aţipeşte legănat încet de zgomotul lacrimilor materne şi de şuierul prelung al vîntului, de şoaptele copacilor şi de murmurul a ceva neştiut, care creşte tot mai mare, tot mai adînc; simte că se leagănă mai încet, spînzurînd parcă între lumi, şi o moliciune dulce, îmbătătoare îi pătrunde fiinţa de plăcere.

Avea ochii sticloşi, aţintiţi în hăul neantului în care se prăbuşea, gura îi era întredeschisă, faţa vineţie şi fericită de necunoscut.

Un ultim horcăit i se smulse din piept şi cu cea din urmă zvîcnire se strînse la pieptul mamei, şoptind abia auzit:

— Măicuţă... gata... — şi se stinse.

Józef rosti rugăciunea pentru morţi şi oamenii îngenunchează, repetînd cuvintele.

Mama stătea încremenită, ţinînd în braţe trupul fără viaţă.

Noaptea de iarnă, în toată strălucirea, înstelată, albăstrie şi rece, se scurgea înainte, implacabil. Natura cuprinsă de somnul iernii părea să se înfioare în adîncuri, născînd neîndurătoare alte vieţi, alte suferinţe, alte morţi.

1894, 1952

Moartea

— Tată! Tată! Scoală-te, n-auzi? hai, scoală-te puțin.

— Pentru Dumnezeu! oh! gemea bătrînul, zgîlțîit cu putere. De sub cojoc i se vedea numai fața suptă, schimonosită și brăzdată de zbîrcituri, cenușie ca pămîntul pe care îl muncise atîția ani și acoperită de peri albi ca ogoarele de toamnă tîrzie, cărunțite de brumă. Avea ochii închiși, iar dintre buzele întredeschise, vinete și crăpate, îi atîrna limba, răsufla greu.

— Hai, scoală-te! strigă Antkowa.

— Bunicule! ciripi o fetiță măricică, îmbrăcată numai într-o cămășuță și cu un șorț strîns la piept, cățărîndu-se să se uite la fața bolnavului. Bunicule! în ochii albaștri îi sticleau lacrimile și pe fața murdară i se așternuse o jale adîncă. Bunicule! mai strigă încă o dată, trăgînd de pernă.

— Pleacă de-aici! strigă mama și, apucînd-o de grumaz, o îmbrînci lîngă sobă. Marș afară! țipă iar, împiedecîndu-se de cățeaua bătrînă și aproape oarbă, care mirosea patul. Ieși afară, n-auzi! și o izbi cu papucul de lemn așa de tare, încît cățeaua se răsturnă pe jos, dar se ridică numaidecît și se repezi schelălăind spre ușa închisă.

Fetița suspina lîngă sobă, ștergîndu-și nasul și ochii cu pumnii.

— Tată, scoală-te, cît îți vorbesc cu binele!

Bolnavul tăcea, capul i se răsucise într-o parte și horcăia din ce în ce mai greoi. Nu mai avea mult de trăit.

— Hai, scoală-te, ce vrei să crăpi aici, la mine? Fire-ai să fii tu. Du-te la Julina, cîine bătrîn! Ea să te țină, că ei i-ai dat pămîntul... Haida, până te rog...

— O, Isuse! Sfîntă Marie!...

Un spasm de durere îi strîmbă fața îmbrobonată de sudoare. Deodată, cu o mișcare repezită, Antkowa smulse plapoma de pe el, apoi, apucîndu-l de mijloc, îl trase jos pe jumătate; doar capul și umerii îi mai zăceau pe pat, era fără putere, uscat și țeapăn ca un lemn.

— Preotul! Părintele! șoptea printre horcăituri.

— Îți dau eu ție preot! Să mori ca un cîine în cocina porcilor, că ți-ai bătut joc de noi — și îl apucă cu putere de braț, dar îi dădu drumul numaidecît și îl acoperi în grabă cu plapoma, căci văzu o umbră trecînd pe la fereastră. Cineva venea spre casă.

Abia apucă să bage în pat picioarele bătrînului. Se învineți de furie și potrivi cu răutate plapoma peste tot patul.

Intră Dyziakowa.

— Domnul fie lăudat!

— În vecii vecilor! mormăi, uitîndu-se pe sub sprîncene la cea care sosise.

— Ce faceți? Sînteți sănătoși?...

— Slavă Domnului... nu ne plîngem...

— Ce face bătrînul, e mai bine?

Și tropăi din picioare, scuturîndu-și papucii de zăpadă.

— Da' de unde, abia își mai trage sufletul.
— Cumetre! Cumetre! se apleacă deasupra bătrînului.
— Preotul! gemu bolnavul.
— Ia te uită, oameni buni! Nu mă mai cunoaşte. Săracul, are nevoie de preot... Nu mai scapă bătrînul, o să moară sigur, nu mai încape vorbă, se sfîrşeşte, oh, lume, lume... Ai trimis să-l cheme pe părintele duhovnic?
— Of, Doamne, păi am pe cine?
— E suflet de creştin şi n-o să-l lăsaţi să moară fără sfînta împărtăşanie.
— Nu pot să-l las singur şi să plec, dar poate că se face bine.
— Ehe, nu prea cred, n-auzi cum îi cîntă în piept, sărmanul? Da' nu-i nimic, îi chiorăie maţele sau i se strînge burta. În anul cînd se îmbolnăvise Walek al meu...
— Leliţă, aleargă într-un suflet după preot, că uită-te...
— Adevărat, aşa e, arată săracul ca în ce sul de pe urmă, trebuie să dau fuga, trebuie — şi îşi strînse mai bine broboada în jurul capului.
— Rămîi cu bine.
— Du-te cu Dumnezeu!
Dyziakowa ieşi, iar Antkowa se apucă să facă curăţenie, răzui noroiul de pe duşumea, mătură şi presără cenuşă, apoi începu să spele vasele şi să le pună la locul lor. Din clipă în clipă arunca spre pat căutături pline de ură, scuipa cu năduh, strîngea pumnii şi, gemînd, se apuca cu mîinile de cap într-o neputinţă disperată.
— Cincisprezece pogoane, porci, trei vite, lucruri, ţoale — pe jumătate ies şase mii, dintr-un condei! Doamne!

Şi, aţîţată parcă şi mai mult de amintirea acestei sume uriaşe, freca vasele cu putere şi le trîntea cu zgomot pe poliţă.
„Trăsni-te-ar să te trăsnească!" şi mai departe, cu voce tare:
— Găini, gîşte, viţei, atîta avere, atîta avere şi el i-a dat-o toată scorpiei ăleia! Alege-s-ar praful de tine, să dea Dumnezeu să te mănînce viermii pe lîngă garduri pentru paguba şi sărăcia mea!
Cuprinsă de furie, se repezi la pat şi începu să ţipe în gura mare:
— Scoală-te! Dar văzînd că bolnavul nu se mişcă, începu să-l bată cu pumnii şi să-i strige: Ai venit să mori la mine, poate vrei să-ţi fac şi înmormîntarea tot eu, să-ţi cumpăr un suman nou, ai? Să aştepţi! Fir-ai să fii, să ai să iei. Dacă Julina e aşa de bună, cară-te la ea. Ce vrei, să-ţi dau eu să mănînci? Ea e mai bună — cînd ai...
Nu sfîrşi, căci răsună clopoţelul şi preotul intră cu sfintele daruri.
Antkowa i se înclină pînă la picioare, ştergîndu-şi ochii înlăcrimaţi de răutate şi, după ce pregăti apa sfinţită într-o farfurie ciobită şi sfeştocul, ieşi pe prispă, unde stăteau cîţiva oameni care veniseră în urma preotului.
— Domnul fie lăudat!
— În vecii vecilor!
— Ce face?
— Nimic, a venit să moară la mine şi nu mai moare o dată. Of, săraca de mine, săraca! începu să plîngă.
— Adevărat, adevărat, el moare, dar voi trebuie să trăiţi — răspunseră într-un glas, clătinînd din cap.
— Aşa face un tată bun?... începu iar. Ce, eu cu Antek n-am alergat, n-am trudit ca nişte vite? N-am vîndut nici o picătură de unt, nici un ou, îi dădeam

lui de toate, pînă și laptele l-am luat de la gura fetiței ca să i-l dau lui, că de, e bătrîn și mi-e părinte, iar el i-a dat tot lui Tumek! Cincisprezece pogoane, casa, vacile, porcii, vițelul, da' carele, da' lucrurile, și eu nimic! O, nenorocita de mine, nu mai e dreptate pe lume, nu mai e!

Se rezemă de perete, plîngînd amarnic.

— Nu plînge, cumătră, nu mai plînge. Domnul-Dumnezeu e milostiv, dar e și înțelept și o să te răsplătească el — spuse una dintre femei.

— Proasto, nu-ți mai bate gura de pomană. Paguba e pagubă. Bătrînul o să moară, iar sărăcia rămîne — îi răspunse bărbatul.

— Cînd boul nu vrea să meargă, degeaba-l mai mîi! adăugă altul sentențios.

— E!... cînd se lipește sărăcia de tine, și în iad îți e mai bine! șopti careva, scuipînd saliva printre dinți.

Se așternu tăcerea. Vîntul zgîlțîia ușa închisă și prin crăpături împrăștia zăpada în tindă. Bărbații, cu capetele descoperite, stăteau îngîndurați, tropăind de frig. Femeile, înghesuite la un loc, cu mîinile sub șorț, priveau răbdătoare la ușa odăii, de unde răzbea din cînd în cînd vocea preotului sau șoapta tăcută și răgușită a bolnavului.

În sfîrșit, preotul sună clopoțelul și oamenii intrară, îmbulzindu-se. Bolnavul zăcea pe spate, cu capul înfipt în pernă; de sub cămașa descheiată i se vedea pieptul gălbejit, acoperit de păr cărunt. Preotul se aplecă peste el și îi puse împărtășania pe limba scoasă. Îngenuncheară cu toții, bătîndu-se greoi în piept și ridicîndu-și ochii în sus cu răsuflări zgomotoase și oftaturi. Femeile se plecau pînă la pămînt, îngînînd: *„Mielul lui Dumnezeu, carele ștergi păcatele lumii"*.

Cîinele, neliniștit de clinchenitul neîntrerupt al clopoțelului, mîrîia într-un colț.

În cele din urmă, preotul sfîrși ceremonia împărtășaniei și o chemă pe Antkowa.

— Antoniowa, unde ți-e bărbatul?

— Unde să fie, părinte, dacă nu la lucru.

Preotul mai stătu o vreme, se mai gîndi, apoi se uită la cei adunați și se înveli în blana-i elegantă. Își aduse aminte că ar fi trebuit să le spună ceva acestor oameni, dar, cum nu-i venea nimic pe limbă, dădu din cap în semn de salut și ieși întinzînd mîna albă, delicată, adevărată mînă boierească, spre sărutare grămezii de oameni care se pleca pînă la pămînt.

Se împrăștiară cu toții repede. Ziua scurtă de decembrie se apropia de asfințit. Vîntul stătuse, în schimb zăpada cădea în fulgi mari.

În încăpere începea să se întunece. Antkowa ședea lîngă sobă, rupînd în neștire vreascuri și aruncîndu-le pe foc...

Cîntărea ceva în minte, fiindcă se uita mereu cînd la pat, cînd la fereastră. De la o vreme bolnavul zăcea într-o liniște deplină. Era furioasă foc, se scula în picioare, sta o clipă ascultînd și privind afară... și iar se așeza.

Noaptea se lăsa repede. Înăuntru era aproape întuneric.

Fetița moțăia ghemuită, lipindu-se de sobă. Focul abia mai clipea, aruncînd o lumină trandafirie, palidă peste genunchii femeii și peste o bucată din dușumeaua murdară.

Cîinele începu să scîncească și să rîcîie la ușa de la intrare. Găinile, cocoțate pe o prăjină în tindă, se tot foiau încet și prelung.

În încăpere era o liniște adîncă, iar din dușumeaua udă se ridica un frig plin de umezeală.

Antkowa sări în sus și alergă la fereastră să se uite afară: drumul era pustiu, cădea o zăpadă deasă de nu se vedea nimic la cîțiva pași. Se opri lîngă pat, ezitînd parcă, dar asta dură numai o clipă, fiindcă deodată smuci plapoma de pe bolnav, o aruncă pe patul celălalt și îl apucă cu putere de braț, ridicîndu-l.

— Magda, deschide ușa.

Fetița sări să deschidă.

— Vino aici și ia-l de picioare.

Magda cuprinse picioarele bunicului cu brațele ei mici și așteptă.

— Hai, mergi, să-l cărăm afară! Nu te mai holba și ridică! adăugă cu asprime.

Bătrînul era greu, fără putere și parcă fără cunoștință, pentru că nu înțelegea ce se întîmplă cu el. Îl ținea cu putere, ducîndu-l mai degrabă tîrîndu-l, deoarece fetița se rostogolise peste prag, dînd drumul la picioare în zăpada prin care lăsau două brazde lungi.

Frigul pătrunzător îl făcu să-și revină în simțiri, căci începu să geamă și să șoptească întrerupt:

— Ju-li-sia, Doamne. E...

— Strigă pînă-i plesni că tot nu vine nimeni. Îl tîrî prin curte și, deschizînd cu piciorul ușa cocinii, îl trase înăuntru și îl împinse lîngă perete.

Scroafa închisă acolo cu purceii se ridică, grohăind la ea.

— Țugurei, țugu, țugu, țugu!

Porcii ieșiră afară. Trînti ușa, dar se întoarse numaidecît în cocină, descheie cămașa bătrînului la piept și îi smulse o pungă destul de mare.

— Crapă, blestematule!

Izbi cu papucul în piciorul care zăcea de-a curmezișul și ieși.

Din tindă, scoase apoi capul pe ușă, chemînd:

— Țugurei, țugu, țugu, țugu!

Porcii alergară guițînd la ea; le aduse o măsură de cartofi și le-o răsturnă pe jos. Scroafa începu să mănînce cu lăcomie, în timp ce purcerii își înălțau cu greu rîturile trandafirii și sugeau trăgînd de țîțe și împingînd cu capul.

Antkowa aprinse o lampă mică deasupra sobei și, întorcîndu-se cu spatele la fereastră, rupse punga. Ochii îi sticliră, cînd văzu cîteva hîrtii și două monede de cîte patruzeci de zloți.

— Nu vorbea degeaba cînd spunea că are banii pentru înmormîntare — apoi blestemă, învelind banii într-o batistă, și ascunzîndu-i în ladă: Ah, iudă, seca-ți-ar sufletul!

Și se apucă să pregătească oalele și să aprindă focul stins.

— Fir-ar să fie, nu mai e nici o picătură de apă — și ieși afară, strigînd: Ignac! Ignac!

După vreo jumătate de oră se auzi zăpada scîrțîind și o umbră trecu pe la fereastră. Antkowa înhăță un retevei și se proțăpi lîngă ușa care se deschise cu zgomot; intră înăuntru un băiat de vreo nouă ani.

— Așa, blestematule, tu umbli lela prin sat și în casă nu mai e nici un strop de apă! și-l ținea cu o mînă, croindu-l cu cealaltă, iar băiatul zbiera cît îl ținea gura.

— Măicuță, nu mai fac! Măicuță, dă-mi drumul... Măicuță!

Îl lovea cu înverșunare, descărcîndu-și asupra lui toată răutatea îngrămădită peste zi.

— Măicuță! Au, Doamne! Au, nu mai da!

— Cîine ce ești, toată ziua bați drumurile, apă nu aduci, lemne nu tai, să-ți dau degeaba să mănînci și să mă mai și tîrguiesc cu tine! și-l bătea tot mai tare.

Băiatul se smulse din mîinile ei, fugi pe fereastră şi strigă aproape plîngînd:

— Cădea-ţi-ar mîinile de la cot, căţea ce eşti! Să plesneşti!... Cînd s-o face balega izvor, atunci o să-ţi aduc eu apă — şi fugi în sat.

În casă era pustiu parcă, lampa clipea slab. Fetiţa scîncea încet.

— De ce tot behăi?!

— Măicuţă!... o... o... bunicul o să îngheţe!... îngînă suspinînd şi îşi lipi capul de genunchii mamei.

— Eşti o proastă, hai şi nu mai plînge.

O luă pe genunchi şi strîngînd-o la piept, începu s-o caute de pureci. Magda murmura ceva fără noimă, avea faţa înfierbîntată. Îşi şterse ochii cu pumnişorii şi adormi suspinînd.

După cîtăva vreme veni şi bărbatul, un uriaş îmbrăcat în cojoc şi cu capul învelit într-o glugă. Avea faţa vînătă de ger, iar mustăţile acoperite de promoroacă îi atîrnau ca nişte şomoioage de paie. Îşi mătură încălţările de zăpadă, scoase gluga o dată cu căciula, îşi scutură umerii, îşi frecă mîinile îngheţate, apoi trase laviţa lîngă foc şi se aşeză pe ea.

Antkowa scoase din cuptor o tigaie plină cu varză şi i-o aşeză dinainte, apoi, tăind un codru de pîine, i-l dădu o dată cu lingura. Omul mînca în tăcere; cînd termină varza îşi descheie cojocul, întinse picioarele şi întrebă:

— Mai ai ceva?

Îi dădu şi caşa care rămăsese de la prînz; o mîncă cu altă bucată de pîine, apoi scoase mahorca din buzunar, îşi răsuci o ţigară, mai aruncă vreascuri pe foc şi se trase mai aproape; abia după o vreme se uită în jurul lui.

— Unde e bătrînul?

— Unde să fie, în cocina porcilor...

O privi întrebător.

— Da' ce, să-mi strice patul şi să-mi murdărească plapoma aici, dacă moare? Să crape acolo mai repede... Mi-a dat mie ceva?... dar de venit a ştiut să vină aici! Să-i mai plătesc şi înmormîntarea şi să-i dau să mănînce; dacă nu moare nici acum, e tare ca un cîine şi-o să înfulece cît şapte. Păi dacă i-a dat tot Julinei, să aibă ea grijă de el, ce-mi pasă mie!

— Nu e tatăl meu, treaba ta, şi ne-a şi înşelat, lua-l-ar... ptiu, ce speculant... Trase fumul în piept, scuipă în mijlocul casei şi tăcu.

— Dacă nu ne-ar fi înşelat, am fi avut... aşteaptă.... cinci pogoane şi cu şapte şi jumătate... fac cinci... şapte...

— Douăsprezece şi jumătate. Am făcut eu de mult socoteala, am fi putut să avem un cal, vreo trei vaci... La dracu... ăsta s-a purtat ca un cîine! şi scuipă iar cu obidă.

Femeia se ridică, culcă fetiţa în pat, apoi scoase legătura din ladă şi i-o puse bărbatului în mînă.

— Ce-i asta?

— Uită-te.

Desfăcu batista. Peste faţă îi trecu o lucire de lăcomie, se aplecă spre sobă, acoperind banii cu trupul şi îi numără o dată, de două ori.

— Cîţi sînt?

Ea nu cunoştea banii de loc.

— Cincizeci şi patru de ruble.

— Doamne! Ce de bănet! — ochii îi străluciră de bucurie, întinse mîna şi atinse banii, mîngîindu-i.

— De unde i-ai luat?

— E, de unde? Nu-ţi aduci aminte că bătrînul spunea mai demult că are banii pentru înmormîntare?

— Chiar aşa, a spus... a spus...

— Îi avea cusuți într-o pungă la un loc cu o iconiță; i-am luat-o, de ce era să murdărească lucru sfînt în cocină, e păcat; am simțit arginții prin țesătură, am rupt-o și i-am luat. Că doar sînt ai noștri, ce, nu ne-a înșelat pe noi?

— Ba bine că nu. Sînt banii noștri, bine că s-au întors și ăștia. Pune-i lîngă ceilalți, au picat cum nu se poate mai bine. Smolec tocmai îmi spunea ieri că vrea să-i împrumutăm o mie de zloți, mi-ar da în schimb cele cinci pogoane din pădure, pînă îmi întoarce banii...

— Și acum ajung?

— Sigur că ajung.

— Ai semăna de cu iarnă...

— Da, iar dacă n-or ajunge, vindem și scroafa, sau din purcei, și tot trebuie să-i dăm atîta. Iar după aceea — adăugă — el trebuie să-mi dea banii înapoi! Facem contract la notar, că dacă nu-și plătește datoria timp de cinci ani, pămîntul rămîne al meu.

— Și poate să fie așa?

— Sigur. Ce, Dumin n-a cumpărat tot așa pămîntul lui Dyziok?... Ascunde hîrtiile, iar monedele de patruzeci de zloți ia-le să-ți cumperi și tu ceva. Ignac unde e?

— Colindă pe cine știe unde. Apă nu mai este...

Omul se ridică în tăcere și începu să trebăluiască pe afară, să aducă lemne ș.a.

Între timp mîncarea fierbea. Ignac se strecură în casă pe furiș; nu-i spuse nimeni nimic. Tăceau cu toții, se simțeau parcă neliniștiți. Nu-și mai aduseră aminte de bătrîn, ca și cînd n-ar fi existat niciodată.

Antek se gîndea la cele cinci pogoane, pe care le socotea sigur ale sale; uneori îi venea în minte bătrînul, apoi iar scroafa, pe care mai demult își zicea s-o taie după ce și-o înțărca purceii — și scuipa, uitîndu-se la patul gol, vrînd parcă să îndepărteze vedenia neplăcută. Asta îl chinui puțin; aproape că nu sfîrși de mîncat și se culcă numaidecît. În pat se zvîrcolea neliniștit, mistuia greu cartofii cu varză, cașa, pîinea, dar învinse totul și căzu într-un somn adînc.

După ce adormiseră cu toții, Antkowa deschise încet ușa de la cămară și scoase dintre sculurile de urzeală banii înveliți în cîrpe, ca să-i pună și pe cei noi. Îi împături, îi desfăcu iar, pînă cînd, săturîndu-se de vederea lor, suflă în lampă și se băgă în pat lîngă bărbat.

Între timp bătrînul trăgea să moară. Cocina era un adăpost ca vai de el, făcut din prăjini și stinghii încheiate la repezeală, acoperită cu crengi și plină de crăpături prin care zăpada fulguia în voie din toate părțile.

Nu auzea nimeni că bătrînul striga după ajutor cu glasul pătruns de o disperare adîncă, neputincioasă. Nimeni nu-l vedea cum se tîrăște pînă la ușa închisă, străduindu-se cu o sforțare nemaipomenită să se ridice și să deschidă ușa. Simțea moartea în el, venea de la picioare, parcă îi cuprindea pieptul într-un cerc de fier, strivindu-l în spasme înspăimîntătoare, îi înțepeneau fălcile, de nu mai putea să le descleșteze, vinele i se întăreau ca niște sîrme.

Se zbătea din ce în ce mai slab, pînă cînd încremeni lîngă ușă, cu gura plină de spumă, cu ochii murind înfricoșați și cu un strigăt deznădăjduit întipărit pe fața schimonosită de chinurile înghețării. Și așa rămase.

A doua zi Antek și nevastă-sa se sculară înainte de a se crăpa de ziuă. Prima lui grijă fu să se ducă să vadă ce face bătrînul.

Se duse, dar nu putu să deschidă ușa cocinii. Cadavrul, așezat de-a curmezișul, o bloca asemenea unui buștean; cu mare greutate izbuti s-o deschidă atîta cît să se strecoare înăuntru, dar se retrase imediat, cuprins de groază. Nici nu știu cum și cînd străbătu curtea și, năuc, înnebunit de frică, dădu buzna în casă. Nu înțelegea ce se întîmplă cu el, tremura tot ca prins de friguri, se opri fără o vorbă lîngă ușă, răsuflînd greu.

Antkowa tocmai spunea rugăciunea cu Magda. Întoarse capul spre bărbat, întrebîndu-l din ochi.

— *Facă-se voia* — rostea mecanic.

— *...voia...*

— *Ta...*

— *Ta...* repeta ca un ecou fetița îngenuncheată.

— Ei, a murit? aruncă o întrebare spre Antek care tăcea. *... precum în cer...* continuă.

— *precum în cer...*

— Da, a murit, zace de-a curmezișul lîngă ușă — răspunse el încet.

— *...așa și pe pămînt.*

— *...așa și pe pămînt.*

— Nu putem să-l mai lăsăm așa, oamenii ar spune că înadins l-am dus acolo, ne-ar mai...

— Și ce să facem cu el?

— Parcă eu știu, dar ceva trebuie să... măcar să-l mutăm în...

— Aha! Vezi, aici l-ar... Să putrezească acolo, ca...

— Ești o proastă, trebuie să-l înmormîntăm.

— Să mai și plătesc pentru el?... *și ne izbăvește de cel rău...* — ce te holbezi, spune!...

— *...izbăvește... noi... de cel rău...*

— Nici nu mă gîndesc să plătesc eu, fiindcă, după dreptate, Tumek trebuie să plătească.

— *Amin.*

— *Amin.*

Făcu semnul crucii peste fetiță, îi șterse nasul cu mîna și se apropie de bărbat.

— Trebuie să-l luăm de acolo — șopti Antek.

— Să-l aducem în casă, aici?

— Păi unde?

— În partea ailaltă. Scoatem vițelul afară și îl punem pe o laviță — să stea acolo, dacă s-a purtat așa.

— Monika!

— Ei?

— Trebuie să-l aducem...

— Adu-l tu.

— Dar... dar...

— Ți-e frică?

— Proastă mai ești, fir-ar al dracului!

— Atunci ce vrei?

— E întuneric și apoi...

— Cînd s-o face ziuă, te mai vede cineva și...

— Haidem amîndoi.

— Du-te și singur!

— Luate-ar dracu, mergi sau nu? strigă. Că doar e tatăl tău — adăugă și ieși.

Femeia se luă tăcută după el.

Cînd intrară în cocină, îi învălui teama — răsuflarea cadavrului parcă. Bătrînul era rece ca gheața și țeapăn; un șold îi înghețase în gunoi, așa că fură nevoiți să-l dezlipească cu forța, înainte de a-l tîrî afară.

Antkowa se cutremură de groază, mortul, așezat pe năsălia albă de zăpadă, arăta înfiorător în lumina cenușie a zorilor. Avea fața strîmbată de chinuri, ochii larg deschiși, iar limba îi spînzura aproape

retezată printre dinți. Era vînăt și plin de bălegar înghețat. Cămașa nu-i ajungea nici pînă la genunchi, descoperindu-i picioarele lungi, negre și uscate. Era cutremurător de hidos.

— Hai să-l luăm — șopti Antek, aplecînd-se. E frig...

Un vînt de gheață, cum se întîmplă doar înainte de răsăritul soarelui, bătea scuturînd zăpada uscată de pe copaci și aplecînd crengile cu trosnete înfundate. Ici, colo stelele licăreau încă pe fondul de plumb al cerului. Dinspre sat răzbătea ecoul scîrțîiturilor de la cumpenele fîntînilor, iar cocoșii cîntau parcă de schimbarea vremii.

Antkowa închise ochii și cu șorțul ridică picioarele bătrînului; abia îl duseră, așa era de greu. Cum îl așezară pe laviță, fugi în casă și aruncă prin ușă o cergă pentru acoperirea cadavrului.

Copiii curățau cartofi. Îl așteptă nerăbdătoare pe Antek lîngă ușă.

— Vino odată, Doamne, ce stai atîta acolo! Trebuie să aducem pe cineva să-l scalde — îi spuse bărbatului cînd se întoarse, pregătind mîncarea de dimineață.

— O să-l chem pe mutu.

— Nu te mai duce la lucru.

— De dus, nu mă duc eu...

Și nu-și mai spuseră nimic. Mîncară fără poftă, cu toate că de obicei înfulecau un ceaun zdravăn. Prin tindă treceau în grabă, fără să se uite în cealaltă parte.

Îi stingherea ceva, dar ce nu știau nici ei; nu era părere de rău, ci mai degrabă teama de cadavru, de moarte, îi chinuia și le închidea gura.

De cum se lumină bine de ziuă, Antek îl chemă pe mutul satului, acesta spălă mortul, îl primeni și îi aprinse o lumînare la cap.

Antek plecă să anunțe preotul și primarul că i-a murit socrul și că el nu poate să-l înmormînteze, pentru că n-are bani. „Să-l îngroape Tumek, care a luat tot."

Vestea morții se răspîndi într-o clipă prin sat. Oamenii se strînseră grămadă să vadă pe răposat, să mormăie o rugăciune, să dea din cap și să plece, ca să povestească și celorlalți.

Abia către seară Tumek, ginerele mortului, începu să se ocupe de îngropăciune, împins de vorbele satului.

A treia zi, înainte de înmormîntare, veni și Tomkowa.

În tindă se întîlni nas în nas cu Antkowa, care tocmai ducea apă la vaci într-o găleată de lemn.

— Domnul fie lăudat! șopti cea dintîi, punînd grăbită mîna pe clanță.

— Ia te uită! Iuda! și lăsă repede găleata jos. A venit să mă spioneze, nu trebuia să-l lași pe tata să plece de la tine! N-a scris tot pe numele vostru? Săracul de el, l-ați hrănit așa de bine, că a trebuit să meargă după cerșit. Scorpie ce ești, cum de cutezi să mai vii aici? Sau poate ai venit după trențele pe care le-a mai lăsat, ai?

— De sărbători i-am făcut suman nou, poate să rămînă în el, dar cojocul îl iau că e făcut din truda mea — răspunse Tomkowa liniștită.

— Îl iei? Broască rîioasă ce ești, îl iei. Îți arăt eu acum, acum — și se uită împrejur, căutînd ceva la îndemînă. Îl iei, ai? L-ați lingușit și l-ați amăgit pînă l-ați prostit de tot și v-a scris toată averea, în paguba mea, și pe urmă...

— Toată lumea știe că noi i-am cumpărat pămîntul, avem acte cu martori.

— L-ați cumpărat! Nu ți-e frică ție de Dumnezeu, să mă minți în față! L-ați cumpărat, pungașilor!

Hoților, neam de cîini! I-ați furat banii și pe urmă? Mînca din albia porcilor. Vrei să zici că nu l-a văzut Jadom cum a mîncat cartofi din albia porcilor, ai? L-ați gonit să doarmă în grajd, că vă mirosea, vă era scîrbă să mîncați cu el! Așa de bine l-ați ținut pentru cincisprezece pogoane de pămînt! Pentru atîta avere, ai? Și l-ai mai și bătut, scroafo, maimuță ce ești!

— Tacă-ți leoarba, că acum te plesnesc, scroafo, cățea!

— Plesnește-mă, hai plesnește-mă, cerșetoare!

— Eu cerșetoare!...

— Tu! Tu! Ai fi crăpat pe lîngă garduri ca o cățea, te-ar fi mîncat păduchii, dacă nu te lua Tumek.

— Eu cerșetoare! A, scîrbă turbată!

Se repeziră una la alta și se apucară de păr, tîrnuindu-se prin tinda strîmtă și țipînd cu glasul răgușit de furie:

— Tîrîtură soldățească! Na, bagaboanto, na, pentru cele cincisprezece pogoane ale mele, pentru paguba mea, tîrfă!

— Doamne, leliță, fie-vă frică de Dumnezeu și vedeți-vă de treabă, că e mai mare rușinea — strigau celelalte femei.

— Dă-mi drumul, blestemato, lasă-mă!

— Aici îți fac de petrecanie, aici te rup în bucăți!

Se trîntiră pe jos, lovindu-se cu îndîrjire și scoțînd țipete sălbatice. Se tăvăleau prin zoaiele vărsate dintr-o găleată răsturnată. Nici nu mai puteau să zbiere de furie, hîrîiau numai și se băteau mai departe. Sătenii abia putură să le despartă. Erau roșii la față, zgîriate, murdare de noroi, ciufulite ca niște vrăjitoare și pline de turbare. Ocărau, se repezeau una la alta, se scuipau și țipau care mai de care. Le despărțiră, că iar vroiau să se ia de păr.

Din cauza supărării prea mari și a oboselii, Antkowa începu să plîngă cu sughițuri, rupîndu-și părul și blestemînd:

— O, Isuse! Isuse! Sfîntă Fecioară! Alege-s-ar puradiciu de tine!... Doamne! Păgînilor, blestemaților! O, o! — zbiera, rezemîndu-se de perete.

Iar Tomkowa ocăra și ea de mama focului în fața casei, izbind ușa cu picioarele.

Oamenii se despărțiră în grupuri și tăifăsuiau în zăpadă și ger, mutîndu-și greutatea de pe un picior pe celălalt. Femeile, ca niște pete roșii, se lipeau de pereți, strîngîndu-și genunchii, fiindcă sufla un vînt ascuțit. Vorbeau încet și se uitau pe drum, spre biserică, ale cărei turnuri se conturau limpede printre ramurile goale ale copacilor pe fondul alburiu al aerului.

În camera mortului mereu intra și ieșea cîte cineva, prin ușa crăpată licăreau flăcările lumînărilor galbene, alungite de curent și se zărea profilul negru și ascuțit al celui care zăcea în coșciug.

Mirosul de ienupăr răzbătea o dată cu vorbele amestecate ale rugăciunilor și mormăitul mutului.

În sfîrșit, veni și preotul însoțit de organist. Coșciugul alb de pin fu așezat în car. Femeile începură bocetele obișnuite și cortegiul întreg porni, cîntînd, pe ulița lungă a satului spre cimitir.

Preotul îngîna litania și mergea grăbit înainte cu biretul negru pe cap, acoperindu-și cu blana stiharul alb, ale cărui panglici fluturau în vînt... Din cînd în cînd arunca în văzduhul tăcut și înghețat cuvintele cîntării latinești și alerga înainte cu privirea obosită și plină de nerăbdare.

Vîntul zmucea flamura neagră, iar moartea și iadul zugrăvite pe ea se zbăteau în toate părțile, uitîndu-se parcă spre case, în fața cărora stăteau

grupuri de femei cu broboade roşii pe cap şi bărbaţi cu capetele descoperite.

Cu toţii se înclinau cucernici şi se închinau, bătîndu-se cu pumnii în piept.

Printre îngrădituri cîinii lătrau cu turbare, cîţiva săriseră pe gardurile de piatră şi urlau.

Pe la ferestre priveau curioşi copiii mici, fără dinţi, murdari şi se iţeau feţele bătrînilor, încreţite şi şterse, ca ogoarele de toamnă.

O ceată de copii în pantaloni şi lăibăraşe albastre cu nasturi de alamă, cu picioarele goale în papucii de lemn şi fără căciuli, mergea înaintea preotului, cu ochii aţintiţi la iadul de pe flamură şi repeta cu glasurile slabe şi îngheţate isonul: „a! o!..." — şi o ţinea aşa pînă cînd organistul îl schimba cu altul.

Ignac păşea în frunte cu mîndrie, ţinîndu-se cu o mînă de prăjina flamurii şi cîntînd mai tare ca toţi. Era roşu de sforţare şi de ger, dar nu se lăsa, vrînd parcă să arate că el are acest drept, căci îşi duce bunicul la groapă.

Ieşiră din sat. Cel mai mult simţea tăria vîntului Antek, a cărui statură uriaşă le întrecea pe toate, părul i se împrăştia în toate părţile, dar cum era ocupat cu caii şi cu sprijinirea coşciugului la hîrtoape, nu lua seama la asta.

După car mergeau amîndouă surorile, îngînînd rugăciuni şi măsurîndu-se într-una cu priviri scăpărătoare.

— Marş acasă, javră! şi unul dintre oameni se aplecă, de parcă ar fi vrut să ia o piatră.

Cîinele, care mergea pe lîngă car încă de acasă, schelălăi şi se făcu nevăzut în tufişurile de mălini de lîngă drum, iar cînd cortegiul se îndepărtă puţin, făcu un ocol şi se alătură de cai, mergînd cu teamă mai departe.

Litaniile latineşti se sfîrşiră şi femeile începură să cînte piţigăiat:

„Cine se lasă în grija Domnului!"

Melodia se curmă repede, retezată de viscolul care se pornise. Se întuneca.

De pe cîmpurile albe, uriaşe ca stepa nemărginită, presărate din loc în loc cu scheletele copacilor, vîntul rostogolea nori întregi de zăpadă şi izbea cu ei în oameni.

„Şi se încrede Lui din toată inima..."

Cîntecul răsuna întrerupt de şuieratul vîntoasei şi de îndemnurile dese ale lui Antek, căruia începea să-i fie frig.

— Dii, dii, căluşeii!

Pe drum, unde şi unde, pe lîngă pietre şi copaci se adunaseră de-a curmezişul grămezi lungi de zăpadă, ca nişte clinuri uriaşe.

Cîntecul încetă, oamenii priveau neliniştiţi împrejur la întinderea albă, care se zbuciuma cu scrîşnete şi vuiete, bîntuită de viscol, se vălurea, spulberînd zăpada, se rostogolea ca un val sau ca nişte mănunchiuri uriaşe care se desfăşoară de pe un ghem, apoi iar se înălţa şi izbea feţele oamenilor din cortegiu cu miliarde de ace ascuţite.

Cea mai mare parte se întoarseră acasă de la jumătatea drumului, de teama viforniţei, restul însă ajunse în grabă la cimitir, aproape fugind. Isprăviră totul repede; groapa era gata săpată, cîntară ceva, preotul stropi cu agheasmă, apoi acoperiră coşciugul cu pămîntul îngheţat şi cu zăpadă şi plecară.

Tumek îi invită pe toţi la el acasă. „Căci părintele a spus că la cîrciumă n-o să se sfîrşească fără scandal".

Drept răspuns, Antek înjură şi luîndu-l cu el pe Smolec, porniră tuspatru, era şi Ignac, la cîrciumă.

Băură cinci litre de votcă, mîncară slănină şi trei funţi de cîrnaţi şi făcură învoiala pentru împrumut.

Căldura şi votca îl cam moleşiseră pe Antek; cînd ieşi de la crîşmă se împleticea de-a binelea. Nevasta îl apucă bine de braţ şi plecară spre casă. Smolec rămase să mai bea în contul împrumutului, iar Ignac alergă într-un suflet, că-i era frig.

— Mamă! Aha... cinci pogoane, ale mele sînt, ale mele, la anul o să semăn grîu, orz, vara cartofi... ale mele.

„Şi i-ai spus Domnului: Tu eşti nădejdea mea!"

Începu să cînte aşa deodată, fără noimă.

Viscolul urla, suflînd cu turbare.

— Taci, taci din gură! Ai să cazi şi gata!...

„Porunci-Voi îngerilor mei să te păzească".

şi tăcu. Rîgîia din cauza cîrnaţilor. Se făcuse întuneric, vîntoasa înnebunise aşa de tare, că nu se mai vedea om cu om la doi paşi. În fiecare clipă se năpusteau asupra lor munţi întregi de zăpadă cu vuiete năprasnice şi şuierături.

Cînd trecură pe lîngă casa lui Tumek, auziră dinăuntru cîntece de praznic şi murmurul vorbelor.

— Staţi, păgînilor! V-arăt eu vouă, ale mele sînt ăle cinci pogoane; pe urmă zece, şi ce-o să-mi faceţi, hoţilor, aha, ce? O să muncesc, o să trudesc şi o să am, o să... aşa e, mamă, o să avem! — şi se bătea cu pumnul în piept, rostogolindu-şi ochii înceţoşaţi.

Bodogăni aşa multă vreme. Cînd intrară în casă, nevasta îl duse la pat, unde căzu ca un buştean, dar de dormit nu putea să doarmă. Strigă:

— Ignac!

Băiatul se apropie cu grijă, ca nu cumva din întîmplare să-l ajungă piciorul părintesc.

— Ignac, scîrnăvia dracului, Ignac! O să fii gospodar în lege, nu fitecine! striga, izbind cu pumnul în pat. Aha, ale mele sînt ăle cinci pogoane, ale mele! Tîlharilor! Iude! Fire-a... drac...

Şi adormi.

1893

Venus

Noaptea se ridica de la răsărit, strecurîndu-se încă pe furiş, dar acoperise cu aripi de neguri rîpele adînci, cîmpurile îndepărtate şi ochiurile bălţilor şi începea să inunde pămîntul cu zdrenţe murdare de întuneric şi să cearnă o ploaie măruntă care te pătrundea de răceală. Treptat, înfăşura în văluri cenuşii satele, scheletele copacilor, cîmpurile pustii şi crucile de pe coline şi de pe la răspîntii, care îşi întindeau spre cer braţele obosite, negre şi alunecoase.

În urma nopţii, ca un cîine, se furişa vîntul, înconjurînd cîmpurile în fugă, hălăduia şuierînd peste arăturile ude, bătea bălţile de se descopereau pînă la fund şi mătura drumurile noroioase, se lua la trîntă cu perii de pe mejdine şi smulgea smocuri de paie, apoi, mai potolindu-se parcă, izbea pe tăcute în peretele pădurilor care se înălţau împrejur; se înşuruba scîncind în mulţimea copacilor posomorîţi, rupea ultimele frunze din mestecenii galbeni şi din fagii roşii şi se retrăgea înfricoşat de tăcerea întunecată a adîncurilor şi de îngîndurarea mohorîtă a uriaşilor, se retrăgea, scheunînd, se învălătucea şi se arunca cu turbare asupra parcului bătrîn care se întindea în valea de lîngă rîu, asupra paraginii

parcului cu ochiurile eleşteielor năpădite de verdeaţă, cu aleile întrerupte şi putrezite, cu gazonul sfîrtecat pentru rondurile din grădiniţele ţăranilor, asupra cadavrului parcului în care printre ierburile călcate în picioare şi arborii răjghinaţi albeau trupurile de marmoră ale faunilor şi ale panilor, ale driadelor, bacantelor şi ale zeilor.

Noaptea înainta nestăpînită şi burniţa o ploaie măruntă şi deasă. Ultimele cîrduri de ciori zburau cu ţipete spre pădure, se aşezau pe copacii desfrunziţi şi înnegreau capetele albe ale zeilor, croncănind îndelung şi jalnic; se roteau apoi ca un nor negru peste zidurile ruinate ale palatului, se opreau pe pereţii surpaţi şi pe coloanele lovite, umpleau balcoanele părăginite, rămăşiţele acoperişurilor şi ale turnuleţelor şi dispăreau în interiorul ruinei, în găvanele negre ale ferestrelor palatului care privea în noaptea de noiembrie la siluetele fantomatice ale copacilor sfîrtecaţi de vijelie, la aleile lungi care se zăreau în întuneric şi la marmora ciobită a fîntînilor, la mormintele prăbuşite, la adîncurile întunecate ale desişurilor, la eleşteiele verzi şi la şirurile de fauni, driade, bacante, zei şi himere — la mulţimea de corpuri care se clătinau pe socluri roase de vreme, albind dureros cu goliciunea lor prin întunericul verzui; la mulţimea de trupuri dumnezeieşti zgîriate, rănite, roase de ploi şi de ger, fără mîini, schilodite, acoperite de muşchi, cadaverice; la mulţimea de nevoiaşi ai Olimpului, care agonizau în frig, în noroi şi în hidoşenia nopţii de noiembrie cu ochii de piatră aţintiţi la Venus.

Ploaia cădea fără încetare, şiroind în pîrîiaşe reci pe faţa zeiţei Venus, îi rodea ochii pironiţi în depărtările infinitului şi se scurgea în şuviţe murdare pe buzele aspre, mîndre şi neînduplecate, pe spatele

rănit, pe sînii sparţi de pietrele ciobanilor şi pe şoldurile zgîriate de tăişurile bricegelor, pe tot trupul acesta nemuritor, plin de răni şi urme de bici, de noroi şi pete de mucegai.

Hameiul sălbatic îi îmbrăţişa picioarele în răsuciri voluptuoase, profanîndu-i pîntecul zeiesc, plutele înalte dimprejur fremătau într-una mînioase, presărîndu-i capul cu frunze veştede şi lovind-o brutal cu crengile, drumul care alerga dincolo de ea o împroşca cu noroi, cadavrul palatului arunca în ea cu dărîmături, iar ploaia îi scuipa goliciunea zeiască.

Noaptea sălta capul zbîrlit de vînturi, clătinîndu-l din ce în ce mai puternic, de trosneau scheletele copacilor, zidurile palatului se cutremurau, încăperile pustii vuiau surd, întreg parcul gemea trist, şi scheunau de frig şi de teamă cîinii fără stăpîn care veneau să moară aici; cîinii pribegi ce urlau cu disperare la satele îndepărtate, strălucind de luminiţe — cîini fără stăpîn.

Vîntul se înăsprea.

Noaptea acoperise lumea cu zdreanţa putredă a întunericului şi se avînta în chicotirile sălbatice ale vîntului peste noroiul drumurilor şi ramurile goale ale copacilor, peste atlasul apelor, peste ruinele palatului şi corpurile albe ale zeilor — se tăvălea cu încîntare şi mugea în vuietul uraganului care scăpa din lanţuri, urla ameninţător şi începea să muşte, să calce în picioare şi să zdrobească lumea. Cîinii schelălăiau jalnic, copacii sfişiaţi gemeau, zidurile sfărîmate se prăbuşeau cu zgomote înăbuşite, şi tot ce trăia suferea şi suspina de jale, cerşind îndurare.

Venus, tăcută în nepăsarea ei zeiască, privea depărtarea nedeslușită prin această noapte de noiembrie, noapte înspăimîntătoare. Iar uraganul, ameţit de furie, se rostogolea peste cîmpuri, se lua la trîntă cu pădurea, strivea, smulgea şi rupea tot ce-i sta în cale; un vaier uriaş se înălţa deasupra pămîntului, iar pîrîitul crengilor rupte ale copacilor răsuna ca ecoul bubuiturilor de trăsnet printre ruinele palatului.

Tot parcul se cutremura în spasmele disperării, gemea şi implora mila, dar uraganul răspundea urlînd, prăvălea zidurile, smulgea din pămînt alei întregi şi le împrăştia prin parc ca pe nişte pene, se încăiera cu stejarii rămuroşi, răjghinîndu-i pînă la rădăcină, răsucea plopii zvelţi ca pe nişte trestii firave şi izbea cu ei în statuile zeilor, îi răsturna la pămînt, cu socluri cu tot, zdrobindu-i ca pe nişte scoici uscate şi acoperindu-i cu noroi, crengi şi pămînt, apoi, orbit de turbare, călca peste corpurile albe şi alerga s-o sfărîme pe Venus!...

Nebunia stihiei dezlănţuite bîntuia peste lume. Uraganul urla cu toate glasurile turbării şi ale nopţii. Nu mai exista nimic, doar un vîrtej uriaş de întuneric, care se rostogolea între cer şi pămînt, mugea, rupea copacii şi zidurile, se învălătucea ca o pîlnie uriaşă, zbura peste parc şi izbea în păduri, dar pădurile se înălţau în rînduri năprasnice, neînfrînte; intonau cîntecul sălbatec de luptă şi loveau duşmanul cu coroanele, se plecau pînă la pămînt şi se ridicau iar uriaşe, neînvinse, înfricoşătoare, şi încăierarea şi nimicirea continuau.

Iar în întuneric, printre murmure şi bolborosiri, printre trosnete şi suspinele copacilor în agonie, în haosul acestei nopţi spăimoase răsuna imnul sinistru al faunilor şi al panilor, al driadelor, zeilor şi al himerelor — imn de disperare:

— O, Venus! Tu, cea fără de moarte! O, mamă a zeilor şi-a lumii! Milă! Îndurare!

Venus privea în depărtarea infinită, un zîmbet aspru îi mijea pe buzele zeiești, iar trupul ei plin de răni, trupul ei biciuit de uragan, bătut de crengi și de cărămizile ruinelor prăbușite, de noroiul drumurilor și de nămolul bălților, de frig, de toate urgiile acestei nopți groaznice, trupul ei respira cu o indiferență zeiască.

Și iarăși busturile lovite, trupurile înlățuite și capetele zdrobite, trupurile zeiești strivite ale panilor și driadelor, ale bacantelor, zeilor și ale himerelor cîntară cu glasuri de agonie imnul măreț al disperării:

— O, Venus! Tu, cea fără de moarte! O, mamă a zeilor și-a lumii! Îndurare!...

Venus privea în depărtarea infinită, prin această noapte de groază, privea la Elada învăluită în poleiala lunii care acoperea cu o ceață argintie vîrfurile golașe ale munților, dumbrăvile de măslini, păduricile de chiparoși, printre care albeau pereții albi ai caselor, și porticele de marmoră ale templelor; asculta susurul dulce al pîraielor care șerpuiau prin pădurile pline de ecouri, sunetele tînguitoare ale flautelor, care se revărsau în liniștea acestei nopți minunate și imnurile fierbinți de dragoste pe care le îngînau toate ființele în aerul de primăvară.

Noaptea își urma drumul nestăpînită.

Uraganul trecuse și ochii stelelor începură să privească din adîncuri. Răsăritul palid, anemic, cu aurora răvășită pe frunte, își ridica pleoapele greoaie ale norilor și privea cu pupilele somnoroase și plînse ale zorilor peste cîmpurile amorțite, pustii, pline de urmele distrugerii, peste pădurile zdrențuite, se uita prin ochii goi ai palatului pînă la pereții cu tapiseria ferfeniță, pe care stăruiau rămășițele aurăriilor, și înconjura cu străluciri

parcul distrus, rupt și înțepenit, căutînd zeii care stătuseră așezați într-un semicerc mare lîngă eleșteu, dar zeii nu mai erau: fauni, pani și driade, bacante, zei și himere — muriseră, putrezeau în noroi, cu cadavrele copacilor răsturnați peste ei. O căuta pe Venus! Dar nici mama zeilor și a lumii nu mai era. Neputînd s-o doboare singur, uraganul smulsese un copac din rădăcină și îl aruncase peste ea. Ruptă de pe soclu, scăpase de îmbrățișarea hameiului și căzuse pe spate în noroiul drumului, unde zăcea cu privirea ațintită, ca și înainte, în depărtări nedeslușite, la fel de maiestuoasă și de divină.

Răsăritul, înfricoșat parcă de imensitatea și puterea nimicitoare a nopții, se înflăcără și inundă lumea cu lumina sîngerie a zorilor, privind cu groază la cadavre și distrugere.

Atunci, din adîncurile parcului, din trupurile sfărîmate ale zeilor, de pe buzele de piatră, izbucni un ultim strigăt, uriaș, cutremurător:

— A murit! A murit!

„A murit!“ răspunseră ca un ecou pădurile, plecîndu-se pînă la picioarele zilei care răsărea. „A murit!“ răspunseră ca un ecou copacii rămași în viață din parc, și se aplecară peste șanț, deasupra drumului, privind la cea fără de moarte.

„A murit!“ cîntau oțetarii mici și uscați, scuturîndu-și capetele greoaie de rouă, șoptea pămîntul, chicotea vîntul de dimineață și murmurau pîraiele care alergau din parc pe drum și se tîrau spre zeiță să-i lingă trupul, să rupă și să muște; tot pămîntul se înfiora de bucurie că a murit cea fără de moarte.

Ziua se înăspri, fața îi juca de flăcări și apăru în vîlvătăile roșietice ale incendiului, ale neîndurării, împrăștiind peste toate lumina judecății și a răzbunării.

Groaza cuprinse lumea: păsările amuţiră, pădurile se liniştiră şi pîraiele se opriră — de frică pămîntul se acoperi de ceaţă, iar tăcerea apăsătoare umplu de teamă toată firea.

Ziua îşi aplecă faţa sîngerie deasupra Nemuritoarei şi, aprinzînd văpăi roşii în pupilele larg deschise, îi învălui în aureolă trupul zeiesc, îi sărută rănile cu buzele trandafirii ale dimineţii şi se retrase în spatele norilor care spînzurau pe cer ca nişte şleauri pline de apă şi noroi, apoi plînse cu stropi mărunţi de ploaie, vărsîndu-şi lacrimile peste pămîntul năpădit de neguri, de frig şi de tristeţe.

Scăpase doar o hetairă pe care ţăranii o furaseră mai demult din parc şi o aşezaseră în scobitura unui tei gros. După ce îi acoperiseră goliciunea neruşinată, o împodobiseră cu şiraguri de mătănii şi cununiţe de flori, îi puseseră pe cap o coroană de hîrtie aurie şi se rugau la ea în serile de mai, ca la o zeitate protectoare.

Un ţăran în vîrstă, cu un băiat, veneau cu carul pe drumul dinspre sat; înaintea hetairei îşi scoase căciula, se închină cucernic şi porniră mai departe prin clisa moale.

— Tată, ia uită-te, statuia aia goală s-a culcat în mijlocul drumului şi nu putem să trecem...

— Ei, da' prost mai eşti! prr! prrr...

Coborî în noroi şi ocoli zeiţa cu biciul în mînă, apoi luă toporul din car, scuipă în pumn şi începu să o lovească cu muchia ca să-i despartă capul de trup...

După ce i-l desprinse, izbi capul cu sandaua plină de tină, de se rostogoli în şanţ...

— Maciek, vino să punem pietroiul ăsta în car, o să ne prindă bine pentru un prag la casă ori pentru gresii.

Şi îl urcară.

Picioarele, înfăşurate în vrejurile de hamei, rămaseră în noroi, iar capul rănit privea din şanţ, de sub stratul subţire de apă, privea rece şi neînduplecat în depărtările tainice.

1897

În amurg

Sokol trăgea să moară.

Zăcuse așa multe, multe zile.

Se îmbolnăvise și fusese aruncat ca o zdreanță nefolositoare.

Oamenii, mărinimoși, nu porunciseră să-l omoare, cu toate că avea o piele foarte frumoasă.

Oamenii cei buni îi permiteau să moară încet, în singurătate și uitare.

Doar uneori îl izbeau cu piciorul ca să-i aducă aminte că agonizează cam prea mult.

Afară de asta nimeni nu se mai ocupa de el.

Cîteodată îl mai vizitau cîinii de vînătoare cu care gonise odinioară *par force*.

Dar cîinii au sufletele înjosite de conviețuirea cu oamenii și la fiecare chemare a stăpînilor fugeau de lîngă el. Numai Lăbuș rămînea mai mult, copoiul bătrîn și orb, tovarășul cel mai vechi, dar acesta dormita sub iesle, plictisit și el de calul bolnav și înfricoșat de ochii lui uriași înotînd în lacrimi, ochi care implorau ajutorul, ochi triști.

Sokol rămînea iar singur.

Îl mai vizitau doar zilele; veneau învеșmîntate în lumină trandafirie, amețite de arșiță, înveselite de cîntece și îi lingeau șoldul rănit cu limbile calde

ale razelor; veneau însă și zile triste, cu fețele verzi, pe care se scurgea ploaia, zile aspre, cu frunțile dureroase și reci, încununate de vînturi și nori, după care urmau altele mohorîte, întărîtate, și umpleau grajdul de vaier — și fiecare îl privea lung în ochi și pleca tăcută, cu teamă parcă.

Sokol se temea de întunericul nopților.

De nopțile de iunie, scurte, înăbușitoare și înfiorător de tăcute, nopți pline de o neliniște tainică și de spaimă — nopți de iunie.

În nopțile acestea simțea că moare, înnebunea de frică, se smucea din lanț, izbea pereții cu copitele și vroia să fugă, să fugă.

Într-o bună zi, pe la amiază, sări în picioare, privi îndelung la șuvițele de soare care se revărsau prin crăpăturile pereților și începu să necheze prelung, jalnic...

Nu-i răspunse nici un glas în tăcerea greoaie și somnoroasă a zilei dogoritoare.

Rîndunelele zburau ciripind, gîngureau prin cuiburi sau străpungeau ca niște săgeți roiurile de musculițe aurii care zumzăiau în fîșiile de lumină.

Dinspre luncile îndepărtate tremura hîrșcîitul ascuțit, dureros, al coaselor.

Iar dinspre cîmpuri, dinspre marea de grîie și flori, pluteau foșnete însorite.

Doar aici, în jurul lui, se întindea tăcerea nemărginită, înfricoșătoare.

Deodată îl trecură fiorii, undeva departe răsună un tropot înfundat care se apropia din ce în ce mai mult, hăuind tot mai puternic în grajdul pustiu!

O groază de moarte, întunecată, îi străpunse inima; se smuci înnebunit, rupse lanțul și ieși alergînd în curte.

Soarele îl orbea și o durere sălbatecă îi sfîșia măruntaiele cu ghearele; stătu multă vreme cu

capul plecat, încremenit. Își reveni însă; încet, încet îl năpădiră aducerile-aminte, conturul estompat al șesurilor, luncile și pădurile; creștea în el dorința neînvinsă de fugă, dorința de întinderi, de viață.

Împins de acest instinct surd, începu să caute ieșirea.

Ocoli curtea dreptunghiulară, înconjurată din trei părți cu acareturi, dar nu găsi nici o ieșire și se întoarse iar, căutînd neobosit, pînă cînd ajunse la gardul de ștacheți de lemn, dincolo de care se afla conacul.

Privea la straturile mari de gazon, pe care dormeau cîinii, la tufele uriașe de trandafiri care înfloreau în mijloc, la conacul ale cărui ferestre străluceau în soare.

Și necheza încet, rugîndu-se... jalnic.

Suferea din ce în ce mai tare, era neliniștit și înspăimîntat, durerea îl sfîrteca.

Cu toate că se clătina pe picioare și fiecare mișcare îi producea chinuri îngrozitoare, cu toate că sîngele îi curgea șiroaie din rana întărîtată, căuta mereu ieșirea, se oprea, își lipea capul de ștacheți și privea cu ochii însîngerați la conac.

Nu jinduia decît o vorbă bună, îi era deajuns o singură mîngîiere omenească ca să se așeze jos și să moară.

Împrejur domnea pustiul și tăcerea somnoroasă.

Începu să muște cu disperare ștacheții, să tragă cu dinții de ușă, s-o împingă și s-o smucească, pînă cînd se deschise. Ieși și se îndreptă spre ușa de la intrare.

Dar nu-i auzea nimeni nechezatul jalnic, așa că se oprea îndelung, privea la ferestrele acoperite, încerca să urce scările și înconjura clădirea din toate părțile.

Apoi, cînd văzu înainte spațiul liber, întinderea cîmpurilor și a lanurilor de grîu, parcă uită totul deodată.

Se poticnea și se clătina pe picioare, dar mergea neobosit, hipnotizat de imensitatea spațiului.

Primăvara cînta în toate cadențele puterii.

Grîiele crescute își vălureau spicele decolorate și susurau ca valurile mării pe pietrișul de pe mal, legănîndu-se monoton. Ciocîrliile încremeneau în aerul transparent, intonînd imnuri argintii. Miresmele de hrișcă, lucernă și grîie se legănau în valuri de curcubeie deasupra pămîntului. Iar mai jos, prin ierburi și flori, prin lanul des de secară, milioane de ființe își cîntau imnul de nuntă. Vîntul molatec, călduț și mîngîietor se tăvălea pe pămînt și deschidea florile, se scălda prin ape și se legăna pe mugurii sălciilor, se zbenguia prin pulberea de flori și fluiera vesel prin păduri, adăugîndu-și glasul dulce de flaut la orchestrația generală.

Natura intona pe toate vocile cîntecul uriaș, atotputernic al nuntirii, al vieții.

Iar dinspre lunci răzbătea doar hîrșcîitul ascuțit și dureros al coaselor.

Sokol se înfioră, trezit din încîntare de o durere sălbatică, îngrozitoare, care îi încreți pielea și îi acoperi ochii cu o ceață alburie; răsufla greu, lingea iarba, își răcorea nările aprinse de fierbințeală, îi era sete, dar îl împingea înainte aceeași frică întunecată, aceeași dorință neînfrînată de fugă.

Mergea prin grîu tot mai greoi, mai încet și mai somnoros, se poticnea de brazde, ierburile îi înfășurau picioarele, tufele îi îngrădeau trecerea, pămîntul se afunda sub el, și uneori grîiele îi ascundeau lumea.

Sărmanul lui suflet orb se cufunda tot mai adînc în bezna plină de spaimă, de groază.
Nu mai recunoştea nimic, îl înfricoşa totul şi mergea ca prin ceaţă, orbit şi ameţit, înnebunit de frică.
O potîrniche care-şi ducea puii îi zbughi de sub picioare cu asemenea ţipete, că sări într-o parte şi privi apoi îndelung peste grîne, neîndrăznind să mai facă vreo mişcare.
Şi iepurii îl speriară de moarte şi fugi orbit de groază.
Ciorile alergau în zbor tăcut pe deasupra grînelor, dar cînd îl văzură, se aşezară pe ramurile perilor, croncănind îndelung şi ameninţător.
Iar el tremura tot, fiori de moarte îi treceau prin pielea albă, catifelată.
Ajunse, în sfîrşit, la luncă şi, frînt de oboseală, se prăbuşi lîngă peretele de secară, întinse picioarele, îşi ghemui capul în iarbă şi cu ochii aţintiţi la pustiul nemărginit al cerului gemu jalnic, cerşind îndurarea.
Ciorile zburară din copaci; ţopăiau prin iarbă şi erau tot mai aproape, mai aproape... mai aproape...
Grîiele se aplecau peste el, privindu-l cu ochii roşii ai macilor şi cu pupilele gălbui, înfricoşate, ale romaniţelor.
Ciorile erau tot mai aproape; îşi ascuţeau ciocurile pe muşuroaiele de cîrtiţă, veneau risipite, înconjurîndu-l din toate părţile, săreau cu ghearele, gata să sfîşie, ori zburau pe deasupra lui cu ţipete de pradă şi atît de jos, că le zărea ochii rotunzi, înfiorători, şi ciocurile însîngerate, întredeschise.
Dar nu mai putea să fugă, începu să aiureze parcă, cuprins de fierbinţeala dinaintea morţii.
Zvîcni, părîndu-i-se că simte pe gît o mînă omenească... scoase limba şi parcă linse palma

cuiva... se încordă... cineva îl dezmierda mîngîietor... începu să dea din picioare de nerăbdare... i se părea că merge... că e pe cîmp... ciuli urechile... cîinii latră... ştie ce înseamnă asta... porneşte... aleargă... se întinde ca o coardă... atinge pămîntul cu burta... nu-l opresc nici... garduri, nici şanţuri... se ia la întrecere cu vîntul... mai departe... mai repede... mai repede... Simte pintenii în coaste... îşi încordează toate forţele... Nechează încet... plăcerea nebună a fugii din toate puterile... după cîinii care lărmuiesc tot mai încet... mai departe... mai confuz...
Îl apucă o durere năprasnică, icni sălbatec şi sări în picioare.
Ciorile zburară, ţipînd.
Nu mai ştia şi nu mai înţelegea nimic, privea doar cu spaimă împrejur; toate se clatină, se mişcă şi se scufundă... Lunca aleargă spre el repede, repede... Făcu cîţiva paşi într-o parte, dar şi aici grîul fugea în valuri uriaşe, cădea, se ridica iar şi înainta mereu cu foşnete înăbuşite...
Alergă mai departe... dar în faţă se înălţa pădurea uriaşă, neagră, înfricoşătoare, se îndoia, legănîndu-se încet, ameninţătoare... încă o clipă şi uriaşii se vor năpusti asupra lui să-l strivească.
Îl cuprinse nebunia şi fugi spre luncă, pentru că i se părea că aude glasurile îndepărtate ale oamenilor, alerga spre ei, dar tot mai încet, căci se scufunda în mlaştini, şanţuri adînci îi tăiau drumul şi apele ruginii, pline de noroi şi de broaşte ce orăcăiau înfundat, lugubru, îl îngrozeau.
Apoi îi aţinu calea rîul, puterile îl lăsară cu totul, căzu pe mal şi uită de toate.
Nici măcar de muşte nu se mai apăra. Nu mai fugea, nu mai încerca să se ridice, nu se mai smucea;

își așeză capul pe iarbă, gemînd de durere. Tremura doar, cuprins de fiorii unei spaime cumplite.

Soarele apunea și amurgul greoi, cenușiu se revărsa încet, venind dinspre pădure, se pitea pe lîngă tufe, și se tîra prin grîie, fîlfîind deasupra luncilor pînza cîlțoasă, umedă a cețurilor.

Ultimele luciri tremurau temătoare ca niște priviri care se sting, se agățau de culori și sclipeau pe frunze, lingeau apele, alergau pe întinderi și mureau, sfîșiate de amurg.

Se lăsa tăcerea înfricoșătoare a unei seri de vară. Tăcere plină de groaza gemetelor înăbușite, de arome mortale și strigăte sugrumate, de luptă și ucideri în sînul naturii.

Amurgul se înstăpînea treptat, contururile nopții dispăreau și culorile se topeau în picla murdară, în întunericul înfiorător.

Fantomele tuturor lucrurilor își legănau formele monstruoase, de nerecunoscut, deasupra pămîntului.

Sokol se smuci cu o ultimă mișcare disperată, căzu pe picioarele dinainte și privi cu ochi holbați în amurg; acolo, undeva, departe, galopa prin întuneric fantoma înspăimîntătoare a morții — scheletul unui cal uriaș, strălucind de albeață. Se desprindea din întuneric și i se auzea tropotul surd, apoi dispărea o clipă și apărea iarăși, tot mai aproape; printre coaste se învălmășeau mii de ciori cu țipete sălbatice care-și scoteau ciocurile ascuțite, iar pe tigva lungă, dezgolită, stătea un corb uriaș, se clătina, fîlfîia din aripile negre și croncănea sinistru.

Sokol necheza cu ultimele puteri, gemea, mușcînd pămîntul, se făcea una cu glia de frică, urla sălbatic, dar fantoma era tot mai aproape, mai aproape.

De departe se auzi lătrat de cîine.

Era Lăbuș, care alerga la prietenul său, dar Sokol nu-l mai recunoștea.

Cîinele îl lingea, trăgea de el, lătra, apoi, ca și cînd ar fi vrut să cheme oamenii, se repezea pe luncă, se întorcea iar și rîcîia pămîntul cu ghearele, urlînd după ajutor.

Dar Sokol, răsturnat pe spate, murea.

Ierburile îl priveau tăcute în ochii deschiși, copacii se trăgeau mai aproape, întinzîndu-și ghearele zdrențuite ale crengilor, lunca foșnea mohorît, păsările tăcuseră și apa nu mai murmura, mii de viermi se tîrau spre el, mii de fălci, guri și picioare îl împresurau; întreaga natură vie, triumfătoare în ceața amurgului, privea cu răsuflarea tăiată din ochii stelelor — tropotul devenea tot mai limpede, croncănitul ciorilor, tot mai înfiorător, fantoma era tot mai aproape, mai aproape...

Cîinele își zbîrli părul de frică, schelălăi sălbatec și începu să urle prelung, fioros, cu disperare.

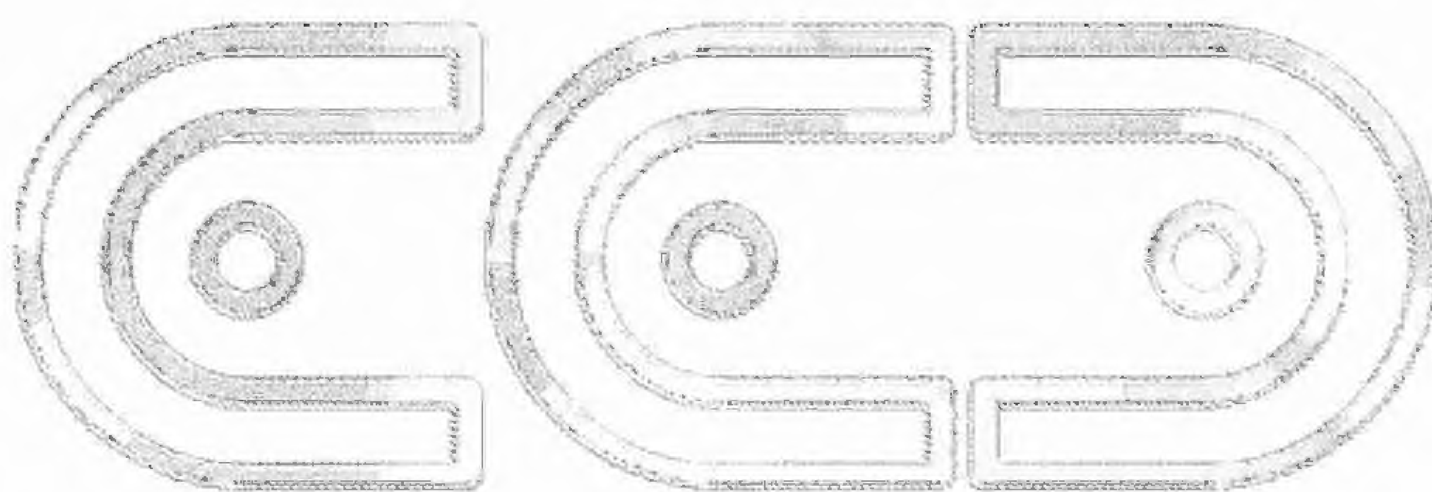
1899

CUPRINS

Prefață V
Tabel cronologic XXIX
Notă asupra ediției XXXV

E drept! 1
Într-o zi... 122
De lucru! 155
Franek 228
Fiu de nobili 270
Moartea 378
Venus 400
În amurg 408

Scanare și prelucrare digitală

de

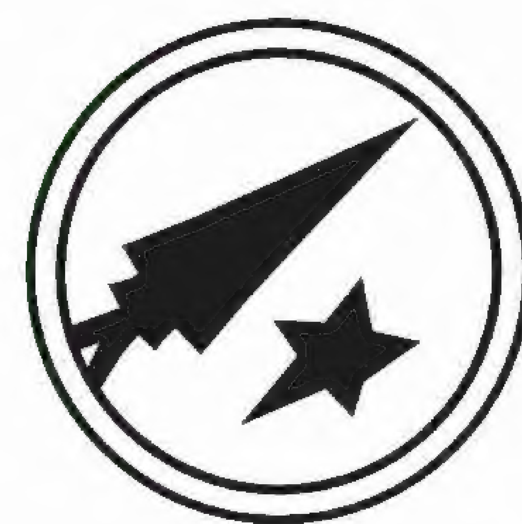

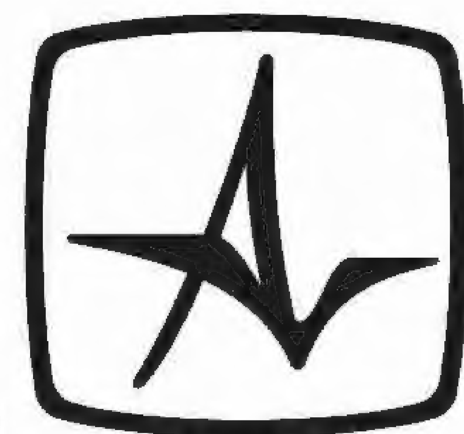
Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

